

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

Проблеми теорії та практики кримінального провадження

Матеріали круглого столу
(м. Харків, 17 червня 2021 року)

Харків – 2021

Друкується згідно з рішенням оргкомітету за дорученням
Харківського національного університету внутрішніх справ
№ 52 від 23.03.2021

Редакційна колегія:

В. В. Сокурєнко (голова), Л.В. Могілевський, (заступник голови),
М. Г. Щєрбаковський.

Упорядники: доктор юридичних наук, профєсор,
М. Г. Щєрбаковський, кандидат психологічних наук, доцент
С. М. Лозова

Проблеми теорії та практики кримінального провадження :
матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.) / редкол.:
В. В. Сокурєнко (голова), Л. В. Могілевський, М. Г. Щєрбаковський.
Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021.
428 с.

Збірник містить тези доповідей, присвячених різним проблемам,
що виникають під час досудового розслідування та судового
провадження. Також висвітлено актуальні методологічні питання
кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та
судових експертиз. Авторами є науковці, слідчі, прокурори, судді,
здобувачі із різних закладів вищої освіти, правоохоронних органів,
суддів.

УДК 343.1(477)

*Матеріали викладено в авторській редакції з незначними
коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих
фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори. Електронна копія
збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі у репозитарії
Харківського національного університету внутрішніх справ
(<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>) у розділі «Materials of conferences».
Збірники матеріалів наукових конференцій».*

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021

© Автори статей 2021

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

СОКУРЕНКО В.В.

Напрями підвищення ефективності кримінального провадження..... 13

БАСИСТА І. В.

Оскарження на досудовому розслідуванні рішення слідчого судді, що не передбачене КПК України..... 16

ВОЛОБУЄВА. Ф.

Про методи оперативно-розшукової діяльності в кримінальному провадженні..... 19

ГЛОВЮК І. В.

Вступні промови у аспекті реалізації засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості..... 22

КІРІН Р.С.

Уніфікація загальних положень судово-експертного процесу..... 25

КОРЖ В. П.

Криміналістична характеристика організованих злочинних утворень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів..... 28

ЛИСЕНКО В. В.

Розшукова робота слідчого як самостійний напрям діяльності..... 32

ЛУК'ЯНЧИКОВ Є. Д., ЛУК'ЯНЧИКОВ Б. Є.

Висновок спеціаліста в системі засобів перевірки інформації про кримінальні проступки..... 36

МАЛЯРОВА В. О.

Проблемні аспекти реалізації права на захист..... 39

ОДЕРІЙ О.В.

Планування на досудовому розслідуванні (критичний аналіз)..... 42

ПЧЕЛІНА О.В.

Завдання процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, учинених групою осіб..... 47

ПЧОЛКІН В.Д.

Напрями удосконалення методики розслідування злочинів..... 50

СИМАНОВА-ЄФРЕМЯН Е.Б.

Проблеми використання висновку експерта у кримінальному провадженні..... 54

СЛІНЬКО С.В.

Кримінальна делінквентність як об'єкт кримінального процесу..... 57

СТЕПАНЮК Р. Л.

Щодо співвідношення криміналістики й теорії..... 60

СТРАТОНОВ В.М.

Деякі історичні етапи формування принципу розумності строків..... 62

ХАРЧЕНКО В.Б.

Спрощений порядок здійснення правосуддя та інститут мирових суддів..... 65

ХРАМЦОВ О.М.

Теоретичні та практичні проблеми кваліфікації насильства у статті 43 Кримінального кодексу України..... 69

ЩЕРБАКОВСЬКИЙ М.Г.

Предмет й об'єкт як основні критерії розмежування криміналістики та судової експертології..... 72

ЮСУПОВ В. В.

Класифікація форм взаємодії слідчого з експертом у кримінальному провадженні та її види..... 76

ЮХНО О. О.

Теоретичні та прикладні проблемні питання щодо оціночних понять у чинному КПК України та шляхи їх удосконалення..... 79

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

БАРАШ Л.Є.

Стан розвитку криміналістичного дослідження почеркових об'єктів..... 84

БАУЛІН О.В.

Проблемні питання криміналістичного обліку геномної інформації людини..... 85

БОНДАРЕНКО В.В., СЕМЕНЯЧЕНКО А.М.

Про необхідність залучення судово-медичного експерта-криміналіста до огляду трупа на місці події..... 88

БОНДАРЕНКО О.О.

Загальні правила обчислення строків досудового розслідування..... 90

БРИСКОВСЬКА О.М.

Окремі аспекти проведення процесуальних дій співробітниками оперативних підрозділів, що призвели до визнання доказів недопустимими..... 94

БУТЕНКО М.В.

Вербальні способи приховування відомостей по кримінальному провадженню під час проведення слідчих (розшукових) дій..... 96

ВІНЦУК В.В.

Проблеми визначення суб'єктів, які мають право ініціювати та проводити негласні слідчі (розшукові) дії..... 99

ВІНЦУК В.В., НУЖНА Л.М.

Особливості правового регулювання забезпечення прав обвинуваченого на захист в досудовому розслідуванні.....	103
--	-----

ВОСМЕРИК І.О.

Види судових експертиз та питання, які можуть бути вирішені судовими експертами під час розслідування випадків залишення потерпілого в небезпечі внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.....	106
---	-----

ГЛІЄВИЙ А.А.

Особливості процесуальної фіксації результатів використання цифрової техніки при проведенні слідчих (розшукових) дій.....	109
---	-----

ГЛОБЕНКО Г.І.

Нормативно-правове регулювання закінчення досудового розслідування.....	112
---	-----

ГУНЬКА А.А.

Актуальні питання, що виникають під час встановлення цілого за частинами, зокрема в процесі дослідження деревини.....	114
---	-----

ГУРЖІЙ О.Б.

Проведення судової експертизи при розкритті кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.....	118
--	-----

ДАВИДЕНКО В.Л.

Особливості ювенальної пробації.....	120
--------------------------------------	-----

ДЕМЕНТЬЄВ М.В.

Порушення, які виключають допустимість судово-економічної експертизи.....	122
---	-----

ДОЛЖЕНКО Л.Ю.

Процесуальні особливості отримання зразків для порівняльного дослідження при проведенні судової експертизи відео-, звукозапису...	125
---	-----

ДОМБРОВСЬКИЙ Л.В.

Особливості дослідження атрибутів цифрових файлів при провадженні судової експертизи відео-, звукозаписів.....	127
--	-----

ЖЕРЕБКО О.І.

Криміналістичне дослідження замків.....	130
---	-----

ЖОРАВОВИЧ Д.О.

Окремі аспекти правового регулювання зберігання речових доказів у кримінальному провадженні.....	133
--	-----

ЗАВОРИНА О.П.

Доручення слідчого, дізнавача та прокурора оперативним підрозділам у кримінальних провадженнях.....	136
---	-----

ЗАЯЦЬ Д.Д., ЗАЯЦЬ К.Д.

Окремі питання розслідування шахрайств, що вчиняються під оболонкою господарських правовідносин.....	139
--	-----

ЗЮБРІЙ С.О., КАНАВА О.Ю., СІНІЦИНА Я.О.

Особливості молекулярно-генетичного дослідження виробів на основі нагрівання тютюну.....	142
--	-----

КАНАВА О.Ю., ЗЮБРІЙ С.О., СІНІЦИНА Я.О.

Алгоритм встановлення родинних зв'язків при проведенні молекулярно-генетичних експертиз за фактом ідентифікації невпізнаних трупів (останків), безвісти зниклих осіб та підміни або викрадання дітей.....	145
---	-----

КИСЛЮК Р.Е.

Кіберзлочинність «чума 21 століття».....	147
--	-----

КЛЕПКА Д.І.

Деякі проблемні питання оскарження ухвал слідчого судді.....	151
--	-----

КЛИМЧУК Д.В.

Встановлення причинності та обумовленості як галузь спеціальних знань.....	153
--	-----

КОВАЛЕНКО А.В.

Щодо правової регламентації застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження.....	156
--	-----

КОВАЛЕНКО В.В.

Деякі особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях за фактами порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом.....	158
--	-----

КОЖЕВНИКОВ О.А.

Спеціаліст у галузі портретної експертизи, як суб'єкт криміналістичної ідентифікації за ознаками зовнішності.....	161
---	-----

КОРЖ В.П., ХОМИН О.М.

Підготовче провадження : питання законодавства і практики.....	164
--	-----

КОРНІЄНКО В.В., ТОПЧІЙ А.О.

Використання спеціальних знань під час розслідування економічних кримінальних правопорушень.....	168
--	-----

КОСМІНА Н.М.

Особливості огляду місць незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів.....	171
---	-----

КОЧУРА О.О.

Використання спеціальних знань у кримінальному процесі.....	174
---	-----

КРАВЧЕНКО О.А., ЗАБЕРИКО Р.О.

Інформаційне поле документа як джерело доказової інформації.....	177
--	-----

КУНДЕУС В.Г.

Авіаційна безпека як об'єкт кримінальних правопорушень.....	180
---	-----

КУРДЕС О.В.

Якісна підготовка експерта – якісний висновок експерта.....	184
---	-----

КУЧА М.С., РЯБІНІН І.М.

Розмежування компетенції судових експертів залежно від природи вибуху.....	187
--	-----

ЛОЗОВА С.М., ЧЕРНОЛОГОВА С.М.

Дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів при розслідуванні дорожньо-транспортних подій.....	190
--	-----

МАЗУР О.С.

Стан дотримання міжнародних стандартів протидії катуванню в Україні.....	193
--	-----

МАКСИМЕНКО А.О.

Проблеми взаємодії слідчих, оперативних та експертних підрозділів при призначенні судової експертизи відео-, звукозапису.....	196
---	-----

МЕНЬШИХ Т.М.

Безпека іграшки як об'єкт судової товарознавчої експертизи.....	199
---	-----

МЕЩАНИНОВА Г.П., ПАВЛІЙ А.К., ЄПРИНЦЕВА І.О.

Проблемні питання пов'язані із призначенням та проведенням комплексних експертиз.....	202
---	-----

МІЩЕНКО Д.О.

До питання нормативного регулювання організації функціонування трасологічного обліку.....	204
---	-----

МИРОШНИЧЕНКО Ю.М.

Криміналістичне забезпечення судового провадження – актуальний напрям розвитку криміналістики.....	206
--	-----

НАУМОВА А.О.

Актуальні питання кримінальної відповідальності за фальсифікацію доказів.....	209
---	-----

НІКІТЕНКО А.М., БАЗИЛЮК Ж.І.

Мутація в локусі DYS576 Y – хромосоми.....	212
--	-----

ОРЛОВА Т.А.

Прояви ксенофобії як мотиву вчинення злочинів проти життя та здоров'я людини.....	215
---	-----

ОРЛОВА Т.А., ТАПДИГОВА Н.Д.

Криміналістична класифікація проявів торгівлі людьми, як основа розбудови методики розслідування.....	217
---	-----

ПАШИЄВА А.С.

Участь спеціаліста у проведенні огляду місця події під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням метальної холодної зброї.....	219
--	-----

ПЕРЛІН С.І.

Щодо поняття та структури криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики.....	222
---	-----

ПЕРЦЕВ Р.В.

Взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом при огляді місця події в національній поліції України та Ізраїлю..... 225

ПЕТРОВ Д.О., РІЗНИЧЕНКО О.В.

Особливості функціонування трасологічного обліку експертної служби МВС України у сучасних умовах..... 229

ПОЛТАВСЬКИЙ А.О.

До питання стандартизації діяльності криміналістичних установ..... 231

ПОЛИЩУК В.А.

Особливості огляду та вилучення комп'ютерної техніки під час проведення слідчих дій..... 235

ПРОЦЕНКО А.М.

Залучення спеціаліста для надання консультацій та роз'яснень в суді..... 239

ПЧОЛКІН В.Д., КУЦЬ Я.О.

Тактичні операції при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності..... 241

РЕПРИНЦЕВА Ю.К.

Вдосконалення вітчизняного законодавства в умовах світової інтеграції..... 245

РОМАНЮК В.В.

Удосконалення інституту дізнання у кримінальному провадженні..... 249

СВИРИДОВА Л.В.

Призначення та проведення судових експертиз..... 250

СЕЗОНОВ В.С.

Криміналістична характеристика підробки свідочств про реєстрацію транспортних засобів на пластиковій основі..... 253

СИЧОВ С.О., РОМАНЮК В.В.

Деякі питання реалізації повноважень керівника органу досудового розслідування в кримінальному провадженні..... 255

СОЛОВЙОВА О.Є.

Проблеми процесуальної діяльності слідчого під час кримінального провадження..... 259

СОЛОВЧУК К.Ю., КОЛІСА Я.Ю., ВОЛКОДАВ І.О.

Аналіз часових міток у метаданих файлів та каталогів файлової системи ntfs..... 262

ТИМОШЕНКО К.С.

Питання оптимізації процесу експертного дослідження спеціалізованими системами програмного забезпечення для дослідження фонограм голосу і мовлення..... 265

ТКАЧЕНКО Я.В., ІВАНКО Є.Б.

Особливості дослідження незвичного ліворукого почерку..... 268

ФЕДОСОВА О.В.

Слідчі ситуації, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми	271
---	-----

ФРОЛОВ О.П.

Спеціальна операція, як організаційна форма проведення слідчої (розшукової) дії	274
---	-----

ФУРСОВ Д.Ю.

Шляхи удосконалення наглядової роботи прокурора під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху	277
---	-----

ЦЕХАН Д.М.

Використання окремих лексичних синонімів з англійської мови у пенітенціарній лексиці при оперативно-розшуковій діяльності в місцях позбавлення волі	280
---	-----

ЧИГРИНА Г.Л.

Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 205-1 КК України	284
--	-----

ШЕЛЕПКОВА С.М.

Лінгвістичні методи дослідження голосу та мовлення людини в умовах контактного білінгвізму на матеріалі судової експертизи відео-, звукозапису	288
--	-----

ШМАТКОВ Р.М.

Можливості дослідження об'єктів в ході проведення товарознавчої експертизи	291
--	-----

ШУРДУК І.В., МАРТОСЕНКО М.Г.

Підакцизні товари як об'єкти судової товарознавчої експертизи	293
---	-----

ЮНАЦЬКИЙ О.В.

Особливості експертного мислення як форми професійного мислення	296
---	-----

ПОВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ**БАДЛО Р.О.**

Актуальні питання оперативно-розшукової протидії сучасній організованій злочинності в Україні	300
---	-----

БАЛЕЦЬКА А.І.

Деякі питання здійснення підрозділами національної поліції України оперативно розшукової діяльності	302
---	-----

БУНІНА А.П.

Проблеми залучення адвоката-захисника до надання безоплатної вторинної правової допомоги у	
--	--

кримінальному провадженні.....	304
ВАСИЛЕНКО А.С.	
Проблеми та помилки при застосуванні запобіжного заходу.....	307
ВЕЛИЧКО Л.К.	
Загальна характеристика засад кримінального провадження.....	310
ГАРАЩУК Л.П.	
Особливості проведення допиту свідка при розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом.....	313
ГОНЧАР А.О.	
Особливості допиту неповнолітньої особи у кримінальному провадженні.....	316
ГУБАРЄВА Д.К.	
Актуальні питання оперативно – розшукової протидії підрозділами національної поліції організованій злочинності в Україні та світі.....	319
ГУЛЯЄВА А.С.	
Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження.....	322
ДОНЧЕНКО А.А.	
Своєчасності кримінальних процесуальних рішень у системі міжнародних стандартів захисту прав особи.....	325
ЖАБОЛЕНКО Є.Д.	
Очсобливості призначення судових експертиз.....	328
КАБАНОВА А.О.	
Щодо методів виявлення і дослідження запахових слідів.....	330
КАНІВЕЦЬ В. П.	
Оперативно розшукова характеристика найбільш відомих злочинних організацій в світі.....	333
КИРГИЗ О.Д.	
Строки досудового розслідування.....	335
КИЦМАНЮК М.І.	
Співвідношення оперативно-розшукової діяльності і кримінального процесу.....	338
КЛИМЕНКО А.О.	
Криміналістичне дослідження слідів транспортних засобів як різновид трасологічної експертизи.....	341
КУЙКО М.О.	
Докази і доказування у кримінальному процесі.....	345
КУРЧЕНКО А.Р.	
Особливості оперативно- розшукової протидії кримінальним правопорушенням пов'язаним із торгівлею людьми.....	348
ЛЕОНТЬЄВА Є.Є.	
Необхідність розвитку інноваційних галузей криміналістики в сучасних умовах.....	351

ЛЯШЕНКО А.С.

Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії..... 354

МАМЕДОВА Х.І.К.

До питання ідентифікації людини за голосом і мовленням..... 357

МАРЧЕНКО Ю.С.

Повідомлення про підозру..... 359

МИГАЛЕНКО П.С.

Використання контрольованої поставки – ефетивний напрямок протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів..... 362

МИТРОФАНОВА Ю.С.

Гармонізація вітчизняного та міжнародного кримінально-правового законодавства..... 365

МОРГАЙ К.С.

Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики..... 368

МУРАДЛІ А.І.

Криміналістична класифікація злочинів у сфері виробництва споживчих товарів..... 369

НАКОНЕЧНА В.А.

Особливості організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій..... 372

НАРСІА І.І.

Обов'язкове повідомлення про підозру..... 375

НЕЧВОЛОД В.В.

Переваги застосування штучного інтелекту у діяльності поліції..... 377

ОСОБЛИВЕЦЬ А.В.

Підстави та порядок зупинення досудового розслідування..... 380

ПАВЕЛКО О.М.

Кримінологічний аналіз статевих злочинів неповнолітніх в Україні..... 385

ПОПОВ Д.С.

Особливості вилучення і фіксації значущих об'єктів в ході огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із використанням вибухових пристроїв..... 387

РОЗУМОВСЬКИЙ О.С.

Окремі аспекти щодо зловживання процесуальними правами у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України: підхід Європейського суду з прав людини та практика на національному рівні..... 390

СВИНОУС І.І.

Дізнання як форма досудового розслідування щодо кримінальних проступків..... 393

СЕРГЕЄВА Д.С.

Особливості оперативно-розшукової протидії підрозділами
національної поліції України вбивствам на замовлення..... 396

СИЛЕНКО К.П.

Роль методичного забезпечення судово-експертної діяльності..... 397

ТЕРЕЩЕНКО А.С.

Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій..... 400

ТКАЧЕНКО Я.М.

Особливості організації та проведення негласних слідчих
(розшукових) дій..... 403

УРБАН В.А.

Тривалість судових експертиз як спосіб затягування
кримінального провадження..... 406

ФЕДОРЧЕНКО Г.Ю.

Особливості використання оперативними підрозділами
Національної поліції службових собак при розслідуванні
незаконного обігу наркотиків..... 408

ХУТОРНА А.Р.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами..... 411

ШОВКУНОВА К.В.

Проблеми провадження слідчих (розшукових) дій та негласних
слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні..... 411

ШЕВЧЕНКО А.О.

Окремі питання розслідування вбивств при відсутності трупа..... 416

ЮХНО М.О.

Проблемні питання використання окремих термінів у теорії та
практиці забезпечення права на захист у
кримінальному провадженні..... 420

ЯКОВЛЄВА М.О.

Накладення арешту, огляд і виїмка кореспонденції..... 424

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

343.1

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
генерала поліції третього рангу.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

З моменту набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році значною мірою змінився процес кримінального провадження, що включає досудове розслідування та судовий розгляд вчинених кримінальних правопорушень. Проте процес удосконалення законодавства продовжується. Практика свідчить, що КПК України має окремі неузгодженості, певні прогалини, протиріччя, на які звертають увагу науковці й практичні працівники правоохоронних органів та судді. За дев'ятирічний період дії до КПК внесено декілька сотень змін і доповнень. Кримінальні провадження ускладнюють постійні зміни до Кримінального кодексу України, яких з моменту його прийняття у 2001 році нараховується біля двохсот п'ятдесяти. Однак деякі питання все одно залишаються невирішеними до сьогодні, що потребує уваги з боку вчених і законодавця. На сьогоднішньому науково-практичному заході є нагода окреслити, розглянути та подискутувати про сучасні проблеми кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судових експертиз, оперативно-розшукової діяльності, кримінології, тобто наук кримінально-правового циклу, що своїми рекомендаціями та розробками забезпечують кримінальне провадження.

У першу чергу вважаємо за необхідне окреслити окремі актуальні проблеми процесуального забезпечення кримінального провадження. У чинному КПК України закладені демократичні перетворення, що узгоджуються з європейським вектором розвитку України, але є й недоліки поспішного реформування правоохоронної діяльності, які потребують усунення. Вимагають уточнення, поліпшення окремі інститути та положення регламентації кримінального процесу, недосконалість яких знижає ефективності кримінальних проваджень. Так, в Україні прийнята змішана форма кримінального процесу, а саме на стадії досудового провадження – публічна форма, а на стадії судового провадження – змагальна. Різні форми породжують нерівність сторін на стадії досудового розслідування. Сторона захисту реально позбавлена можливостей із

збирання доказів. Навіть проведення експертизи за ініціативою сторони захисту в більшості випадків неможливо, оскільки об'єкти дослідження знаходяться у слідчого, а він не зобов'язаний передавати їх захисту.

Одним із нововведень КПК став інститут угод у кримінальному процесі між потерпілим та обвинуваченим чи підозрюваним; між прокурором та обвинуваченим чи підозрюваним про визнання винуватості. Це в значній мірі зменшує роботу слідчого, однак відсутність чіткої регламентації процедури прийняття угод пов'язана з можливою судовою помилкою, коли, наприклад, підозрюваний визнає себе винним у менш тяжкому злочині, ніж у тому, що він фактично вчинив. Кожне кримінальне провадження індивідуальне та неповторне, потребує проведення різного кола процесуальних дій та як наслідок затрат часу на їх здійснення. Радикальні та часті зміни, які вносилися до КПК України, торкнулися також строків досудовою розслідування, що зумовило пристосування до них правоохоронних органів та сторони захисту у кримінальному провадженні. Враховуючи, що строк досудовою розслідування у кримінальному провадженні є суттєвим чинником додержання конституційних прав осіб, а найбільше – для потенційної підозрюваної, обвинуваченої особи, виникає гостра потреба у уточненні та регламентації строків досудового розслідування з метою досягнення завдань кримінального судочинства.

До інших процесуальних проблем забезпечення розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень можна віднести невизначеність завдань кримінального провадження (з одного боку швидке розслідування, з іншого – встановлення невинуватості особи); не встановлення чітких повноважень оперативних підрозділів та слідчого; обмеження повноважень слідчого судді наданими матеріалами, а не фактичними даними; не точне визначення мети слідчих (розшукових) дій; проблему закриття кримінального провадження з боку слідчого, прокурора; обмеження процесуальної самостійності слідчого підпорядкуванням до прокурора та слідчого судді; винесення апеляційною інстанцією нового вироку, який не співпадає з рішенням суду першої інстанції та ін.

Ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від додержання слідчим, дізнавачем під час розслідування правопорушень, проведенні слідчих дій розроблених криміналістичних рекомендацій із застосуванням тактичних прийомів, криміналістичних методик, сучасних техніко-криміналістичних засобів. За останні роки криміналістами розроблені тактичні рекомендації щодо збирання нових, «нетрадиційних» слідів правопорушень – біологічних слідів людини; віртуальних слідів, що містяться в комп'ютерних засобах; мікрооб'єктів різної природі та ін. Вказане вимагає високої фахової підготовки інспекторів-криміналістів, які залучаються як спеціалісти при огляді місця

події. Водночас, як свідчить практика, нерідко під час проведення слідчих дій допускаються серйозні помилки, що призводять до втрати доказів., які мають суттєве значення для розслідування. Ефективності розслідування сприяє впровадження в слідчу практику тактичних прийомів проведення всіх слідчих дій, кожне з яких відрізняється умовами, учасниками, цілями, що обумовлює різноманітність тактичних засобів. Якісна зміна злочинності, збільшення економічної складової, використання вибухових пристроїв та вогнепальної зброї, злочинів проти моральності зумовило розробку нових криміналістичних методик розслідування. Певний вклад в створення цих методик внесли науковці Харківського національного університету внутрішніх справ. В умовах науково-технічного прогресу стоїть актуальне завдання по розробці «цифрової» криміналістики, спрямованої на максимальне використання інформаційних ресурсів, застосування сучасних технічних засобів з фіксації і дослідження доказів, полегшення повсякденної рутинної роботи слідчого, прокурора, суду. Таким чином, перед практичними працівниками стоїть задача впровадження сучасних криміналістичних рекомендацій в практику розслідування злочинів та кримінальних правопорушень.

Розслідування злочинів вимагає комплексного застосування усіх наявних у розпорядженні правоохоронних органів можливостей, у тому числі сил і засобів оперативно-розшукових підрозділів. Однією із основних форм такої діяльності є організація оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Однак за чинним законодавством участь оперативних працівників в досудовому розслідуванні обмежена проведенням негласних слідчих (розшукових) дій за рішенням слідчого, прокурора. Вважаємо, що роль оперативно-розшукових підрозділів під час кримінального провадження слід підвищити законодавчим закріпленням в КПК України та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» їх ініціативи у початку і подальшому проведення оперативно-розшукових заходів із виявлення, розкриття та розробки осіб, які вчиняють тяжкі, особливо тяжкі злочини. Удосконалення чинного законодавства вимагає від науковців також розробки ефективних тактичних прийомів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що є актуальним і перспективним напрямом розвитку криміналістичної тактики.

Окремої уваги заслуговують процесуальні, організаційні, методичні проблеми використання судових експертиз у кримінальному провадженні. В черговий раз розроблений та поданий у Верховну Раду України проект Закону «Про судово-експертну діяльність», який чекають правозастосовники. В ньому передбачено задля розвантаження державних спеціалізованих установ розширити коло приватних судових експертів за умови контролю їх діяльності з боку держави; зняти заборону на проведення криміналістичних, судово-медичних та психіатричних експертиз виключно державними експертними установами;

регламентувати повноваження керівника експертної установи з організації та контролю провадження судових експертиз та ін. Крім того, процесуального закріплення в КПК України вимагає визначення комплексних, додаткових, повторних експертиз; критеріїв наукової обґрунтованості експертного дослідження; розширення повноважень суду у призначенні експертиз. Слідча практика показує, що незважаючи на сучасні розробки в галузі молекулярно-генетичних, економічних, товарознавчих, комп'ютерних, мистецтвознавчих, лінгвістичних експертиз їх можливості використовуються не в повній мірі. Основними причинами є недостатній зв'язок слідчих з експертами; неякісне збирання слідів злочину та відібрання зразків порівняння; відсутність знань щодо видів судових експертиз та їх можливостей. Усунення вказаних недоліків суттєво підвищить якість та зменшить строки досудового розслідування.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що науки кримінально-правового циклу повинні своєчасно реагувати на потреби слідчої та судової практики, постійно вдосконалювати теоретичні напрацювання, розробляти практичні рекомендації, прийоми й методики задля забезпечення вирішення завдань кримінального процесу. Таким чином, не викликає сумніву, що обговорення порушених проблем науковцями й практичними працівниками сприятиме напрацюванню нових теоретичних підходів та практичних заходів для підвищення ефективності кримінального провадження.

УДК 343.1

Ірина Володимирівна БАСИСТА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: 0000-0001-9707-7386

ОСКАРЖЕННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ РІШЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ, ЩО НЕ ПЕРЕДБАЧЕНЕ КПК УКРАЇНИ

Не дивлячись на те, що частинами 1-2 статті 309 КПК України унормовано *вичерпний* перелік тих ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, все ж таки, варто констатувати, що в судовій практиці непоодинокими є випадки прийняття слідчими суддями таких рішень, які КПК України не передбачені.

Звісно, що так як частина третя зазначеної норми КПК України визначає заборону на оскарження впродовж досудового розслідування інших ухвал слідчого судді, то жодної наукової дискусії не мало б виникати, ба більше того, цією ж частиною статті 309 КПК України дозволено

подавати заперечення проти інших ухвал слідчого судді під час підготовчого провадження в суді.

Але ситуація є дещо іншою, адже судовій практиці відомі такі ухвали слідчого судді, прийняті ним на досудовому розслідуванні, які кримінальними процесуальними нормами не передбачені. З цього приводу мною та іншими процесуалістами вже неодноразово відстоювалася можливість та правомірність оскарження на досудовому розслідуванні в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів, які не передбачені кримінальними процесуальними нормами та, логічне, не включені законодавцем до *вичерпного переліку* частин 1 та 2 статті 309 КПК України [1, с.10; 2]. Схожий правовий висновок викладений й у постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 жовтня 2017 року, який свого часу був підтриманий і частиною членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді, а згодом й Великою Палатою Верховного Суду (постанови від 23 травня 2018 року (справа №237/1459/17, провадження №13-19кс18 та справа №243/6674-17к, провадження №13-16сво18). Станом на березень-травень 2021 року це питання ще не вичерпане повністю, оскільки, як свідчить текст звернення судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді «...колегія суддів встановила існування різної судової практики з питань апеляційного оскарження ухвал слідчих суддів, ухвалення яких прямо не передбачено нормами КПК України, тому й матеріали провадження передано на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду» [3].

Проведений мною аналіз наявної судової практики, положень чинного КПК України дозволяє повністю підтримати ті аргументи, які наведені Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к (провадження № 13-16сво18), зокрема щодо того, що так як немає ні дозволу, ні заборони щодо апеляційного оскарження такої ухвали слідчого судді, яка не передбачена КПК (пункт 21), то якщо слідчий суддя на досудовому розслідуванні приймає рішення, яке не передбачене КПК, то «...суду апеляційної інстанції під час вирішення питання про відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою на це рішення слід керуватися приписами частини шостої статті 9 КПК щодо застосування загальних засад кримінального провадження, визначених частиною першою статті 7 КПК. Однією з таких засад є забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (пункт 17 частини першої статті 7 КПК). Зміст цієї засади розкрито у статті 24 КПК, згідно з частиною першою якої кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК» (пункт 26). Не дивлячись на те, що частина

третьої статті 309 КПК установлює, що «інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді» [4] (тобто у випадку незгоди сторін з іншими ухвалами слідчого судді законність цих ухвал підлягає перевірці судом першої інстанції під час підготовчого провадження) [5], Велика Палата Верховного Суду цілком підставне погодилася з викладеними в ухвалі від 06 березня 2018 року аргументами колегії суддів Касаційного кримінального суду про те, що «...зазначена перевірка не є ефективним засобом захисту від можливого порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) і статті 1 Першого протоколу до Конвенції», оскільки, по-перше, не в усіх випадках кримінальні справи, у яких було прийнято слідчим суддею те чи інше процесуальне рішення, яке не передбачене кримінальними процесуальними нормами, будуть передані до суду з обвинувальним актом [5].

«По-друге, підготовче засідання в суді першої інстанції, навіть якщо обвинувальний акт передано до суду, може відбутися запізно для того, щоб бути здатним виправити порушення. По-третє, під час підготовчого судового засідання суддя не має повноважень вчиняти дії та приймати рішення, які можуть призвести до виправлення порушення Конвенції, спричиненого втручанням з боку держави» [5] (пункт 22).

Виходячи із формулювання пункту 26 постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к (провадження № 13-16сво18), вважаю, що у кожному випадку прийняття на досудовому розслідуванні слідчим суддею ухвали, яка не передбачена кримінальними процесуальними нормами, вона є важливою для тих суб'єктів, прав та інтересів яких вона стосується, а почасти і обмежує їх реалізацію, зокрема й прав, установлених статтею 8 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Тому, «...враховуючи відсутність надійних процесуальних механізмів захисту прав під час підготовчого провадження, практичним та ефективним є право на апеляційний перегляд таких ухвал у стадії досудового розслідування» [5]. Тому й обов'язок «...відкривати апеляційне провадження за скаргами на ухвали слідчих суддів про надання дозволу на проведення позапланових перевірок» [5], який було покладено рішенням Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року на апеляційні суди України, зокрема пунктом 28 постанови у справі № 243/6674/17-к (провадження № 13-16сво18), вважаю за доцільне поширити на всі випадки, що стосуються оскарження на досудовому розслідуванні в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів, які не передбачені кримінальними процесуальними нормами.

Варто покласти на суддів апеляційних судів України обов'язок у кожному випадку визначатися, чи передбачене кримінальними процесуальними нормами те чи інше процесуальне рішення слідчого судді,

що обволікається у форму його ухвали та обов'язок відкривати апеляційне провадження за скаргами, якщо буде встановлено, що така ухвала слідчого судді кримінальними процесуальними нормами не передбачена.

Список бібліографічних посилань:

1. Басиста І.В. Чи підлягають оскарженню в апеляційному порядку ухвали слідчих суддів про встановлення строків закінчення досудового розслідування: теорія та практика. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Юридичні науки». 2020. Випуск 5. С. 10-18. <http://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/208064>;

2. Басиста І.В. Окремі підходи до розуміння критеріїв, що дозволяють віднести рішення слідчого судді до тих процесуальних рішень, що підлягають (не підлягають) оскарженню на досудовому розслідуванні. Матеріали круглого столу «Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи». Львів: ЛьвДУВС, 11 червня 2021 року.

3. Звернення судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду до членів НКР при Верховному Суді із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 123/0/26-21 від 10.03.2021.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 14.05.2021. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8> (дата звернення 18.05.2021).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 243/6674/17-к (провадження № 13-16сво18). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74475959>

УДК: 343.13

Анатолій Федотович ВОЛОБУЄВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Донецького державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9419-7446>

ПРО МЕТОДИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Впровадження в кримінальний процес інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі НСРД) обумовило необхідність переосмислення низки концептуальних положень щодо способів збирання доказів. До появи цього правового інституту поняття негласних способів отримання інформації було притаманне лише оперативно-розшуковій діяльності (далі ОРД), яка розглядалася як необхідна передумова початку діяльності процесуальної. Отримані в результаті оперативно-розшукових заходів

відомості про злочини розглядалися тільки як орієнтуюча інформація, яка потребувала перевірки і легалізації шляхом проведення процесуальних (слідчих) дій. Але з розвитком ринкових відносин і демократизації суспільства істотно змінилася злочинність, вона стала більш організованою та отримала доступ до величезних фінансових ресурсів, що дозволило корумпувати держаних посадовців різного рівня і, використовуючи демократичні процедури судочинства, уникати покарання. В таких умовах назріла необхідність корекції методів отримання доказів у кримінальному провадженні.

Видається, що така корекція пов'язана, перш за все, з впровадженням в кримінальний процес методів ОРД, які ґрунтуються на її галузевих принципах конфіденційності і конспіративності. Принцип конфіденційності в оперативно-розшуковій діяльності полягає у таємничих, довірчих стосунках оперативного працівника та особи, яка добровільно погодилась на негласне співробітництво у боротьбі із злочинністю. З цим принципом тісно пов'язується й конспіративність в ОРД, яка полягає у втаємниченні способів отримання інформації про обставини вчинення злочину. Відтак, стосовно осіб, які співробітничать з оперативно-розшуковими апаратами, вживається термін «конфіденційність», а відносно форми - «конспіративність» [1, с. 70].

Саме такі методи й були покладені в основу НСРД, які повинні були забезпечити безперешкодне отримання доказів під час здійснення кримінального провадження. У зв'язку з цим, як уявляється, відбулася істотна зміна в теоретико-методологічній моделі (парадигмі) ОРД. Раніше ОРД розглядалася як пізнавальна (пошукова, розвідувальна, контррозвідувальна) діяльність з метою отримання інформації про протиправні суспільно-небезпечні діяння окремих осіб та груп, яка використовувалася як орієнтуюча, а для перетворення її в докази потребувала перевірки шляхом проведення процесуальних дій. При цьому в такому статусі вона здійснювалася як до відкриття кримінального провадження, так і після нього (існував термін «оперативно-розшукове супроводження досудового розслідування»). Нині ж в результаті оновлення кримінального процесуального законодавства ОРД, на наш погляд, фактично розділено на два види: 1) ОРД до початку досудового розслідування; 2) ОРД після початку досудового розслідування, яка здійснюється у формі проведення НСРД за дорученням слідчого, прокурора.

На перший погляд виділення другого виду ОРД є спірним, але фактично НСРД за своєю сутністю є нічим іншим як застосуванням методів ОРД для збирання доказів, яким надано процесуальної форми. Методами ОРД є пізнавальні методи, покладені в основу низки оперативно-розшукових заходів:

- *візуального спостереження* – оперативно-розшукового заходу з конспіративного спостереження в громадських місцях за стаціонарними і рухомими об'єктами та діями осіб, що становлять предмет зацікавленості оперативного підрозділу, з одночасним оперативним документуванням;

- *візуального контролю у житлі або іншому володінні особи* - оперативно-розшукового заходу зі стеження за обстановкою та діями осіб у житлі або іншому володінні особи, та їх фіксація;

- *встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою* - оперативно-розшукового заходу з дистанційної локалізації за допомогою технічних засобів місцезнаходження пристрою системи радіозв'язку (без розкриття змісту радіоповідомлень) чи іншого радіовипромінювального пристрою;

- *контрольної закупівлі* – оперативно-розшукової комбінації з моделювання ситуації удаваної угоди щодо придбання за плату товару або послуги в особи, що обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочину;

- *контрольної поставки* – виду оперативного експерименту з конспіративного контролю за процесом поставки предметів, насамперед вилучених з цивільного обігу, або обмежених в обігу, а також речей, які є засобом чи предметом вчинення злочину або здобуті злочинним шляхом, чи зберегли на собі сліди злочину та інших оперативно-розшукових заходів [2, с. 89-92].

Неважко помітити, що ті ж самі методи покладені в основу наступних НСРД:

- *обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи* (ст. 267 КПК України);

- *спостереження за особою, річчю або місцем* (ст. 269 КПК України);

- *аудіо-, відеоконтроль особи* (ст. 260 КПК України);

- *установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу* (ст. 268 КПК України);

- *контроль за вчиненням злочину* (ст. 271 КПК України) проводиться у формах: контрольованої поставки; контрольованої та оперативної закупки; спеціального слідчого експерименту; імітування обстановки злочину.

Таким чином проведення НСРД є нічим іншим, як здійсненням оперативно-розшукової діяльності у процесуальній формі, результати якої визнаються джерелом доказів.

Зважаючи на ці положення, некоректним виглядає положення ч. 6 ст. 246 КПК України щодо того, що слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, має право проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Тим більше некоректним виглядає положення, що слідчий під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб

до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 275 КПК України). Це сприймається нібито так, що до компетенції слідчого входить залучення осіб до конфіденційного співробітництва. Але слідчий відповідно чинного законодавства не є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності (ст. 5 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» - ОРД здійснюється тільки оперативними підрозділами, вказаними у даній статті Закону). Іншим же суб'єктам (підрозділам та особам) категорично забороняється здійснення ОРД.

Грунтуючись на наведених положеннях, ч. 6 ст. 246 КПК України пропонується викласти в наступній редакції: *«Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться уповноваженими оперативними підрозділами за дорученням слідчого, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення ... Слідчий має право приймати участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій»*. Відповідно ч. 1 ст. 275 КПК України пропонується викласти в наступній редакції: *«Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій може використовуватися інформація, отримана внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або можуть залучатися ці особи до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом»*.

Список бібліографічних посилань:

1. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні: навч. посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В.В. Аброськіна. Одеса: ОДУВС, 2020. 400 с.
2. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / О. М. Бандурка. Харків: Золота миля, 2012. 620 с.

УДК 343.13

Ірина Василівна ГЛОВЮК,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-3702>

ВСТУПНІ ПРОМОВИ У АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРИН ТА СВОБОДИ В ПОДАННІ НИМИ СУДУ СВОЇХ ДОКАЗІВ І У ДОВЕДЕННІ ПЕРЕД СУДОМ ЇХ ПЕРЕКОНЛИВОСТІ

КПК України лише з 4 жовтня 2019 року був доповнений нормою, що після роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення головуєчий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови. Проте, і задовго до цього слушно зверталася увага видатним адвокатом Я.П. Зейканом, що «в українському процесі є

доцільним після виступу прокурора з обвинувальним висновком надати можливість і адвокату подати справу з свого кута зору, пояснивши чому суд повинен прийняти сприятливе для обвинуваченого рішення» [1].

Разом з тим, техніко-юридичний виклад норм щодо вступних промов породжує певні питання. Слушно зазначає Д. Мазурок, що у підсумку у прокурора, крім такої ж вступної промови, залишається і оголошення обвинувального акту. Таким чином прокурор буде двічі викладати свою позицію, а захист — лише один раз, що не зовсім відповідає принципу рівності сторін [2].

Частиною 1 ст. 349 КПК України передбачено, що у вступній промові зазначається, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути зазначена позиція сторони. Тобто є обов'язкові та варіативні складові промови; вступна промова має містити: відомості про те, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини; відомості про пропонування порядку дослідження доказів; *може (але не обов'язково)* містити відомості про правову позицію сторони.

КПК України не регламентує у цій статті особливостей проголошення вступної промови у разі, якщо у справі беруть участь декілька прокурорів, декілька обвинувачених / декілька захисників. Аналіз положення «Право проголосити вступну промову першою надається стороні обвинувачення, після чого вступну промову проголошує сторона захисту» вказує, що промова має бути одна, проте, у випадку багатоепізодного провадження це для сторони захисту реалізувати складно. Отже, з метою дотримання змагальності провадження та забезпечення права на захист, кожному учаснику зі сторони захисту має бути надана можливість проголосити вступну промову або її частину. Послідовність виступів має встановлюватися учасниками з відповідної сторони, у разі неможливості дійти згоди – судом (за аналогією із ч.ч. 2, 3 ст. 364 КПК України).

Вступні промови проголошуються з дотриманням розумних строків залежно від обсягу обвинувачення. Якщо проголошення вступної промови має ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду, суд після усного попередження зупиняє проголошення промови (ч.1 ст. 349 КПК України). Це положення містить три оцінні формулювання: «розумних строків», «зловживання правом», «затягування судового процесу», що викличе складнощі у застосуванні на практиці через можливу різну оцінку їх наявності / відсутності у конкретній справі з боку суду та сторін, тим більше, що на рівні доктрини поняття «зловживання правом», «затягування судового процесу» є дискусійними. Термін «зловживання правом» в його буквальному розумінні означає використання права «на зло» в тих випадках, коли уповноважений суб'єкт володіє суб'єктивним правом, діє в його межах, але завдає шкоди правам інших осіб або

суспільству в цілому [3, с. 288]. У літературі виділено основні чотири сучасні концепції розуміння правової природи зловживання правом [4], і, зважаючи на вищепроцитоване формулювання, таке зловживання правом законодавець розглядає саме як вид кримінально-процесуального правопорушення (такий підхід щодо природи зловживання правом відстоюється, зокрема, О.В. Андрушком [4] та А.В. Мурзановською [5, с. 139]).

КПК України не надає визначення поняттю «затягування судового розгляду», проте, для його тлумачення можливо скористатися (з урахуванням специфіки кримінально-процесуальних відносин) напрацюваннями у галузі цивільного процесуального права, де запропоновано таке визначення: затягування цивільного процесу – це дії або бездіяльність суду, осіб, які беруть участь у справі, інших учасників цивільного процесу (крім судового розпорядника та особи, яка надає правову допомогу), що перешкоджають розгляду цивільної справи впродовж розумного строку. Ознаками затягування цивільного процесу є: 1) затягування цивільного процесу здійснюється у формі дій та бездіяльності; 2) затягування цивільного процесу може здійснюватися як умисно, так і внаслідок об'єктивних причин; 3) затягування цивільного процесу здійснюється з використанням можливостей, наданих процесуальним законом; 4) наслідком затягування цивільного процесу є порушення розумних строків розгляду справи [6, с. 17].

Сторона обвинувачення, сторона захисту має право відмовитися від проголошення вступної промови. Слід погодитися з тим, що «положення закону про те, що прокурор вправі відмовитися від проголошення вступної промови (абз. третій ч. 1 ст. 349 КПК) є сумнівним» [7, с. 488].

Враховуючи те, що сторона може має право відмовитися від проголошення вступної промови, а її думка стосовно обсягу та порядку дослідження доказів має бути почута та врахована, то суд має окремо запропонувати висловити думку стосовно обсягу та порядку дослідження доказів. Після цього або після вступних промов, а саме по черговості після промови сторони захисту, якщо вони були проголошені, інші учасники судового провадження можуть висловити свою думку про те, які докази потрібно дослідити. Закон не регламентує черговості постановлення питань та висловлення думки інших учасників судового провадження про обсяг та порядок дослідження доказів; за аналогією слід застосовувати порядок, передбачений ч. 1 ст. 364 КПК України, тобто: прокурор, обвинувачений, його законний представник, захисник.

Таким чином, застосовуючи телеологічний спосіб тлумачення, можна зробити висновок, що зміни до ч. 1 ст. 349 КПК України скеровані на більш широку реалізацію засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Разом

з тим, ряд техніко-юридичних формулювань, включаючи оцінні категорії, є складними для уніфікованого тлумачення, у зв'язку з чим зазначені норми можуть у певних кримінальних провадженнях своєї мети не досягти. Крім того, проблемним питанням є і те, що потерпілий позбавлений можливості проголосити вступну промову.

Список бібліографічних посилань:

1. Зейкан Ярослав. 10 підказок щодо вступної промови адвоката. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/10-pidkazok-shhodo-vstupnoyi-promovi-advokata/>
2. Мазурок Д. Щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України відносно вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства», №1009 від 29.08.2019, внесений Президентом України. URL: <http://khpg.org/1567741459>
3. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3 (62). С. 286-295.
4. Андрушко О.В. Зловживання правом в кримінальному судочинстві як підстава юридичної відповідальності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 1.: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_1_6
5. Мурзановська А.В. Кримінально-процесуальна відповідальність за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 237 с.
6. Маруніч Г. «Затягування цивільного процесу» та «зловживання цивільними процесуальними правами»: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №9. С. 13-18.
7. Пилипчук О. Вступні промови сторін у кримінальному провадженні. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15 листопада 2019 року)*. К., 2019. С. 486-489.

УДК 340.130:343.98

Роман Станіславович КІРІН,

доктор юридичних наук, доцент,

судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

УНІФІКАЦІЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ПРОЦЕСУ

В Україні триває оновлення судово-експертного законодавства. Зокрема, у 2021 р. Міністерство юстиції України (далі - Мін'юст)

продовжить розширювати доступ до послуг судових експертів. Для цього необхідно [1]:

- розробити системні зміни для удосконалення законодавчого регулювання судово-експертної діяльності (далі – СЕД);
- зрівняти повноваження приватних і державних судових експертів, аби збільшити конкуренцію між ними;
- чітко визначити в Законі підстави, порядок розгляду та притягнення до дисциплінарної відповідальності;
- створити умови для самоврядування судових експертів.

Ці та інші новели мають знайти своє відображення у новій редакції базового законодавчого акту в сфері СЕД. Проте, на шляху до парламенту останній, потрапивши під антикорупційну експертизу, отримав висновок, відповідно до якого виявлено, що поданий проєкт закону містить корупційгенні фактори та потребує доопрацювання з урахуванням наведених Національним агентством з питань запобігання корупції рекомендацій [2].

В якості одного з важливих питань в процесі реформування СЕД розглядається проблема оптимізації наукової організації та управління її інфраструктурою, яка покликана забезпечити практичну реалізацію правового та методологічного забезпечення СЕД. Серед таких проблем М.Я. Сегай виокремлює уніфікацію науково-методичної й інформаційної бази судово-експертних установ (далі – СЕУ), організацію та координування науково-дослідної роботи в галузі судової експертизи [3, с. 30].

М.М. Надійко відмічає, що поряд з гармонізацією законодавства України та практики його реалізації відповідно до міжнародних стандартів і досвіду європейських держав у сфері СЕД, також приводяться у відповідність до міжнародних стандартів і методики експертних досліджень, уніфікуються з методиками європейських країн. В рамках такої уніфікації існує можливість отримання від СЕУ передових держав світу новітніх науково-методичних матеріалів, які, до того ж, вже є апробованими та впровадженими в СЕД на міжнародному рівні Крім цього, на думку дослідниці, стандартизація (уніфікація) експертних методик, єдині термінологічні стандарти, уніфіковані вимоги до судових експертів та програм професійної експертної освіти дозволять вирішити ще одну проблему – проведення судових експертиз на базі єдиного науково-методичного підходу. [4, с. 20].

З упевненістю констатує й Е.Б. Сімакова-Єфремян про позитивні наслідки використання судовою експертизою понятійного апарату різних галузей науки й техніки. Це дозволяє, у свою чергу, уніфікувати понятійний апарат судової експертизи та створює підстави для спілкування всіх суб'єктів СЕД та замовників досліджень однією всім зрозумілою мовою [5, с. 132].

Дійсно, у багатьох вчених в галузі криміналістики і судової

експертизи з'явилося тверде переконання про необхідність уніфікувати не тільки методи і методики проведення експертних досліджень, а й весь процес судових експертиз в СЕУ. В ході уніфікації здійснюється раціональне скорочення елементів вихідної безлічі об'єктів, наприклад методик експертного дослідження, інструкцій відомчого характеру, термінології тощо. В результаті уніфікації має встановлюватися оптимальна однаковість в будь-якій області діяльності, в тому числі й СЕД.

В рамках діяльності Міжнародної організації стандартизації (ISO) в 2012 р. створено міжнародний технічний комітет стандартизації ISO/TC 272 «Forensic sciences» (Судова експертиза), адже на сьогодні питання стандартизації судової експертизи та СЕД є вкрай важливими і актуальними не тільки в Україні, а й у всьому світі. Метою створення ТК 192 «Судова експертиза» є розроблення національних стандартів, у тому числі, гармонізованих з міжнародними стандартами у сфері судових експертиз, які сприятимуть [6]: - організаційному та методичному забезпеченню у сфері судових експертиз; - єдиному підходу в роботі з речовими доказами при проведенні судових експертиз; - єдності вимірювань, технічній та інформаційній сумісності, порівнянності результатів досліджень; - проведенню робіт з уніфікації в галузі СЕД, тощо.

Одним з початкових напрямів уніфікації приписів судово-експертного процесу, що наразі мають очевидний відомчий характер, навіть при формуванні його міжвідомчих положень [7-10], пропонується розглядати єдність підходу до структури та змісту розділу «Загальні положення» Інструкцій про призначення та проведення (порядок проведення, організації проведення) судових експертиз, експертних досліджень та оформлення експертних проваджень.

Список бібліографічних посилань:

1. Плани на 2021-й: яких змін варто очікувати українцям у системі юстиції. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/plani-na-2021-j-yakih-zmin-var-to-ochikuvati-ukrayincyam-u-sistemi-yusticiyi> (дата звернення: 28 травня 2021)
2. Висновок антикорупційної експертизи проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність». URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/vysnovok-antikoruptsiynoyi-ekspertyzy-proyektu-zakonu-ukrayiny-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist/> (дата звернення: 28 травня 2021)
3. Сегай М.Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки // Теория та практика судебной экспертизы і криміналістики. - Х.: Право, 2003. - Вип. 3. - С. 25-32.
4. Надіжко М.М. Деякі питання науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в системі СБ України (на прикладі комп'ютерно-технічних досліджень) // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. - 2019. - № 3. - С. 15-23.

5. Сімакова-Єфремян Е.Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Е.Б. Сімакова-Єфремян; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 503 с.

6. ТК 192 «Судова експертиза». URL: <https://kndise.gov.ua/activity/tk192> (дата звернення: 28 травня 2021)

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

8. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 // Офіційний вісник України від 19.09.2017 — 2017 р., № 73, стор. 24, ст. 2254.

9. Про затвердження Інструкції про порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень паспортних документів Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18.11.2013 № 1109 // Офіційний вісник України від 30.12.2013 — 2013 р., № 99, стор. 157, ст. 3650.

10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text> (дата звернення: 28 травня 2021)

УДК 343.98

Валентина Павлівна КОРЖ,

доктор юридичних наук, професор,

*професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

почесний працівник Прокуратури України;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9431-8727>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УТВОРЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Криміногенна ситуація, дані наукових досліджень, правової статистики свідчать про те, що в Україні щорічно збільшується кількість злочинів, пов'язаний з незаконним обігом наркотиків, скоєних організованими злочинними утвореннями, а саме організованою групою з корупційними зв'язками, злочинною організацією. За даними аналітиків та експертів зростає міжнародний наркобізнес. Члени організованих груп з корупційними зв'язками, злочинних організацій використовують для виготовлення наркотиків сучасні технології, для збуту наркотичних психотропних речовин або їх аналогів – інформаційні засоби, глобальні мережі Інтернет. Розкриття зазначених злочинів, їх розслідування потребує від слідчого знання криміналістичної характеристики організованих злочинних утворень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, специфічних ознак та властивостей, які притаманні організованим групам з корупційними зв'язками, злочинним організаціям.

Вважаємо, що аналіз слідчої, судової практики і наукових досліджень дозволяє виділити специфічні ознаки, властивості, особливості кримінальних структур у сфері наркобізнесу. Закономірною метою цих злочинних утворень є одержання величезних кримінальних доходів та їх легалізація. Організованим групам, які мають корупційні зв'язки, притаманні наступні специфічні ознаки:

- попереднє зорганізоване стійке об'єднання трьох і більше осіб;
- дворівнева система управління – *організатор* (лідер) групи, *виконавці*, які безпосередньо вчинюють злочини. Так, *організаторами злочинного бізнесу є* фінансисти, лідери кримінальних структур, банкіри, звільнені співробітники міліції інші особи, виконавцями – *виробники наркотичної сировини, наркотичних засобів* (фармацевтичні підприємства, аптеки, підпільні лабораторії, особи, які вирощують снодійний мак чи коноплі); *відправники наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, («наркокур'єри»), перевізники* (співробітники транспорту, пасажери, випадкові особи, інші), *одержувачі наркотиків; збувальники* (оптовики, роздрібні торговці, «закладчики», перекупщики);

- високий ступінь організованості, латентності і конспіративності організованої злочинної діяльності;

- корупційні зв'язки із посадовими особами органів державної влади, управління, спецпідрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС України, СБУ, які забезпечують безпеку злочинної діяльності та її суб'єктам. Корумповані посадовці надають членам організованої групи такі корупційні послуги: *корупційне сприяння, корупційну протидію, корупційний протекціонізм, корупційне заступництво, корупційний лобізм;*

- планування підготовки, вчинення злочинів та приховування слідів організованої злочинної діяльності;

- використання електронних засобів, інформаційних систем, телекомунікаційних мереж, зокрема мереж «Інтернету»;

- розподіл кримінального доходу з урахуванням кримінальних функцій членів групи та інші.

Слід зазначити, що організовані групи, які мають корупційні зв'язки, скоюють злочини, пов'язані з незаконним одержанням і збутом наркотиків, передбачені статтями 305, 307, 309, 310, 311 КК України, злочини, що безпосередньо створюють умови для розповсюдження наркотиків, передбачені статтями 314, 315, 316, 317 КК України, злочини, пов'язані з викраденням, привласненням, вимаганням наркотиків або обладнанням для їх виготовлення, або заволодінням ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, передбачені статтями 308, 312, 313 КК України, злочини, які сприяють незаконному обігу наркотиків, передбачені статтями 318, 319, 320 КК України, легалізацією доходів, здобутих від незаконного обігу наркотиків (стаття 306 КК України).

Незаконний обіг наркотиків здійснюється у складі злочинної організації, яка є стійкими ієрархічними об'єднаннями декількох осіб (п'ять і більше), члени або структурні частини (групи) якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної злочинної діяльності. Злочинна організація відрізняється від організованої групи у сфері незаконного обігу наркотиків високим рівнем управління і організації. Між керівництвом і виконавцями з'явилися проміжні, структурно-функціональні підрозділи: радників, консультантів, логістів, розвідників, охоронців, корумпованих посадових осіб державних органів та інші. Аналіз слідчої та судової практики, результати наукових досліджень дозволяють визначити притаманні злочинній організації наступні специфічні ознаки. Такими є:

- високий ступінь організованості, латентності і конспіративності організованої злочинної діяльності;

- функціональна ієрархічна структура: *верхній рівень* – організатор наркобізнесу («наркобарон»), радники, консультанти; *середній рівень* – охоронці, розвідники (навідники), логісти, корумповані особи правоохоронних, державних органів; *група забезпечення* злочинної діяльності, *на нижньому рівні* – виконавці, які безпосередньо вчинюють злочини: *виробники наркотиків, відправники, перевізники, наркокур'єри, одержувачі наркотиків, утримувачі притонів, інші*;

- втягнення в організовану злочинну діяльність спеціалістів по виготовленню наркотиків і ринку збуту із представників некримінального

середовища: хіміків-технологів, маркетологів, логістів, фармацевтів, провізорів, лікарів, викладачів, студентів, інших;

- жорстка внутрішня дисципліна, дотримання конспірації, неухильне підпорядкування чітко регламентованим правилам ієрархічних відносин у середині злочинної організації та заходи покарання і за їх порушення;

- корупційні зв'язки із посадовими особами державних владно – управлінських органів, прокуратури, поліції, МВС України, СБУ;

- злочинні зв'язки керівництвом комерційних банків, які використовуються лідерами злочинної організації для забезпечення безпеки та ефективності легалізації кримінальних доходів, одержаних унаслідок наркобізнесу;

- розгалужена мережа збуту наркотиків, використання електронних засобів, інформаційних систем, телекомунікаційних мереж, зокрема мереж «Інтернету»;

- планування, підготовка, вчинення злочинів та приховування слідів;

- розподіл кримінального доходу з урахуванням кримінальних функцій в структурі злочинної організації;

- використання коштів, одержаних за збут наркотиків для протидії виявленню, розкриттю і розслідуванню злочинної діяльності;

- здійснення розвідувальних заходів та контрзаходів, що перешкоджають упровадженню в злочинну організацію негласних співробітників правоохоронних органів;

- злочинні зв'язків із лідерами міжнародних злочинних організацій та інші.

Криміналістична характеристика організованих груп з корупційними зв'язками, злочинних організацій у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів має певне наукове і практичне значення. Знання слідчим, оперативним працівником, прокурором, суддею зазначеного елемента криміналістичної характеристики сприятиме вирішенню основних завдань кримінального процесу.

Володимир Васильович ЛИСЕНКО,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1541-5105>*

РОЗШУКОВА РОБОТА СЛІДЧОГО ЯК САМОСТІЙНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ

В Україні правоохоронними органами щорічно розшукується біля 35 тис. осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. При цьому ефективність розшукової роботи знаходиться на рівні біля 30%. Окремі особи залишаються в розшуку протягом багатьох років. Здебільшого, після року знаходження таких осіб у розшуку, їх ніхто не розшукує, оскільки є значна кількість інших поточних завдань, що підлягають виконанню правоохоронними органами (у сфері розкриття та розслідування злочинів). Це дозволяє особам, які вчинили злочини, уникати кримінальної відповідальності, продовжувати злочинну діяльність.

В науковій та практичній діяльності розшукова робота осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, здебільшого, розглядається як напрям діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів (СБУ, національна поліція, податкова міліція). В окремих правоохоронних органах є спеціальні оперативні підрозділи, напрямом діяльності є розшук осіб, що переховуються від органів досудового розслідування та суду. Варто визнати те, що оперативні підрозділи правоохоронних органів мають досвід та певний «інструментарій», який сприяє встановленню місцезнаходження таких осіб, що розшукуються. Серед цього «інструментарію» форми та методи діяльності, визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Аналіз практики свідчить про те, що у переважній більшості слідчі доручають проведення розшуку осіб оперативним підрозділам. Віддаючи належне діяльності оперативних підрозділів щодо встановлення місця знаходження осіб, які переховуються від слідства та суду, варто наголосити на важливості організаційної діяльності слідчого у ході розшукового процесу. На нашу думку, розшук осіб має розглядатися як окремий, самостійний напрям діяльності слідчого, з притаманними для цього процесу засобами. Виходячи із аналізу положень ч. 3 ст. 281 КПК України здійснення розшуку підозрюваного може (!) бути доручено оперативним підрозділам. Тобто не обов'язково у всіх випадках, а лише як можливість.

Власний практичний досвід та аналіз діяльності правоохоронних органів свідчить про те, що, здебільшого, слідчі перекладають

відповідальність за ефективність розшуку осіб на оперативні підрозділи. В окремих випадках слідчі «зацікавлені» в негативних результатах розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, оскільки це дозволяє, відповідно до положень ч.2 ст.280 КПК України, зупинити досудове розслідування. Негативні результати розшуку осіб, які переховуються, сприяють приховуванню неналежної роботи слідчого у розслідування конкретних злочинів тощо. Нерідко слідчі напряду зацікавлені в результатах розшуку осіб, які переховуються через встановлення корупційних контактів із організованою злочинною діяльністю чи окремими правопорушниками. Про це, певною мірою, свідчить судова практика. Нерідко рішення слідчого щодо зупинення досудового розслідування та оголошення розшуку підозрюваного скасовуються слідчим суддею за поданням сторони захисту з приводу відсутності підстав для оголошення розшуку [1]. При цьому, як свідчать матеріали судової практики, такі скарги сторони захисту, здебільшого залишаються без розгляду слідчим суддею [2-3].

Важлива роль в організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, викликана самим процесуальним статусом слідчого і його персональна відповідальність за результати розслідування конкретних злочинів. Слідчий, а ніхто інший, проінформований про характеристику особи, яка вчинила злочин та переховуються від слідства. Практичний досвід та спілкування з особами, яких допитує слідчий, надає необмежені можливості щодо отриманні інформації про можливі місця перебування особи, що розшукується, його безпосередні контакти, захоплення, джерела фінансування, наявність транспортних засобів, що знаходяться у користуванні (що не числяться за такими особами), наявність платіжних карток, які можуть бути використані для розрахунків (не на їх ім'я) тощо.

Нерідко слідчий самостійно визначає місця переховування осіб, проводячи комплекс заходів, передбачених КПК України. Слідчий за процесуальним статусом може проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на безпосереднє встановлення місця знаходження осіб, які переховуються від слідства. При цьому варто враховувати положення ч.5 ст.280 КПК України слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного можуть проводитися після зупинення досудового розслідування. Зазначене вище зазначає про можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як різновид слідчих (розшукових) дій для розшуку таких осіб, оскільки виходячи із положень п.4 ч.1 ст.267 КПК України обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, як негласна слідча (розшукова) дія, є спеціальним заходом з виявлення осіб, які розшуковуються.

Важливим та дискусійним питанням щодо оголошення розшуку осіб, які переховуються від слідства та суду, є визначення наявності доказової інформації про фактичне переховування таких осіб. З цього приводу в судовій практиці, нерідко, до слідчого судді надходять скарги про відсутність підстав для оголошення в розшук та надання у розпорядження сторони захисту інформації про джерела, які свідчать про вжиття заходів для встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Наукові дослідження та окремі процесуальні рішення прокурорів й суддів вимагають від слідчого провести комплекс певних заходів, спрямованих на встановлення місця знаходження підозрюваного до оголошення його в розшук. Так, Кривонос І. С. з цього приводу зазначає про те, що, «перед тим як оголосити розшук підозрюваного, слідчий повинен зібрати докази про вчинення правопорушення даною особою, винести відповідно до статей 276 – 279 КПК України стосовно неї повідомлення про підозру, а також зібрати докази, які свідчать про те, що підозрюваний переховується від слідства або місце його перебування невідоме» [4, с. 170].

Положення ч. 1 ст. 281 КПК України з цього приводу визначають напрям діяльності слідчого таким чином, що якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора, за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук такого підозрюваного. Тобто центральним питанням в цьому напрямку є належне повідомлення про виклик до слідчого, зміст якого передбачений кримінальним процесуальним законодавством. При цьому наголошується на необхідності слідчого, прокурора вжиття заходів щодо встановлення його місцезнаходження до оголошення підозрюваного в розшук. КПК України не визначає необхідності слідчого доведення вини у вчиненому злочину на цьому етапі провадження, а також обов'язкового збору доказів та іншої інформації, які свідчать про фактичне переховування конкретної особи від органів досудового розслідування. Законодавець зазначає лише про необхідність вжиття заходів для встановлення місцезнаходження особи щодо якої вирішується питання про оголошення в розшук.

Однак визначення у ч. 1 ст. 281 КПК України про те, що «якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України» необхідно розглядати як доконаний факт відсутності особи за місцем проживання, роботи, навчання, який перевірений за допомогою викликів до органів досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, запитів слідчого чи доручень оперативним підрозділам тощо.

Окрім зазначеного, у такому разі слідчим перевіряються інші канали інформації про можливе знаходження особи, зокрема: відсутність інформації про надходження такої особи до травматологічних пунктів, моргів; на стаціонарному лікуванні в лікувальних закладах; відсутність особи за місцем проживання сім'ї, батьків, друзів, дані щодо виїзду за межі України тощо. Тобто слідчий цілеспрямовано збирає інформацію про те, що особа фактично переховується від органів досудового розслідування або місцеперебування її не встановлено. Цим і, зокрема, характеризується самостійність напряду розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. Слідчий в даному разі не встановлює дані щодо причетності такої особи до вчинення злочину, а лише інформацію щодо встановлення конкретного місця її знаходження, як необхідний зміст для подальшого проведення процесуальних та інших дій, пов'язаних із притягнення до кримінальної відповідальності. Засоби, які використовуються при цьому, мають також специфічний та спеціальний характер.

Варто погодитися з думкою О. В. Лисенко щодо необхідності перед оголошення розшуку перевірити інформацію про осіб: щодо яких застосовано адміністративний арешт; затриманих на підставі положень ст. 207–213 КПК України; щодо яких застосовані запобіжні заходи на підставі ст. 176–206 КПК України; яких поміщено до дитячого прийомника-розподільника; призваних для проходження служби в армії чи для проходження військових зборів тощо. [5, с. 192]

Слідчий самостійно визначає обсяг та зміст необхідної інформації, яка може свідчити про те, що місцезнаходження конкретної особи невідомо і прийняття рішення про оголошення її в розшук. Існують певні методичні рекомендації щодо проведення комплексу заходів, що можуть свідчити про те, що особа відсутня та переховується від органів досудового розслідування. У кожному конкретному випадку такий обсяг інформації є індивідуальним та визначається безпосередньо слідчим, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження.

Список використаної літератури:

1. Ухвала Бериславського районного суду Херсонської області від 31 липня 2015 р. про скасування постанови слідчого про зупинення кримінального провадження і відновлення провадження із-за відсутності підстав для оголошення в розшук підозрюваного. Справа № 647/1216/15-к. Провадження 1-кс/647/100/2015. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44964578>. (дата звернення: 01.06.2021)

2. Ухвала Краматорського міського суду Донецької області. Справа № 234/12447/19. Провадження № 1-кс/234/5646/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83403382>. (дата звернення: 01.06.2021)

3. Ухвала Ковельського міськрайонного суду Волинської області. Справа № 159/3636/17, провадження № 1-кс/159/1475/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77217395>. (дата звернення 01.06.2021)

4. Кривонос І.С. Здійснення розшуку підозрюваного за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Право і безпека. 2012. №4 (46). С. 169 – 173.

5. Лисенко О.В. Організація розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2013. № 4 (63). С. 189 – 195.

УДК 343.98

Євген Дмитрович ЛУК'ЯНЧИКОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної
власності Національного технічного університету України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5763-6972>*

Борис Євгенович ЛУК'ЯНЧИКОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного права та права інтелектуальної
власності Національного технічного університету України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4761-5980>*

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ПЕРЕВІРКИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

На шляху розбудови України як демократичної, правової держави одним із пріоритетних завдань є удосконалення нормативного регулювання суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності людини. Черговим кроком у цьому напрямі слід вважати прийняття Закону України від 22.11.2018 р. № 2617 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», що набрав чинності з 01.07.2020 [1]. Це є черговим кроком на шляху диференціації кримінальної процесуальної форми. Досудове розслідування кримінальних правопорушень, які за ступенем суспільної небезпечності не можуть кваліфікуватися як злочини (кримінальні проступки) має здійснюватися у формі дізнання. Називати такий порядок розслідування спрощеним можна лише умовно. Труднощі встановлення обставин, необхідних для

правильного судового рішення не завжди обумовлюються ступенем тяжкості вчиненого правопорушення, а залежать від багатьох чинників, об'єктивного та суб'єктивного характеру, що може бути предметом самостійного дослідження.

Зважаючи на те, що за ступенем суспільної небезпечності кримінальні проступки відрізняються від злочинів, законодавець передбачив для перших деякі винятки із загальних правил кримінального провадження. Це стосується перевірки інформації про кримінальний проступок, що має передувати дізнанню, як однієї із форм досудового розслідування. До внесення відомостей про кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), з чого і починається дізнання, допускається проведення окремих дій, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК.

У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) (ч.3 ст.214 КПК). Деякі автори без достатнього обґрунтування до невідкладних відносять інші дії, що спрямовані на перевірку відомостей про правопорушення та передбачені даною статтею [2].

Важко погодитися з думкою про те, що провадження у формі дізнання передбачає ширший перелік слідчих (розшукових) дій, які можуть вчинятися до внесення відомостей до ЄРДР, порівняно із процедурою досудового слідства. До них Г.Мамка відносить: а) відібрання пояснень; б) направлення на медичні огляди; в) отримання висновків спеціалістів; г) зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; д) вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, які є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистий огляд або огляд речей [3].

Наведені у переліку дії, які допускаються законодавцем для перевірки інформації про проступок до внесення відомостей в ЄРДР не відносяться до слідчих. Скоріше їх можна називати перевірочними процесуальними діями, як це передбачалося нормами попереднього КПК України, оскільки про них лише згадується в ч. 3 ст. 298 КПК але сутність, правові підстави, порядок проведення та оформлення результатів не визначається.

До подібних висновків науковців підштовхує недостатньо вдало побудована редакція ст. 300 КПК, в якій зазначається, що для досудового розслідування кримінальних проступків окрім гласних та негласних слідчих дій, передбачених ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК, дозволяється також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проводити медичне освідчування, отримувати висновок

спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта тощо ... до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР. Усуненню цієї неузгодженості сприятиме чітка вказівка на слідчі дії, що можуть проводитися під час дізнання, а також інші способи отримання інформації про проступки для формування судових доказів. Кожен із цих способів отримання інформації заслуговує на самостійне дослідження та з'ясування усіх обставин, що їх характеризують. Зупинимося на висновку спеціаліста, якому законодавець надає значення джерела доказів під час проведення дізнання (ст. 298-1 КПК), а ст. 71 КПК наділяє спеціаліста правом надавати «висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок». Про віднесення висновку спеціаліста до доказів у кримінальному провадженні зазначається у ст. 74 КПК РФ, хоча у нормі про його повноваження про надання висновку не згадується (ст. 58 КПК РФ). Визначення висновку спеціаліста міститься в одній нормі із висновком експерта з незначними відмінностями. В останньому має зазначатися зміст проведеного дослідження. Дещо інакше дане питання вирішується за КПК Республіки Молдова. До засобів доказування відносять як висновок експерта, так і науково-технічні або судово-медичні висновки (ч. 2 ст. 93).

До внесення відповідних змін у КПК України про висновок спеціаліста не згадувалося. Спеціаліста залучали для надання консультацій (усних або письмових) та безпосередньої технічної допомоги. З аналізу змісту ч. 3 ст. 214 КПК України вбачається, що висновок спеціаліста для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку може мати місце тільки до внесення відомостей до ЄРДР (протягом 24 годин). У разі незгоди з ... висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК.

Слід зазначити, що спеціалістом, а потім експертом може бути одна особа. Для дослідження наданих об'єктів має використовуватися методика, якою користуються під час проведення експертизи. Не можна скоротити і час для відповідних об'єктивних процесів дослідження, не можуть відрізнятися і висновки за результатами досліджень, якщо вони є науковими.

Надання висновку значення джерела доказів у провадженні щодо проступків потребує визначення процедури залучення спеціаліста до такої діяльності, та поширення деяких вимог, що пред'являють до судових експертів. Зокрема, це стосується порядку залучення спеціаліста, його самостійності у дослідженні наданих об'єктів, відповідальності за завідомо неправдивий висновок. Слушно з цього приводу зазначає Е. Б. Сімакова-Єфремян, що висновок спеціаліста за сутністю нічим не відрізняється від

висновку експерта, оскільки до нього законодавцем встановлені ті ж самі вимоги, тільки відносно встановлення фактів та обставин кримінального проступку, а не злочину, що ставить під сумнів доцільність закріплення такого джерела доказів у КПК України [4, 115-118].

На завершення слід зазначити, що форми використання спеціальних знань у практичній діяльності правоохоронних органів (дізнанні) потребують подальших досліджень, узагальнень та розроблення пропозицій з подальшого їх унормування.

Список бібліографічних посилань:

1. Про внесення зміни до розділу II «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування деяких окремих категорій кримінальних проваджень» : Закон України від 03.12.2019 №321-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення 07.05.2021).

2. Шатарська Т. Кримінальні проступки: основні аспекти: URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-prostupki-osnovni-aspekti.html> (дата звернення 7.05.2021 р.)

3. Мамка Г. Хто провалює запровадження інституту кримінальних проступків? URL: <http://www.golos.com.ua/article/324118> (Дата звернення 7.05.2021 р.)

4. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2019. № 20. С. 115-119.

УДК 343.985

Валерія Олегівна МАЛЯРОВА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0766-0752>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ

Протидія злочинності є пріоритетним завданням не тільки для правоохоронних органів, а й для держави в цілому, тому що впливає на національну безпеку. Кримінальний кодекс України містить ряд статей, які тим або іншим чином зачіпають цю актуальну проблему. Поряд з відомими способами протидії розслідуванню, які протягом багатьох років були предметом наукових досліджень, злочинці і особливо члени ОЗГ, активно

тиснуть на учасників кримінального процесу, і, насамперед, осіб, що ведуть розслідування, суддів, а також громадян, які сприяють їм у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності. Розгляд цієї проблеми пов'язаний із завданнями криміналістики в цілому, і особливо - криміналістичної методики розслідування окремих видів злочинів.

Протидія розслідуванню може бути визначена, як детермінована об'єктивними і суб'єктивними факторами система протиправних діянь, спрямованих на дезорганізацію роботи з розслідування злочину, унеможливлення встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, які вчиняються різними особами, зацікавленими в ухиленні винних осіб від відповідальності [1, 2]. Протидія розслідуванню розглядається у сучасному криміналістичному вченні про способи підготовки, вчинення і приховування злочинів, як окрема криміналістична теорія, що займає особливе місце в криміналістичній характеристиці злочинів, оскільки саме її елементи виражають функціональну сторону злочинної діяльності.

Як система навмисних дій зацікавлених осіб, протидія розслідуванню має на увазі: по-перше, сукупність умисних активних дій осіб, пов'язаних з подією злочину, що перешкоджають слідчому встановити об'єктивну істину у кримінальному провадженні; по-друге, сукупність пасивних дій осіб, які є носіями важливої криміналістична значущої інформації про подію злочину та його учасників, які перешкоджають встановленню істини у кримінальному провадженні; по-третє, сукупність дій інших осіб, зацікавлених у не встановленні істини у кримінальному провадженні, дезорганізації слідства, не притягненні винних осіб до відповідальності [3, с. 81-90]. З точки зору забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, дуже важливою є систематизація знань щодо способів протидії розслідуванню в контексті їх подолання.

Якщо розглядати непростий аспект протидії розслідуванню, яка іноді застосовується захисниками підозрюваних (обвинувачених), то можна констатувати наступне. Діючий кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України надає широкі права стороні захисту підозрюваних (обвинувачених), що цілком відповідає міжнародній практиці. Так, ч. 4 ст. 213 КПК регламентує безкоштовну обов'язкову участь адвоката в разі затримання особи за ст. 208 КПК по усім категоріям злочинів; п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК надає можливості підозрюваному (обвинуваченому) збирати та подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК) і ін.

Цілком обґрунтованим міжнародною практикою є надання широких прав стороні захисту на досудовому слідстві, яке обумовлене бажанням законодавця забезпечити декларовані в Конституції України права людини. Але, це не спричинило адекватного розширення прав на

захист своїх інтересів потерпілій стороні, що викликає протиріччя і дисбаланс між правами підозрюваних (обвинувачених) і потерпілих [4, с. 71]. Цей правовий дисбаланс призводить до можливості серйозної протидії розслідуванню.

Нерідко, адвокати мають сильну зацікавленість і бажання, а також значні можливості здійснювати протидію розслідуванню. Нерідко адвокати мають багато роковий опит роботи у правоохоронних органах, який вони широко застосовують при захисті. Нажаль, іноді мова йде не тільки про знання, але й про корупційні зв'язки. За такого стану справ неважко завести розслідування у глухий кут або направити шляхом, що влаштовує злочинців. Нажаль, не всі адвокати жорстко дотримуються норм чинного законодавства. А з урахуванням високого рівня корупції в нашій державі, можна констатувати, що в деяких випадках адвокати, відпрацьовуючи свої гонорари використовують некоректні, а іноді і незаконні методи захисту - створюють штучні докази невинності своїх підзахисних, неправдиві алібі, впливають на показання свідків і потерпілих шляхом підкупу, погроз, а іноді і фізичного усунення. Особливо це стосується розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з вчиненням злочинів організованими злочинними групами, що мають серйозні економічні можливості та корупційні зв'язки в державних і правоохоронних структурах.

Доцільно у законодавстві України прямо встановити обмеження для захисника в частині його впливу на показання клієнта. При цьому, право і обов'язок адвоката підтримувати і відстоювати будь-яку позицію клієнта є безсумнівним. Необхідно на законодавчому рівні виключити ситуації, коли несумлінний адвокат сам схиляє підзахисного до давання завідомо неправдивих показань. Зрозуміло, що надання підозрюваним (обвинуваченим) завідомо неправдивих показань не є порушенням законодавства, тому що вони не зобов'язані говорити правду. Крім того, згідно ст. 18 КПК України жодна особа не може бути примушена давати показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї у вчиненні злочину. Це положення стосується тільки підозрюваного (обвинуваченого) та обмеженого кола осіб, але не інших учасників кримінального процесу. З іншого боку, дії адвоката в подібній ситуації є порушенням вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо обов'язкового дотримування присяги адвоката України та правил адвокатської етики. Адвокат повинен здійснювати свою діяльність на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [5]. Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і

судового розгляду.

Питання забезпечення права на захист завжди тісно пов'язане з можливістю протидіяти розслідуванню з боку зацікавлених осіб. Цей фактор, безумовно, впливає на слідчу ситуацію і тому, повинен бути врахований на досудовому розслідуванні для вирішення завдання кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань:

1. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. науки : 12.00.09 / М. В. Даньшин; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2000. - 19 с.
2. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р. М. Шехавцов. - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2003. - 20 с.
3. Бахин В. П. Деякі аспекти вивчення практики боротьби зі злочинністю / Бахин В. П., Карпов Н. С. - К, 2002.
4. Давиденко В. Л. та ін. Кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства : монографія / В. Л. Давиденко [та ін.]; за заг. ред. проф. Л. М. Давиденка. - Х.: Тимченко, 2011. - 214 с.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 27

УДК 343.98

Олексій Володимирович ОДЕРІЙ

доктор юридичних наук, професор,

*професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ПЛАНУВАННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ (КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

Суттєве значення для успішного вирішення завдань у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти довкілля має чітке планування в системі організації розслідування.

У загальному розумінні організація розслідування – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які забезпечують процес розслідування як єдине ціле. До основних її елементів належать: 1) планування розслідування; 2) забезпечення ресурсами (технічними, кадровими, нормативними тощо); 3) забезпечення взаємодії в процесі розслідування між органами слідства, оперативними працівниками, спеціалістами, експертами, працівниками контролюючих органів; 4) підготовка

проведення процесуальних та інших дій або їх комплексів; 5) забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою (надалі – СОГ), яке полягає у: а) чіткому розподілі обов’язків між її членами; б) постійному контролю за діями членів СОГ, в тому числі шляхом проведення оперативних нарад з обговоренням результатів та наступних завдань розслідування; в) налагодженні систематичного обміну інформацією між учасниками СОГ; 6) інші організаційні заходи, необхідні для ефективного розслідування кримінальних проваджень [1, с. 232–233].

Роль містка, що поєднує версії з об’єктивною дійсністю, виконує план розслідування. Якщо формування версій слід вважати ретроспективним моделюванням, то планування – прогностичним. Помилки ретроспекції під час реалізації плану можуть бути багаторазово посилені у ході самого планування. Тоді «обрив у ланцюжку» необхідно буде шукати «продзвонюванням» на всю її довжину: від того, що було похідною інформацією, до того, що вийшло після виконання плану (включно) [2, с. 40]. Роль версії щодо плану розслідування можна назвати визначаючою, оскільки версія є тим самим напрямком розслідування, яке обумовлює побудову в плані комплексу слідчих та розшукових заходів, які здійснюються з метою її перевірки [3, с. 25].

Планування є важливим засобом організації і керування практичною криміналістичною діяльністю. Її успіх повністю визначається тим, наскільки якісно була проведена попередня аналітична робота з побудови версій. З цього приводу В. Я. Колдін підкреслював, що версійна робота та планування складають серцевину всієї практичної діяльності слідчого [4, с. 39–40].

В той же час, у практиці складання планів щодо перевірки версій спостерігається парадоксальна ситуація. Здавалося б, чим менша за обсягом і гірша за якістю похідна інформація, тим більше має бути «гілок на дереві». Типовою є інша ситуація – чим менше інформації, тим менше версій, а план – як перевернуте дерево. Багатьом слідчим (та оперативним співробітникам) важко підтримувати вольову напругу, регулювати напрям думок, налагодити свідомий контроль над продуктом власної думки [5, с. 141]. З цього приводу відомий психолог писав, що лінь думки штовхає (будь-яку людину - авт.) до того, щоб припинити важку роботу з аналізу, як тільки намічається хоч яка-небудь можливість дійти якого-небудь висновку [6, с. 431]. У свою чергу криміналісти підкреслювали, що особи, які провадять розслідування, як би прагнуть скоріше відбутися від обов’язкової, але обтяжливої формальності (розумової роботи з дослідження матеріальної обстановки місця події - авт.) і швидше перейти до того, що вони вважають справжньою справою - до допиту свідків [7, с. 9].

Певною мірою підтвердженням такого стану справ є й результати наших досліджень, оскільки 93 % опитаних нами слідчих засвідчило, що на практиці процес планування досудового розслідування дійсно має

формальний характер. І хоча слідчі усвідомлюють необхідність планування, проте все ж таки віддають перевагу індивідуальному підходу до цього питання, який (як найпоширеніший варіант) формалізується у складених ними за вільною формою наочних схемах, бо останні, на їх думку, економлять час, адже на відміну від складання плану досудового розслідування, не потребують настільки розумових зусиль і в подальшому легко сприймаються. Іншими словами, означені схеми, по суті, підміняють плани, хоча повинні бути додатками до них. Більше того, під час проведення дослідження ми переконались у тому, що за кримінальними провадженнями (справами) за ст.ст. 246 «Незаконна порубка лісу», 247 «Порушення законодавства про захист рослин», 248 «Незаконне полювання», 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», які умовно можна назвати «нескладними» у порівнянні з досудовим розслідуванням злочинів, що посягають на екологічну безпеку, - навіть не планів, не схем не складалось або така діяльність мала формальний характер. Наведене спонукає нас підтримати позицію В. Й. Тарайка, що таке ставлення слідчих до організації досудового розслідування злочинів проти довкілля є неприпустимим [8, с. 191]. І така ситуація не є характерною лише для означених злочинів, оскільки про негативний стан щодо планування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, наголошувала й В. О. Малярова¹.

Разом з тим, нормативне планування розслідування закріплено на рівні відомчих правових актів. Зокрема, у ст.4 другого розділу Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затвердженого Наказом МВС України від 06.07.2017 № 570 [10], де зазначено, що слідчий *планує* свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний *план-графік* роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також *плани* розслідування в кожному кримінальному провадженні. У свою чергу в ст.1 та 2 п'ятого розділу «Організація роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень» Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [11], зазначено, що:

1. Діяльність СОГ здійснюється на підставі плану проведення

¹ За результатами В. О. Малярової, 88 % опитаних слідчих складають письмовий план розслідування кримінального провадження. Однак 42 % визнали, що здебільшого складений план є формальним, і лише 18 % вважають складені плани обґрунтованими та розгорнутими [9, с. 188].

слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, уключених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та строки виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи.

Оперативний супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження.

2. Працівники оперативних підрозділів, включені до складу СОГ, щотижня інформують слідчого - керівника СОГ про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи.

Саме з цих підстав представники слідчих управлінь завжди реагують на відсутність планів (календарних, за конкретним кримінальним провадженням та ін.) у слідчих або формальний підхід до їх складання, визначаючи це як недолік.

Викладені обставини є наслідком недостатнього розуміння слідчими позитивних сторін планування, що є хибною позицією, оскільки лише повноцінне планування може бути запорукою якісного проведення як слідчих (розшукових) та негласних (розшукових) дій, так і досудового розслідування загалом. Займаючи центральне місце в організації розслідування злочинів, головною функцією планування розслідування є прийняття і практичне здійснення організаційно-управлінських рішень. Планування будь-якої діяльності має низку переваг, оскільки дозволяє керувати складними процесами, організує та контролює їх. Крім того: 1) плановість тягне за собою раціональність, організованість, дисциплінованість, гармонійність та пропорційність діяльності, а отже, й високу ефективність; 2) планування дозволяє: а) побачити картину цілісної концепції; б) чітко визначити черговість завдань; в) поетапно розгортати програму діяльності; г) визначити місце кожного суб'єкта в реалізації загальних завдань. Тобто, завдяки плануванню упорядковується процес розслідування злочину [12, с. 211], а в разі реалізації правильно складеного плану починає діяти закон економії часу, про що прямо йшлося ще в криміналістичній літературі радянських часів [13, с. 20]. В іншому разі,

недооцінка питань планування та організації розслідування на практиці призводить до цілої низки негативних обставин, а саме: 1) необґрунтованого подовження строків розслідування; 2) хаотичності й непослідовності проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 3) неефективного використання людських і матеріальних ресурсів; 4) відсутності взаємодії між органами і службами, що беруть участь у розслідуванні; 5) відсутності наукової організації роботи й керівництва; 6) порушення процесуальних норм; 7) низької якості досудового слідства [14, с. 115].

Таким чином, питання планування є тим елементом у системі організації розслідування злочинів проти довкілля, корисність якого недооцінюють практичні співробітники. Виправлення такої ситуації на краще потребує спрямування діяльності слідчого на відповідальне ставлення до процесу планування (як і до організації розслідування загалом), усвідомлення його позитивної ролі та орієнтування на використання під час такої діяльності тих здобутків, які в достатній мірі викладені в науковій і навчально-методичній літературі.

Правильно організоване планування дозволяє проводити розслідування цілеспрямовано, послідовно, дисциплінує слідчого, спонукає його закінчити слідство в установлені законом строки, забезпечує повноту та об'єктивність слідства, сприяє одержанню максимуму ефекту за найменших витрат слідчим часу, сил і коштів.

Список бібліографічних посилань:

1. Шмонин А. В. Методики расследования преступлений : учеб. пособие. М. : Юстициформ, 2006. – 464 с.
2. Лубин А. Ф. Механизм преступной деятельности. Методология криминалистического исследования. Н. Новгород : [б. и.], 1997. 338 с.
3. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве. Х. : Консум, 2000. – 176 с.
4. Колдин В. Я. Версионный анализ : монография. М. : Юрлитинформ, 2014. – 152 с.
5. Гармаев Ю.П., Лубин А.Ф. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: теория и практика., СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. – 303 с.
6. Ярошевский М. Г. История психологии. М. : [б. и.], 1976. – 463 с.
7. Голунский С.А., Rogинский Г.К. Техника и методика расследования преступлений. М. : [б. и.], 1934. Вып. 4. 29 с.
8. Тарайко В. И. Раскрытие и расследование экологических преступлений : монография. М. : Юрлитинформ, 2013. – 363 с.
9. Мальярова В. О. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. ХНУВС. – Х., 2014. – 408 с.

10. Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України. Затверджена Наказом МВС України від 06.07.2017 № 570 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17>

11. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Затверджена Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>

12. Порубов Н. И. Научная организация труда следователя. Минск : Вышэйш. шк., 1970. 262 с.

13. Сурганов Б. С. Планирование – практика : популярный словарь-справочник. М. : Знание, 1980. 222 с.

14. Хань Г. А. Планування розслідування як основа оптимізації слідчої діяльності. Вісник Луганського ін-ту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – Вип. 4. – С. 110–116.

УДК 343.2.7

Оксана Василівна ПЧЕЛІНА,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0224-1767>

ЗАВДАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ГРУПОЮ ОСІБ

Кримінальні правопорушення, вчинені групою осіб вирізняються з-поміж інших протиправних діянь підвищеною суспільною небезпекою та складним механізмом учинення. Вказані риси таких правопорушень водночас відмічають не тільки специфіку механізму їх учинення, зумовлену їх груповим характером і відповідними способами кримінальних правопорушень, а й діяльності з їх виявлення, розкриття та досудового розслідування. Мова йде про те, що вказані ознаки кримінальних правопорушень, учинених групою осіб, повинні враховуватися впродовж усіх етапів кримінального провадження уповноваженими особами. При цьому особлива роль в цій діяльності відводиться прокуророві, який в рамках кримінального провадження на

його досудових стадіях з метою забезпечення ефективного вирішення завдання кримінального провадження, передбаченого ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), організовує та здійснює нагляд у формі процесуального керівництва.

Так, інститут процесуального керівництва досудовим розслідуванням є відносно новим у вітчизняному кримінальному процесу й був уведений з прийняттям нині діючого КПК України. Зокрема в ч. 2 ст. 36 КПК України законодавець наводить невичерпний перелік повноважень прокурора, якими він наділяється в рамках здійснення ним нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. При цьому згідно з ч.1 цієї ж статті КПК України прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється [1].

Перед тим як визначити завдання і зміст процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, учинених групою осіб, варто зазначити панівні в фаховій літературі підходи до трактування поняття та значення досліджуваного інституту взагалі, а потім з урахуванням специфіки виокремленої групи протиправних діянь навести авторське розуміння процесуального керівництва досудовим розслідуванням указаних кримінальних правопорушень і виокремити його змістовні складові.

У науці кримінального процесуального права зустрічаються різні підходи до визначення поняття «процесуальне керівництво», проаналізувавши які можна їх згрупувати наступним чином. Одні вчені ототожнюють вказане поняття з прокурорським наглядом за дотриманням законності в кримінальному провадженні, другі – відзначають його відокремлену роль і називають його самостійною функцією прокурора, треті – визначають його як одну з форм взаємодії між прокурором і органом досудового розслідування, четверті – пропонують вказану функцію закріпити виключно за керівниками органів досудового розслідування [2, с. 155; 3, с. 50; 4, с. 71-73; 5, с. 178-179; 6, с. 301].

На нашу думку, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням є однією з функцій прокурора, спрямованою на забезпечення ефективності кримінального провадження, яка безперечно реалізується як процесуальна форма взаємодії з відповідними органами досудового розслідування. Тобто з наведеного помітно, що досліджуваній категорії притаманні риси, які характеризують її як різносторонню, багатаспектну діяльність. Тому неможливо однозначно визначити сутність процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Проте жодних заперечень і сумнівів не викликає той факт, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень

узагалі і тих, що вчинені групою осіб, відіграє важливе значення в гарантуванні забезпечення ефективного виконання завдань кримінального провадження.

З вищенаведеного можна дійти висновку, що основні завдання процесуального керівництва досудовим розслідування кримінальних правопорушень, учинених групою осіб, повністю співпадають із завданнями кримінального провадження, визначеними в ст. 2 КПК України, а значить полягають у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1]. Щоб указані завдання досягти прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідування кримінальних правопорушень, учинених групою осіб, також вирішує проміжні завдання, які в криміналістичній науці прийнято йменувати тактичними. Зокрема, такі як: виявлення всіх співучасників протиправної діяльності; встановлення всіх епізодів протиправної діяльності, вчинених групою осіб; попередження протидії досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень, а в разі її проявів – вжиття своєчасних заходів, спрямованих на її подолання.

Отже, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, учинених групою осіб, є однією з функцій прокурора, спрямованою на своєчасне виявлення кримінальних правопорушень, учинених групою осіб, їх ефективне досудове розслідування, охорону прав, свобод і законних учасників кримінального провадження, на подолання протидії досудовому розслідуванню таких правопорушень, яка реалізується як процесуальна форма взаємодії з відповідними органами досудового розслідування.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Мірковець Д.М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України. *Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Х.: ХНУВС, 2011. С. 152–156.
3. Тищенко С. Суб'єкти взаємодії сторони обвинувачення під час досудового розслідування. *Вісник прокуратури*. 2013. № 1. С. 49–54.

4. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Нац. акад. прокуратури України*. 2012. № 3. С. 71–73.

5. Юрчишин В.М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: Вид. дім «Родовід», 2012. 289 с.

6. Голосов С.С. Процесуальне керівництво прокурором на стадії досудового розслідування. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 300–307.

УДК: 343.98(477)

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Ефективність розкриття злочинів залежить від раціональної організації досудового розслідування, що передбачає обрання оптимальних методів одержання доказової інформації. Важливим і невід'ємним інструментом діяльності органів досудового розслідування є криміналістична методика, яка розробляє найбільш раціональні й оптимальні способи розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Для того, щоб вона в повній мірі виконувала покладене перед нею завдання, її структура, в процесі реформування кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства, повинна бути логічною й відповідати основним методологічним засадам і запитам практики[1; 2]. У зв'язку з цим, питання стосовно удосконалення методик розслідування окремих видів злочинів в сучасних умовах стало вельми актуальним.

Науковці вважають, що формування нових і модернізацію існуючих криміналістичних методик доцільно здійснювати на основі узагальнення й теоретичного пояснення накопиченого емпіричного матеріалу та пізнання наукових фактів, які стосуються як механізму вчинення злочинів, так і діяльності з їх розкриття, розслідування та судового розгляду. У зв'язку із цим при визначенні напрямів наукового пошуку щодо удосконалення криміналістичної методики слід насамперед виходити з потреб судово-слідчої практики, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та

структурних змін злочинних проявів, міжнародного досвіду боротьби з ними, оскільки нині, на жаль, спостерігається певна диспропорція між запитами практики і результатами наукових досліджень[3, с. 3].

Вважаємо, що в сучасних умовах удосконалення методик розслідування повинно здійснюватися з урахуванням законодавчих змін, досягнень науково-технічного прогресу, видозмін механізмів злочинної діяльності, а також з урахуванням тенденції подальшої інтеграції наук кримінально-правового циклу. Слід зазначити, що значним каталізатором інтеграційних процесів став прийнятий у 2012 році Кримінальний процесуальний кодекс України, який розширив можливості використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі та визначив нові підходи в отриманні доказів у кримінальному провадженні [1;4, с. 238–246].

Сьогодні кримінальний процес, криміналістика й теорія оперативно-розшукової діяльності є найбільш близькими з теоретичного й практичного погляду юридичними науками. Багато спільного в історії їх розвитку, тактиці й методиці проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів. Як справедливо наголошує М. В. Даньшин, «криміналістика, у свою чергу, виступає теоретичним фундаментом для формування положень і рекомендацій теорії оперативно-розшукової діяльності. Ці науки співвідносяться як однотипні за суттю реалізації соціального функціонального навантаження[5, с. 149].

Близькість криміналістики, кримінального процесу й теорії оперативно-розшукової діяльності зумовлена не тільки єдністю об'єкта й предмета їх дослідження, чимало спільного поєднує їх і в методології. На необхідність перегляду деяких теоретичних положень криміналістичної методики у зв'язку з трансформацією законодавства, слідчої та судової практики звертають увагу українські науковці Р. Л. Степанюк і В.М. Шевчук. Вони зазначають, що нині невід'ємною складовою окремих криміналістичних методик мають стати рекомендації щодо особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій. Як відомо, ці питання упродовж багатьох років розроблялися в науці оперативно-розшукової діяльності. Сьогодні необхідно, по-перше, відповідні знання інтегрувати у криміналістику, а по-друге, надалі розвивати основні її положення. Зараз вже важко уявити методику розслідування складних категорій злочинів без висвітлення специфіки проведення негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, до складу яких вони входять» [6, с. 242; 7, с. 117–127].

У зв'язку з цим слід зазначити, що останнім часом у наукових дослідженнях та спеціальній юридичній літературі більше уваги стало приділятися питанням визначення сутності, місця та ролі оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства. Науковцями оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства

розглядається як комплекс правових та організаційно-тактичних заходів, які обумовлюють взаємозв'язок і взаємовплив слідчого і оперативно-розшукових підрозділів правоохоронних органів з метою всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження.

Вважаємо, що роль оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства обумовлена необхідністю застосування сил та засобів ОРД в ході проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на створення оптимальних умов для: здійснення повного і об'єктивного процесу доказування; подолання або нейтралізації протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу; гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне [8, с. 25–28].

Слід зазначити, що оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства за окремими видами латентних злочинів починається з виявлення їх ознак, а також осіб, які готують їх учинення. Слушним є зауваження В.О. Малярової, що виявлення злочинів – це специфічний процес, спрямований на одержання інформації, необхідної для вирішення питання про початок кримінального провадження, в якому поєднується і допроцесуальна, і процесуальна діяльність суб'єктів, що входять до різних структурних підрозділів правоохоронних органів. Під допроцесуальною діяльністю розуміється робота, спрямована на виявлення ознак кримінального правопорушення працівниками оперативних підрозділів і служб правоохоронних органів [9, с. 378].

У справах щодо тяжких та особливо-тяжких злочинів оперативно-розшукове забезпечення їх виявлення та розкриття здійснюється в ході проведення комплексу оперативно-розшукових заходів в межах оперативно-розшукових справ відповідно до вимог ст. 8 та 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», тобто шляхом виявлення і документування носіїв інформації зі слідами злочину [2]. Документування за своїм цільовим призначенням вирішує завдання, що збігаються з інститутом кримінального процесуального доказування. Саме на стадії документування та реалізації оперативно-розшукових справ починається процес виявлення та фіксації доказової інформації. Тому цей напрям отримання доказової інформації повинен знайти відображення в структурі методики розслідування злочинів. На думку В.А. Журавля, він охоплює не тільки дії з відображення самих фактичних даних, а й дії з їх виявлення, оскільки припустимість доказів залежить від припустимості їх джерел, а також припустимості засобів і способів їх виявлення [10, с. 344].

До інших структурних елементів методики розслідування злочинів слід віднести: взаємодію слідчих з оперативними підрозділами в ході проведення НСРД і тактичних операцій; подолання протидії розслідуванню і розшук осіб, що ухиляються від слідства та суду. Під час їх

проведення застосовуються сили та засоби оперативно-розшукової діяльності, що в теорії ОРД визначається терміном «оперативно-розшукове забезпечення» кримінального судочинства.

Вище викладене дозволяє зробити висновок про необхідність включення оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства у якості окремого елементу до структури методики розслідування злочинів. До складу якого слід віднести питання: взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час виявлення та збору доказової інформації; підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій; подолання протидії розслідуванню; забезпечення захисту та безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, розшуку осіб, які ухиляються від слідства та суду.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. №2135-XII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
3. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
4. Пчолкін В.Д. Федосова О.В. Інтеграційні процеси та їх вплив на формування структури методики розслідування злочинів. *KELM*. 2020. № 5 (33). С. 238–246.
5. Даньшин М. В. Злочинна діяльність як об'єкт пізнання у криміналістиці та інтегративний фактор її розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2015. № 1151. Вип. 19. С. 148–153.
6. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236–245.
7. Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення окремих криміналістичних методик. *Challenges in Science of Nowadays : Proceedingsofthe 5th Intern. Sci. andPracticalConf. (July 16-18, 2020)*. Washington, USA, 2020. P. 117–127.
8. Пчолкін В. Д. Структурно-змістовна характеристика оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*. : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 08 липня 2016 р.) / КНУВС, Київ. 2016. С. 25–28.
9. Малярова В.О. Теоретичні основи формування методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Науковий вісник ЛДУВС* № 4, 2013. С. 377–382.

10. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

УДК 343.98

Елла Борисівна СІМАКОВА-ЄФРЕМЯН,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України,

Заступник директора з наукової роботи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8246-7688>

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Питання удосконалення кримінального процесуального законодавства не нове у юридичній літературі. Зокрема, на проблеми нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні зверталася увага в спеціальній літературі, у тому числі, й автором цієї доповіді [див., наприклад, 1-14 тощо].

Застосування Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) дозволяє зробити аналіз деяких його норм щодо здійснення судово-експертної діяльності, що демонструють необхідність обговорення з метою вирішення питання про їх вдосконалення. Це, наприклад, стосується проблеми призначення експертизи самостійно потерпілим. З одного боку, стаття 56 нового КПК надає право потерпілому подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду, а процесуальними джерелами доказів є висновки та показання експертів (ст. 84 КПК), з іншого ж боку — КПК передбачає можливість для потерпілого лише клопотатися за наявності підстав про залучення експерта перед стороною обвинувачення. На жаль, в експертній практиці неодноразово траплялися випадки, коли до експертної установи зверталися потерпілі (їх представники), яким стороною обвинувачення було відмовлено у залученні експерта. Однак, оскільки законом не передбачено проведення експертизи у випадках звернення самостійно потерпілого (його представника), то виходить, що потерпілий позбавлений права надати доказ, джерелом якого є висновок експерта.

Позитивним у КПК є те, що джерелом доказів є не тільки висновок експерта, а й показання експерта. Експерт зобов'язаний давати показання слідчому судді та суду (ч. 3 ст. 95 КПК), у той же час суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання та не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на

них (ч. 4 ст. 95 КПК). Ці положення не дають можливостей для всебічного використання роз'яснень свого висновку експертом, які він надає під час досудового розслідування, як джерела доказів. Адже експерт не застрахований від обставин, що можуть унеможливити його допит в суді, однак у процесуальному законі не передбачено можливості його допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні в порядку статті 225 КПК — така можливість передбачена тільки для потерпілого чи свідка. Необхідно також доповнити § 3 глави 4 «Докази і доказування» новою статтею «Показання експерта», оскільки саме у показаннях експерта щодо роз'яснення та доповнення свого висновку можуть міститися досить важливі фактичні дані. Вирішення вказаних вище та інших проблемних питань КПК дозволить підвищити ефективність розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Відкритою для обговорення проблемою залишається й інші аспекти використання висновків експертів під час досудового і судового проваджень, а також їхнє оцінювання. Тобто особи, які не мають спеціальної підготовки, не володіють спеціальними знаннями і не є обізнаними із специфічних питань, приймають процесуальні рішення на підставі аналізу складених обізнаними особами документів, за істинність яких останні несуть відповідальність перед законом. Саме тому, перевірка достовірності висновку експерта – є досить складним етапом кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань:

1. Сімакова-Єфремян Е.Б. Проблемні питання застосування нового Кримінального процесуального кодексу України під час призначення та проведення судової експертизи // Криміналістика и судебная экспертиза : междуведомственный научно-методический сборник / КНИИСЭ МЮ УССР. - Киев : КНИИСЭ, 2013. Вып. 58, Ч. 2. С. 54-59.
2. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про призначення та проведення судової експертизи у кримінальному процесі України // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м.Харків, 20 грудня 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; М-во юстиції України, Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків: ХНУВС, 2016. С. 254–256.
3. Симакова-Ефремян Э. Процессуальные проблемы назначения и проведения комплексных судебных экспертиз // Криминалістика и судебная экспертология: наука, обучение, практика. Часть II. Вильнюс: Институт права Литвы, 2017. С. 143–159.
4. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми судово-експертної діяльності // Проблеми сучасної судової експертизи: Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз. Вип. 1. О.: ОНДІСЕ, 2017. С. 63–70.

5. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про нормативно-правове регулювання судової експертизи в умовах судової реформи в Україні // 3 нагоди 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського : зб. матер. круглого столу (Харків, 30 жовт. 2017 р.). Х. : Право, 2017. С. 68–70.

6. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про призначення та проведення комплексної судової експертизи: проблеми нормативно-правового регулювання // Актуальні питання судової експертизи : Всеукраїнська наук.-практ. конф., присвячена 15-річчю створення Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз / Дніпро, 14-15 червня 2017 р. Дніпро : Акцент ПП, 2017. С. 24–30.

7. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми нормативного регулювання судово-експертної діяльності в новому законодавстві України / Е. Б. Сімакова-Єфремян // Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика: 14 міжнародний конгрес (Одеса, 13-14 вересня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА», 2018. Том 2. С. 411-426.

8. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання формування поняття предмету судової експертизи / Е. Б. Сімакова-Єфремян // Актуальні питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю судової експертизи в Україні та 95-річчю з дня народження академіка М. Я. Сегая (Київ, 4–5 липня 2018 р.). К. : КНДІСЕ МЮУ, 2018. С. 214-217.

9. Сімакова-Єфремян Е. Б. Деякі проблемні питання застосування нових норм з питань призначення та проведення судової експертизи / Е. Б. Сімакова-Єфремян // Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз. Науково-практичне електронне видання. Одеса: ОНДІСЕ, 2018. Вип. 3. С. 114-120.

10. Сімакова-Єфремян Э. Б. О необходимости усовершенствования базового законодательства о судебно-экспертной деятельности в Украине. Сборник материалов (Тезисов) Международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы судебно-экспертной деятельности, современные проблемы, тенденции и перспективы развития криминалистики и судебной экспертизы» посвященной 15-летию основания ГНКО «Национальное Бюро Экспертиз» Национальной Академии Наук Республики Армения, 25-27 сентября 2019г., Ереван. С. 59-61.

11. Сімакова-Єфремян Э. О применении специальных знаний в процессуальных и непроцессуальных формах: проблемные вопросы. Криминалистика и судебная экспертиология: наука, обучение, практика : сборник статей и тезисов XV международного научно-практического конгресса (Литва, Каунас, 19-21 сентября 2019г.). Центр судебной экспертизы Литвы, Литовское общество криминалистов, Университет

Миколаса Ромериса; сост. G. Juodkaite-Granskiene.- Каунас, 2019. Т. II. С. 20-30.

12. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про необхідність внесення змін до статті 1 Закону України про судову експертизу. Судова експертиза: сучасність і майбутнє: Матеріали круглого столу (25 січня 2019 р., м. Львів); за заг. ред. д. т. н. Кузіна М. О. / Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. Л., 2019. С. 124-126.

13. Сімакова-Єфремян Е. Б. Зміни до підзаконних нормативних актів про судову експертизу та їх співвідношення із законами: Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18-19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С.43-45.

14. Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2019. Вип. 19. С. 118-130.

УДК 341.131

Сергій Вікторович СЛІНЬКО,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу, криміналістики, експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-2182-1436>

КРИМІНАЛЬНА ДЕЛІНКВЕНТНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Мета тез полягає у визначенні поняття соціального явища кримінальної делінквентності. Виходячи з комплексного підходу до даної проблеми, на основі застосування окремих положень психології, соціології, кримінології, кримінального права і процесу, криміналістики дається аналіз причин і умов існування кримінальної делінквентності як соціального юридичного феномену. На підставі теоретичного обґрунтування структурних елементів кримінальної делінквентності визначається її сутність, що поєднує юридичні феномени злочину, кримінального правопорушення та кримінального проступку. Визначити теоретичні і практичні елементи кримінальної делінквентності, які надають основні аспекти боротьби зі злочинністю у державі, допомагають забезпечити правопорядок у суспільстві, надають підстави захисту особи від кримінальних проявів.

Новизна включає теоретичні положення фундаментальних наук, перш за все, кримінального циклу, які використовуються для розкриття суті кримінальної делінквентності. На підставі чинного кримінального, процесуального законодавства, яке має за мету боротьбу з кримінальними деліктами визначається, що держава, її правоохоронні органи, суспільство повинно забезпечити захист особи, охорону прав, свобод та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження, відносно яких було вчинено кримінальний злочин, кримінальне правопорушення, кримінальний проступок. Пропонується поєднати важливі структурні елементи кримінально протиправного явища у єдину правове визначення, яку встановити у формі делінквентності.

Теоретичне обґрунтування загальних положень можна визначити на підставі наукових підходів, які встановлені в кримінальному праві та процесі.

До наук кримінального циклу, що безпосередньо займаються проблемами кримінальної делінквентності та впливу на неї, відносяться кримінологія, кримінальне право, кримінальний процес, кримінально-виконавче право та криміналістика. Необхідно вказати, що значна роль в науках кримінального циклу належить кримінології. Вона являє собою комплексну науку про закономірності кримінальної делінквентності у її конкретних проявах, викриває особливості даного соціального юридичного явища, вказує на фактори, причини, умови, що породжують та обумовлюють кримінальну делінквентність. Її призначення полягає у аналізі окремої категорії кримінальних правопорушень, злочинів, кримінальних проступків, а також визначення форм, методів, методики нормативного та соціального впливу з метою контролю за визначеними негативними явищами

На підставі розподілу юридичних наук на фундаментальні і прикладні, доцільно виділити окремі галузі автономних циклів. До кримінального циклу на підставі якого розкриваються проблемами кримінальної делінквентності відноситься кримінальне право та процес, криміналістика, кримінологія та ін. Кримінологія є наука про закономірності кримінальної делінквентності у конкретних проявах, причинах та умовах, що породжують кримінальну делінквентність.

Результати кримінологічних досліджень надають умови для законодавця щодо диференціації кримінальної процесуальної форми досудового розслідування та судового розгляду злочину, кримінальних правопорушень, та кримінальних проступків.

На характер і якість засобів обмеження кримінальної делінквентності істотно впливають консолідуючі наукові теорії, тобто теорії що формуються в зонах перетину предметів двох і більше наук, але вони самі не є науками. До таких теорій відносяться юридична психологія, юридична конфліктологія, загальна теорія прав людини, теорія доказів і

деякі інші. Ці теорії, в період свого становлення, були визначені як «територія» конкурентної боротьби декількох наук.

Наприклад, теорія доказів була предметом дослідження з боку кримінального процесу та криміналістики. Вчені постійно вели наукові дебати щодо належності даних теоретичних положень до предмету тільки «своїї» науки. По мірі визначення єдиної термінології наукового предмету вчені прийшли до порозуміння необхідності спільної розробки теоретичних положень галузевих наук. Під час міждисциплінарних наукових дискусій окремі теорії права, процесу, криміналістики набувають інтегративну сутність та об'єднуються у єдиний комплекс.

По мірі більш поглибленого наукового осмислення предмета згаданих теорій приходить розуміння необхідності спільної їх розробки представниками конкуруючих спочатку наук. В ході міждисциплінарних наукових досліджень ці теорії набувають інтегративну сутність і об'єднують науки автономного циклу в єдиний комплекс.

Визначення предмета кожної юридичної науки кримінального циклу дозволяє сформулювати досить повне розуміння кримінальної делінквентності, як специфічної людської діяльності та атрибуту суспільства. Зміст, якість засобів обмеження кримінальної делінквентності істотно впливає на консолідуючі наукові теорії, на такі, що формуються в зонах перехрестя предметів двох або більшої кількості наук, але вони самі не є науками. До таких теорій відносяться юридична психологія, конфліктологія, загальна теорія прав людини та ін. Теоретичний підхід до визначення даних наукових положень, в період свого становлення, являє собою «територію» конкурентної боротьби декількох наук.

Висновок. Кримінальна делінквентність являє собою єдиний об'єкт наук кримінального циклу, предметом кожної з яких є окрема сторона цього феномена. Найбільш перспективними представляються міждисциплінарні дослідження з метою формулювання інтеграційних (консолідуючих) теорій, що дозволяють не тільки зрозуміти і пояснити кримінальну делінквентність як атрибут соціального життя, а визначити шляхи найбільш ефективного впливу на неї з метою обмеження і скорочення до соціально прийнятних меж.

УДК 343.98

Руслан Леонтьович СТЕПАНЮК,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ Й ТЕОРІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Україною впевнено обраний шлях розвитку, орієнтований на побудову правової, демократичної та соціальної держави й інтеграцію до європейської спільноти. На цьому шляху здійснюються масштабні реформи в багатьох сферах, у тому числі й у галузі кримінальної юстиції. Відповідно, разом із багатьма іншими, виникають питання щодо напрямів подальшого розвитку наук кримінально-правового циклу, зокрема, криміналістики. Окреслена проблематика є вельми складною, зважаючи на існування кількох моделей криміналістики та судових наук в різних країнах і відсутність єдиної термінології, структури та підходів щодо їхнього змісту. У зв'язку з цим вважаємо доцільним висловити власне бачення з окремих питань цієї проблематики.

В Україні, як і в більшості країн колишнього радянського табору, до цього часу продовжується лінія розвитку так званої соціалістичної моделі криміналістики, яка полягає в її трактуванні як науки про закономірності злочинної діяльності та її відображення в навколишньому середовищі, а також закономірності діяльності з розкриття та розслідування злочинів. Не вдаючись до аналізу різних підходів щодо визначення предмета криміналістики відзначимо, що її зміст в нашій країні поступово звужується лише до питань тактичного та методичного забезпечення діяльності органів правопорядку. Підтвердження цьому знайти не складно. Достатньо проаналізувати спрямованість наукових досліджень в галузі криміналістики, які зосереджені насамперед на проблемах криміналістичної тактики та методики. Відповідним є і змістовне наповнення підручників і навчальних посібників з криміналістики для закладів вищої освіти. Ця ситуація, на нашу думку, у першу чергу, зумовлена тією обставиною, що свого часу радянські науковці на противагу «буржуазним» підходам запровадили бачення криміналістики як науки, що має виключно правову природу. Після цього фахівцям з природничих і технічних наук стало значно складніше проводити наукові дослідження в цій сфері, що поступово призвело до суттєвого відставання криміналістичної техніки від інших складових частин криміналістики. Крім того, ще за радянських часів було сформовано загальну теорію

криміналістичної експертизи, а згодом і судової експертології як самостійної науки. Слід підкреслити, що в той період її переважно розглядали як частину криміналістики, а вже після розпаду СРСР все більше науковців схилились до думки про доцільність її виокремлення. До цього часу немає однозначності в даному питанні, але варто визнати, що фактично в нашій країні судова експертологія вже існує як окрема наука.

На нашу думку, до такої ситуації призвели насамперед помилки радянського періоду щодо встановлення правової природи криміналістики, внаслідок чого вона так і не змогла розвинути в повноцінний аналог судової науки (наук), які існують в країнах англосаксонської правової сім'ї. Вона значно відстала й порівняно із криміналістикою германської моделі, оскільки виявила неспроможність впровадження новітніх досягнень у галузі криміналістичної техніки до свого змісту. З криміналістики було виокремлено теорію оперативно-розшукової діяльності, судову (юридичну) психологію та судову експертологію. Якщо щодо перших двох галузей ще можна дискутувати, то відокремлення судової експертології, на наш погляд, може призвести до повного зникнення криміналістики шляхом вихолощення з неї природничо-технічної частини. Але криміналістика, яка включатиме лише питання кримінального розслідування, навряд чи може претендувати на статус окремої науки і мабуть не буде мати сьогодишньої назви.

Ще Ганс Грос підкреслював природничо-технічний шлях криміналістики. У провідних країнах світу дискутується доцільність включення до її структури правових положень, але не досягнень природничих і технічних наук. Тому видається, що розвиток судової експертології як самостійної науки рано чи пізно призведе до її зближення за змістом із судовою наукою (Forensic Science, Forensics). У такому разі саме судова експертологія буде сприйматись як та галузь знань, яку у світі асоціюють із криміналістикою. У свою чергу положення щодо тактики слідчих дій і методики розслідування окремих видів злочинів претендуватимуть або на статус іншої науки на зразок науки про кримінальне розслідування (Criminal Investigation), яка існує в США, або на входження до складу кримінології чи кримінального процесу.

Підсумовуючи відзначимо, що в сьогодишніх реаліях розвитку криміналістичної науки у світі Україні доцільно обрати той її шлях, який відповідає уявленням провідних європейських країн. Цю науку слід розглядати насамперед як галузь знань, яка пристосовує досягнення інших наук до вирішення завдань кримінального судочинства. У зв'язку з цим загальна теорія судової експертизи повинна бути складовою частиною загальнотеоретичних положень криміналістичної науки, а різні галузі судових експертиз входить до розділу криміналістична техніка як її окремі дисципліни. Саме в такій формі збережеться можливість утримати криміналістику від розпаду на різні науки та продовження її існування як

єдиного сплаву знань, який включатиме і природничо-технічну, і правову (юридичну) складову. У противному випадку будемо мати оригінальну пострадянську систему «криміналістичних наук», в якій самій криміналістиці відводитиметься другорядна роль як галузі знань, побудова якої залишилась на рівні кінця XIX століття і не відповідає сучасним реаліям.

УДК 343.98

Василь Миколайович СТРАТОНОВ

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри галузевого права Херсонського державного університету;
ORCID <https://0000-0002-7548-0630>*

ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ

Кримінальний процесуальний кодекс [1], здавалось вирішилась більшість проблемних питань, особливо в царині принципів кримінального судочинства. Проте, як показують наукові дискусії, спірних питань стає дедалі більше. Особлива уваги потребує принцип зазначений в ст.28 КПК України, в якій визначено розумність строків. Після прийняття вище зазначеного закону [1], було захищено декілька дисертацій присвячених саме даному принципу, проте невіршених проблем залишається ще достатньо багато. Процесуальні строки являють собою певні процесуальні гарантії як прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, так і своєчасного прийняття процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій, до того ж це встановлені законом, прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Принаймні так це звучить в контексті ст.113 КПК України. В якості особливостей, характерних тільки для процесуальних строків можна виділити те, що вони: забезпечують динамізм процесуальної діяльності; впорядковують процесуальну діяльність; гарантують досягнення юридичного результату; регулюють процесуальні правовідносини. Дотримання процесуальних строків є одним з критеріїв ефективності кримінального судочинства. Процесуальні строки виступають юридичними фактами, які тягнуть за собою настання визначених правових наслідків: виникнення, зміни або припинення суб'єктивних процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. В окремих випадках підставою для настання правових наслідків виступає закінчення процесуальних строків, у зв'язку з чим вони виступають не самостійними юридичними фактами, а елементом

фактичного складу. Одночасно процесуальні строки являють собою певні процесуальні гарантії як прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, так і своєчасного прийняття процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій. Як зазначає один з молодих науковців Пахлевандзе Альборз: «... на сучасному етапі розвитку нашої держави інтеграція до Європейського Союзу є одним із пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики, що зумовлює необхідність суттєво поглибити співробітництво в правовій сфері. З урахуванням Конвенції про захист прав людини та основних свобод, яку Україна ще у 1997 році ратифікувала, зокрема, закріплено право кожної людини при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення на справедливий і відкритий розгляд справи незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону і, що дуже важливо, впродовж розумного строку...» [2, с.2]. Це викликає принаймні роздуми відносно того чи в старому законодавстві строки були не розумними, чи може введення нового принципу призвело до більш ефективного розслідування злочинів. Тому, щоб глибше дослідити питання дотримання строків, особливо «розумних» в кримінальному процесі звернемось до історії. Перший кодекс УРСР був затверджений Всеукраїнським ЦВК 13 вересня 1922 року [3]. Це був дійсно комплексний законодавчий акт, який регулював провадження у кримінальних справах в органах попереднього слідства та в судах, визначав повноваження органів прокуратури на всіх стадіях кримінального процесу. КПК УРСР 1922 року передбачав прискорене провадження, яким називався кримінальний процес, в якому немає стадії попереднього розслідування і засудження, а сам судовий розгляд міг проходити в спрощених формах і, отже, у скороченому порядку. Так, суд, не проводячи судового слідства, міг переходити безпосередньо до дебатів сторін з постановою судового рішення. У числі особливих проваджень Кодекс передбачав інститут чергових камер і судові накази. В чергові камери прямували всі ті справи про затриманих обвинувачених, які, на думку органів, які провели затримання, не вимагає особливого розслідування, або за якими обвинувачені визнали себе винними. Умовами вирішення кримінальних справ у порядку чергової камери суду служили простота справи, очевидність обставин скоєного злочину. В порядку заочних вироків і судових наказів розглядалися справи про злочини незначної тяжкості. Спрощення полягало в праві суду, по-перше, виносити вирок у відсутності підсудного, а по-друге, виносити його одноосібно суддею. Таким чином, законодавець, враховуючи потреби часу, встановлював як на нашу думку, розумні строки, лише не назвавши їх такими. Наступний, КПК УРСР 1927 р., з одного боку, відтворював чималу кількість статей свого попередника КПК УРСР 1922 р., а з іншого – містив низку статей, що по новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури і суду. Так, новий КПК УРСР розширив права

слідчих і прокурорів у закритті кримінальних справ за відсутністю складу злочину [4, с.105]. 1 грудня 1934 р. була прийнята постанова ЦБК СРСР «Про внесення змін в діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік», якою встановлювався спрощений порядок розслідування і судового розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти, а саме: слідство мало бути скороченим (не більше десяти днів); обвинувальний висновок вручався обвинуваченому за одну добу до розгляду справи у суді; обвинувач і захисник усувалися від участі в суді; не допускалося касаційного оскарження вироків і подачі клопотань про помилування; вирок до найвищої міри покарання (розстрілу) приводився до виконання негайно після його проголошення [4]. В УРСР 28 грудня 1960 р. був прийнятий кримінально-процесуальний Кодекс, який введений в дію з 1 квітня 1961 р. Даний закон містив тенденцію до прискорення провадження і до так званої процесуальної економії у справах про злочини невеликої та середньої тяжкості. Необхідно відзначити, що КПК 1960 р. орієнтував практиків на швидке провадження у кримінальній справі. Строки, встановлені цим Кодексом, обчислювалися годинами, добами (днями) і місяцями. При обчисленні строків не бралися до уваги той день і та година, від яких починається строк. При обчисленні строку добами строк закінчувався о 24-й годині останньої доби. Якщо відповідну дію належало провести в суді або в органах досудового слідства, то строк закінчувався у встановлений час закінчення робочого дня. При обчисленні строків місяцями строк закінчувався у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку припадало на неробочий день, то останнім днем строку вважався наступний робочий день. Якщо закінчення строку, який обчислювався місяцями, припадав на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчувався в останній день цього місяця [5]. Отже встановлення таких строків в деякій мірі також можна віднести до розумних, оскільки тут спостерігається економія часу. Проте можна говорити про те, що законодавцем часто здійснювалися спроби щодо прискорення кримінального провадження шляхом встановлення спрощених процедур та обмежених процесуальних строків. Однак найчастіше це було продиктовано не дотриманням загальної засади розумності строків кримінального провадження, а прискоренням кримінального провадження, як інструменту репресивної політики антидемократичного режиму. В радянській науковій доктрині у 1960-1970-х роках сформувалося розуміння дотримання процесуальних строків, як одного з критеріїв ефективності кримінального судочинства.

Отже, поняття процесуальних строків і їх розумність має давні історичні корені. Протягом історичного розвитку вітчизняного кримінального процесу законодавець стикався з проблемою затягування процедури кримінального переслідування та намагався винайти різні шляхи запобігання цьому шляхом встановлення граничних строків

кримінального процесу та спрощених процедур його здійснення. На нашу думку доречно по стадійно визначити строки з дотриманням принципу їх розумності, що стане ще однією гарантією захисту прав учасників кримінального судочинства.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.04.2021).
2. Пахлеванзаде Альборз «Реалізація засади розумності строків на досудовому розслідуванні». Автореферат на здоб. наук. ступ. к.ю.н., Одеса. 2018. С.2.
3. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (1922 р.) (Витяг) URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1061/17> (дата звернення: 29.04.2021)
4. Сусло Д. С. Історія суду Радянської України (1917-1967 р.). К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. 233 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 року URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page> (дата звернення: 29.04.2021)

УДК 343.137.9

Вадим Борисович ХАРЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри

кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2412-7909>

СПРОЩЕНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТА ІНСТИТУТ МИРОВИХ СУДДІВ

Зміни, що були внесені до Кримінального кодексу України [2] (далі – КК України) Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII [6] мають особливе та надзвичайно важливе значення не тільки для підстав кримінальної відповідальності, а й юридичної відповідальності у цілому. Фактично такі зміни стосуються основоположних категорій кримінального права, що і стало обґрунтованою підставою визнання таких новел «малою реформою кримінального законодавства України» [5].

Як відомо, правовою базою для побудови нової системи кримінальних правопорушень та їх диференціації на злочини і проступки є Концепція реформування кримінальної юстиції, що була схвалена рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» та затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. Саме у цьому рішенні було поставлено питання про запровадження до законодавства України кримінального проступку і визначено, що, зокрема, з метою гуманізації кримінального законодавства «певну частину злочинів необхідно було б трансформувати в кримінальні проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх, наприклад, штрафними санкціями. Кримінально карані діяння поділяти на злочини та кримінальні проступки. При цьому основними критеріями таких змін мають бути: ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практика застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків» [7].

Залишаємо поза межами цієї доповіді низку питань, пов'язаних з кримінально-правовою сутністю вищенаведеного закону, що норми процесуального права не можуть обґрунтовувати необхідність прийняття норм матеріального права, бо вони є лише формою їх реалізації й з цієї точки зору не можуть мати пріоритетного значення, відсутність попереднього розроблення, обговорення і схвалення відповідної концепції, декларування у Прикінцевих положення чинного Кримінального процесуального кодексу України [3] (далі – КПК України) механізму запровадження кримінальних проступків саме шляхом прийняття окремого, самостійного закону про кримінальні проступки, порушенням основоположних принципів, на яких побудоване кримінальне законодавство, системних зв'язків і взаємозалежності його приписів, що прогнозовано призводить до істотного зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність, тощо.

Звертає на себе увагу, що у пояснювальній записці до проекту вказаного закону його автори наголошують, що у загальній кількості розслідуваних злочинів тяжкі та особливо тяжкі складають четверту частину, а злочини невеликої тяжкості або середньої тяжкості, такі як некваліфіковані крадіжки, шахрайства (частини 1 статей 185, 190 КК України) та легкі тілесні ушкодження (стаття 125 КК України), становлять майже 50 % від усіх розслідуваних, що призводить до затягування розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, а також необґрунтованої тяганини при розслідуванні злочинів невеликої тяжкості. На їх переконання, спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості,

безумовно, сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства [8].

На сьогодні можна констатувати, що із зменшенням навантаження на органи досудового слідства якось не зовсім склалося. А навіть, якщо це все ж таки відбулося, ніхто навіть не ставив питання про надмірну завантаженість судової системи України. Адже кримінальні проступки, хоча і не є злочинами, але залишаються підставою притягнення особи саме до кримінальної відповідальності вироком суду. Водночас, як і раніше, низка проблем судової системи залишаються нерозв'язаними, зокрема на критично низькому рівні є довіра громадян до суду; залежність судів і суддів внаслідок численних судових реформ суттєво збільшується; надзвичайно висока завантаженість судів з одночасно великою кількістю вакансій; невиконання судових рішень, що набуло не тільки системного характеру, а й критичних показників; політизованість процедури формування суддівського корпусу; хронічне недофінансування судової влади тощо.

Саме тому, переконаний, що витоки вирішення проблеми необхідно знаходити у нашій славетній правовій історії, адже ще у першому розділі книги Соломона, під назвою «Екклесіаст» сповіщено: «Що було, то і буде; і що робилося, то і робитиметься, і немає нічого нового під сонцем. Буває щось, про що говорять: «дивися, ось це нове»; але [це] було вже у століттях, що були раніше нас (Еккл. 1:9–10) [9].

Однією з ліберально-демократичних реформ, що проводилася у Російській імперії у 60–70 роках XIX століття та була впроваджена судовими статутами від 20 листопада 1864 року – судовою реформою 1864 року – було запроваджено чітку, однакову для всіх частин імперії системи судів, що закріплювали демократичні принципи судівництва, впроваджували інститути мирових судів, присяжних повірених (адвокатури) тощо. Як особливий вид суду у Російській імперії, у тому числі й на території України, мирові суди були створені для розгляду дрібних злочинів, за які передбачалося тюремне ув'язнення до одного року, та цивільних справ з розміром позову до 500 рублів. У першу чергу, на мирові суди покладался обов'язок примирити сторони (звідси й їх назва). Мирові судді обиралися терміном на три роки повітовими земськими зборами або міськими думами з осіб, що мали майновий та освітній цензи, з наступним затвердженням Сенатом. Першою інстанцією був дільничний мировий суддя, другою – повітовий або столичний з'їзд мирових суддів. У Волинській, Київській та Подільській губерніях мирових суддів призначав міністр юстиції [4, с. 82].

За законом 1889 року мирові суди були ліквідовані (окрім столиць і деяких інших міст, зокрема Одеси та Харкова). Їх діяльність була знову відновлена у 1912 році, але постановою ЦВК Радянської України «Про

введення народного суду на Україні» від 4 (17) січня 1918 року існування мирових судів в Україні остаточно було скасовано.

Тому, дуже цікавою та перспективною є одна з пропозицій, яка була запропонована у рамках робочої групи Комісії з правової реформи при Президентові України Володимире Зеленському, щодо упровадження у судову систему нашої держави інституту мирових суддів. Декларована мета – розвантажити судову систему, а також наблизити її до населення, розширити способи досудового врегулювання спорів. На думку авторів пропозиції, запуск інституту мирових суддів у регіонах, де чисельність суддів у суді менше 5 осіб, сприятиме розгляду малозначних справ. Створення інституту мирових суддів повинне забезпечити досягнення наступних цілей: 1) максимальна доступність правосуддя для громадянам; 2) формування стабільної судової практики вже на перших етапах здійснення правосуддя; 3) розвантаження місцевих судів від великої кількості справ.

Виходячи із аналізу відповідної Концепції, мировим суддею може стати громадянин України, який досяг 30 років (але не старше 65 років), має юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'яти років. Обирати на посади мирових суддів пропонується або шляхом виборів мешканцями конкретної територіальної громади, або шляхом їх призначення органи місцевого самоврядування відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Фінансування мирових суддів запропоновано здійснювати або шляхом бюджетних субвенцій через місцеві бюджети, або через рахунки місцевих судів, або ж через територіальні управління Державної судової адміністрації.

Що стосується повноважень мирових суддів, то запропоновано до їх підсудності віднести кримінальні провадження, за кримінальні правопорушення за які не передбачено покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а також кримінальні проступки. Також мирові судді зможуть розглядати справи про видачу судових наказів, про сімейні розлучення (якщо між подружжям відсутня суперечка, щодо дітей), про розподіл спільно нажитого майна (якщо ціна спору не є великою), деякі види майнових спорів, справи про захист прав споживачів, а також справи про адміністративні правопорушення. Розглядати справ мирові судді будуть здійснювати одноосібно.

Дуже цікавою є також пропозиція до Комісії з питань правової реформи щодо розроблення та прийняття окремого закону про мирових суддів та відповідного окремого самостійного процесуального кодексу, що регламентуватиме їх діяльність за спрощеною процедурою проведення судових засідань [1].

На моє глибоке переконання, реалізація такої ініціативи дозволить вирішити цілу низку вкрай нагальних для нашої держави та болючих для суспільства й системи правосуддя проблем.

Список бібліографічних посилань:

1. В Украине могут появиться мировые судьи: кто сможет претендовать. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/153877-v-ukraine-mogut-poyavitsya-mirovye-sudi-kto-smozhet-pretendovat>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Обрусна С. Ю. Адміністративно-правові засади судової реформи 1864 року // Наше право. 2010. № 2, Ч. 1. С. 81–87.

5. Панов М., Харітонов С. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suspilna-nebezpechnist-diyannya-fundamentalna-oznaka-ponyattya-kryminalne-pravoporushennya/>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

7. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів: рішення РНБО України від 15.02.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009525-08#Text>.

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень від 20.04.2018 № 7279-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7279-д&skl=9.

9. Толкование священного писания. URL: <http://bible.optina.ru/old:ekl:01:09>.

УДК 343.226

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного

факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НАСИЛЬСТВА У СТАТТІ 43 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Насильство є наскрізною кримінально-правовою категорією, яка має теоретичне і практичне значення для багатьох норм Загальної і Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність. Це стосується і

норм про обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння. Його значення в цих нормах полягає в наступному: характеризує фактичну та юридичну підставу таких обставин; застосовування до особи насильницьких дій є підставою до «необмеженого» використання сили для захисту; в окремих випадках надмірне застосування сили призводить до притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У обставині, що виключає злочинність діяння, яка передбачена ст. 43 КК України насильство є лише ознакою перевищення меж заподіяння шкоди. Але і в цьому випадку воно має істотне значення для кримінально-правової оцінки такого діяння в цілому і відповідальності особи. Згідно зі ст. 43 КК України, визнається правомірним вимушене заподіяння певної шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їхньої злочинної діяльності.

Частина 2 ст. 43 КК України визначає, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, здійсненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

Таким чином, насильство (фізичне або психічне) є ознакою злочинів, за які притягається до кримінальної відповідальності особа, яка виконувала спеціальне завдання. Насильство характеризує всі три види злочинів, які визначають перевищення меж у цій обставині: 1) умисного особливо тяжкого злочину, поєданого з насильством над потерпілим; 2) умисного тяжкого злочину, пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження; 3) умисного особливо тяжкого і тяжкого злочину, пов'язаного з настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків, які законодавець ставить в один ряд із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень.

Насильство в кримінальному праві – це лише умисні дії. Відповідальність за злочини, які вчинені особою у разі виконання спеціального завдання, настає лише у випадках, коли вони вчинені умисно. Щодо особливостей вини в цих злочинах можна сказати, що вона в цілому відповідає тим ознакам, які характеризують прямий та непрямий умисел, і на практиці не викликає особливих складнощів під час кваліфікації. Для суб'єктивної сторони таких злочинів обмежувальне значення мають особливості мотивації (сукупності мотивів) вчинення таких злочинів і особливо – їх мета. Особа керується потребами, які не пов'язані з бажанням завдати шкоди потерпілому. Такі дії мають вимушений характер і дозволяють особі уникнути шкоди для себе і виконати спеціальне завдання.

Мотиви вчинення таких злочинів тісно пов'язані з їх метою. Така мета має складний характер та виступає обмежувальною ознакою, яка визначає умови кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 43 КК України. Метою

вчинення злочину у кримінальному праві визначається уявлення особи про бажаний результат, якого прагне досягти особа, яка визначає спрямованість суспільно небезпечного діяння.

Аналіз ч. 2 ст. 43 КК України дозволяє зробити висновок про те, що законом виділяються найближча (безпосередня) та кінцева мета злочинів, які вчиняються особою під час виконання нею спеціального завдання. Найближчою (безпосередньою метою) є уникнення викриття, забезпечення безпеки свого перебування в складі організованої злочинної групи чи злочинної організації. Кінцевою метою є попередження та розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Таким чином, мотив і мета вчинення кримінальних правопорушень під час виконання спеціального завдання з попередження і розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи та злочинної організації є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони, мають бути в наявності і встановлені в кожному конкретному випадку.

На нашу думку, для того, щоб ефективно застосовувати відповідну норму і стимулювати відповідні заходи, які спрямовані на протидію злочинної діяльності організованих злочинних груп та злочинних організацій законодавець повинен максимально конкретизувати злочини, за які відповідають особи, які здійснюють такі заходи. Ми вважаємо, що ч. 2 ст. 43 КК України повинна мати таку редакцію: «Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинній організації умисного вбивства чи умисного тяжкого тілесного ушкодження».

У науці щодо перевищення меж під час виконання спеціального завдання існують і інші думки. Зокрема, А.В. Савченко вважає, що сьогодні, на жаль, ст. 43 КК України ефективно не стимулює проведення правоохоронними органами таємних операцій під прикриттям, а навпаки, більше говорить про те, яка відповідальність і яке покарання мають бути застосовані до особи, котра виконує спеціальне завдання [1, с. 177]. П.С. Берзін пропонує авторську редакцію ч. 2 ст. 43 КК України і доповнити її наступними словами «умисного тяжкого чи умисного особливо тяжкого злочину, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або пов'язаного із умисним заподіянням тяжких тілесних ушкоджень чи настанням загибелі людей або інших тяжких наслідків... Якщо в результаті вчинення такою особою у складі організованої групи чи злочинної організації умисного тяжкого чи особливо тяжкого злочину настає загибель людей або інші тяжкі наслідки, які не охоплювались її умислом, вона підлягає кримінальній відповідальності лише у разі, якщо передбачала можливість їх настання, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або якщо не передбачала можливості їх настання, хоча повинна була і могла їх передбачити» [2, с. 392].

Ми вважаємо, що будь-яка діяльність представників держави, в тому числі і правоохоронна, повинна мати певні межі, за які ніхто не має право виходити, з якою б метою не були вчинені відповідні дії.

Підводячи підсумки слід зазначити наступне:

1. В законодавстві не достатньо чітко визначені підстави перевищення меж дій особи, у випадках передбачених статтею 43 КК України. Тому слід чітко визначити такі межі, що дозволить однозначно застосовувати відповідне законодавство про кримінальну відповідальність.

3. Мотив і мета вчинення злочинів під час виконання спеціального завдання з попередження і розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи та злочинної організації є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони, мають бути в наявності і встановлені в кожному конкретному випадку.

3. Ч. 2 ст. 43 КК України повинна мати таку редакцію: «Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації умисного вбивства чи умисного тяжкого тілесного ушкодження».

Список бібліографічних посилань:

1. Савченко А.В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та Федерального кримінального законодавства Сполучених штатів Америки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 616 с.

2. Берзін П.С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 483 с.

УДК 343.148; 343.98

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

ПРЕДМЕТ Й ОБ'ЄКТ ЯК ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Ганс Гросс в кінці XIX в. із загального блоку кримінально-правових наук виділив «матеріальне кримінальне право», відзначаючи, що предметом його вивчення є «злочинне діяння і покарання». Спочатку криміналістика розглядалася як природно-технічна наука, а її предмет включав вивчення способів збирання і закріплення доказів; техніки розслідування злочинів; дані з області логіки, психології, медицини, хімії, фізики; а також способи реєстрації злочинців, техніки виробництва оглядів і методи дослідження матеріальних слідів.

Розвиток криміналістики в радянський період, починаючи з 30-50-х років XX століття, істотно розширив предмет науки, який визначався через систему основних досліджуваних цієї наукою закономірностей. Сформульоване Р.С. Белкіним визначення предмета криміналістики, як науки про закономірності досліджуваної нею об'єктивної дійсності, стало загально прийнятим серед вчених. Предмет криміналістики неодноразово уточнювався, доповнювався і в узагальненому вигляді включає закономірності виникнення у зв'язку із вчиненням злочину слідової інформації, технології її збирання, дослідження і використання в розкритті та розслідуванні злочинів. Відповідно до цього визначення об'єктом вивчення криміналістики є два види діяльності: злочинна діяльність, процес її відображення в матеріальних і ідеальних слідах, та діяльність правоохоронних органів щодо виявлення розкриття та попередження злочинів, яка проявляється у виявленні, дослідженні та використанні кримінально-релевантної інформації. У практичному аспекті криміналістика як наука покликана сприяти впровадженню в слідчо-судову практику розроблених нею методів, засобів і рекомендацій, вдосконаленню правового та організаційного забезпечення їх використання в розкритті та розслідуванні злочинів. Подальшими теоретичними дослідженнями в 80-х роках XX століття було покладено початок розробці в криміналістиці проблем криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів як діяльності по застосуванню в цих цілях криміналістичних методів, засобів і рекомендацій.

В результаті науково-технічного прогресу та природного процесу інтеграції і диференціації наукових знань в надрах криміналістики спершу зародилося окреме вчення про криміналістичну експертизу, а потім, починаючи з 70-х років XX століття, сформувалася і до початку нового століття виділилася нова наукова галузь – судова експертологія. Об'єктом вивчення судової експертології є наукові, гносеологічні і праксеологічні основи всіх судових експертиз, включаючи криміналістичні експертизи. Відносно предмета експертології склалося два підходи. Перший, який ми підтримуємо, включає закономірності функціонування самої науки (визначення предмету, системи, принципів, завдань, функції, формування та класифікація судових експертиз та ін.), наукові основи експертних досліджень (включаючи теорії експертної ідентифікації, діагностики, сітуалогії, вчення про об'єкти судової експертизи, їх властивості й ознаках і т.д.), методичні основи експертних досліджень (поняття експертних технологій, система методів, засобів, стадій дослідження та ін.). Другий підхід характеризує судово-експертну діяльність в цілому і крім перерахованих складових, доповнюється закономірностями правового та організаційного забезпечення експертної діяльності. При будь-якому підході судова експертологія є методологічною основою різних родів і

видів судових експертиз і розвивається на їх єдиній інтеграційній основі.

Об'єктивний процес виділення судової експертології з криміналістики позитивно позначилося на розвитку методологічних основ судових експертиз. Активно розробляються проблеми загальної теорії (предмет, природа, система, завдання, мова і т. п.); наукові і методичні основи окремих родів, видів судових експертиз; уточнюється місце і зв'язок в системі суміжних наук; ініціюється вдосконалення законодавчої регламентації судово-експертної діяльності. Слід підкреслити, що наукові напрацювання криміналістів грають істотну роль в теоретичних засадах судової експертології.

Особливості предмета і об'єкта двох споріднених наук зумовлюють між тим їх суттєві відмінності, які проявляються у задачах, функціях, розроблених рекомендаціях, методах, прийомах, засобах, знаннях і суб'єктах їх застосування, метою використання, специфіці структури, змісту і викладання криміналістики і судової експертології як навчальних дисциплін [1]. На відміну від криміналістики, націленої на розробку рекомендацій для слідчих щодо розкриття та розслідування правопорушень, суддів щодо розгляду справ в суді, загальне завдання судової експертології полягає в науковому обґрунтуванні провадження судово-експертних досліджень з метою забезпечення потреб кримінального, цивільного, адміністративного, господарського судочинства [2].

Аналізуючи криміналістичну літературу легко помітити, що «чистими» криміналістами розглядаються теоретичні питання криміналістики, розробляються тактичні прийоми і методики розслідування злочинів. На нашу думку, вдосконалення і розвиток судових експертиз, як єдиного процесуального інституту та наукової галузі, не має перспектив в рамках криміналістики (криміналістичної техніки), оскільки для подальшого прогресу наукових і методичних основ судових експертиз виключно криміналістичних знань недостатньо. Щодо судових експертиз недоцільно застосовувати усталений термін про криміналістику як «канал» трансформації природничо-наукових та інших спеціальних знань в процес розслідування. Література з питань судових експертиз наочно показує, що наукова база та сучасні експертні методики створюються фахівцями на основі спеціальних (неюридичних) знань. Це стосується і так званих «традиційних» криміналістичних експертиз, методики яких удосконалюються на основі лінгвістичних, фізичних, хімічних, інженерних, інших методів і засобів дослідження. Зауважимо, що методики набувають статус експертних не тільки в зв'язку із застосуванням природничо-наукових методів і знань, а при наявності трьох умов: призначення для вирішення специфічних для судочинства завдань; дослідження специфічних об'єктів - типових слідів правопорушень (наприклад, мікрооб'єкти); наявності розроблених наукових основ і технології дослідження. Цілком

очевидно, що докладний виклад методик експертного дослідження недоступний правозастосовникам і недоречний в рамках криміналістичної техніки. Додавання прикметника «криміналістичні» не перетворює судові експертизи в складову криміналістики. Це було б кроком назад у розвитку теорії судових експертиз.

Слід відмітити, що предмети криміналістики та судової експертології перекриваються, оскільки дослідження слідів злочину відбувається як в ході провадження судових експертиз, так і в процесі пошуково-пізнавальної діяльності слідчого при розкритті та розслідуванні злочинів. Однак, криміналістична техніка, відповідно до свого предмету, націлена розглядати закономірності збирання та попереднього дослідження речових доказів, описувати можливості їх подальшого аналізу судовими експертизами. В рамках предмета криміналістики вирішуються питання вдосконалення криміналістичної техніки, а саме – методів пошуку, фіксації, вилучення, збереження, транспортування матеріальних слідів злочину. У практичному аспекті методи, прийоми і засоби «польової» криміналістики слід створювати в тісній взаємодії з експертами, яким згодом спрямовуються на дослідження виявлені сліди. При цьому техніко-криміналістичні методи і засоби обмежуються попередніми дослідженнями слідів без їх зміни. Навпаки, експертні дослідження спрямовані на всебічне дослідження властивостей (ознак) об'єктів з використанням будь-яких доступних і апробованих методик. Разом з тим, можливість проведення судової експертизи багато в чому визначається якістю і повнотою застосування техніко-криміналістичних засобів збирання слідів правопорушень під час проведення слідчих (розшукових) дій. У такому підході втілюється взаємодія не тільки наукових розробок двох наук, а й суб'єктів збирання та дослідження слідів злочинів.

Таким чином, відокремлення судової експертології неминуче повинно змінити традиційну структуру криміналістичної техніки, одночасно розвиток науки про судову експертизу суттєво впливає та збагачує криміналістичну тактику і методику.

Список бібліографічних посилань:

1. Щербаківський М. Г. Співвідношення та структура криміналістичної техніки й судової експертології. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 133–147.
2. Волинский А. Ф. Судебно-экспертная и криминалистическая виды деятельности: общее и особенное. *Эксперт-криминалист*. 2013. № 2. С. 18–20

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ЕКСПЕРТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ЇЇ ВИДИ

Питання про взаємодію слідчого з експертом є важливим, оскільки її форма нерозривно пов'язана зі змістом такої діяльності, визначає конкретні напрями і види спільної роботи цих суб'єктів у кримінальному провадженні.

Під формами взаємодії розуміють способи узгодженої діяльності слідчого з експертами при вирішенні заяв і повідомлень про злочини, розслідуванні кримінальних проваджень і проведення профілактичних заходів [1, с. 7].

Формами взаємодії слідчих із спеціалістами є встановлені правовими актами умови, спосіб і порядок їх спільної узгодженої діяльності, що використовуються з метою вирішення завдань кримінального судочинства [2, с. 42].

Під формами взаємодії слідчого з експертами розуміють засновані на кримінальному процесуальному законі конкретні способи співпраці цих осіб, засоби зв'язку між ними; конкретна узгоджена діяльність слідчого та експерта або спеціаліста між ними, що забезпечують їх спільну узгоджену роботу при розслідуванні злочинів [3, с. 6]. Виходячи із визначення взаємодії В. М. Тертишника і С. В. Слінька як заснованої на законі та інших нормативних актах спільної діяльності суб'єктів, які мають різну компетенцію і спеціалізацію, різний рівень знань в криміналістиці, оперативно-розшуковій діяльності, кримінальному праві і процесі, у поняття «форм взаємодії» ними включено вказівку на засоби, за допомогою яких досягається узгодженість дій учасників взаємодії [3, с. 5].

На нашу думку, вибір засобів учасниками взаємодії відноситься до їх компетенції, хоча і визначається формами взаємодії.

Конкретна узгоджена діяльність слідчого та експерта, їх взаємодія здійснюється у певних формах, при дотриманні умов, що характерні цим формам, які, у свою чергу, засновані на положеннях правових актах – кримінальному процесуальному законодавстві.

Водночас, у кримінальному провадженні експерт надає слідчому довідково-інформаційну допомогу, здійснює консультації у статусі спеціаліста; проводить попередні дослідження предметів, документів та

інших слідів до початку досудового розслідування; навчає слідчих сучасним прийомам і методам дослідження слідів, роботи з новими науково-технічними засобами; бере участь у розробці профілактичних заходів та іншим чином взаємодіє зі слідчим, про що не зазначено у КПК України.

З цього приводу В. П. Бахін та О. О. Волобуєва зазначають про відносини, що виникають між слідчим і фахівцем, носять процесуальний і позапроцесуальний характер, залежно від форм їх спільної діяльності, які можуть бути продиктовані КПК України або вироблені практикою [4, с. 5].

З цими питаннями пов'язана класифікація форм взаємодії у кримінальному провадженні.

Залежно від обов'язковості процесуального закріплення результатів спільної діяльності слідчого та спеціалістів форми взаємодії класифікують: 1) взаємодія, факт і результати якої підлягають *обов'язковій фіксації* у процесуальному документі – висновку експерта, протоколі допиту експерта (ст. 356 КПК України); 2) взаємодія, факт якої підлягає *обов'язковій фіксації* в процесуальному документі – протоколі слідчої (розшукової) дії, а результати фіксуються здебільшого *на розсуд слідчого*; 3) взаємодія, результати якої *фіксуються в інших документах* (наприклад, висновок спеціаліста тощо); 4) взаємодія усного характеру, яка *не підлягає процесуальній фіксації*, зокрема усні консультації спеціаліста [5, с. 124].

Кожний із вищенаведених форм властиві конкретні види взаємодії слідчого з експертами у кримінальному провадженні.

Про факультативні й обов'язкові види взаємодії слідчого і спеціаліста пишуть Р. І. Благута, А. І. Кунтій, А. Я. Хитра, як класифікацію, в основу якої покладено зміст норм КПК: в окремих випадках закон вказує на обов'язковість присутності певного спеціаліста (педагога, перекладача, лікаря, судово-медичного експерта) під час проведення певної слідчої (розшукової) дії, а також на проведення експертизи тільки експертом [5, с. 124–125], а в інших – слідчому надається право запрошувати спеціалістів до участі у слідчих (розшукових) діях за необхідності.

Зазначають й про види непроцесуальних (тактичних) форм взаємодії, серед яких: організація (утворення) слідчо-оперативної групи; взаємний обмін інформацією; спільне планування та координація роботи; використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності у процесі побудови версій; взаємні консультації; інструктаж осіб, безпосередньо залучених у слідчих діях і тактичних комбінаціях; внесення узгоджених коректив у спільний план заходів; матеріально-технічне та криміналістичне забезпечення здійснення спільних заходів; спільне використання техніки, засобів зв'язку, транспорту тощо [6, с. 55].

Види взаємодії слідчого зі спеціалістами (експертами) можна класифікувати за галуззю використання потенціалу зазначеної взаємодії – взаємодія під час слідчих (розшукових) дій, взаємодія під час інших

процесуальних дій; за складом взаємодіючих суб'єктів: процесуальний аспект – взаємодія слідчого зі спеціалістами, взаємодія слідчого з експертами, відомчий аспект – взаємодія слідчого з експертами-криміналістами, судово-медичними експертами й ін.; залежно від етапів проведення слідчої (розшукової) дії – взаємодія під час підготовки, під час проведення слідчої (розшукової) дії та під час аналізу її результатів; залежно від способу використання спеціальних знань спеціалістів – взаємодія практичного (дієвого) або теоретичного характеру тощо [5, с. 124–125].

Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює участь спеціаліста у кримінальному провадженні, що одночасно є видами його взаємодії зі слідчим: надання допомоги у виявленні й встановленні доказового значення визначених фактів; участь у слідчих (розшукових) діях; оформлення процесуальних дій; надання письмових і усних консультацій.

Таким чином, у кримінальному процесі слід розрізняти форми і види взаємодії слідчого і експерта. Відповідні форми – це зовнішній вияв способів спільної службової діяльності із розслідування кримінальних правопорушень, а види взаємодії є деталізованими напрямками сумісної роботи слідчого і експерта у кримінальному провадженні. Головним суб'єктом взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень є слідчий, водночас ініціатором певного виду взаємодії може бути й експерт, що повідомляє слідчому певну інформацію для прийняття процесуального рішення.

Список бібліографічних посилань:

1. Чувилев А. А. Взаимодействие следователей органов внутренних дел с милицией. М. : Моск. высш. школа милиции МВД СССР, 1981. 80 с.
2. Пархоменко В. И. Взаимодействие следователей, оперативных работников и специалистов при расследовании уголовных дел о незаконном обороте наркотических средств : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. М., 2005. 224 с.
3. Тертышник В. М., Слинько С. В. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1995. 66 с.
4. Бахін В. П., Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : наук.-практ. рекомендації. Донецьк : ДЮІ, 2005. 72 с.
5. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування : навч. посіб. / [Р. І. Благута, А. І. Кунтій, А. Я. Хитра]. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 204 с.
6. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування : навч. посіб. / [Р. І. Благута, М. П. Климчук, В. М. Сакал, М. С. Цуцкерідзе]. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2014. 216 с.

УДК 343.13 (477)

Олександр Олександрович ЮХНО,

доктор юридичних наук, професор,

*завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового
слідства Харківського національного університету внутрішніх справ;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ЧИННОМУ КПК УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Аналізуючи положення КПК України 1960 року І.А. Тітко констатував, що значний масив кримінальних процесуальних понять оцінного характеру міститься в імплементованих Україною міжнародних актах загальносвітового і європейського значення. Серед них учений виділив Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. Зазначений блок цих та інших міжнародних актів, торкаючись сфери кримінального судочинства, використовує такі оціночні поняття, як: «поводження, що принижує гідність»; «ефективне відновлення в правах компетентним судом»; «розгляд справи з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і неупередженим судом»; «повідомлення обвинувачення в терміновому порядку»; «доставлення до судді в терміновому порядку», «судовий розгляд протягом розумного строку»; «невідкладне винесення постанови»; «гуманне поведження»; «виняткові обставини»; «доставлення до судді в найкоротший строк»; «справедливий розгляд справи», «з міркувань моралі»; «достатньо часу та можливостей»; «невиправдана затримка» та інші [1, с. 22]. Це на нашу думку відноситься й до положень чинного КПК України. З вказаного питання досить доречно зазначила й О.В. Капліна, зокрема, що потреба в чітких нормативних дефініціях стала особливо відчутною останнім часом через зростання загального обсягу законодавства і впливу практики Європейського суду з прав людини на вітчизняну правотлумачну практику. При цьому вчена підкреслила, що цілком очевидно, якщо термін однозначний, вживається у своєму звичайному значенні, зрозумілий для правозастосовника, він навряд чи потребує визначення. Якщо він без додаткового пояснення видається недостатньо чітким і можливе його двозначне тлумачення, він має визначатися законодавцем. Відтак, у КПК України потрібно навести чітку дефініцію спеціальним юридичним термінам і тим міжгалузевим, що мають у різних галузях права своє специфічне значення [2, с. 17], що ми підтримуємо. Крім того, застосування оціночних понять спостерігається і в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема й щодо забезпечення права на захист. Наприклад, у рішенні по справі «Афанасьєв

проти України» від 5 квітня 2005 р. ЄСПЛ оперує таким поняттям, як «ефективні засоби правового захисту». З приводу цього видається цілком доречним твердження С.С. Безрукова про те, що недостатня визначеність оціночних термінів, багатозначність, неконкретизованість їх змісту, і, як правило, відсутність в законі вказівок на те, як їх слід розуміти, змушують правозастосовця розшифровувати зміст таких приписів на власний розсуд, при цьому вкладаючи в нього певний сенс, відповідний особистим уявленням [3, с. 4], що ми підтримуємо. На сьогодні одною з важливих умов застосування чинного кримінального процесуального законодавства України є закріплення єдиного понятійного апарату. Як свідчить історія прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, його розробка тримала досить таки тривалий час. Протягом цього періоду вченими, практиками та науковими експертами висловлювались різні наукові пропозиції та рекомендації щодо його удосконалення, окремі з яких були навіть діаметрально-протилежні. При цьому єдиною вимогою Ради Європи було урахування загальновизнаних європейських і світових правових стандартів у галузі захисту прав і свобод людини в національному законодавстві. Водночас неодноразово наголошувалось на необхідності урахування практики минулих років, яка виправдала себе, адже зміна парадигми кримінального процесу не завжди є виправданою. Загальний аналіз положень чинного КПК України дає можливість наголосити, що в ньому запроваджено значну кількість правових дефініцій, які використовуються на міжнародному рівні та у практиці Європейського суду з прав людини. В той же час більшість з них не мають свого однозначного тлумачення, що значно ускладнює їх прикладне застосування. Сучасна доктрина права такі поняття іменує як оціночні поняття. На нашу думку, це ті поняття, які не конкретизовані та не визначені законодавцем, у зв'язку з чим підлягають уточненню в процесі їх правозастосування. На підставі відсутності тлумачення оціночних понять учасники кримінального провадження на власний розсуд оцінюють факти та обставини, які мають важливе значення для кримінального провадження, що негативно впливає на змагальний процес. Удосконалення правозастосовної практики свідчить про значне підвищення вимог до правового регулювання нормотворчої діяльності, її ефективності та якості. З огляду на це на перший план постає проблемне питання юридичної досконалості технічного впровадження правових норм. Все це зумовлює перегляд прийомів законодавчої техніки існування оціночних понять у кримінальному процесі України. Варто відмітити, що вперше на законодавчому рівні, зокрема в ст. 3 КПК України, надано визначення основних термінів, які наскрізь пронизують його положення. Однак деякі з них залишились поза увагою законодавця, але ж уніфікація належного трактування порядку застосування положень КПК України сприяє

здійсненню чіткої та ефективної кримінальної процесуальної діяльності, що дозволяє уникнути прийняття необґрунтованих рішень.

Далі слід перейти до конкретних прикладів оціночних понять, що використовуються у КПК України. Одним із них є «розумні строки», якими вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Дане поняття можна віднести до відносно оціночних, адже у ст. 28 КПК України законодавець встановив певні критерії конкретизації. При цьому об'єктивну необхідність кожен учасник провадження може визначити по різному, що неминуче призведе до правового конфлікту, а в окремих випадках й до порушенням прав, свобод та законних інтересів особи. Також у положеннях КПК України, поряд із поняттям «підстави», можна зустріти поняття «достатні підстави» (ч. 5 ст. 55, ч. 2 ст. 133, ч. 1 ст. 134, 148, 152, 157, ч. 2,5,7 ст. 163, ч. 2 ст. 167, ч. 1,2 ст. 503 КПК України та ін.), яке безумовно є оціночним, оскільки має визначатися з урахуванням усіх обставин і фактів, наявних у матеріалах кримінального провадження. Разом із тим законодавче визначення підстав застосування того чи іншого процесуального інституту завжди є конкретним і чітко закріплено у відповідних положеннях, а отже й не може піддаватись розширенню чи звуженню. Отож, на нашу думку, вбачається за доцільне виключити з положень КПК України вказівку на «достатність». Подібна ситуація стосується й поняття «достатні докази», оскільки, за твердженням О. М. Бандурки, заздалегідь визначити вичерпний перелік таких відомостей щодо різних видів кримінальних правопорушень та обставини їх вчинення неможливо. З огляду на це їх «достатність» встановлюється залежно від характеру вчиненого правопорушення, індивідуальних особливостей та конкретних обставин [4, с. 695 -696]. Але, зважаючи на специфіку сфери кримінального судочинства, у жодному разі подібна невизначеність не повинна бути довольною, у зв'язку з чим необхідний перелік все ж таки доцільно передбачити. Окремо слід приділити увагу оціночним поняттям, які стосуються тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Зокрема, це заходи забезпечення кримінального провадження, що застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Першим із таких є поняття «обґрунтована підозра» (п. 1 ч. 3 ст. 132, ч. 2 ст. 177, ч. 1 ст. 185, п. 4 ч. 1 ст. 190, п. 1 ч. 1 194 КПК України та ін.), сутність якого на законодавчому рівні не розкривається, а лише пов'язується з початком притягнення особи до кримінальної відповідальності. Здебільшого воно застосовується у практиці Європейського суду з прав людини і є невід'ємною частиною терміну «кримінальне обвинувачення», що визначається як офіційне повідомлення особі компетентним органом про те, що вона підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [5, с. 237]. Таким чином, «підозра», якщо вона висувається уповноваженим на те органом повинна

бути тільки обґрунтованою, з огляду на що відповідна додаткова законодавча вказівка на «обґрунтованість» вбачається недоречною. У іншому ж разі прийняте рішення (наприклад, письмове повідомлення про підозру) втрачає свій сенс процесуального документу, адже не базується на відповідних достатніх і допустимих доказах. З огляду на викладене відмітимо, що окремі виникаючі у правозастосуванні термінологічні неузгодженості протягом деякого часу не знаходять свого нормативного закріплення, у зв'язку з чим вони випадають зі сфери правового регулювання, і це має негативні наслідки для функціонування правової системи [6, с. 16].

Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що законодавець помилково вживає оціночні поняття, при цьому не визначаючи і не роз'яснюючи їх сутності. Однак основні вказані правові дефініції мають бути законодавчо врегульовані з метою їх чіткого та однозначного розуміння, що свідчить про доцільність подальшого удосконалення термінології в чинному КПК України. Це зумовлено тим, що з однієї сторони їх використання забезпечує гнучкість кримінального процесуального регулювання, дозволяючи застосовувати відповідні положення закону з урахуванням підстав і випадків, передбачених законом. З іншої це пов'язано з наявністю різноманітного і неоднозначного, а навіть часом навіть суперечливого тлумачення та застосування «оціночних» процесуальних дефініцій, що в підсумку призводить до порушення основоположних засад кримінального провадження. Утім окреслені проблемні аспекти не є вичерпними, у зв'язку з чим пропонуємо учасникам науково-практичної конференції приєднатись до їх обговорення.

Список бібліографічних посилань:

1. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія. Харків : Право. 2010. 216 с.
2. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис. ... док-ра юрид. наук. : 12.00.09. – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. 2009. 40 с.
3. Безруков С. С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. .Омская академия МВД Российской Федерации. Омск. 2001. 220 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право. 2012. 768 с.
5. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина. 2014. 432 с.

6. Агамиров, Н.И. Оценочные понятия в законодательстве (теоретические вопросы). Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды Всесоюзн. НИИ совет. зак-ва. Москва. 1989. Вып. 43. С. 15-24.

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 343.98

Леонід Євгенійович БАРАШ,

*судовий експерт лабораторії почеркознавчих лінгвістичних
мистецтвознавчих досліджень Національного наукового центру «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»*

СТАН РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧЕРКОВИХ ОБ'ЄКТІВ

Почерк – безумовний ідентифікатор людини, який залежить від чималої кількості факторів. Зважаючи на це, встановлення особи по письму не втрачає своєї актуальності. Судово-почеркознавча експертиза пройшла чималий шлях становлення, проте станом на сьогодні розвиток не зупинився, а навпаки знаходиться в динаміці. Криміналістичне дослідження почеркових об'єктів має власні шляхи удосконалення, так як змінюється варіативність способів підробки, то і розширюється методична база.

Проаналізувавши історію становлення почеркознавства, помітно стрімкий розвиток. Фактично, 19 століття стало початком дослідження ідентифікаційних ознак почерку. Комплексне дослідження тоді ще не зародилося. Просте зіставлення, надавало досить скупі висновки. Наступним етапом вважається розвиток прикметоописової концепції А. Бертільоном. Вченим була використана систематизація ознак почерку. Звернувши увагу на нахил букв, розмір, напруженість при письмі, розміщення, А. Бертільон зміг ідентифікувати особу [1]. Надалі криміналіст Г. Шнейкерт доповнив дослідження такими факторами як: фізичні, психічних, епізодичні постійні причини. Стало важливим акцентування уваги на умови письма. Також не можна не згадати про К. Вентцеля, який включив категорію «несвідомість» в почеркознавчі дослідження [2] А. Осборн підійшов до дослідження з врахуванням біомеханіки письма. Все вищенаведене показує обшнирість почеркознавства, яка спостерігається і по сьогодні [3].

Сучасні технології, доступність до інформації, врахування історичного аспекту є механізмом розвитку. Станом на сьогодні активно розвиваються дослідження націлені на визначення «збиваючого фактора», неможливість ідентифікації є одночасно і проблемою, і «моторчиком» подальшого розвитку почеркознавчих експертиз. Як відомо, з'ясування однієї проблеми відкриває більше інформації та пласт нових питань. У

Київському науково-дослідному інституті судових експертиз проводять дослідження, що мають допомогти визначити «збиваючі причини». Хочеться згадати і про досягнення в діагностичних дослідженнях почерку та підписів, а саме розвиток математичного моделювання, яке надає більш великі можливості для здійснення класифікування.

Як бачимо криміналістичне дослідження почеркових об'єктів не є статичним. Статика може лише погіршити якість проведення судово-почеркознавчих експертиз. Складність роботи експертів полягає в наявності інформаційних новел, які мають враховуватися. Навіть основне завдання перед початком роботи: розмежування поставлених завдань не є сталим і вимагає поєднання напрацьованих знань і розуміння матеріалу тут і зараз. Ось чому я сміло можу стверджувати, що стан розвитку є прогресуючим та перспективним.

Список бібліографічних посилань:

1. Бертильон А. Сравнение почерком и графическая идентификация: монографія: М. 1897.
2. Молибога Н.П., Абрамова В.М., Свобода Е.Ю. Признаки, используемые при проведении почерковедческих экспертиз текстов, подписи и цифровых записей: учебно-справочное пособие. К.: НАВСУ. 2000. 68 с.
3. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посібн. / З.С.Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко [за заг. ред. І.П. Красюка]. — Укр. Центр духовн. культури, 2007. 280 с.

УДК 343.98

Олег Вячеславович БАУЛІН,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
ORCID: 0000-0002-7858-1955

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ

Автоматизований криміналістичний облік генетичних ознак людини в Україні було запроваджено на виконання Указу Президента України від 18.01.2001 р. № 20 «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку» і постанови Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1767 «Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки». Зокрема, у п. 14 Додатку до вказаної постанови серед заходів, спрямованих на

удосконалення інформаційно-аналітичного та матеріально-технічного забезпечення профілактичної діяльності, йдеться про розроблення та запровадження в практику роботи органів внутрішніх справ системи обліку генетичної ідентифікації [1].

Система обліку генетичних ознак людини здійснюється у відповідності до Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС [2], складається з центральної оперативно-пошукової колекції Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (ДНДЕКЦ) і аналогічних колекцій територіальних НДЕКЦ.

Вказана інструкція передбачає, по-перше, що ці колекції формуються з ДНК-профілів підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні злочину, взятих під варту, засуджених у випадку їх добровільної згоди, невпізнаних трупів, а також біологічних слідів, вилучених при огляді місця події, у тому числі за фактами безвісного зникнення осіб, проведення інших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

По-друге, що обліку підлягають ДНК-профілі, отримані за допомогою генетичних аналізаторів та визначені за рядом стандартних систем маркерів (STR-локусів), які є єдиними для експертних лабораторій відповідно до рекомендацій Європейської мережі науково-криміналістичних установ (ENFSI). ДНК-профілі отримують під час експертиз у ДНДЕКЦ, НДЕКЦ та бюро судово-медичної експертизи. При отриманні негативних результатів на предмет ідентифікації особи експерти заповнюють реєстраційні картки і надсилають їх до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ для поставлення на облік у колекції та перевірки.

По-третє, що з метою запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень органи досудового розслідування і оперативні підрозділи організують одержання зразків для порівняльного дослідження, у тому числі, ДНК-профілі як підозрюваних та засуджених, так і інших осіб (потерпілих, їх родичів, знайомих, працівників швидкої медичної допомоги, аварійно-рятувальних служб, що прибувають на місце події раніше слідчо-оперативних груп, тощо), та направлення їх для проведення експертиз і перевірки за обліками у вказаних колекціях.

По-четверте, що ДНК-профілі, вміщені до колекцій, вилучаються з них у випадках: проведення процесуальних дій на письмові вимоги органів досудового розслідування або суду; запити ДНДЕКЦ, НДЕКЦ, звідки надійшли об'єкти, про необхідність проведення експертного дослідження або інших дій; розкриття злочину; закриття кримінального провадження; за рішенням суду про їх знищення; закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності або через 15 років з моменту вчинення злочину. З колекції ДНК-профіль може бути вилучений за рішенням суду.

Зрозуміло, що наведені положення, основу для яких склали нормативні акти, які на сьогодні втратили свою актуальність, не відповідають чинному законодавству, зокрема нормам, закріпленим у КПК України 2012 р.

З метою виправлення цієї ситуації у Верховній Раді України зареєстрований проект Закону «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (№4265) [3]. 29.04.2021 р. парламент направив цей законопроект на повторне читання. І хоч він містить низку позитивних моментів, таке рішення є не випадковим, оскільки деякі його положення нагадають наведені інструктивні матеріали і, як і раніше, не відповідають як КПК України, так і іншим законодавчим актам та міжнародним документам. Так, влучними є критичні зауваження у висновках Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 18.11.2020 р. і 31.05.2021 р. (на доопрацьований станом на 15.05.2021 р. варіант проекту), зокрема, щодо ст.ст. 7, 9, 11, 13 проекту, які присвячені врегулюванню відбору, зберігання і знищення біологічного матеріалу, та містять відсилання до КПК, в якому ч.3 ст.242 передбачає відібрання біологічних зразків лише для експертизи [3]. Отже, невизначеним залишився порядок відбору, зберігання і знищення біологічного матеріалу для забезпечення реєстрації геномної інформації людини.

Крім цього, привертають увагу тривалі строки зберігання геномної інформації засуджених за злочини проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи, статевої недоторканості особи, та тих осіб, до яких за рішенням суду за подібні діяння були застосовані примусові заходи медичного характеру. Цей строк пропонується встановити у 50 років (75 років за першим варіантом проекту) для всіх, незалежно від віку особи, строку її покарання (часу лікування), погашення судимості тощо.

Проте, геномна інформація людини належить до сфери її приватного життя. Згідно практики Європейського суду з прав людини, зберігання такої інформації має бути пропорційним стосовно мети збирання та обмеженим в часі, особливо в секторі поліції. Захист, який надається ст.8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, був би неприйнятним чином послаблений, якби використання сучасних наукових методів у системі кримінальної юстиції дозволялося за будь-якої ціни та без обережного збалансування їхніх потенційних переваг з важливими інтересами приватного життя [4]. Це вимагає диференціації у законі строків зберігання геномної інформації людини.

Також сумнівною виглядають положення ч. 6, ч.7 ст.4 законопроекту про те, що держателем бази геномних даних є МВС України, а її адміністратором – ДНДКЦ, з огляду на те, що до відбору біологічного матеріалу, перш за все, залучаються фахівці судово-експертних установ Міністерства охорони здоров'я і Міністерства юстиції України (п. 1 ч. 3 ст. 6 законопроекту). Саме ці відомства і їх працівники є незалежними від органів

досудового розслідування, на відміну від фахівців з експертних служб МВС, СБУ, поліції та інших правоохоронних відомств. Зосередження ж геномної інформації про живих людей, яка дозволяє їх ідентифікувати, в системі МВС не виключає службових зловживань з боку працівників оперативних підрозділів, зацікавлених у результатах своєї службової діяльності, та створює певні ризики її використання для фальсифікації доказів. Тому краще, на наш погляд, формувати такі обліки стосовно живих людей у системі судово-експертних установ Міністерства охорони здоров'я або Міністерства юстиції України.

Список бібліографічних посилань:

1. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1767. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ МВС України від 10.09.2009 р. № 390, зареєстрований у МЮ України 15.10.2009 р. за № 963/16979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Проект Закону про державну реєстрацію геномної інформації людини. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4265&skl=10

4. Справа «С. та Марпер проти Сполученого Королівства» [S. and Marper v. the United Kingdom]. Заява № 30562/04. Рішення Великої палати від 04.12.2008 р. URL: <https://www.echr.coe.int>

УДК 340.6 /343.98

Владислав Вікторович БОНДАРЕНКО

кандидат медичних наук,

доцент кафедри судової медицини та медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9073-3715>

Андрій Миколайович СЕМЕНЯЧЕНКО

лікар-судово-медичний експерт-криміналіст Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи

«Никогда не отлагайте составление протокола на позже, предполагая
составить его по памяти»
проф. М.С. Бокариус

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАЛУЧЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА-КРИМІНАЛІСТА ДО ОГЛЯДУ ТРУПА НА МІСЦІ ПОДІЇ

Згідно із ст. 238 КПК України слідчий проводить огляд трупа за

обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо неможливо залучити судово-медичного експерта. В Україні, як правило, огляд трупа проводиться за участі судово-медичних експертів обласних бюро судово-медичної експертизи, які працюють у чергових відділах судово-медичних експертів або у відділах судово-медичних експертиз трупів. Вони мають професійну підготовку зі спеціальності «судово-медична експертиза» та, зокрема, не вирішують питання судово-медичної криміналістики. На жаль, такі питання іноді виникають у випадках насильницької смерті, яка складає близько 30-40 %. Таким чином, спеціаліст в галузі судової медицини, який залучається слідчим, не може забезпечити якісний, повний, а головне інформативний огляд трупа на місці події, що у підсумку впливає на хід досудового розслідування, а й іноді примушує слідчого проводити додатковий огляд місця події, вже за інших обставин й можливого зникнення важливих речових доказів.

Мета нашої роботи полягала у підвищенні ефективності огляду трупа на місці події, шляхом своєчасного залучення слідчим судово-медичного експерта-криміналіста.

Згідно ст. 237 КПК України слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення». Відповідно до цього, одним з головних завдань слідчого на місці події є встановлення обставин можливого правопорушення на підставі виявлених фактів та їх фіксація у протоколі огляду місця події. При цьому важливу функцію відіграє спеціаліст, зокрема, судово-медичний експерт, який, згідно ст. 237 КПК, має право надавати допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, встановленні механізму їх утворення, в розшуку, вилученні та збереженні речей і документів, що мають значення для кримінального провадження. При цьому судово-медичний експерт повинен обов'язково вказувати, з використанням яких засобів це встановлено.

Судово-медичний експерт-криміналіст обласного бюро судово-медичної експертизи МОЗ України, на відміну від звичайного судово-медичного експерта, має дві спеціалізації. Перелік питань, що входять до компетенції судово-медичний експерт-криміналіста визначені у Наказі МОЗ України [1]. До цього переліку, зокрема, входять визначення знярядь травми, їх диференціація та ідентифікація на підставі вивчення ушкоджень на тілі, одязі та взутті потерпілого, ототожнення особи, визначення природи та елементного складу мікрооб'єктів, слідів, накладень, реконструкція ситуації, в якій були нанесені тілесні ушкодження. Судово-медичний експерт-криміналіст має навички застосування спеціальних лабораторних методів дослідження - антропологічних, біофізичних, технічних, фотографічних, рентгенівських, хімічних, математичних тощо.

У своїй повсякденній роботі, судово-медичний експерт-

криміналіст проводить експертизи щодо визначення характеру ушкоджень і накладень на одязі і взутті потерпілого, досліджує знаряддя травми з метою їх ідентифікації, встановлює механізм утворення плям крові, встановлює характер накладень при вогнепальних ушкодженнях, проводить дослідження скелетованих трупів, випадків розчленування тіла тощо. Таким чином, присутність такого спеціаліста на місці події, особливо у випадках вбивств, може бути дуже корисною. Такі питання звичайний судово-медичний експерт, як правило, не вирішує.

Таким чином, слідчий, який проводить огляд трупа на місці події, має усвідомлювати рівень компетентності спеціаліста, якого він викликає для огляду трупа на місці події. На нашу думку, з метою ефективного проведення огляду трупа на місці події, особливо у випадках насильницької смерті, що супроводжуються зовнішньою кровотечею, вогнепальних пораненнях, транспортних подіях з ушкодженням одягу та взуття, наявністю на місці події потенціальних знарядь травми з метою їх подальшого вилучення, слідчому рекомендовано додатково залучати судово-медичного експерта-криміналіста.

З метою реалізації цього питання необхідна подальша координація роботи поліції та судово-медичної служби України у напрямку створення спільних інструкцій та алгоритмів дій слідчого та експерта під час проведення огляду трупа на місці події. Використання міжнародного досвіду при цьому, на нашу думку, було б корисним і бажаним.

Список бібліографічних посилань:

1. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби: Наказ МОЗ України України №6 від 17.01.95 р.

УДК 343.1

Олексій Олексійович БОНДАРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6901-7298>

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Забезпечення швидкого досудового розслідування і судового розгляду є одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Завдання швидкого розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду матеріалів щодо них полягає в обов'язку державних органів та службових осіб у строки, передбачені законом, установити всі обставини злочину чи кримінального проступку, осіб, які його вчинили, з

тим, щоб максимально наблизити призначення винному покарання до моменту скоєння кримінального правопорушення. Швидкість кримінального провадження забезпечує невідворотність кримінальної відповідальності та покарання винних за вчинені кримінальні правопорушення, є важливою умовою його ефективності, зміцнення законності, запобігання злочинам та кримінальним проступкам, виховання громадян у дусі неухильного додержання законів. У такому контексті особливої уваги заслуговує питання щодо процесуальної регламентації строків досудового розслідування.

Визначенню строків досудового розслідування, а також порядку їх продовження присвячено ст. ст. 219, 294-295¹ КПК України. Так, процесуальну регламентацію отримали два види строків досудового провадження: строк досудового розслідування у кримінальному провадженні, в якому особі не повідомлено про підозру, та строк досудового розслідування у кримінальному провадженні, в якому особі повідомлено про підозру.

Загальним положенням для вищевказаних строків є те, що строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Перший вид строків досудового провадження - строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру. Він становить: 1) дванадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) вісімнадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Слід зазначити, що КПК України не регламентує обчислення вищевказаного строку у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Другий вид строків досудового провадження - строк досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру. Так, досудове розслідування повинно бути закінчено: 1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298² КПК України; 2) протягом двадцяти діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку

неповнолітнім; 3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298⁴ КПК України; 4) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Даний строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК України. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: 1) одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини третьої статті 219 КПК України; 2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину; 3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Проаналізувавши положення параграфу 4 глави 24 КПК України, доходимо висновку, згідно з яким якщо досудове розслідування злочину до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у максимально регламентований для даного виду строку термін, строк досудового провадження може бути продовжений неодноразово слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, регламентований для досудового розслідування злочину із дня повідомлення особі про підозру. Тобто досудове розслідування злочинів без повідомлення особі про підозру максимально може здійснюватися: щодо нетяжкого злочину – вісімнадцять місяців, щодо тяжких або особливо тяжких злочинів – тридцять місяців.

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пунктах 1 і 2 частини третьої статті 219 КПК України (протягом сімдесяти двох годин та відповідно протягом двадцяти діб), такий строк може бути продовжений прокурором у межах строку, встановленого пунктом 1 частини четвертої статті 219 КПК України (до одного місяця з дня повідомлення особі про підозру).

Якщо з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у пункті 4 частини третьої статті 219 КПК України (протягом двох місяців), такий строк може бути продовжений у межах строків, встановлених пунктами 2 і 3 частини четвертої статті 219 КПК України (шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину та дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину): 1) до трьох місяців - керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального

прокурора; 2) до шести місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора; 3) до дванадцяти місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців - внаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців - внаслідок виняткової складності провадження. Вважається, що з урахуванням слідчої та судової практики потребують тлумачення терміни «складність провадження», «особлива складність провадження», «виняткова складність провадження», що враховуються під час продовження строків досудового розслідування.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи, кримінальне провадження підлягає закриттю. Доходимо висновку, згідно з яким у разі закінчення строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи кримінальне провадження не закривається, а досудове розслідування продовжується поза межами регламентованих у КПК України процесуальних строків.

Кримінальне провадження підлягає також закриттю у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру. З одного боку таке положення кримінального процесуального законодавства надає змогу закрити кримінальні провадження «минулих років», а з іншого – посилює корупційну складову в діяльності слідчого, прокурора та надає додаткову можливість особам, які вчинили кримінальні правопорушення, уникнути притягнення до кримінальної відповідальності.

Правильне визначення та дотримання строків досудового розслідування є гарантією захисту прав і законних інтересів особи, а також ефективного виконання завдань кримінального провадження.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ СПІВРОБІТНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ, ЩО ПРИЗВЕЛИ ДО ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ

Положеннями ч.1 ст. 84 та ч.1 ст. 86 КПК України встановлено, що доказ може бути визнаний допустимим, лише в тому випадку, коли він отриманий виключно в порядку, передбаченому положеннями Кримінального процесуального кодексу України. В інших випадках, доказ не може бути визнаний доказом та не може бути визнаний допустимим. Відповідно до ч.2 ст. 86 КПК України, недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення. [1]. А тому, відповідно до ч.1 ст. 84 КПК України, фактичні дані, які отримані не в порядку передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, не можуть бути доказами в кримінальному провадженні. Згідно ч.1 ст. 252 КПК України, фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченого КПК України.

Розглянемо найчастіші випадки процесуальних порушень при участі співробітників оперативних підрозділів, що призвели до визнання доказів недопустимими. Кожен суб'єкт здійснення кримінального провадження має власні повноваження, які не можуть бути делеговані іншим суб'єктам, окрім визначених законом випадків. До прикладу, особливості взаємодії прокурора та слідчого визначені їхнім процесуальним статусом й основним завданням діяльності на стадії досудового розслідування. У цьому контексті слід розглядати й питання взаємодії прокурора, слідчого та оперативних підрозділів, наприклад, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Непоодинокі випадки коли, в матеріалах кримінального провадження відсутнє доручення слідчого на проведення негласних слідчих (розшукових) дій ч.6 ст. 246 КПК України.

Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Відповідно до ч.6 ст. 246 КПК проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи.

Порядок надання доручень на проведення негласної слідчої (розшукової) дії встановлюється Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженій спільним наказом №114/1042/516/1199/936,1687/5/ від 16.11.2012 (далі – Інструкція).

Так, згідно з пунктом 3.3 Інструкції слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування та /або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України).

В матеріалах кримінального провадження необхідно долучати письмове доручення слідчого, дізнавача на їх залучення до відповідної слідчої дії, як того вимагають ст. ст.40, 40¹, 41 КПК України.

До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (п.3.4 Інструкції).

Доручення повинно бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому статтею 252 КПК України (п.3.4.2 Інструкції) [3].

В матеріалах кримінального провадження відсутнє доручення слідчого на проведення слідчих (розшукових) дій.

На практиці, слідчий, прокурор для проведення обшуку або огляду користуються загальною нормою, яка передбачає їх право доручити проведення слідчої дії співробітникам оперативних підрозділів.

Згідно ч. 2 ст. 237 КПК України огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Працівники оперативних підрозділів, не відносяться, згідно п. 25 ч. 1ст. 3 КПК України до учасників кримінального провадження, а тому не можуть бути запрошені слідчим для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, відповідно до ч. 1ст. 236 КПК України. В матеріалах кримінального провадження необхідно долучати письмове доручення слідчого, дізнавача на їх залучення до відповідної слідчої дії, як того вимагають ст. ст.40, 40¹, 41 КПК України.

Відповідно до постанови Верховного Суду 29.01.2019 по справі № 466/896/17 оперативні працівники самостійно не можуть проводити обшук навіть за наявності відповідного доручення, слідча (розшукова) дія є незаконною якщо проведена без участі слідчого або прокурора.

Таким чином, якщо всупереч вимогам ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК, основні докази збирались не слідчим, а співробітниками оперативного підрозділу, який не мав письмового доручення на проведення слідчих дій

та який діяв за власною ініціативою, що суперечить вимогам вказаних норм. То відповідно до вимог статей 86, 87 КПК такі докази суди визнають недопустимими, оскільки вони отримані з порушенням порядку, встановленому КПК. З огляду на наведене колегія суддів дійшла висновку, що оскільки вищевказані «базові докази» отримані з грубим порушенням порядку, встановленому КПК, визнані судом недопустимими, то всі інші докази, які є похідними від них, є також недопустимими [4].

Список бібліографічних посилань:

1. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проваджень. URL : <http://kdkako.com.ua/osoblivosti-provedennya-neglasnih-slidchih-rozshukovih-diy-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya>
2. Бугай Ю. Взаємодія співробітників оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 26 лютого 2021 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 601(С. 599–602)
3. Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», наказ №114/1042/516/1199/936,1687/5/ від 16.11.2012 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
4. Постанова Верховного Суду від 3 грудня 2019 року у справі № 676/7748/14-к (провадження № 51-1405км19) можна ознайомитись за посиланням URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86505793>

УДК 343.98

Михайло Володимирович БУТЕНКО,

психолог сектору кадрового забезпечення Сумського районного управління поліції ГУНП в Сумській області.

ВЕРБАЛЬНІ СПОСОБИ ПРИХОВУВАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПО КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННЮ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Питання визначення та врахування вербальних способів приховування правди під час проведення слідчих дій актуальним і має важливе значення для працівників правоохоронної структури загалом, оскільки такий психологічний вплив в першу чергу спрямований на дію. Практика проведення допитів та інших слідчих (розшукових) дій працівниками поліції свідчить про те, що дуже часто підозрювані та звинувачені намагаються приховати правду за рахунок невербальних та

вербальних засобів. Тому для працівників поліції важливо вміти виявляти такі спроби та нейтралізувати їх за допомогою різних психологічних методів.

У літературі спроби щодо визначення поняття психологічного впливу і його ролі в діяльності слідчого досліджували такі відомі вчені, як: О.О. Бабенко, В.Ю. Шепітько, О.В. Фунікова, М.В. Костицький та інші. Так, О.О. Бабенко аналізував наявні методи психологічного впливу, які можна застосовувати у практичній діяльності працівниками поліції [1]. В.Ю. Шепітько наголошував, що КПК України регламентує положення, які забороняють окремі засоби впливу в тих чи інших випадках. Відповідно ст. 373 ККУ «Примушування давати показання» чітко визначено, що з боку прокурора, слідчого, дільничного або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність заборонено примушувати давати показання при допиті шляхом незаконних дій, а застосування таких способів карається позбавленням волі. Але у кримінальному і кримінально-процесуальному законодавстві забороняють такий вплив лише в його грубих проявах, у формі насильства, шантажу, погрози. На думку вченого-криміналіста, саме тому в актуальними є дискусії про можливість або неможливість використання певних психологічних способів впливу: психологічних пасток, слідчих хитрощів, емоційних експериментів, психологічного реагенту та ін. [2, с. 196]. О.В. Фунікова зазначає, що під час використання вербальних засобів спілкування психологічний вплив може справлятися як за допомогою мовленнєвих засобів, так і шляхом експресивно-емоційних проявів (міміка, пантоміміка й ін.). Вербальний вплив може бути різним залежно від специфіки його психологічного механізму і передбачає застосування конкретних методів [3]. М.В. Костицький методи психологічного впливу визначає як способи впливу на психіку правопорушника, потерпілого чи свідка з метою спонукати його на надання правдивих показань стосовно обставин злочину [4, 34]. Проте не досить дослідженими залишаються питання, які стосуються вербальних способів приховати правдиву інформацію особою, щодо якої проводяться слідчі дії.

Психологічний вплив – навмисна, активна цілеспрямована діяльність, яка передбачає отримання необхідної інформації або зміну психіки чи поведінки певної людини. Досить часто така діяльність є довільною, методично підготовленою, здійснюється з використанням певних інструментів, її результати певним чином прогнозуються та очікуються. Працівники слідчих підрозділів під час проведення слідчо-розшукових дій можуть використовувати психологічний вплив, який не має на меті прямого примусу давати якісь покази, як брехливі так і правдиві.

Під час проведення слідчої (розшукової) діяльності здійснюється психологічна взаємодія між працівниками правоохоронних органів та

особою, відносно якої проводяться слідчі заходи. Відповідно, не лише працівники поліції можуть здійснювати психологічний вплив на особу, а й навпаки, особа своїми діями може здійснювати вплив на них. Проте психологічний вплив працівниками поліції використовується загалом для отримання правдивих свідчень від учасників кримінально-процесуального процесу, а особи, стосовно яких проводяться процесуальні дії, навпаки, за допомогою психологічного впливу хочуть приховати правду. Як правило, психологічний вплив у процесі проведення слідчо-розшукових заходів здійснюється за допомогою комунікації, тому його можна поділити на такі типи як вербальний та невербальний. Знання працівниками поліції способів використання психологічного впливу на них іншими особами дозволяє більш ефективно вести допити осіб або обшуки у них.

Серед вербальних способів психологічного впливу на працівників поліції з боку особи, щодо якої проводяться слідчі можна виділити такі.

1. Брак відповіді – ситуація, коли працівник поліції ставить особі запитання, а йому не відповідають, однією з причин є те, що факти не на стороні цієї людини і вона намагається придумати як надати неправдиву відповідь.

2. Нездатність або відмова відповісти характеризує те, що особа намагається щось приховати від слідчого або їй не вигідно розповідати правду, бо в подальшому це може вказувати на її провину.

3. Повтор запитання, коли особа, яку допитують повторює запитання працівника поліції для того, щоб виграти час, щоб дати собі час поміркувати. Адже тиша у відповідь на запитання майже завжди сприймається як ознака брехні, тому психологічно вигідно просто повторно озвучити питання.

4. Недоречний рівень ввічливості передбачає підвищення рівня ввічливості у відповідь на конкретні запитання працівника поліції. За рахунок надмірної ввічливості підозрювана особа намагається викликати симпатію до себе, справити позитивне враження і таким чином маніпулювати працівником поліції. Сенс такого психологічного впливу полягає в тому, що людина схильна довіряти та уникати конфронтації з тими, хто більше подобається.

5. Великий рівень занепокоєння є одним із варіантів стратегія зниження важливості проблеми. Типовим є зосередження або на самій проблемі, або на процесі слідчих чи розшукових дій. Людина, яка приховує правду, намагається врівноважити розмову, ставлячи запитання «Чому це така велика проблема?», «Чому це всіх так непокоїть?» тощо.

6. Нарікання на процес чи процедуру під час допиту спостерігається тоді, коли людина замість захисту намагається здійснити напад, обурюючись щодо процесу допиту. Свідченням цього є запитання «Чому ви мене запитуєте про це?», «Скільки часу це триватиме?». Також ці питання можуть бути тактикою затримання процесу допиту для обдумування своєї

подальшої поведінки, або спроби спантеличити та збити з думки працівника поліції, щоб змістити розмову в іншу сторону.

7. Нерозуміння простого запитання використовується для того, щоб змусити працівника поліції перефразувати запитання або вжити інші терміни, що б отримати достатньо простору для відповіді, яка задовільнить підозрюваного та допоможе йому приховати правду.

Знання способів вербального приховування правди допоможе працівникам слідчих органів своєчасно їх виявити та застосувати психологічні механізми та способи для здійснення протидії деструктивному впливу та маніпуляції з боку підозрюваних осіб.

Список бібліографічних посилань:

1. Бабенко О.О. Теоретичний аналіз можливості використання психологічного впливу у роботі слідчого під час проведення допиту. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. №6. С. 160-164.

2. Шепітько В.Ю. Проблеми застосування психологічного впливу на досудовому слідстві (в контексті дотримання прав людини). Наукове життя. Вісник. 2019. № 1(56). С. 195–200

3. Фунікова О.В. Застосування психологічного впливу в тактиці проведення слідчих дій. Сучасні проблеми криміналістики. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2018. Випуск 9. С. 113–119.

4. Костицький М.В., Марчак В.Я., Черновський О.К., Федіна А.В. Судова психологія. Навч. посібник. 2013. 496 с.

УДК 343.13

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4241-4474>

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО ІНІЦІЮВАТИ ТА ПРОВОДИТИ НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

В рамках вітчизняного державотворення людина, її права та свободи визнаються вищою цінністю про що свідчить ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, більш того, Основний закон України закріплює захист прав і свобод людини основним обов'язок держави[1]. Незважаючи на низку прогресивних положень у сфері гарантій конституційних прав і свобод,

запропонованих Кримінального процесуального кодексу України, деякі новели запроваджені в рамках реформи кримінального судочинства, і по сей час являють собою проблемне поле, зокрема, закріплення у главі 21 КПК негласних слідчих (розшукових) дій. І багато дискусій виникає не стільки в правовій закріпленості негласних слідчих (розшукових) дій у такому вигляді, хоча це питання теж підіймає багато протиріч, скільки коло суб'єктів, які мають право їх ініціювати та проводити.

Не зволікаючи на політичну обстановку в світі та в Україні вчасності, треба зазначити, що стан боротьби зі злочинністю обстоїть не найкращим чином, тобто, усі новели КПК України за 9 років не змінили стан протидії злочинності на краще. На жаль, факт того, що положеннями чинного КПК, а саме статтею 41, де зазначено, що уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень слідчого, прокурора [2], оперативні підрозділи позбавлені права ініціювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) та оперативно-розшукових заходів (ОРЗ) до початку досудового розслідування, здебільшого для перевірки отриманої інформації, зменшує вірогідність попередження злочинів та прискання їх у «зародку», тобто, на стадії підготовки, тому далі їх діяльність спрямована на розкриття кримінальних правопорушень, а саме, де-факто. А де спрямованість на превентивність? В їх функцію прописано лише виконання письмового доручення слідчого, а слідчий в свою чергу надає в більшості випадків письмове доручення на проведення слідчих (розшукових) дій, тому й виникають суперечності під час виконання завдань, так як оперативний працівник керується та спирається здебільшого за своїми функціональними обов'язками на Закон України «Про оперативно - розшукову діяльність» [3], Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [4] та інші нормативно-правові акти відомчої спрямованості, а на тепер ще й положеннями КПК. У цьому й виникає колізія та конфлікт норм кримінального процесуального законодавства щодо визначення суб'єктів, які мають право ініціювати та проводити НСРД. КПК України містить норми, які дають право слідчому та прокуророві, під час кримінального провадження, з метою отримання та перевірки доказів, самостійно або за допомогою оперативних підрозділів здійснювати заходи, які називаються НСРД. Згідно з ч.1 ст. 246 КПК України НСРД - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України [2]. КПК до суб'єктів, які мають право ініціювати клопотання про проведення НСРД, відносить слідчого, а ще й прокурора, які теж мають право проводити НСРД, але по своїй суті слідчий є процесуалістом, прокурор взагалі здійснює контролюючі функції по відношенню до законності проведення оперативно-розшукової діяльності, і тому навіть слідчі (розшукові) дії

перекладаються на плечі оперативних працівників, тоді як Закон України «Про ОРД» додає до цього переліку також керівника оперативного підрозділу або його заступника, які можуть подати відповідне клопотання, узгодивши його з відповідним прокурором. Виникають суперечки - чиїм прямим обов'язком є проведення СРД, а хто – НСРД?, бо з боку оперативних працівників проявляється свого роду «саботаж» та небажання виконувати СРД. В. Богунов вважає, начебто оперативні співробітники не в захваті від того, що довели до відома слідчих перебіг та результати деяких оперативно-розшукових заходів. Більше того правник зазначає, що слідчі зіткнулися із прихованою протидією з боку оперативних співробітників. Вони не хочуть і не можуть розкривати методи, якими користуються, свої оперативні джерела, не хочуть ділитися своєю спеціальною технікою, бо вона високоартісна (деякі зразки коштують десятки тисяч доларів). А згідно з чинним КПК України, слідчий тепер має право особисто проводити негласні слідчі дії та застосовувати сили й засоби ОРД [5, 32]. Як виправити становище? Це складне питання, тому що навіть на законодавчому рівні постає й досі багато питань щодо врегулювання суб'єктності проведення НСРД. За законом «Про ОРД» оперативно-розшукові заходи проводяться до моменту виявлення злочину, а отже і до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а НСРД - під час досудового розслідування. Проведення НСРД по суті передбачає порушення конституційних прав людини та обмежує коло осіб які мають право на ознайомлення з їх проведенням, а методи проведення НСРД - це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі й застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, **без її відома** [4], в чому й полягає їх негласність. Але мова йде не про визначення форм та методів, а стосовно суб'єктів ініціювання та їх проведення. Для суспільства не має ніякої різниці хто буде проводити НСРД чи СРД задля забезпечення кримінального провадження та позитивного завершення досудового розслідування, а мають важіль отримані результати. В. Г. Уваров серед пріоритетних завдань реформування кримінальної юстиції України, визначав запровадження нової, позбавленої обвинувального ухилу процедури досудового розслідування, під час якої гласними і негласними методами, встановленими законом, здійснюватиметься збирання фактичних даних, що мають значення для кримінального судочинства [6, 135]. В. І. Бояров, один із розробників чинного КПК, зазначає, що в умовах нового КПК прокурор і слідчий фактично виступають як суб'єкти оперативно-розшукової діяльності, що є нонсенсом. З цим погоджуюсь беззаперечно, але думку правознавця, що така практика призводить до зловживань, оскільки адвоката про проведення таких дій своєчасно не повідомляють, підтримую частково. А робиться це з міркувань того, що

слідчий чи прокурор побоюються реакції захисника, бо якщо правозахисник знатиме про підготовку таких НСРД, то він може довести, що потрібні слідчим відомості можна отримати в інший спосіб [7]. С. С. Кирпа зазначає, що поєднання в особі слідчого функцій досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності в змозі призвести до нівелювання гарантій у доказуванні, а також створення нерівних умов щодо збирання доказів стороною захисту. Отож він вважає таку тенденцію не тільки неприродною, але і небезпечною [8. с. 219]. Підкреслюю, що захисник має можливість ознайомлюватись з доказами у кримінальному провадженні, а яким гласним або негласним законним шляхом вони отримуються вирішують слідчі органи та прокуратура.

На мій погляд було великою помилкою відсторонити новим чинним КПК оперативні підрозділи від ініціювання перевірки первинної інформації до початку кримінального провадження шляхом ОРЗ щодо впливу на стан злочинності. Хоча науковий доробок вітчизняної юриспруденції висвітлює поняття та значення НСРД, їхню правову природу, співвідношення з ОРЗ, але досить немає чіткої визначеності суб'єктів ініціювання та проведення НСРД і це потребує постійної корекції та додаткового дослідження й обґрунтування.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України : / Верховна Рада України. - 3855-XII - Офіц. вид. - К. : Парлам. вид-во, 2020. (Бібліотека офіційних видань).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Верховна Рада України; від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Верховна Рада України; Закон від 18.02.1992 № 2135-XII.[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Наказ від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
5. Богунов В. Негласні слідчі дії для слідчого - «золоте дно», яке адвокат здатен перетворити в пекло / В. Богунов // Закон і бізнес. – № 32–33. – 09.08. – 22.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/95954neglasni_slidchi_dii_dlya_slidchogo_zolote_dno_yake_advoka.html.
6. Уваров В. Г. Проблеми негласних слідчих розшукових дій / В. Г. Уваров // Право і суспільство. – № 3. – 2013. – С. 134–140.
7. Бояров В. Новий КПК очима практиків: перші підсумки застосування [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://ua.racurs.ua/343-novyuy-kpk-ochyma-praktykivpershi-pidsumky-astosuvannya>.

8. Кирпа С. С. Проведення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій / С. С. Кирпа // Право і суспільство. – № 2. – 2013. – С. 216–221.

УДК 343

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-4241-4474>

Людмила Михайлівна НУЖНА

студент навчальної факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ЗАХИСТ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Кримінальний процесуальний кодекс України забезпечує обов'язкове дотримання всіх засад, гарантій та прав людини, право на захист в тому числі. Проте ефективності дій механізму захисту прав особи в кримінальному процесі не було досягнуто. Європейським судом з прав людини неодноразово вказувалось на недосконалість законодавства України, в кому міститься досить багато прогалин стосовно даної категорії. Тому забезпечення права підозрюваного на захист на стадії досудового розслідування є досить актуальним.

Встановлення особливостей правового регулювання забезпечення права обвинуваченого на захист на стадії досудового розслідування в Україні та шляхи вирішення проблем, які виникають під час реалізації цього права є завданням кримінального процесу.

В кримінально-процесуальному кодексі України не міститься визначення поняття «захист», однак використовується «право на захист» та «сторона захисту». Право на захист знаходить своє відображення і в ч. 2 ст. 63 Конституції України, де зазначається що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. А також п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України вказує, що право на захист є однією з основних засад судочинства в Україні [1]. КПК України встановлює, що забезпечення права на захист є однією із загальних засад кримінального провадження, передбачений ст. 20 КПК України. ч. 1 ст. 20 КПК України визначає такі правомочності: 1) можливість надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення; 2) право збирати і подавати докази; 3)

можливість брати особисту участь у кримінальному провадженні; 4) можливість користуватися правовою допомогою захисника; 5) можливість реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України [2].

Захист прав обвинуваченого здійснюється декількома способами. Перший спосіб полягає в здійсненні захисту підозрюваним або обвинуваченим особисто через реалізацію прав, що дозволяють йому захищати свої інтереси на всіх стадіях процесу за ч. 3 ст. 42 КПК (вимагати перевірки обґрунтованості затримання; з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; заявляти відводи; тощо). Однак суд може заборонити використовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала).

Другим способом являється здійснення захисту за допомогою захисника (ст. 48-49 КПК). Однак участь захисника у кримінальному провадженні не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого (ч. 4 ст. 20 КПК). Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. За ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачено, що безоплатна вторинна правова допомога – це вид державної гарантії, яка полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Вона включає такі види правових послуг, визначені у пунктах 1–3 ч. 2 ст. 13: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру.

Відповідно до п. 3–7 ч. 1 ст. 14 Закону, право на безоплатну вторинну правову допомогу мають такі категорії осіб: 1) особи, до яких застосовано адміністративне затримання (п. 2 і 3 ч. 2 ст. 13); 2) особи, до яких застосовано адміністративний арешт (п. 2 і 3 ч. 2 ст. 13); 3) особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими (п. 1 і 3 ч. 2 ст. 13); 4) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (п. 1 і 3 ч. 2 ст. 13); 5) особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до КПК захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі (всі види правових послуг за ч. 2 ст. 13 Закону «Про безоплатну правову допомогу») [3].

Третім, і останнім способом захисту є здійснення захисту за допомогою законного представника, передбачено ст. 44 КПК України [2].

Стосовно гарантій забезпечення заходів захисту, то вони передбачені як Основним законом так и КПК України. На національному рівні такими є норми, що: 1) врегульовують участь захисника не тільки з моменту прийняття суддею процесуального рішення про здійснення спеціального досудового розслідування, а при розгляді ним клопотання, за п. 8 ч. 2 ст. 52, ч. 1 ст. 297-3; 2) зобов'язують слідчого суддю при вирішенні питання про здійснення спеціального досудового розслідування врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи, щодо якої подано зазначене клопотання, у вчиненні правопорушення, за ч. 2 ст. 297-4; 3) закріплюють наявність вмотивованої ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування, передбачені ч. 2 ст. 297-1, ч. 3 ст. 297-4; 4) встановлюють порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування і повідомлення його про місце і час проведення процесуальних дій за його участю у слідчого, прокурора чи суді (ст. 297-5); 5) забороняють застосування режиму спеціального досудового розслідування до неповнолітніх (ч. 2 ст. 297-1); 6) не допускають для сторони обвинувачення повторного звернення до слідчого судді в одному кримінальному провадженні з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування, окрім як за наявності нових даних про переховування підозрюваного та його розшук (ч. 3 ст. 297-4); 7) передбачають невідкладне внесення до ЄРДР відомостей щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 6 ст. 297-4); 8) вимагають окремого обґрунтування у судовому вирoku, постановленому за наслідками кримінального провадження, в якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування, вжиття стороною обвинувачення всіх можливих заходів щодо дотримання прав підозрюваного на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених особливостей провадження (ч. 5 ст. 374) [4, с.28-32].

Можна дійти висновку, що дотримання права на захист у кримінальному провадженні є актуальним на всіх стадіях, адже необхідне врахування питання забезпечення підозрюваного, обвинуваченого, засудженого захисником; забезпечення судом умов для реалізації підозрюваним, обвинуваченим, засудженим права на захист поряд із професійним захистом; недопущення випадків обмеження у праві на захист (шляхом ухвалення незаконних процесуальних рішень учасників провадження, що обмежують гарантовані КПК способи захисту) тощо.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI.

3. Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу» ред. від 18.07.2020, підстава-693-IX.

4. Погорецький М.А. Шляхи вдосконалення реалізації конституційного права обвинуваченого на захист. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. №1, С. 28-33.

УДК 343.98

Ігор Олександрович ВОСМЕРИК,

головний судовий експерт сектору автотехнічних досліджень відділу автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИДИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ПИТАННЯ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ВИРІШЕНІ СУДОВИМИ ЕКСПЕРТАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИПАДКІВ ЗАЛИШЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО В НЕБЕЗПЕЦІ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

Обов'язок надати допомогу потерпілому внаслідок ДТП передбачено нормативно-правовими актами України, в тому числі й Правилами дорожнього руху України [1]. Разом з тим наявні непоодинокі випадки, коли водій залишає без допомоги потерпілого та зникає з місця ДТП. Такі дії призводять до тяжких наслідків, у тому числі до смерті учасника пригоди. При розслідуванні цих злочинів важливого значення набувають судові експертизи.

Практика свідчить, що слідчі не завжди знайомі з експертними можливостями, унаслідок чого на експертизу не надаються існуючі речові докази, неправильно формулюються запитання, а деякі взагалі не виносяться.

Найчастіше у справах про залишення потерпілого у небезпеці внаслідок ДТП призначаються такі експертизи: судово-медичні, транспортно-трасологічні, автотехнічні, дактилоскопічні, біологічні, експертизи матеріалів речовин і виробів. Враховуючи специфіку проведення вищевказаних експертиз слід зазначити особливості, які треба враховувати в кожному виді дослідження.

Судово-медична експертиза

Судово-медична експертиза окрім з'ясування причин смерті та характеру тілесних ушкоджень покликана надати відповіді на запитання щодо наявності й ступеня їх алкогольного сп'яніння, визначення механізму утворення тілесних ушкоджень та їх зв'язку з подією, з'ясування

стану здоров'я потерпілих.

Окремо слід зазначити можливість експертного дослідження специфічних пошкоджень на тілі потерпілого, які відображають форму, малюнок, розміри і інші властивості частин та деталей автомобіля, що вплинули на тіло як слідосприймаючий об'єкт. У результаті такого дослідження слідчий уже на початковому етапі розслідування отримує орієнтувальну інформацію для розшуку транспортного засобу.

Транспортно-трасологічна експертиза

Вирішення питань, пов'язаних з визначенням можливої моделі транспортного засобу, його ідентифікацією при виявленні належить до компетенції експертів-трасологів. У цьому напрямі повинна проводитись транспортно-трасологічна експертиза. Основними завданнями такої експертизи є: ідентифікація за слідами, залишеними ТЗ, певного його екземпляра або установлення його моделі, типу; визначення місця зіткнення транспортного засобу і місця наїзду на пішохода; напрямку руху транспортного засобу.

Дактилоскопічна експертиза

Якщо після ДТП водій зник, залишивши автомобіль на місці події, потрібно встановити, хто саме знаходився за його кермом. Це завдання вирішує дактилоскопічна експертиза. Для її проведення потрібні відбитки пальців рук деталей автомобіля і порівняльні зразки відбитків пальців рук підозрюваного. Для встановлення особи виносяться традиційні запитання дактилоскопічної експертизи.

Експертиза технічного стану

До завдань експертизи технічного стану належить: з'ясування технічного стану транспортного засобу або окремих його механізмів або вузлів; визначення відносного часу появи конкретної несправності (виникла вона до ДТП або в результаті ДТП), причин та умов її виникнення; встановлення причинного зв'язку між наявною несправністю та наслідками, що настали.

Автотехнічна експертиза

Автотехнічна експертиза також дозволяє вирішити низку питань пов'язаних з аналізом механізму ДТП, наприклад, визначити за довжиною гальмівного шляху швидкість руху транспортного засобу, момент виникнення небезпечної ситуації, як повинен був діяти у цій ситуації водій, чи мав він технічну можливість уникнути події, чи відповідали його дії Правилам дорожнього руху України.

Одним з основних недоліків при призначенні експертизи є надання слідчим неповних даних, що є наслідком перш за все неякісного складання протоколів оглядів ДТП, в яких не повно описуються пошкодження транспорту, не вказується точна їх локалізація, розміри, висота розташування, не вимірюється висота від дорожнього покриття до бампера, фар, капоту, крил. З метою не допущення таких фактів слід

дотримуватися вимог наказу МВС України від 03.11.2015 № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» [2,3], в якій передбачено участь спеціаліста-автотехніка в огляді місця ДТП зі смертельними наслідками, а також у зникненні водія-правопорушника (у тому числі на керованому ним автомобілі) з місця події.

Комплексні судово медична і автотехнічна, судово-медична і транспортно-трасологічна експертиза

При розслідуванні випадків залишення потерпілого в небезпеці внаслідок ДТП часто призначаються комплексні експертизи (коли необхідно провести дослідження за участі декількох експертів, які є фахівцями у різних галузях знань). Найчастіше це судово медична і автотехнічна, судово-медична і транспортно-трасологічна експертиза.

Біологічна експертиза

При проведенні цієї експертизи додатковими об'єктами дослідження є одяг і тілесні ушкодження потерпілого, масштабні фотознімки місць пошкодження транспортного засобу, транспортний засіб з пошкодженнями, спричиненими в результаті ДТП, протокол огляду місця ДТП з усіма додатками.

Експертиза матеріалів, речовин і виробів

У разі потреби ототожнення автомобіля і потерпілого за слідами контактної взаємодії може бути проведено комплексну транспортно-трасологічну експертизу та експертизу матеріалів, речовин і виробів. При її призначенні особливо увагу слід звертати на наявність мікрочастинок лакофарбових матеріалів і покриттів у місцях ймовірного контакту та слідів паливно-мастильних матеріалів на місці ДТП.

Дотримання криміналістичних рекомендацій щодо правильної фіксації обставин ДТП, виявлення і вилучення об'єктів зі слідовою інформацією, визначення об'єктів, які підлягають дослідженню, формулювання запитань та визначення виду дослідження зводить до мінімуму можливість експертних помилок, сприяє отриманню достовірного експертного висновку, його об'єктивній оцінці.

Використання повних і точних даних, наданих на проведення експертних досліджень, дозволяє отримати інформацію про вид, модель, марку транспортного засобу, що зник з місця події, встановити його водія, визначити механізм ДТП, перевірити покази учасників пригоди.

Список бібліографічних посилань:

1. Правила дорожнього руху України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 18.05.2021).
2. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників

органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення 18.05.2021).

3. Шевцов С. О., Дубонос К. В. Розслідування обставин дорожньо-транспортних пригод. Харків, 2003. 191 с.

УДК 343.982

Андрій Анатолійович ГЛІСВИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2242-5969>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФІКСАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ТЕХНІКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Чинним КПК України передбачено фіксацію слідчих (розшукових) дій за допомогою фотографування, звуко- чи відеозапису (ст.ст. 223, 224, 228, 236, 237, 252 та ін.). В теперішній час аналогові апарати для відеозйомки, фотографування, звукозапису відходять в небуття, а їх місце займають сучасні технічні засоби, що засновані на цифрових технологіях обробки і збереження інформації. Серед техніко-криміналістичних способів найбільш інформативним є відеозапис, який відповідає цілям і задачам фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій. Відеозапис дозволяє фіксувати весь обсяг інформації, що надходить, у всій її різноманітності в процесах розвитку і динаміці. Під час відеозапису здійснюється синхронізація зображення та звуку, є можливість візуально контролювати якість запису.

Яскравим прикладом впровадження цифрових технологій в слідчу практику є застосування 3D сканеру, за допомогою якого можна сформувати об'ємну візуальну модель місця проведення слідчої (розшукової) дії. 3D сканер - це пристрій, що проводить тривимірне сканування матеріального об'єкта для створення його цифровий моделі. Перевагами цієї технології є можливості сканування складних об'єктів; подальший друк сканованої копії предмета на 3D-принтері; перегляд зображення сканованого предмета у різних ракурсах та масштабі; обробка сканованого зображення з використанням програм 3D-графіки [1, с. 158-160].

Зручності роботи з цифровими технічними засобами зумовлюють і труднощі, основні з яких пов'язані із процесуальним забезпеченням достовірності отриманої інформації. Проблема пов'язана з тим, що на відміну від звичайних фото, відео зображень та звукової інформації, що сформовані аналоговими технічними засобами, підrobка яких досить чітко виявляється, первинна інформація, зафіксована цифровими засобами, легко змінюється безпосередньо на матеріальному носії. Так, відео зображення можна редагувати за допомогою програмних засобів - графічних редакторів: змінити розмір зображення (при збільшенні зображень втрачається різкість, при зменшенні - деталізація); здійснити колажування або монтаж (створення з частин кількох зображень нове зображення), ретушування (усунути непотрібні деталі зображення), орієнтацію зображення (повернути зображення під будь-яким кутом або відобразити дзеркально), корекцію кольору та ін.

З точки зору кримінально-процесуального закону не важливі принцип і технологія формування фото-, аудіо- та відеоінформації, головне - отримання якісних даних, що відповідають вимогам ст. 94 КПК України, тобто належності, допустимості, достовірності.

Для забезпечення доказового значення інформації, зібраної в процесі лазерного сканування й документування обставин дорожньо-транспортних пригод запропонований певний алгоритм дій щодо збереження інформації [2]. Однак, на наш погляд, процедура, яка б перешкоджала і виключала можливість комп'ютерного редагування gthdbuyb[цифрових даних, повинна бути уточнена і доповнена.

Спочатку застосування цифрової техніки необхідно процесуально оформити у протоколі. Крім того, мають бути вказані всі дії спеціаліста по фіксації інформації; введення зображення в комп'ютер, в тому числі комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, яке застосовувалося в процесі виготовлення додатків до протоколу слідчої дії. В протоколі вказується: опис цифрового технічного засобу, умови фіксації. Слід більш детально описати отримані матеріали, вказати які файли отримані, їх найменування, тип, розмір, навести короткий зміст зафіксованої інформації. Якщо файлів декілька, то в якому файлі що міститься (при необхідності детально наводяться найбільш важливі місця зафіксованого розмови або відеозапису, коментується зміст фотографій). Необхідно докладно описати процедуру перегляду файлів, які програми використовувалися для перегляду їх вмісту

Для забезпечення достовірності даних, необхідно додавати до протоколу слідчої (розшукової) дії носії цифрової інформації (ст. 105 КПК України). В якості таких вихідних матеріалів пропонуються носії, отримані безпосередньо на застосованій апаратурі (найчастіше, це SD карти пам'яті). Носії цифрових даних слід упакувати і опечатати, на упаковці мають бути підписи понятних, спеціаліста-криміналіста, слідчого, пояснювальний напис

(якщо є номер магнітного носія, його відмінні ознаки, кількість записаних файлів, їх тип, назви і обсяг, по якому факту і адресою проводилася зйомка). Якщо є можливість, щоб не вилучати карту пам'яті дані можна перенести на інший носій (CD-R, DVD-R), який не допускає перезапису на фізичному рівні. Для виконання цієї процедури заздалегідь на місце проведення слідчої (розшукової) дії слід взяти придатний для таких цілей ноутбук. Усі учасники слідчої дії після використання цифрової фіксації мають переглянути на дисплеї фотоапарата, відеокамери, прослуховування на диктофоні або на портативному комп'ютері отримані дані. Це бажано проводити під час слідчої (розшукової) дії про що зазначається у протоколі.

Якщо є потреба здійснюється виготовлення фотознімків з цифрового носія. Також слід переглянути фотографії, візуально порівняти фотознімки (відеофрагменти) з зафіксованими об'єктами, продемонструвати матеріал понятим і учасникам слідчої (розшукової) дії з подальшим записом пояснень (заперечень) в протоколі слідчої дії.

Якщо в процесі досудового розслідування або судового розгляду кримінального провадження виникнуть сумніви щодо достовірності цифрової інформації, вона може бути перевірена процесуальним шляхом, а саме, допитами учасників слідчої (розшукової) дії, а також проведенням судової експертизи. Під час допиту встановлюються обставини дії й технічні засоби, що використовувалися для фіксації процесу та її результатів.

Для встановлення технічних умов та технології отримання цифрової інформації призначається судова експертиза відео-, звукозапису, на дослідження якої надається первинний носій зафіксованої інформації; технічний засіб, на якому була зафіксована інформація; додаткове обладнання, яке використовувалось для запису у повному складі: мікрофон, джерело живлення, прилади керування тощо. Експертом вирішуються наступні питання: чи за допомогою даного технічного пристрою зафіксовані дані; чи є надана відеофонограма (фонограма) оригіналом чи копією; чи проводився запис відеофонограми (фонограми) безперервно; чи зазнавала змін надана відеофонограма (фонограма); чи одночасно проводився запис відеозображення та звуку у відеофонограмі та чи відповідає зміст відеозображення запису звуку та ін. [3].

Таким чином, на підставі викладеного можна дійти висновку, що для отримання достовірних джерел доказів, якими є протоколи слідчих (розшукових) дій з відповідними додатками, сформованими за результатами використання цифрової техніки, слід додержуватися певної процедури, яка включає технічні операції фіксації та верифікації фото, відео, звукової інформації. Вважаємо, що існує необхідність внесення доповнень в чинне процесуальне законодавство, спрямованих на більш чітку регламентацію процедури використання цифрової техніки при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Список бібліографічних посилань:

1. Терешкевич А.І., Застосування методу 3D-сканування об'єктів в експертній службі МВС України. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 158-160.
2. Перлін С.І., Шевцов С.О., Кучерявенко О.Б., Буряк С.А. Системи лазерного сканування документування обставин дорожньо-транспортних пригод: інформаційний лист. Харків: НДЕКЦ при ГУМВС України в Харківській області, 2011. 44 с.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8.10.1998 № 53/5; із змінами і доповненнями, внесеними наказами Міністерства юстиції України станом на 01.05.2021.

УДК.343.13

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального процесу та організації досудового розслідування факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1533-9213>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розвиток України у напрямку захисту демократичних цінностей потребує постійних та докорінних змін в усіх сферах, зокрема і кримінальному процесуальному законодавстві. Водночас судова та слідча практика не стоять на місці і виявляє певні недоліки нормативної бази, що у свою чергу вимагає подальшого її наукового розроблення та законодавчої регламентації. Вирішення окреслених проблемних питань має важливе значення як у боротьбі із злочинністю, так і для належної реалізації учасниками кримінального провадження своїх процесуальних прав та обов'язків, особливо на завершальному етапі досудового розслідування. У теорії кримінального процесу закінчення досудового розслідування зазвичай пов'язується з виконанням вимог закону щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню. Саме в рамках даної діяльності оцінюються зібрані докази, підводиться підсумок усьому розслідуванню і, нарешті, приймається та реалізується процесуальне рішення щодо подальшого руху кримінального провадження (ч. 2 ст. 283 КПК України).

До закінчення досудового розслідування у провадженні накопичується значна кількість документів різноманітних як за юридичним значенням, так і процесуальною природою, в яких міститься чималий обсяг доказової інформації. Для найбільш зручного використання цієї інформації в матеріалах кримінального провадження слідчому, дізнавачу зазначені документи необхідно належним чином систематизувати. У практичній площині та теорії виділяють кілька можливих варіантів групування процесуальних документів, які можуть знаходитися в систематичному, хронологічному та змішаному порядках. Слід зазначити, що окреслені питання в положеннях чинного КПК України, на відміну від КПК України 1960 р., на жаль залишились поза уваги законодавця.

Звертають на увагу також аспекти, що стосуються надання доступу до матеріалів досудового розслідування після його завершення. В юридичній літературі як за часів дії КПК України 1960 р., так і чинного КПК України досліджуваному питанню присвячено чимало праць дослідників. Однак, незважаючи на це, положення чинного законодавства в з цього питання потребують подальшого детального аналізу та вдосконалення. Процесуальний порядок пред'явлення матеріалів кримінального провадження у ст. 290 КПК України отримав назву «відкриття матеріалів іншій стороні». Зміст цієї статті визначає лише загальний порядок вищевказаної процесуальної дії. Це не єдина можливість для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Новацією чинного кримінального процесуального законодавства є те, що слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм для ознайомлення матеріали досудового розслідування до його закінчення (ст. 221 КПК України). Варто зазначити, що за часів дії КПК України 1960 р. ознайомлення з матеріалами кримінальної справи було можливе лише у випадку визнання зібраних доказів достатніми для складення обвинувального висновку. У свою чергу на сьогодні, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження здійснюється у разі визнання зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для складення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Отже, законодавець в цій частині дещо удосконалює процесуальні повноваження окремих учасників кримінального провадження. Втім, законодавець не встановив чітких вимог щодо фіксації в матеріалах кримінального провадження процесуальних дій, пов'язаних з виконанням вимог, передбачених ст. 290 КПК України. Так, у положеннях ч. 9 ст. 290 КПК України лише зазначається, що сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілій – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням

найменування таких матеріалів. Уважаємо, що процесуальні дії, передбачені ст. 290 КПК України, мають фіксуватись у відповідному протоколі, у зв'язку з чим положення вищезазначеної норми потребують унормування.

Приписи КПК України не конкретизують час, який надається сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. Водночас у ч. 10 ст. 290 КПК України, наголошується на тому, що цей час має бути достатнім. Отже, питання про достатність часу мають вирішуватися у кожному конкретному випадку з урахуванням особливостей відповідного кримінального провадження. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з ними. Після його закінчення сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів.

Резюмуючи викладене, вважаємо, що на відміну від КПК України 1960 р. норми чинного КПК України більш повно регламентують процесуальний порядок закінчення досудового розслідування, однак окремі питання вищевказаного інституту мають стати предметом подальших наукових дискусій та досліджень.

УДК 343.98

Андрій Ярославович ГУНЬКА,

*судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень Тернопільського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ ПІД ЧАС ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ, ЗОКРЕМА В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЕВИНИ

Однією з важливих проблем сьогодення є незаконна порубка лісових насаджень в Україні, тому свою доповідь вважаю за потрібне розпочати саме з трасологічного дослідження деревини.

Незаконна вирубка лісових насаджень та їх викрадення, завдає великих матеріальних збитків економіці держави та в подальшому є причиною погіршення екологічного стану. У зв'язку з цим, з кожним роком кількість кримінальних проваджень лише збільшує свої обсяги, тому органи досудового розслідування проводять посилений контроль щодо

недопущення таких злочинів в подальшому. Працівники слідчих органів на етапі розслідування злочинів такого роду, все частіше звертаються до підрозділу трасологічних досліджень Тернопільського НДЕКЦ МВС України з метою залучення до проведення оглядів місць подій, призначення експертних досліджень та надання консультацій.

Виходячи з цього сміло можемо сказати, що експертне дослідження зразків деревини вилучених з місця події має дуже важливе доказове значення при розслідуванні злочинів такого характеру. Процес залучення експертів – трасологів до проведення огляду місця події є важливим фактором, оскільки лише вони володіють спеціальними знаннями по напрямку встановлення цілого за частинами.

Оскільки, деревина має свої особливості будови, то експерт, який буде її досліджувати, повинен добре знати її властивості. Що стосується безпосередньо деревини та її будови, то зростаюче дерево складається з коренів, стовбура і крони. Стовбур - основна і найбільш коштовна частина дерева, з нього одержують від 60% до 90% деревини. На торцевому (поперечному) розрізі стовбура дерева розрізняють кору, луб, камбій, заболонь, ядро і серцевину, а також річні шари і серцевинні промені. Кора є зовнішнім шаром стовбура. Її зовнішня частина виконує роль захисного бар'єру, захищаючи дерево від атмосферних явищ та агресії шкідників. Внутрішня частина кори — луб — це сукупність тканин, якими переміщуються і надходять до всіх частин дерева продукти фотосинтезу та поживні речовини. За лубом розташовано камбій — це тканина, яка створює нові клітини. Функція камбію полягає в прирості шарів деревини, створювати вторинну деревину (внутрішня сторона) та вторинний луб (зовнішня сторона).

На поперечному розрізі стовбура більшості деревних порід видні річні шари, розташовані концентричними кільцями.

Річний шар - це деревина, що наросла протягом року в результаті життєдіяльності камбію. Річні шари добре видні в багатьох порід, особливо в хвойних. При порівнянні будови деревини по досліджуваних зрізах, першочергово звертають увагу на форму, розміри, колір та розташування серцевини, а також на наявність і ступінь виразності меж між ядром і заболонню. Окрім однієї з основних ідентифікаційних ознак — річних кілець, є також і додаткові – це форма кордонів заболоні та ядра, серцевинні промені, та при наявності різні вади деревини: сучки, тріщини, завитки, кривизна, та інші.

Порівняння фрагментів деревини, які можуть бути розділені шляхом розпилу, розрубів чи розрізів, що мають спільні лінії поділу, проводять шляхом суміщення як за контурами ліній розподілу, так і за особливостями будови рельєфу торцевої поверхні краю, від якого відокремлено досліджувані частини. Слід мати на увазі, що збіг має бути не лише за лінією та рельєфом розділення поверхонь, які суміщаються, а й за

розміщенням малюнка деревної структури, кольором окремих ділянок і шарів деревини, характером пошкоджень і нашарувань, іноді й тих, що наявні на зовнішніх поверхнях частин, які суміщаються. Перед цим досліджувані поверхні слід відшліфувати для більш чіткого вираження текстури матеріалу. З метою підсилення контрасту межі річних шарів застосовують кілька методів, зокрема, змочують поверхню розрізу водою, гліцерином, водогліцериновою сумішшю, виконують слабе фарбування, розтирання на поверхні розрізу невеликої кількості масляної густотертої фарби.

Широкого застосування набув метод ідентифікації, який дозволяє встановити взаємну належність ділянок стовбура дерева за відсутності проміжної ділянки доволі великої протяжності (наприклад, пенька та верхньої половини крони). Так званий дендрохронологічний метод значною мірою допомагає спеціалістам у боротьбі з «чорними» лісорубами. Дендрохронологічні дослідження дозволяють датувати річні шари приросту деревини і пов'язані з ним події, вивчати вплив екологічних чинників на величину приросту деревини, анатомічну структуру річних шарів та їх хімічний склад, а також аналізувати інформацію, яку містять річні шари [4, с. 175]. Об'єктом дендрохронологічних досліджень є показники річного приросту у стовбурах, гілках і корінні дерев'янистих рослин, а також фізико-механічні властивості, анатомічна структура та хімічний склад деревини. Базуючись на результатах аналізу інформації, яку містять річні шари приросту деревини, проводять абсолютне та відносне датування шарів приросту деревини і подій у природних екосистемах, а також реконструкцію багатьох важливих параметрів зовнішнього середовища за тривалі проміжки часу. За допомогою експертизи встановлюють факти виростання дерев, зразки (зрізи) яких надано на дослідження, на певній місцевості. Можна також визначити терміни вирубки дерев [2, с. 267].

Під час проведення дендрохронологічної експертизи товщину зрізів слід вибирати залежно від діаметра дерева, якості деревини та його стану. Чим більший діаметр стовбура і нижча його якість, тим ширшим має бути зріз. Зазвичай товщина поперечних зрізів становить 2—7 см. Перед тим як робити зріз розтрісканих торців стовбурів, потрібно їх стягнути стрічкою. Для невеликих діаметрів стовбурів (до 150 мм) замість стягнутої стрічки можна застосовувати ізоляційну стрічку, обгорнуту навколо стовбура в кілька шарів.

Ключовим питанням при проведенні досліджень по встановленню цілого за частинами є вирішення питання: «Чи складали раніше (до розділення) одне ціле дві (або більше) частини деревини, вилученої на місці скоєння злочину?».

Основна проблематика при вирішенні даного виду досліджень це:

1. Великогабаритність об'єктів дослідження.

Через серйозність масштабів, яких набуває незаконна вирубка лісів, це призводить і до збільшення габаритів деревини, яка зрізається, адже злочинці ретельно підбирають потрібну породу деревини, попередньо встановлюють її вади, та зрізають великі по діаметру дерева, через їхню цінність.

2. Велика кількість об'єктів, які надходять на дослідження.

Що стосується кількості об'єктів, як показала практика, основною проблемою став той факт, коли на дослідження надано один зріз з пня, який був виявлений на місці незаконної порубки та 199 частин деревини, які були порізані практично на однакову довжину. Враховуючи що зріз з пня мав збіжні ознаки лише з одною частиною деревини, а інші 198 частин були абсолютно несумісні, як за розмірами так і по стану кори та її тріщин. Оскільки із вищеописаних частини не було жодної частини яка була виконана із комлевої частини стовбура.

3. Неправильне зберігання об'єктів дослідження.

Важливим питанням є дотримання умов зберігання об'єктів дослідження працівниками слідчих органів. Оскільки порушення норм приводять до втрати важливих ознак, що в подальшому ускладнює роботу експерта, або взагалі унеможлиблює її. Зберігання деревини при умовах надмірної вологості збільшує ризик початку появи гнилі на зрізах, а при недостатній вологості деревина починає розтріскуватись.

Список бібліографічних посилань:

1. Трасология : учебник / Майлис Н.П., Одиночкина Т.Ф., Соколова О.А. ; под ред. Н.П. Майлис. М. : Щит, 2011. 328 с.

2. Майлис Н.П. Руководство по трасологической экспертизе. М. : Щит, 2011. 344 с.

3. Бухонський С. О. Дослідження частин деревини та слідів її розділення: методичні рекомендації. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2016. 29 с..

4. Криміналістичний вісник : наук.практ. зб. / [голов. ред. В.В. Черней] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. — К. : ПК «Типографія від «А» до «Я», 2014. — № 2 (22). 220 с. : іл.

5. Методика встановлення цілого за частинами. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікації цілого за частинами» / [укл. Коструб А. М., Грищенко О. В., Щирба Д. Є. Чашницька Т. Г.]. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 37 с.: іл.

**ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПРИ РОЗКРИТТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ**

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів є одним з найбільш прибуткових напрямків «тіньового» бізнесу. Відповідно, в цій сфері відбувається постійний активний пошук нових можливостей незаконного збагачення, реалізуються нові способи вчинення злочинів. При цьому все ж основним елементом незаконного обігу вказаних речовин виступає збут, тому що саме він дає безпосередню можливість отримати прибуток, який значно перевищує витрати. Але безконтрольне поширення наркотиків призводить до значного збільшення числа осіб, які страждають на наркоманію, що згубно позначається на сучасному стані і майбутньому розвитку будь-якого суспільства і обумовлює необхідність рішучої боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. А тому основна концентрація цієї боротьби повинна відбуватися саме на етапі збуту. Адже якщо прибрати економічну складову незаконного обігу, то організована злочинність втратить інтерес до цього напрямку протиправної діяльності.

Протидія незаконному збуті включає в себе не тільки його запобігання і припинення, а й притягнення осіб, які беруть участь в ньому, до кримінальної відповідальності. Останнє, в свою чергу, можливо лише за умови успішного розслідування, яке дозволить встановити всі необхідні обставини вчиненого злочину та надати суду беззаперечні докази про винність збувальників. Однією зі складових частин доказової бази є судова експертиза та оформлений за її результатами висновок експерта.

Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – вид експертизи матеріалів, речовин та виробів, що встановлює фактичні дані, які свідчать про наявність чи відсутність зв'язку з розслідуваною подією (незаконне виготовлення, розкрадання, придбання, збут) підконтрольних речовин, у відповідності до потреб судової і слідчої практики і можливостями теорії і методики цього виду експертиз [1]. Встановлення цих обставин пов'язано з встановленням природи речовини (в тому числі в мікрокількостях на предметах-носіях),

тобто віднесення його до конкретних видів наркотичних, психотропних речовин; однорідності порівнюваних об'єктів або їх власною природою: використаної сировини, технології виготовлення; тотожності конкретних мас наркотичних, психотропних речовин; джерела походження наркотичних, психотропних речовин (підприємство, кустарна лабораторія та ін.); способу, технології та інших характеристик кустарного виробництва наркотичних речовин.

Об'єктами даного виду експертиз, наприклад, можуть бути наркотичні речовини кустарного виробництва, одержувані з рослин конопель (канабіс, смола канабіса) та з рослин маку снодійного (опій, концентрати і екстракти макової соломки); частини і цілі рослини конопель та снодійного маку; синтетичні наркотичні речовини кустарного виробництва, заборонені до застосування в медичній практиці (героїн, ЛСД та ін.); наркотичні засоби, що випускаються промисловістю (морфін, кодеїн, метадон і ін.); а при розкритті справ пов'язаних з незаконним виготовленням – знаряддя кустарного виробництва наркотичних речовин [2].

Криміналістична специфіка даної експертизи полягає не тільки в завданнях, але і в загальній методиці дослідження. Для встановлення істини у кримінальних справах у процесі виявлення, фіксації, дослідження і оцінки доказів застосовується арсенал технічних засобів і методів дослідження.

При цьому використовують наступні групи методів:

- аудиторний аналіз (аналіз, заснований на безпосередньому сприйнятті об'єкту без застосування будь-яких приладів) за допомогою органів чуттів людини;

- морфологічний аналіз внутрішньої та зовнішньої будови об'єкту;
- хімічний аналіз складу речовини і матеріалів;
- аналіз окремих фізичних, хімічних властивостей об'єктів.

Однак проведення судових експертиз незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів стикається з певними складностями для судових експертів, що виникають у зв'язку з недосконалістю чинного законодавства, варіативністю його тлумачення і безліччю практичних ситуацій, які не мають очевидних способів рішення. Незважаючи на це, вважаю, що кожна судова експертиза повинна бути проведена на самому високому рівні, що забезпечить високий науковий авторитет та дозволить виключити суб'єктивізм отриманих результатів та спростить оцінку доказової інформації.

Список бібліографічних посилань:

1. Митричев В. С., Хрусталеv В. Н. Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них. – СПб.: 2003.

2. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету Міністрів України від

УДК 343.13

Вікторія Леонідівна ДАВИДЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8175-7026>

ОСОБЛИВОСТІ ЮВЕНІАЛЬНОЇ ПРОБАЦІЇ

Неповнолітні становлять вікову групу дітей, які перебувають у періоді психофізіологічного та соціального зростання, якому притаманне ролеве експериментування. Інколи через відсутність життєвого досвіду, неспроможність правильно й адекватно оцінити ситуацію, в якій опинився підліток, він вступає у конфлікт зі законом. Тому, зважаючи, на характер учиненого правопорушення, каральний вплив має бути геть інший, ніж той, що застосовують до дорослих. Це пов'язано з тим, що вчиняючи злочин, вони не повністю усвідомлюють суспільну небезпеку свого діяння та його наслідки. Також окремо для неповнолітніх виділено спеціальну систему виправних заходів, що дозволяє досягнути їхнього виправлення та ресоціалізації за допомогою системи заходів відмінних від дорослих, оскільки у ситуації з неповнолітніми існує потреба не тільки повернути їх до суспільно корисного життя та право слухняної поведінки, а й забезпечити уникнення рецидивної злочинності неповнолітніх у майбутньому [1, с. 244].

Зміна антисуспільних настанов свідомості з метою реабілітації та реінтеграції неповнолітніх, які вчинили правопорушення здійснюється шляхом ефективному функціонуванню системи пробації.

Сутність пробації полягає в запровадженні кола обмежень та обов'язків, що накладаються судом на правопорушника з метою його соціальної реабілітації. Відповідно до статті 2 Закону України «Про пробацію» це система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються до засуджених за рішенням суду та відповідно до закону, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [2].

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про пробацію» пробація щодо неповнолітніх – це пробація стосовно осіб віком від 14 до 18 років.

Крім загальних наглядових заходів, у рамках соціально-виховної роботи, уповноважені органи з питань пробації додатково забезпечують:

- реалізацію заходів у рамках соціально-виховної роботи спільно з органами і службами у справах дітей спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень;

- залучення неповнолітніх до навчання та здобуття ними повної загальної середньої освіти;

- залучення до соціально-виховної роботи батьків або законних представників, якщо виникає така потреба;

- обмеження спілкування з дорослими суб'єктами пробації шляхом встановлення окремих днів відвідування для неповнолітніх та повнолітніх суб'єктів пробації (у підрозділах, де на обліку перебувають обидві категорії);

- використання в роботі програм, методик та інструментів, призначених для неповнолітніх.

Уповноважені органи з питань пробації використовують такі інструменти для роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації:

- оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення неповнолітніми (наказ Міністерства юстиції України від 03.12.2018 № 3787/5);

- пробаційні програми «Зміна прокримінального мислення», «Подолання агресивної поведінки», «Попередження вживання психоактивних речовин» (наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018 р. № 1797/5);

- пробаційна програма «Формування життєвих навичок» (наказ Міністерства юстиції України від 23.10.2019 р. № 3235/5).

Законодавчо установлені додаткові вимоги до досудової доповіді відносно обвинуваченого неповнолітнього, а саме зазначення інформації про вплив криміногенних факторів на поведінку неповнолітньої особи, а також рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень.

Підтримка психологічного стану дітей, які опинилися в конфлікті із законом, - дуже важлива місія, яка просувається Міністерством юстиції України. Впроваджено національну модель ювенальної пробації. В 14 містах (Дніпро, Кривий Ріг, Маріуполь, Житомир, Запоріжжя, Мелітополь, Київ, Кропивницький, Львів, Миколаїв, Одеса, Полтава, Рівне, Харків) функціонують сектори ювенальної пробації, 9 з яких (Дніпро, Маріуполь, Житомир, Мелітополь, Київ, Львів, Миколаїв, Одеса, Харків). Підлітки мають доступ до більш розширеного спектру актуальних послуг, можливість ресоціалізації шляхом засвоєння загальноприйнятих норм і правил поведінки під час спілкування зі своїми однолітками. Крім того, за підтримки фахівців та психологів, можна дізнатися першочергову причину дій підлітків, допомогти їм соціально адаптуватися.

Сектори ювенальної пробації розташовані в окремих приміщеннях та у більшості з них наявні кімнати для групових та індивідуальних занять з неповнолітніми, в яких проводяться консультації психолога сектору, пробаційні програми, культурно-масові та інші заходи спрямовані на профілактику правопорушень та досягнення цілей пробації. Діяльність секторів спрямована на реалізацію пробації щодо неповнолітніх, у ході здійснення якої виключено контакти із повнолітніми правопорушниками.

Така модель ювенальної пробації спрямована на отримання позитивних результатів у виді значно нижчого рівня рецидивної злочинності серед неповнолітніх.

Список бібліографічних посилань:

1. Матвеева Ю.О., Конопацька О.М. Особливості пробаційної роботи з неповнолітніми (зарубіжний досвід). *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 1. С. 244-249.
2. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

УДК 343.98

Микола Володимирович ДЕМЕНТЬЄВ,
прокуратура Харківської області

ПОРУШЕННЯ, ЯКІ ВИКЛЮЧАЮТЬ ДОПУСТИМИСТЬ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У сучасних умовах в зв'язку з розвитком фінансово-економічної сфери зростає кількість правопорушень економічної спрямованості. При цьому має місце збільшення не тільки кількості, але і різноманітності механізмів вчинення правопорушень. Встановлення особливостей способів скоєння правопорушень тісно пов'язано з аналізом інформації про господарські операції, що відбувається в первинних документах обліку та звітності. Така інформація може бути отримана при проведенні судово-економічних експертиз.

Проведення судової економічної експертизи, як правило, процес трудомісткий і складний. Трудомісткість може бути обумовлена тривалим періодом дослідження (в ряді експертиз він охоплює часовий проміжок у 10, а іноді і більше років), необхідністю дослідження значної кількості об'єктів (кількість томів, що містять відомості про фінансово-господарські операції та іншу інформацію, нерідко перевищує 150-200) та іншими факторами. Складність в більшості випадків полягає в тому, що фінансово-господарські ситуації, унікальні - вони не повторюються, мають безліч нюансів, які експерт повинен враховувати для отримання обґрунтованого та об'єктивного висновку.

Аналіз експертної практики свідчить, що Не дивлячись на існуючи рекомендації з постановки питань на економічну експертизу, слідчі продовжують ставити, а експерти вирішувати питання, що виходять за межі їх компетенції, а також такі, на які неможливо отримати відповідь використовуючи методи судової економічної експертизи. Вказані типові порушення обумовлюють недопустимість висновку експерта-економіста.

До компетенції судових експертів-економістів входить дослідження даних бухгалтерського обліку та звітності господарюючого суб'єкта, в тому числі показників бухгалтерських балансів, що характеризують фінансовий стан організації. Судовому експерту заборонено давати висновок щодо правових питань (ст. 242 КПК України), оцінювати нормативні акти, характеризувати правомірність дії будь-яких осіб. Однак досить часто на рішення судово-економічної експертизи ставляться питання про правильність висновків ревізій, достовірності результатів інвентаризації, встановлення розміру нестач грошових коштів (товарно-матеріальних цінностей), завданих збитків й т.д. Але щоб відповісти на ці питання, необхідно повторно провести ревізію або інвентаризацію, виявити розбіжності між результатами першого та другого перевірок і обґрунтувати їх причини. Також встановлення сум нестач грошових коштів або товарно-матеріальних цінностей, вимагає проведення перерахунку конкретних об'єктів в натурі, в тому місці, де вони зберігаються, в певний момент часу, тобто проведення інвентаризації, планової або позапланової перевірки, ревізії. Для здійснення таких заходів створюється спеціальна комісія, яка за результатами перевірки складає відповідний документ (акт). Експерт-економіст не має права виїжджати на місце і перераховувати гроші в касі, або товари на складі, або інші матеріальні цінності-об'єкти обліку. Це неможливо, по-перше, тому, що експерту заборонено збирати матеріали для проведення експертизи (ст. 69 КПК України), по-друге, досліджувана подія, як правило, відноситься до минулого часу. Експерт повинен мати справу тільки з документами касового, складського та іншого обліку, інвентарними описами і відомостями. У процесі свого дослідження він виявляє розбіжності між актами інвентаризації на початок і кінець певного періоду (наприклад, при зміні матеріально відповідальної особи), прибутково-видатковими документами і документами бухгалтерського та складського обліку.

Нерідко перед експертом-економістом ставляться питання правового характеру. В рамках провадження судової економічної експертизи не можуть бути вирішені питання щодо ознак фіктивного чи навмисного банкрутства; економічної доцільності відчуження основних засобів, яке призвело до банкрутства підприємства; наявності в представлених документах відомостей щодо навмисного виведення активів з обороту, нецільове використання коштів, викривлення даних і

т.п. Відповідь на такі питання містить оцінку дій осіб, наприклад, керівника підприємства або головного бухгалтера, що призвели до певних негативних наслідків та виводить експерта-економіста за межі його компетенції. Проводячи документальне дослідження, експерт може констатувати тільки наявність або відсутність в представлених документах (матеріалах справи) відображення будь-яких фінансових чи господарських операцій, відповідність такого відображення правилам і вимогам відповідного виду обліку, а не сам факт здійснення операції. Поняття «фіктивності», «навмисності банкрутства» та подібні є юридичними і вимагають правової оцінки дій осіб, що є прерогативою суду. Експертизи, в яких сформульовано висновки про «наявність ознак навмисного банкрутства при укладанні угод» або про те, що «підприємство доведене до банкрутства діями посадових осіб» та аналогічні, не можуть бути прийняті та визнаються недопустимим джерелом доказів.

Ще одним негативним прикладом є постановка питань про достовірність наданих на експертизу певних документів бухгалтерського обліку і звітності. Однак методами судової економічної експертизи встановити достовірність чи недостовірність інформації в документах не представляється можливим. Експерт може виносити судження лише про правильність відображення в документах бухгалтерського обліку та звітності тієї чи іншої господарської операції або про суперечливість (розбіжності) інформації у взаємозалежних документах. Вирішення таких питань неминуче призводить визнання висновку експерта недопустимим.

Досить часто експерти необґрунтовано спираються у своїх дослідженнях не тільки на бухгалтерські документи, а й на протоколи допитів обвинувачених, свідків. Вказана помилка з двох причин. По-перше, немає потреби пояснювати, що свідчення можуть змінюватися з різних причин, містити неточності або неправду. Суперечливість показань свідків і облікових даних не доводить ні хибність показань свідків, ні недостовірність обліку (що експерт і не визначає), до того ж невірна інформація може бути зафіксована в обох документах. По-друге, експерт не вправі самостійно вибирати необхідні йому дані з матеріалів провадження. Однак експерт може використовувати ці матеріали, якщо слідчий або суд визначив їх в якості вихідних даних для проведення експертизи, про що зазначено в постанові (ухвалі).

Таким чином, основними причинами визнання висновків експерта-економіста недопустимим джерелом доказів є вихід експерта за межі компетенції, в тому числі вирішення питань правового характеру.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ

Значна увага приділяється проблемам боротьби зі злочинністю, а саме розкриттю та розслідуванню злочинів з метою встановлення осіб, які їх вчинили.

У ч. 2 статті 84 КПК України зазначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [2].

Способи фіксації доказів:

- складання протоколів слідчих (розшукових) дій;
- застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження (фотографування, звукозапис, аудіо - чи відеозапис);
- виготовлення фототаблиць, схем, зліпків, відбитків та ін.

На практиці отримання зразків для експертизи пов'язано з подальшим призначенням та проведенням експертного дослідження для отримання доказів. З огляду на важливість експертного висновку для всього процесу доказування актуально звернутися до послідовного розгляду правової природи та деталей отримання й використання зразків у кримінальному судочинстві.

При отриманні зразків і підготовці матеріалів на експертизу сторони кримінального провадження повинні керуватися правилами, викладеними в інструкціях про призначення та проведення окремих видів судових експертиз [1].

При цьому повинні бути створені такі умови, які забезпечували б отримання необхідної їх кількості та якості, а також гарантували б безсумнівність їх походження. Всі досліджувані об'єкти й зразки мають бути відповідно упаковані, опечатані і засвідчені пояснювальним написом та підписом особи, яка одержувала зразки. Упаковка добирається з урахуванням особливостей об'єктів дослідження і повинна захищати їх від пошкоджень та привнесення будь-яких змін під час транспортування й зберігання [3].

Зразки голосу та мовлення – об'єкти, без яких проведення порівняльних (ідентифікаційних) досліджень є неможливим. Вони можуть бути експериментальними, умовно-вільними або вільними.

Експериментальні зразки – відібрані спеціально для проведення експертизи.

Умовно-вільні зразки – отримані при провадженні процесуальних дій, у процесі яких застосовується відео-, звукозапис у встановленому законом порядку.

Вільні зразки – записи, які за часом і характером не пов'язані з призначенням і проведенням експертизи (інтерв'ю, публічні виступи, записи особистого характеру тощо).

Будь-які з перелічених вище видів зразків повинні мати репрезентативність (достатність у їх кількості та якості) і бути порівнюваними (створювати можливість порівняння).

Стаття 245 КПК України передбачає, що у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом [2].

Стаття 274 КПК України передбачає, що:

1. Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до статті 245 цього Кодексу неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

2. Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, у порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу [2].

Отже, відібрання зразків потрібно розглядати як перший, можливо, підготовчий етап експертного дослідження, об'єднаний з ним однією метою. Додаткова регламентація отримання зразків для експертизи може сприяти вдосконаленню нормативного регулювання цього питання, і тим самим посилити гарантії їх достовірності та достовірності заснованого на дослідженні зразків експертного висновку, зменшенню кількості питань щодо процедури та повноважень осіб, які за законом можуть здійснювати отримання зразків, що, безумовно, підвищило б рівень захисту прав і свобод учасників кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процес:	веб-сайт.	URL:
https://pidru4niki.com/1074011055907/pravo/kriminalnyi_protse		(дата звернення 07.05.2020).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 07.05.2021).

3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та доп. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с. URL: <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/819> (дата звернення 07.05.2021).

УДК 343.98

Леонід Вікторович ДОМБРОВСЬКИЙ,

старший судовий експерт сектору дослідження звуко- та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4583-5365>

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АТРИБУТИВ ЦИФРОВИХ ФАЙЛІВ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСІВ

Сьогодні судовому експерту, що досліджує відео-, звукозаписи, найчастіше на експертизу надходять змінні носії інформації: карти пам'яті типу micro SDHC, на які проводилася фіксація тієї чи іншої події, що має значення для кримінального чи цивільного провадження. Більшість сучасних цифрових засобів відео-, звукозапису використовують для запису інформації карти пам'яті micro SDHC: смартфони, відеореєстратори, диктофони, відеокамери, фотокамери, спеціальне обладнання тощо.

Серед широкого розмаїття цифрових форматів та засобів відео-, звукозапису, з огляду на швидкість розвитку новітніх технологій у цій сфері, на сьогодні судовий експерт у своїй практичній діяльності зіштовхується із низкою нагальних питань, що пов'язані із дослідженням атрибутів цифрових файлів: за допомогою якого пристрою відео-, звукозапису фіксувалась інформація на карті пам'яті micro SDHC; чи є можливість у наданого цифрового засобу відео-, звукозапису записати наданий файл, а також надати відповіді на інші діагностичні та класифікаційні питання.

Для більш детального розуміння наведемо визначення:

- Атрибут (*attribute*) – додаткова одиниця з сукупності понять, що складають базовий набір метаданих, що визначає одне з властивостей елемента, з яким зазначене поняття асоційоване [1].

- Атрибут файлу (*file attribute*) – метадані, які описують файл. Атрибути розглядаються окремо від інших метаданих, таких як дати, розширення імені файлу або права доступу до файлу [2].

Відповідно до наданих визначень, до атрибутів цифрових файлів відео-, звукозапису відносяться: формат запису із використаним алгоритмом

стиснення; ідентифікатор кодека, бібліотека кодування, бітрейт та його вид, частота кадрів, розмір потоку, частота дискретизації та інші параметри, що описують зафіксовану в цифровому медіафайлі інформацію.

Розглянемо особливості дослідження атрибутів цифрових файлів відео-, звукозаписів на прикладах сучасних мультимедійних контейнерів, які дозволяють записувати відеозвукову інформацію в одному файлі, використовуючи різні алгоритми стиснення.

Наведемо приклади.

Мультимедіа контейнер «Ogg» – розроблений для зберігання потоків даних, таких як відео, звук та текст (субтитри). Зараз мультимедіа контейнер «Ogg» використовується для запису звукових та відеозвукових файлів смартфонами різних виробників. «Ogg» є відкритим мультимедійним контейнером, не має патентних чи ліцензійних обмежень, тобто має декілька розробників і тому не має чіткої внутрішньої структури розміщення та назв полів даних [3, 4].

У мультимедійному контейнері «Ogg» є можливість зберігати потоки інформації, закодовані різними кодексами, такими як «MPEG», «Dirac», «Theora», «Vorbis», «FLAC» тощо.

Формат	: OGG
Размер файла	: 1,55 Мбайт
Продолжительность	: 1 м. 19 с.
Режим общего битрейта	: Постоянный
Общий поток	: 163 Кбит/сек
Аудио	
Идентификатор	: 710420 (0x0D714)
Формат	: Vorbis
Продолжительность	: 1 м. 19 с.
Вид битрейта	: Постоянный
Битрейт	: 184 Кбит/сек
Минимальный битрейт	: 184 Кбит/сек
Каналы	: 2 канала
Частота	: 48,0 КГц
Метод сжатия	: С потерями
Размер потока	: 1,75 Мбайт

Зображення 1. Атрибути цифрового звукового файлу, створеного за допомогою смартфона.

На зображеннях 1, 2 наведені атрибути мультимедіа контейнерів «Ogg», що використовуються для запису звуку із алгоритмом стиснення «Vorbis». Один із файлів було записано за допомогою смартфона, інший – створено за допомогою комп'ютера та конвертовано у формат «Ogg» за допомогою бібліотеки «oggdropXPd.exe», що входить до стандартного пакета «Vorbis Tools», що знаходиться у вільному доступі у мережі інтернет [5].

Формат	: OGG
Размер файла	: 21,9 Кбайт
Продолжительность	: 5 с. 138 мс.
Режим общего битрейта	: Переменный
Общий поток	: 34,9 Кбит/сек
Аудио	
Идентификатор	: 721 (0x2D1)
Формат	: Vorbis
Продолжительность	: 5 с. 138 мс.
Вид битрейта	: Переменный
Битрейт	: 32,0 Кбит/сек
Каналы	: 1 канал
Частота	: 11,1 КГц
Метод сжатия	: С потерями
Размер потока	: 20,1 Кбайт (92%)
Библиотека кодирования	: libVorbis (??) (20150105 (??))

Зображення 2. Атрибути цифрового звукового файлу, конвертованого за допомогою бібліотеки «oggdropXPd.exe».

Як зрозуміло із наведених атрибутів двох файлів, атрибути файлу, що є автентичним, «справжнім, дійсним; який походить з першоджерела» [6], відрізняється від атрибутів файлу, що було виконано за допомогою програмного забезпечення комп'ютера. Але найголовнішою різницею є поява атрибуту «бібліотека кодування».

Наведемо інший приклад.

На зображенні 3 наведені атрибути цифрового відеозвукового файлу, мультимедіа контейнера «AVI», який був наданий експертові на дослідження.

Формат	: AVI
Формат/Інформація	: Audio Video Interleave
Размер файла	: 37,0 Мбайт
Продолжительность	: 1 м. 11 с.
Режим общего битрейта	: Постоянный
Общий поток	: 4368 Кбит/сек
Программа кодирования	: Lavf56.36.100
Видео	
Идентификатор	: 0
Формат	: AVC
Формат/Информация	: Advanced Video Codec
Профиль формата	: Main@L3.1
Параметр CABAC формата	: Да
Параметр Reframes формата	: 2 кадра
Параметр GOP формата	: M=1, N=25
Идентификатор кодека	: H264
Продолжительность	: 1 м. 11 с.
Вид битрейта	: Постоянный
Битрейт	: 4110 Кбит/сек
Ширина	: 1280 пикселей
Высота	: 720 пикселей
Соотношение сторон	: 16:9
Частота кадров	: 29,970 кадров/сек

Зображення 3. Атрибути цифрового відеозвукового файлу, що був наданий на дослідження

Як і в попередньому прикладі, серед атрибутів файлу наявний атрибут «програма кодування Lavf56.36.100» цифрового файлу відеозвукозапису мультимедіа контейнера «AVI», що є ознакою монтажу та не автентичності цифрового файлу.

Бібліотека кодування «Lavf» – це позначення бібліотеки «libavformat», що є невід'ємною частиною набору вільних бібліотек «Ffmpeg».

«Ffmpeg» – набір бібліотек з відкритим вихідним кодом, які дозволяють записувати, конвертувати, монтувати цифрові відео-, звукозаписи

із використанням різних кодеків та збереження інформації у мультимедіа контейнери. Бібліотеки «Ffmpeg» вміщують у себе компоненти, що дозволяють працювати із багатьма новітніми та класичними кодеками та мультимедіа контейнерами. Основу бібліотек «Ffmpeg» складають: «libavcodec» – бібліотека кодування і декодування звуку та відео; «libavformat» – бібліотека мультимплексування (стиснення та об'єднання декількох потоків даних) і демультимплексування інформації в мультимедіа контейнер. Бібліотеки «Ffmpeg» було розроблено для операційної системи «Linux OS», але вони підтримуються «Apple Mac OS» та «Microsoft Windows OS» [7].

Практичний досвід експертної роботи доводить, що дослідження атрибутів цифрових файлів відео-, звукозаписів має важливе значення як при дослідженні монтажу цифрових файлів так і при встановленні автентичності цифрових файлів відео-, звукозаписів.

Список бібліографічних посилань:

1. Архивирование телерадиопрограмм. Описание аудиовизуальных материалов. Структура метаданных. ГОСТ 54719-2011. – [Чинний від 13.12.2011]. – М.: Стандартинформ, 2013.
2. Словник з інформатики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glossary.starbasic.net>. – загол. з екрана.
3. Proposed standard. Ogg Media Types [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tools.ietf.org/html/rfc5334>. – загол. з екрана.
4. Ogg File Format [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.digitalpreservation.gov/formats/fdd/fdd000026.shtml>. – загол. з екрана.
5. Providing hard-to-find pieces of software since 2001.10.21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rarewares.org/ogg-oggdrops.php>. – загол. з екрана.
6. Академічний тлумачний словник української мови (1970 – 1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>. – загол. з екрана.
7. Developer documentation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ffmpeg.org>. – загол. з екрана.

УДК 343.98

Олександр Іванович ЖЕРЕБКО,

кандидат юридичних наук,

завідувач відділу нормативно-методичної діяльності та стандартизації лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного інституту судових експертиз;

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9740-4145>

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКІВ

Більшість злочинів супроводжуються зломом або відмиканням замків. Способи злому або відмикання, які використовуються при цьому,

певною мірою залежать від призначення замків, їх типу й особливостей конструкції.

Замки розрізняються:

- за призначенням (побутові та спеціальні – до першого типу відносяться, наприклад, дверні, меблеві, до другого – сейфові, автомобільні та ін.);
- за способом прикріплення до сховища (прирізні, врізні й навісні);
- за конструкцією механізму: пружинні, сувальдні, циліндрові та інші типи замків (секретно-перестановочні, літерні, часові та ін.).

Основні частини замків:

- корпус – металевий короб, в якому змонтований механізм замка;
- ригель – засувка (засув) або пружинна засувка;
- фіксуючий пристрій – механізм, що утримує ригель в певному положенні;
- ключ – предмет, призначений для переміщення ригеля.

Злочинці найчастіше використовують для відкриття замків підібрані або підроблені ключі, відмички та інші предмети, а для злому – різноманітні інструменти.

Підібраним прийнято називати такий ключ, який призначений не для даного замку, а для будь-якого іншого, аналогічного і близького йому за типом.

Підроблений ключ, на відміну від підібраного, спеціально виготовляється для відкриття певному замку.

До ознак впливу на замок стороннім ключем відносяться:

- не доведений до кінця ригель (спостерігається при огляді місця події);
- дугоподібні подряпини на дні та кришці корпуса;
- подряпини й задири на нижніх краях сувальд, ригеля;
- пошкодження окремих деталей у вигляді погнутостей або поломок ригельного штифта, осі сувальд, запобіжників;
- частини ключа, що відламався, які знаходяться усередині корпуса.

Відмички – це спеціально виготовлене обладнання для відкривання замків. У відмичок є тонка бородка складної конфігурації, що дозволяє вільно обходити запобіжники і забезпечує необхідний вплив на деталі механізму.

Ознак використання відмички:

- погнутість або ослаблення кріплення стійки для ключа;
- зіскоби металу на краях замкової щілини;
- насічки та дугоподібні подряпини на дні корпуса, нижніх краях сувальд і основі ригеля.

Сліди, які залишає відмичка, знаходяться найчастіше тільки у верхній зоні обертання бородки, біля ригеля. Їх форма прямолінійна,

звивиста або дугоподібна, іноді сліди перетинаються. Відмички для циліндрових замків виготовляються у вигляді звичайних ключів, але меншої товщини, щоб вони могли увійти в ключовий паз різного профілю. Специфічних слідів у порівнянні з справжніми ключами ці відмички, як правило, не залишають.

З метою впливу на механізм замка використовуються цвях, шило, шматок проволони та інші предмети. Сліди, які виникають при цьому, аналогічні слідам, які залишає відмичка, але нерідко більш виражені.

За допомогою випадкових предметів замки відкривають при впливі на головку ригеля (пружинного). Для віджимання ригеля застосовуються різноманітний інструмент: ломик, стамеска, викрутки, ніж і т.д. На віджимання ригеля вказують зіскрібки металу і сліди ковзання інструменту, погнутості і інші пошкодження на лицьовій та запорній планках замку, а також на поверхні самої двері.

Відмикання замків проводиться також за допомогою «Уистити» та іншого обладнання. «Уистити» або «слон» – кримінальна назва інструменту для відкривання сувальдних замків, замкнених зсередини ключем, який залишився в замковій щілині; спеціальний інструмент, виготовлений на зразок щипців з подовженими губами, що мають насічки на внутрішньому боці. Він використовується для відкриття головним чином врзних замків, ключі яких знаходяться в ключовій свердловині з внутрішньої сторони двері. Як наслідок, сліди від використання «Уистити» зазвичай залишаються на ключі, іноді їх також можна знайти на краях замкової щілини [1, с. 129].

Способи злому замків різні. Застосування того чи іншого способу залежить від конструкції замка, його стану, способу прикріплення до сховища та інших причин. Зламують найчастіше навісні замки. Їх злом може бути проведений:

- вириванням дужки або пристосувань для навішування замка (кілець, петель, пробойів, накладок);
- перерізанням дужки або пристосувань для навішування замка;
- руйнуванням короба;
- віджиманням верхньої межі короба;
- висвердлювання заглушок в каналах штифтів циліндрових замків;

Злом прирізних і врзних замків проводиться значно рідше. Пояснюється це тим, що для їх руйнування необхідно зруйнувати ту частину сховища, до якої ці замки прикріплені. Злом цих замків проводиться шляхом віджиму ригеля. У щілину, що утворилася між стулками дверей, вводять предмет з плоским кінцем (ніж, стамеску, викрутку) і впливаючи на кінець, що замикає, ригеля, вдавлюють ригель в короб. В сувальдних замках при цьому навантаження відчувають ригільна

стійка і вісь сувальд, в результаті якої вони можуть бути погнуті або зламані, а в циліндровому – деталі з'єднують ригель з циліндром.

При криміналістичному дослідженні замків можуть бути дозволені такі основні питання:

- чи в справному стані знаходиться замок?
- чи не відчинявся замок відмичками, підібраними або підробленими ключами?
- чи не відчинявся замок за допомогою конкретного предмета (ключа, відмичкою, і т.д.)?
- яким способом відімкнутий (зламаний) замок?
- в замкненому або відімкненому стані проведений злом замку?
- чи можна відімкнути даний контрольний замок без порушення контрольного вкладиша?

Експертизу замків, незалежно від вирішуваних питань, складають три найважливіші частини: дослідження замку, оцінка результатів дослідження з обґрунтуванням висновку та оформлення матеріалів експертизи.

Список бібліографічних посилань:

1. Дёмин К. Е. Криминалистическая техника: учебник для вузов / К. Е. Дёмин. М. : «Юрайт», 2019. 380 с.

УДК 343.1

Дмитро Олексійович ЖОРАВОВИЧ,

кандидат юридичних наук,

начальник Північно-східного міжрегіонального територіального

управління Агентства розшуку та менеджменту активів

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗБЕРІГАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У продовж багатьох років залишається актуальним питання правового регулювання зберігання речових доказів у кримінальному провадженні, адже непоодинокими є випадки розкрадання, втрати, пошкодження вилучених речових доказів та судові процеси про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями уповноважених осіб державних органів влади України.

Протягом тривалого часу у національному законодавстві вказане питання було унормовано лише статтею 100 КПК України та Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України».

Однак, у 2015 ст. 100 КПК України зазнала значних змін та була доповнена, серед іншого, нормою такого змісту: «Речові докази вартістю понад 200 розмірів мінімальної заробітної плати, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності за рішенням слідчого судді, суду Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості, а речові докази, зазначені в абзаці першому цієї частини, такої самої вартості для їх реалізації з урахуванням особливостей, визначених законом».

У 2016 році, у зв'язку необхідністю збільшення надходжень до бюджету та забезпечення збалансованості бюджету 2017 року (згідно з Пояснювальною запискою до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України») слова «мінімальної заробітної плати» було замінено словами «прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

Таким чином, на сьогодні, речові докази вартістю 437 800,00 грн. і більше передаються для здійснення заходів з управління ними до Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (далі – Національне агентство або АРМА), функції, повноваження якого унормовані Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 р. № 772-VIII (далі – Закон).

Однак, під час реалізації державної політики у цьому напрямку виявилось багато прогалин та суперечностей. Вважаємо за необхідне зацентрувати увагу на деяких з них.

По-перше, це неузгодженості у вартості речових доказів, які можуть бути передані АРМА з метою зберігання. Як зазначалось вище, згідно зі ст. 100 КПК України їх вартість повинна становити 200 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, а відповідно до Закону – 200 мінімальних заробітних плат. Поряд з цим, аналіз судових рішень дає підстави стверджувати, що судова практика подолала правову невизначеність в цьому питанні, застосовуючи, як спеціальні, приписи КПК України.

По-друге, це функціональна спроможність АРМА. Згідно з вимогами Закону АРМА забезпечує збереження речових доказів двома способами: 1) передача в управління на підставі договору; 2) реалізація. Безпосереднє зберігання речових доказів не передбачено ні профільним Законом, ні КПК України. Відсутність можливості в АРМА безпосереднього зберігання речових доказів має негативні соціально-економічні наслідки та породжує правову невизначеність.

По-третє, відсутня чітка регламентація приймання-передачі речових доказів від правоохоронних органів до АРМА, від АРМА власнику, від АРМА до правоохоронних органів та визначення способу управління активом Національним агентством. Разом з тим, у правозастосовній практиці наразі відсутній єдиний підхід у питанні обрання способу управління активами. Деякі з правників трактують приписи Закону як такі, що надають АРМА право самостійно обирати спосіб управління активами, вважаючи це дискреційними повноваженнями АРМА, інші – вважають, що спосіб управління має обрати кримінальний суд.

Слід зауважити, що на розгляді Верховної Ради України перебуває декілька законопроектів про внесення змін до Закону, зокрема, це і проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів від 24.02.2021 р. № 5142, і альтернативний проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» щодо удосконалення діяльності з питань управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів від 12.03.2021 р. № 5142-1.

При цьому, обидва законопроекти пропонують різну вартість речових доказів, які можуть бути передані в управління АРМА та різні функціональні можливості АРМА, по-різному регулюють однієї ті самі відносини. Перший з них, на нашу думку, зводить нанівець усю діяльність АРМА у сфері збереження активів, інший – усуває лише деякі прогалини в законодавстві щодо збереження речових доказів Національним агентством.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що порушені питання потребують додаткових досліджень, вивчення статистичних даних та міжнародного досвіду, оскільки формування належної нормативно-правової бази у сфері зберігання речових доказів має важливе значення, перш за все, для забезпечення й охорони прав осіб у кримінальному провадженні.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 14.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.05.2021).
2. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104. Дата оновлення: 01.07.2020. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF#n6> (дата звернення 25.05.2021).

3. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII. Дата оновлення 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році: Закон України від 20.12.2016 р. № 1791-VIII. Дата оновлення 20.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-19#n182>. (дата звернення: 25.05.2021).

5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів щодо гарантій прав українських та іноземних інвесторів від 24.02.2021 № 5142. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71218 (дата звернення: 25.05.2021).

6. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності з питань управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів від 12.03.2021 5142-1.URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71409. (дата звернення: 25.05.2021).

УДК: 343.132

Олена Петрівна ЗАВОРИНА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7477-3570>

ДОРУЧЕННЯ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА ТА ПРОКУРОРА ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛАМ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

За результатами дослідження встановлено, що ефективна протидія кримінальним правопорушенням залежить, перш за все, від своєчасного та інтенсивного обміну між органами досудового слідства, дізнання та оперативними підрозділами значимої інформації з метою встановлення

осіб, які вчинили конкретні кримінальні правопорушення та ефективного проведення досудового розслідування по ним. Надання письмових доручень є основним способом такого обміну, тому, як свідчить правозастосовна діяльність, найчастіше слідчий, дізнавач, прокурор доручає оперативному підрозділу: встановити осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення; дізнатися характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення, кількість осіб або окремих співучасників, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викраденого та інші відомості, що мають значення для встановлення таких осіб та їх розшуку. Необхідно також отримати дані єдиної інформаційної системи або окремих банків, дані Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційних ресурсів для використання; провести певні слідчі (розшукові) дії (далі – С(Р)Д) та негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д); та навести інші відомості, необхідні для розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Надання слідчим, дізнавачем та прокурором доручень обумовлено, перш за все, можливістю використання оперативними підрозділами специфічних заходів та методів ОРД. Якщо доручення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій виправдано, то, враховуючи омолодження оперативних підрозділів, недостатню кваліфікацію, незадовільну підготовку співробітників оперативних підрозділів та поверхневі знання технічних засобів, тактики та організації розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, доручення щодо проведення складних, трудомістких та довготривалих С(Р)Д, які мають істотне значення для кримінального провадження, найімовірніше, призводить до негативних наслідків. Крім цього, недостатнє знання кримінального процесуального законодавства тягне за собою допущення його порушень і, як наслідок, до визнання зібраних при цьому доказів недопустимими.

Водночас, слід звернути увагу на терміни виконання доручень слідчого, дізнавача та прокурора. Так, в КПК України не передбачено строків виконання письмового доручення проведення НС(Р), тому вказані посадові особи самостійно визначають їх, виходячи з обставин вчиненого кримінального правопорушення. Водночас, відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 №575, передбачено, що у разі неможливості своєчасного виконання доручення, продовження строку його виконання письмово погоджується зі слідчим, який дав письмове доручення про проведення С(Р)Д чи НС(Р)Д.

Аналіз практичної діяльності слідчих та дізнавачів свідчить, що найчастіше строки виконання доручень оперативному підрозділу про проведення оперативних заходів та С(Р)Д повинні бути встановлені

слідчим до 10-денного, а НС(Р)Д до 30-денного терміну відповідно. Такий підхід ми вважаємо логічним тому, що по-перше, проведення певних С(Р)Д не потребує багато часу, а в окремих випадках, взагалі повинні бути проведені невідкладно. По-друге, НС(Р)Д проводяться при взаємодії з оперативно-технічними чи іншими підрозділами, як правило, комплексно, тому, на наш погляд, 30-дений термін є виправданим та обґрунтованим.

Оцінка ефективності доручень оперативним підрозділам, що надаються слідчим у кримінальних провадженнях свідчить про необхідність, в окремих випадках, звуження кола дій, що доручаються. Зокрема, це стосується саме тих дій, які є невідкладними та вкрай необхідними і які за певних обставин не можуть бути проведені самим слідчим, наприклад: за відсутністю у слідчого об'єктивної можливості провести необхідні оперативно-розшукові заходи; за необхідністю проведення одночасних С(Р)Д в декількох місцях; неможливість проведення слідчим, дізнавачем певних С(Р)Д, у зв'язку з розшуком підозрюваного, обвинуваченого.

Разом з тим, необхідно звернути увагу на допущення формального підходу, як до складання доручень уповноваженими суб'єктами, так і, в свою чергу, до їх формального виконання оперативними підрозділами. Рапорти, складені співробітниками оперативних підрозділів, на жаль, часто не містять значущої інформації для розслідування та призводять до затягування досудового слідства та повторного надання доручення. Проте, зазначимо, що в теперішній час впроваджуються заходи щодо удосконалення цього напрямку діяльності. Так, у 2017 році відповідно до наказу Голови НПУ від 29.12.2017 № 1342 впроваджено проект-експеримент «Детектив» у штатний розклад ГУНП в областях та створені відділи розслідування особливо тяжких злочинів, тобто служба детективів, які поєднують в своїй роботі слідчі та оперативні функції, шляхом формування підрозділів зі слідчих та оперативних працівників. Робота працівників відділу організовується шляхом об'єднання у групу за певним напрямом працівника із досвідом слідчої роботи та 2 колишніх оперативників, які спільно працюють від моменту отримання відомостей про можливу причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, достатніх для внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), документування її діяльності шляхом проведення НС(Р)Д, реалізації отриманих матеріалів і до направлення обвинувального акту до суду. Слід зазначити, що саме таке співвідношення дозволяє найбільш ефективно виконувати завдання кримінального провадження. З цього приводу Сергій Князев (екс-голова НПУ у 2017-2019 роках) зазначив, що значно скоротилась кількість оперативних працівників в окремих відділах поліції, зокрема у семи різних регіонах нашої держави. Натомість створені посади детективів на різних рівнях – від маленького відділення у сільській місцевості до великого відділу,

наприклад, у Хмельницькому користуються популярністю. Це є "горизонтальною" складовою експерименту, що зменшує одну із проблем – бюрократію. Щоб слідчий не писав доручення, а оперативний працівник не чекав, а потім не відписувався. Завдяки такому експерименту значно зменшилися строки від початку кримінального провадження до його закінчення. Однак, Національна поліція ще не визначилась з остаточною реалізацією цього проекту.

Підбиваючи підсумки зазначимо, що надання доручень слідчим, дізнавачем оперативному підрозділу має на меті не тільки збирання доказів у кримінальних провадженнях, в тому числі, за рахунок використання оперативно-розшукових заходів, а й процесуальних та інших витрат. Тому, необхідність та доцільність певних оперативно-розшукових заходів повинні визначатися слідчим максимально конкретно, враховуючи особливості слідчої ситуації, об'єктивних даних для їх виконання, а також обставин кримінального провадження у комплексі.

УДК 343.98 (043.3)

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2196-6301>

Костянтин Дмитрович ЗАЯЦЬ,

доктор філософії,

старший слідчий відділу розслідування злочинів у сфері господарської та службової діяльності Слідчого управління ГУНП України в Харківській області;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8406-4284>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПІД ОБОЛОНКОЮ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Шахрайство, будучи пов'язаним із заволодінням чужим майном або придбанням права на нього шляхом обману або зловживання довірою, є надзвичайно гнучким злочином, що швидко пристосовується до соціально-економічних змін в Україні. Із розвитком ринкових відносин, впровадженням новітніх технологій в різні сфери суспільного життя ці кримінальні правопорушення набувають різних форм, у тому числі маскуються під різні правові спори. З огляду на це, окремі положення методики розслідування шахрайств потребують удосконалення,

дослідження яких слід проводити на основі криміналістичної класифікації цих кримінальних правопорушень.

Багато вчених криміналістів і кримінологів (Н. І Панов, Г. М. Борзенков, О. Л. Мусієнко, Т. А. Пазинич та ін.) намагались представити своє бачення щодо систематизації цих надзвичайно різноманітних злочинів, але розроблені, на цей час, авторські класифікації не відповідають сучасним потребам побудови, на їх основі, методик розслідування.

Аналіз матеріалів судової та слідчої практики у провадженнях про шахрайства, вивчення спеціальної літератури, а також власний практичний досвід дає підстави стверджувати про те, що ці злочинні діяння завжди мають вигляд спорів у різних видах правовідносин. І це, на наш погляд, є закономірним, оскільки самою юридичною формулою диспозиції статті 190 Кримінального кодексу передбачено, що в основі шахрайства лежить добровільна передача майна або права на нього. Під час заволодіння чужим майном відсутні такі очевидні ознаки кримінального правопорушення, як фізичне насильство, використання зброї, примушування, залякування, шантаж відносно потерпілого. В основі шахрайства, на відміну від інших злочинів проти власності, лежить саме добровільний поведінковий акт з боку жертви.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо доцільним класифікувати шахрайства за таким критерієм, як вид правових відносин, що були використані з метою реалізації схеми обману для заволодіння майном потерпілого або його майнових прав. Таких правовідносин існує безліч, але їх можна об'єднати у найбільш загальні групи, виходячи із наступних аргументів.

На момент усвідомлення потерпілим факту вчинення злочину, він завжди має оболонку звичайного спору у тих чи інших видах правових відносин. Усі спори (до моменту виявлення ознак злочину) вирішуються судами відповідно їх спеціалізації. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., зокрема частиною 1 статті 18 (Спеціалізація судів) визначено, що суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [1]. Саме на підставі цього можна виділити три загальні групи шахрайств і класифікувати на:

- шахрайства, що вчиняються під оболонкою цивільних правовідносин і побутових угод;
- шахрайства, що вчиняються під оболонкою адміністративних правових відносин;
- шахрайства, що вчиняються під оболонкою господарських правових відносин.

Щодо шахрайств третьої групи слід зазначити, що до них відносяться схеми обману, які реалізуються під прикриттям організації та здійснення господарської діяльності між різними суб'єктами

господарювання. Ці кримінальні правопорушення відносяться до категорії економічних, виявленням і розслідуванням яких займались раніше співробітники Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України, а також слідчі Національної поліції та Служби безпеки України. Зараз, у зв'язку із реформуванням системи органів правопорядку, розглядається питання щодо підслідності цих кримінальних проваджень Бюро економічної безпеки, яке, згідно Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», через півроку після набуття чинності цього закону розпочне свою роботу [2].

Світовий досвід протидії шахрайствам даної категорії та іншим організованим злочинним формам направленим на отримання кримінальних доходів показує, що ці злочини легше відстежити і попередити, ніж потім розслідувати і намагатись відшкодувати завдані збитки. Правоохоронна система багатьох розвинених держав давно налаштована на моніторинг діяльності суб'єктів господарської діяльності, виявлення і блокування сумнівних господарських операцій, заборону розрахунку готівкою. Всі операції відображаються у електронній банківській системі, їх легко перевірити і контролювати. Зберігання крупних сум готівкою, законне походження якої особа не може підтвердити документально, розцінюється законом багатьох країн Європи як причетність до «відмивання» коштів, здобутих злочинним шляхом, що тягне за собою кримінальну відповідальність. І такий підхід системи правопорядку дозволяє значно зменшити і контролювати цей злочинний промисел багатьом державам.

Корупцію та організовану злочинну діяльність, направлену на отримання кримінальних доходів, неможливо припинити повністю, але можна розробити дієвий механізм мінімізації цих явищ у державі. Вважаємо, що такий механізм повинен ґрунтуватись на: впровадженні безготівкової форми розрахунків у всі сфери життя; забороні зберігання значних сум готівки без можливості документально підтвердити законність джерел її походження; прозорій системі проведення всіх фінансово-господарських операцій; взаємодії на міжнародному рівні у боротьбі із легалізацією грошей. Запорукою ефективної боротьби з економічною злочинністю є прозорість грошових потоків у державі та фінансова дисципліна кожного члена нашого суспільства у декларуванні доходів, оплаті податків, комунальних платежів тощо.

Вважаємо, що повинна бути докорінно змінена система доказування у справах про злочини, пов'язані із отриманням незаконного прибутку. Особа, яка підозрюється у причетності до таких злочинів, повинна бути зобов'язана надати докази законності її прибутків, статків, заощаджень тощо. Необхідно впроваджувати презумпцію винуватості у разі зберігання значної суми готівки особою, у якої відсутні офіційні джерела прибутку. Сторона обвинувачення повинна лише аргументовано

сформувати підстави підозри, і встановити факт невідповідності доходів особи і наявних сум грошей готівкою офіційним показникам і даним фінансового моніторингу. Готівка, яка зберігається незаконно, повинна розцінюватись таким же предметом злочину, як наркотики і зброя [3].

Основною метою змін, що відбуваються на шляху реформування нашою державою підходів протидії зазначеним злочинам, є перехід від силових заходів у перевірці господарюючих суб'єктів до аналітики та моніторингу всіх операцій, виявлення серед них підозрілих та непрозорих, їх супроводження, перевірка і блокування. З цією метою й було створено Бюро економічної безпеки України, на яке буде покладено функцію боротьби з легалізацією злочинних доходів і протидії діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки.

Список бібліографічних посилань:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України станом на 02.05.2021 р., редакція від 15.04.2020. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

2. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 27 січня 2021 року № 1150/IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата доступу 02.06.2021)

3. Заяць К. Д. Особливості сучасних шахрайств замаскованих господарською діяльністю. *East European Scientific Journal (Warsaw, Poland)* № 9 (49), 2019 – С. 56-62.

УДК 343.9

Софія Олександрівна ЗЮБРІЙ,

старший судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

ORCID: 0000-0001-7114-6240

Олена Юрійвна КАНАВА,

судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Яна Олександрівна СІНЦИНА,

головний судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИРОБІВ НА ОСНОВІ НАГРІВАННЯ ТЮТЮНУ

У зв'язку зі збільшенням кількості осіб, які вживають тютюнові вироби, збільшується частота їх виявлення на місцях злочину. Виявлені на

місці злочину недопалки сигарет можуть бути використані для ідентифікації осіб, які можуть бути причетні до злочину, а саме:

- злочинець, який палив, чекаючи на жертву для здійснення злочину або проводив час спільно з жертвою (наприклад, під час розпивання спиртних напоїв);

- потерпілі особи, місцезнаходження яких залишається невідомим;

- свідок, який ймовірно міг бачити злочинця та надати важливу інформацію для розслідування.

Метою збору недопалків сигарет під час проведення огляду місця події та подальшого проведення молекулярно-генетичної експертизи є встановлення ДНК-профілів осіб, які знаходились на місці події. Недопалок сигарети є джерелом ДНК особи, так як під час паління епітеліальні клітини поверхні ротової порожнини та губ переносяться на поверхню фільтра сигарети, що в подальшому дозволяє встановити генетичні ознаки особи.

Недопалки сигарет являються одними з розповсюджених предметів, що надаються на молекулярно-генетичне дослідження слідчими органами, як речовий доказ з місця злочину, так і як зразок особи при проведенні негласних слідчих дій, в разі якщо немає достатніх доказів для висунення підозри людині. Таким чином, генетичні ознаки людини встановлені на недопалку сигарети порівнюються з генетичними ознаками слідів раніше встановлених по даному кримінальному провадженню, а також перевіряються за обласним та центральним обліком генетичних ознак людини. У разі отримання позитивного результату перевірки можливе подальше призначення порівняльного дослідження.

За останнє десятиліття з'явились нові види тютюнових виробів - вироби на основі нагрівання тютюну. Прикладами таких виробів є пристрої фірм iQOS, Ploom, glo і PAX [1]. Їх особливістю є форма сигарет (стіків) та спосіб їх контактного нагрівання електричним струмом у приладі (температура в середині пристрою становить близько 350°C, а не 800°C, як при горінні звичайних тютюнових сигарет) що можливо зменшить втрату кількості ДНК через надмірну температуру. Але оскільки вони мають зменшену площу поверхні, то кількість епітеліальних клітин, яка переноситься на сигарету при курінні зменшується, крім того хімічне забруднення парами та умови оточуючого середовища впливають на рівень деградації ДНК на об'єктах. Крім цього недопалок містить в собі інгібітори полімеразної ланцюгової реакції, такі як дьоготь, фенольні смоли з диму та смакові добавки.

Через те що, зазвичай, між здійсненням злочину та збором матеріалів з місця злочину проходить час, стіки піддаються впливу оточуючого середовища, перепадів температур, дії опадів та світла, тепла та бактеріального розкладу, отже кількість біологічного матеріалу на

поверхні недопалку сигарети зменшується, знижується ймовірність отримання повного ДНК-профілю особи та його якість і це є серйозною проблемою для судової молекулярно-генетичної експертизи. Дослідження показують, що кількість ДНК на недопалках сигарет, зібраних на відкритому повітрі в 18 разів менша, ніж на тих, що були зібрані в приміщеннях [2, с. 472]

При опрацюванні недопалків сигарет з тютюном рекомендується робити надрізи в затемненому приміщенні під контролем УФ-випромінювача "Спектр", відрізаючи одну чверть фільтрувального паперу паралельно шву недопалка, якщо він був зібраний в приміщенні. В разі якщо недопалок зібраний на відкритому повітрі – рекомендується відділяти близько половини об'єму фільтрувального паперу. Надрізи паралельно шву дозволять відібрати рівномірну кількість ДНК відносно усього паперу недопалку сигарети, отримати якісний ДНК-профіль та залишити певну кількість матеріалу для можливого повторного ДНК-аналізу [2, с. 472-473].

Однак подібних наукових досліджень для виробів на основі нагрівання тютюну не проводилось, тому, беручи до уваги вищезазначене, необхідно звертати особливу увагу на дату відкриття кримінального провадження, розташування місця події, дату пакування об'єкта дослідження та у випадках явного тривалого зберігання недопалку сигарети на відкритій місцевості є доцільним використовувати для дослідження увесь матеріал фільтрів недопалків. А для подальших етапів молекулярно-генетичної експертизи вибирати більш точні методи дослідження, такі як PrepFiler™ Express™ Forensic DNA Extraction Kit фірми «Applied Biosystems» (США), NucleoSpin® DNA Forensic фірми Macherey-Nagel, QIAamp DNA Investigator Kit фірми QIAGEN та використовувати для проведення ампліфікації набори, які містять велику кількість досліджуваних локусів та високотолерантні до інгібіторів, наприклад «Globafiler» фірми «Applied Biosystems» (США) та PowerPlexFusion 6C фірми Promega. Також в разі отримання неповного ДНК-профілю можливо доповнення його за рахунок дослідження міні-локусів набору для ампліфікації «MiniFiler» фірми «Applied Biosystems» (США), який розроблений спеціально для деградованого матеріалу та роботи з об'єктами з інгібіцією [3, с. 21, 22].

Таким чином, дослідження недопалків стіків (виробів на основі нагрівання тютюну) вимагає швидшого вилучення з місця події, транспортування речових доказів за сталих архівних умов та негайного направлення до Експертних центрів МВС України на молекулярно-генетичне дослідження. На етапі проведення експертизи використання найбільш чутливих методик виділення ДНК та реагентів для проведення ампліфікації.

Крім того вивчення швидкості деградації ДНК на стіках є перспективною темою для майбутнього дослідження.

Список бібліографічних посилань:

1. Tobacco Word Health Organization: веб-сайт. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco> (дата звернення 24.05.2021).
2. Casey, L., Engen, S., & Frank, G. Quantitative Analysis of the DNA Distribution on Cigarette Butt Filter Paper. *Journal of Forensic Sciences*. 2013. № 58(2). P. 470–473. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12091>
3. Методика проведення молекулярно-генетичних досліджень/[Аббасов Р.Г., Повх А.С., Романчук С.М.]-К.:ДНДЕКЦ МВС України, 2018.-75 с.

УДК 343.9

Олена Юрївна КАНАВА,

судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Софія Олександрівна ЗЮБРІЙ,

старший судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

ORCID: 0000-0001-7114-6240

Яна Олександрівна СІНІЦИНА,

головний судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

АЛГОРИТМ ВСТАНОВЛЕННЯ РОДИННИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ФАКТОМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВІПІЗНАНИХ ТРУПІВ (ОСТАНКІВ), БЕЗВІСТІ ЗНИКЛИХ ОСІБ ТА ПІДМІНИ АБО ВИКРАДАННЯ ДІТЕЙ

На сьогоднішній день, у зв'язку зі збільшенням кількості катастроф, загостренням воєнного конфлікту на сході нашої країни, зі збільшенням кількості злочинів, пов'язаних з викраденням та підміною дітей, з'явилась необхідність встановлення факту родинних зв'язків.

Для вирішення поставленої задачі призначається молекулярно-генетична експертиза, яка у кримінальних та цивільних провадженнях проводиться лише у структурах Експертної служби МВС України. Призначення молекулярно-генетичної експертизи можливе в таких випадках:

1.1. Для встановлення спорідненості між батьками та дитиною (у випадках підміни або викрадення дитини), у якості біологічного матеріалу використовуються зразки букального епітелію (слини) або крові досліджуваних осіб, відібрані в установленому законом порядку.

Після отримання ДНК-профілю матері та/або батька і дитини, судовим експертом проводиться порівняння ДНК-профілів між собою. У разі якщо, генетичні ознаки (ДНК-профіль) зразка біологічного матеріалу дитини містять генетичні ознаки (алелі), які визначені в ДНК-профілі зразка біологічного матеріалу батьків, проводиться розрахунок ймовірності випадкового успадкування генетичних ознак (алелів) та розрахунок ймовірності підтвердження біологічної спорідненості. З урахуванням всього вищенаведеного слід зазначити, що вірогідність спорідненості складає 99,9999 %. [1, с. 10 - 12]

1.2. Також розрахування спорідненості є актуальним при ідентифікації безвісти зниклих осіб та осіб, які загинули внаслідок масштабних катастроф або для ідентифікації невпізнаних трупів осіб. У таких випадках на дослідження необхідно надати кров або кісткові рештки потерпілих, відібрані фахівцями СМЕ. Для однозначної ідентифікації зниклих осіб необхідне подвійне підтвердження особи, а саме:

- встановити генетичні ознаки безвісти зниклих осіб для цього необхідно вилучити особисті речі даних осіб, та направити їх на молекулярно-генетичне дослідження. При чому слід звернути увагу на точну приналежність речей зниклій особі, правильність вилучення та упакування предметів, які в подальшому будуть направлені на дослідження. Тому, для встановлення генетичних ознак безвісти зниклої людини та отримання повного та якісного ДНК-профіля краще вилучати речі особистого користування такі, як щітки для волосся, зубні щітки, станки для гоління;

- отримати та встановити генетичні ознаки біологічних зразків (слину або кров) від близьких родичів (матері, батька або дітей) для встановлення родинних зв'язків з людьми, які можуть бути шуканими зниклими особами [2, с. 10].

Отримані ДНК-профілі родичів зниклих осіб та генетичні ознаки, встановлені на особистих речах зниклого, поміщують до регіонального та центрального обліків генетичних ознак людини. Центральний облік генетичних ознак людини (ЦОГОЛ) формується з ДНК-профілів слідів з місць нерозкритих злочинів, невпізнаних трупів, безвісно зниклих осіб та їх прямих родичів. Завдяки створенню даного обліку можливо перевірити поміщені ДНК-профілі на збіги та таким чином встановити родинні зв'язки [3].

В разі отримання позитивного результату перевірки ДНК-профілю за ЦОГОЛ органу, що призначив експертизу, направляється лист про встановлення можливих родинних зв'язків. В подальшому можливе

призначення порівняльної судової молекулярно-генетичної експертизи, в якій орган, що призначив експертизу, ставить питання щодо наявності спорідненості між невстановленою особою (трупом) та зразком біологічного матеріалу родича.

Отже на теперішній час за допомогою судової молекулярно-генетичної експертизи (в аспекті встановлення біологічної спорідненості) можливо вирішити такі питання як:

- встановлення генетичної спорідненості між батьками та ймовірною дитиною під час розслідування кримінальних справ стосовно викрадення дітей або їх підміною в пологовому будинку, а також цивільних справ при спірному батьківстві;

- ідентифікація безвісти зниклих осіб в зоні проведення антитерористичної операції;

- встановлення генетичної спорідненості між загиблими особами та їх близькими родичами під час розслідування масштабних катастроф (авіакатастроф чи дорожньо-транспортних пригод з великою кількістю загиблих).

Список бібліографічних посилань:

1. Перепечина І.О., Гришечкин С.А. Вероятностные расчеты в ДНК-дактилоскопии : метод.рек. М.: ЭКЦ МВД РФ, 1996. 16 с.

2. Методичні рекомендації з організації проведення відбору зразків біологічного походження в близьких осіб зниклих безвісти та призначення молекулярно-генетичної експертизи , проведення заходів з розшуку зазначених громадян та реагування за фактами зникнення безвісти людей у районах проведення антитерористичних операцій/ МВС України Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; Національна поліція України, Головне слідче управління, Департамент кримінального розшуку. К., 2016. 15 с.

3. Інструкції з організації функціонування криміналістичних об'єктів експертної служби МВС: затв. Наказом МВС України від 10.09.2009 № 390 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09> (дата звернення 20.05.2021).

УДК 343.3.7

Роман Едуардович КИСЛЮК

*старший судовий експерт сектору комп'ютерно-технічних досліджень
Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ «ЧУМА 21 СТОЛІТТЯ»

Революція інформаційних технологій докорінно змінила

суспільство та ймовірно, буде продовжувати це робити в осяжному майбутньому. Ця революція докорінно змінила та покращила багато аспектів життя, головним чином у спілкуванні, освіті, бізнесі та галузі громадських послуг. Інформаційна ера тепер ігнорує всі межі та кордони. Через швидкі темпи розвитку мережі Інтернет та комп'ютерних технологій практично не залишилися жодного сектору життя людини, на якому вони не залишили свій слід.

Подібно вуличній злочинності, яка історично зростала в зв'язку зі зростанням кількості населення, ми спостерігаємо аналогічну еволюцію кіберзлочинності. Окрім традиційних злочинів, які просто адаптувались разом з новими технологіями, ми також стали свідками абсолютно нових видів злочинів, які можливі лише за допомогою комп'ютерних мереж, також розширене використання інструментів шифрування та анонімності в інтернеті викликає технічні, правові та оперативні питання у боротьбі зі злочинністю, що робить процес здобуття цифрових доказів складнішим. Інтернет надає безліч можливостей досягти великої кількості жертв за дуже низької вартості вкладень та з багатьма перевагами.

Кіберзлочинність є найбільшою загрозою для будь-якої компанії світу і однією з найбільших проблем людства, за останні десятиліття число кіберзлочинів в світі збільшилось у рази, мотиви і цілі кіберзлочинців змінюються з розвитком технологій, а небезпека скоєних злочинів зростає з кожним роком. Вплив на суспільство відображається чисельними статистичними даними.

За інформацією американського електронного видання "Журнал кіберзлочинності" (2019) прогнозується, що кіберзлочинність буде спричиняти збитки у розмірі 6 трильйонів доларів на рік до 2021 року, в порівнянні з 3 трильйонами доларів в 2015 році. Це являє собою найбільшу міграцію економічних ресурсів в історії людства, та буде більш прибутковою, ніж світова торгівля всіма нелегальними наркотичними засобами разом узятими. За даними Департаменту кіберполіції у 2019 році сума завданих збитків від кібершахраїв в Україні склала орієнтовно 25,5 млн. грн. Збитки та втрати спричинені діяльністю кіберзлочинців включають в себе пошкодження і знищення даних, крадіжку грошових коштів, втрату продуктивності виробничого процесу, крадіжку інтелектуальної власності, крадіжку особистих і фінансових даних, шахрайство, порушення нормального режиму роботи після атаки, відновлення і видалення зламаних даних і систем і шкода репутації.

Використання кіберзлочинцями новітнього комп'ютерно-технічного обладнання та останніх досягнень у сфері інформаційних технологій значно ускладнює діяльність правоохоронних органів, в результаті чого останнім необхідно постійно розширювати свої можливості для боротьби з цим сучасним та стрімко прогресуючим видом злочинів.

Сьогодні в світі технологій кримінальне законодавство стикається з новим простором, який воно не може ігнорувати, а саме: кіберпростір. Саме у цьому просторі розростається кіберзлочинність, яка поступово охоплює все більше сфер кримінального права. Для більшого розуміння глобальності проблеми розглянемо найсерйозніші і найпоширеніші з цих видів злочинів: Несанкціонований доступ та злом, Розповсюдження порнографії, Дитяча порнографія, Кіберпереслідування (кіберсталкінг), Атаки на відмову в обслуговуванні (DoS-атаки), Вірусні атаки, Піратство програмного забезпечення, Атаки типу "Салями", Фішинг, Кібер-наклеп, Порушення конфіденційності, Кібертероризм, Електронна комерція / інвестиційні шахрайства, Бомбардування електронної пошти, Торгівля незаконними товарами.

Існує ціла низка причин, чому законодавству вкрай важко впоратися з кіберпростором:

1. Кіберпростір - нематеріальний вимір, в якому неможливо керувати та регулювати за допомогою звичайного права.

2. У кіберпросторі повна неповага до меж юрисдикції. Громадянин України може ввірватися до електронного сховища банку, розміщеного на комп'ютері в США, і перенести мільйони доларів в інший банк Швейцарії, і все це за лічені хвилини. Все, що йому знадобиться - це комп'ютер та інтернет.

3. Кіберпростір обробляє гігантські обсяги трафіку щосекунди. Мільярди електронних листів перетинають земну кулю, навіть коли ми читаємо ці рядки, мільйони веб-сайтів переглядаються щохвилини, а мільярди доларів щодня передаються банками в електронному вигляді по всьому світу за лічені секунди.

4. Кіберпростір пропонує величезний потенціал анонімності для своїх користувачів. Легке та доступне програмне забезпечення для криптографії (криптографія приховує зміст повідомлення) та стеганографії (стеганографія приховує сам факт існування повідомлення), які легко приховують інформацію у файлах зображень та звуків, забезпечують конфіденційність інформації для обміну.

5. Кіберпростір пропонує неперевершену економічну ефективність. Програмним забезпеченням на мільярди доларів можна торгувати через Інтернет, не вимагаючи жодних державних ліцензій, витрат на доставку та обробку та без сплати мита.

6. Електронна інформація стала головним об'єктом кіберзлочинності. Вона характеризується надзвичайною мобільністю, яка значно перевищує мобільність людей, товарів чи інших послуг. Міжнародні комп'ютерні мережі можуть передавати величезну кількість даних по всьому світу за лічені секунди.

7. Вихідний код програмного забезпечення, вартістю кілька мільйонів доларів або фільм, може бути скопійований по всьому світу

протягом декількох годин після їх виходу.

8. Крадіжка фізичних носіїв інформації (наприклад, книги, папери, компакт-диски, дискети) легко охоплюється традиційними кримінальними положеннями. Однак проблема починається, коли електронні записи копіюються швидко та непомітно. Тут "оригінальна" інформація, так би мовити, залишається у "володінні" "власника", але все ж інформація вкрадена.

Дотримуючись кілька простих правил, можна істотно полегшити своє життя, зберігши і нерви, і гроші.

1. Зберігати ПІН-код кредитки, паролі, дані для входу в інтернет-банкінг в надійному місці, найкраще - у власній пам'яті.

2. Використовуйте різні комбінації ідентифікаторів користувача/паролів для різних облікових записів.

3. Використовуйте надійні паролі з 14 символами або більше, як варіант використовуйте "Парольні фрази". Використання фраз - чудова ідея, такі паролі, як "ЯЛюблюУкраїну31990", дуже важко зламати.

4. Ні в якому разі не повідомляти третім особам паролі і реквізити карток.

5. Бути дуже обережними при здійсненні інтернет-покупок. Користуватися тільки офіційними і перевіреними сайтами.

7. Бути пильним під час перегляду веб-сайтів. Переконайтеся, що веб-сайти захищені, перш ніж вводити облікові дані.

6. Користуватися банкоматами, розташованими в відділеннях банків або в місцях з відеоспостереженням.

7. Слідкуйте за своїми банківськими виписками.

8. Не використовувати неліцензійне програмне забезпечення і не завантажувати його безкоштовно з підозрілих сайтів.

9. Не відкривайте підозрілі листи і не переходьте за незрозумілими посиланнями.

10. Ніколи не відвідуйте посилання чи оголошення від людей, яких ви не знаєте.

11. Захист комп'ютера: на комп'ютері має бути встановлено антивірусне програмне забезпечення та регулярно оновлюватися для захисту комп'ютера від вірусів та небажаного програмного забезпечення.

УДК 343.1

Дар'я Ігорівна КЛЕПКА,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України;

ORCID ID: 0000-0001-8423-4581

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ

Якість законодавства безпосередньо пов'язана з його ефективністю, адже саме якість закону виступає мірилом і критерієм ефективності розроблених законодавчих актів [1]. Розглядаючи ефективність закону крізь призму предмета нашого дослідження, можна зробити висновок, що лише якісний закон може забезпечити реалізацію особою свого права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності та досягти необхідного результату. Зазначимо, що процес констатації дефектності того чи іншого об'єкта в багатьох випадках відбувається не на підставі аналізу самого об'єкта (хоча такий шлях також можливий), а враховуючи ті негативні наслідки, які відповідним дефектом викликані. Величезна кількість нормативно-правових актів (у тому числі й законів), які приймаються в державі, доволі часто створює ілюзію повного правового регулювання суспільних відносин. Але доводиться констатувати, що значна частина нормативних приписів з тих чи інших причин залишається без дії. Процес реалізації закону починається не з моменту прийняття закону, а саме з моменту його застосування на практиці, адже лише реально діючий закон може служити базою впорядкування суспільних відносин [2].

У сенсі зазначеного, розглядаючи питання якісних характеристик норм кримінального процесуального законодавства, що регулюють порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування не можна оминати увагою ч. 3 ст. 309 КПК України, відповідно до якої скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

З приводу реалізації зазначеної норми варто підкреслити, що на практиці спостерігаються декілька шляхів: 1) суддя в підготовчому судовому засіданні відмовляє в розгляді такого заперечення, мотивуючи це тим, що КПК України не передбачає порядку його розгляду та вирішення; 2) суддя в підготовчому провадженні, призначаючи судовий розгляд на підставі обвинувального акта долучає таке заперечення до ухвали, зазначаючи, що оцінку йому буде надано в судовому розгляді; 3) коли скарга надходить під час судового розгляду, суд відмовляє в розгляді такої

скарги (у порядку ч. 3 ст. 309 КПК України), мотивуючи, що подавати її необхідно в підготовчому провадженні, а не в судовому розгляді, що і передбачено ч. 3 ст. 309 КПК[3].

Крім того, Велика Палата Верховного Суду констатує, що перевірка законності ухвал слідчого судді під час підготовчого провадження не є ефективним засобом захисту від можливого порушення ст. 8 Конвенції і ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки, по-перше, не в усіх випадках кримінальні справи, будуть передані до суду з обвинувальним актом. По-друге, підготовче засідання в суді першої інстанції, навіть якщо обвинувальний акт передано до суду, може відбутися запізно для того, щоб бути здатним виправити порушення. По-третє, під час підготовчого судового засідання суддя не має повноважень вчиняти дії та приймати рішення, які можуть призвести до виправлення порушення Конвенції, спричиненого втручанням з боку держави [4].

Цілком погоджуючись із низькою ефективністю досліджуваної норми, на додаток зазначимо, що не зрозумілими уявляються й наслідки скасування ухвали слідчого судді у підготовчому провадженні.

Таким чином, на підставі вище викладеного можна зробити висновок, що хоча законодавцем й передбачена можливість подати заперечення на ухвали слідчого судді, які не включені до вичерпного переліку ст. 309 КПК України у підготовчому судовому засіданні, водночас у статтях 314-317 КПК України не передбачена ані процедура, ані можливість прийняття рішення за результатами розгляду такого заперечення, що робить частину 3 ст. 309 КПК України суто декларативною нормою, що свідчить про низьку якість зазначеної норми КПК України. У зв'язку з чим необхідним є нормативна корекція норм чинного кримінального процесуального законодавства, що регулюють порядок оскарження та розгляду скарг на ухвали слідчого у підготовчому судовому провадженні.

Список бібліографічних посилань:

1. Легін Л. М. Поняття та критерії якості закону: проблеми визначення. *Проблеми законності*. Випуск 132. 2016. С. 196-204
2. Гулиев В. К. Проблемы эффективности реализации законов как источников конституционного права России. *Конституционное и муниципальное право*. 2006. № 9. С. 9–13.
3. Бабаєва О.В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України: монографія/ наук. ред. О.Г. Шило. Харків: Право, 2020. 272 с.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р. у справі № 243/6674/17 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74475959>

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИННОСТІ ТА ОБУМОВЛЕНOSTІ ЯК ГАЛУЗЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

Вирішення питання щодо можливості і необхідності дослідження причинних зв'язків у ході проведення судових експертиз є спірним у сучасному правознавстві. Здебільшого правознавці вважають неприпустимим, включення в експертне завдання питання про встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діянням порушника тих чи інших правил у причинному зв'язку з наслідками, що настали, виходячи з міркувань, що це питання носить кримінально-правовий характер. На думку таких правознавців встановлення наявності причинного зв'язку між порушенням особою певних норм і наслідками, які настали, є компетенцією слідчого, прокурора, суду та не входить в компетенцію судових експертів.

Інша думка з цього приводу полягає в тому, що остаточний висновок щодо наявності/відсутності ознак складу злочину, дійсно, прерогатива юриста, але практичне обґрунтування цього висновку без спеціальних експертних знань не завжди можливе. Саме тому спеціальні знання експерта є вирішальними у конкретному кримінальному провадженні.

Дві суттєво суперечливі між собою позиції правознавців не носять антагоністичний характер і можуть бути вирішені виходячи з наступних правових і методичних підходів:

1) причинні зв'язки експертом досліджуються не з кримінально-правових засад, а на спеціальному експертному рівні – з використанням спеціальних знань. В свою чергу причинний зв'язок на правовому і технічному рівнях дослідження відображають одне об'єктивне явище, але з різних позицій, тому їх результати мають між собою лише кореляційний зв'язок, вони не співвідносяться як ціле і частина, а допускають лише певну трансформацію;

2) понятійно-термінологічний апарат, яким користується експерт, має ознаки явищ, подій, які об'єктивно існували, і належним чином зафіксовані та відображені у наданих на дослідження матеріалах тому відноситься не до конкретної особи, а до певних нормативно встановлених функцій. Такі дослідження причинного зв'язку не виходять за межі компетенції експерта;

3) повне та достовірне відображення причинності в складних технічних системах досягається виключно за врахування усіх суттєвих

зв'язків, взаємодії і обґрунтовано виключаючи несуттєві, що складно, а часом і не можливо без застосування відповідних спеціальних експертних знань;

4) успішне дослідження складних ситуацій без системного підходу є неможливим, адже властивості системи як цілого відрізняються від сукупних властивостей її складових. Системне дослідження дії великої кількості факторів у їх сукупності, дослідження їх взаємозв'язку у комплексі і є по суті ситуаційним завданням експертизи, на що і спрямовано використання спеціальних експертних знань;

5) запорукою об'єктивної оцінки отриманих експертом результатів є те, що висновок експерта не є обов'язковим та досліджуються ініціатором експертизи у сукупності з іншими доказами.

Зареєстровані та введені в дію на сьогоднішній день експертні методики судових експертиз, які якимось чином стосуються встановлення причинних зв'язків відносяться до різних родів інженерно-технічних експертиз. Не дивлячись на достатньо розроблене філософське і логічне обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків, як об'єктивних явищ, існують досить різні методичні підходи до виявлення і дослідження таких зв'язків. Уніфіковані підходи до верифікації результатів таких досліджень відсутні.

Небезпечні наслідки дії небезпечних та шкідливих факторів на виробництві, господарській діяльності та побуті проявляються, як правило, у вигляді травматизму або матеріальних збитків. Життєдіяльність людини нерозривно пов'язана з виникненням небезпечних ситуацій, що є наслідком вироблення різного виду енергії, її перетворенням, розподілом, використанням також застосуванням шкідливих та небезпечних речовин. Узагальнюючим терміном, що відображує потенційний негативний вплив на людину і оточуюче середовище, є термін «джерело підвищеної небезпеки». У відповідності до Положення Постанови Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992 Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди (з подальшими змінами та доповненнями) «джерелом підвищеної небезпеки належить визнавати будь-яку діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини, а також діяльність по використанню, транспортуванню, зберіганню предметів, речовин і інших об'єктів виробничого, господарського чи іншого призначення, які мають такі ж властивості».

Виходячи з визначення терміну «джерело підвищеної небезпеки» слід прийти до висновку, що ситуаційні завдання будь-якої інженерно-технічної експертизи передбачають дослідження із застосуванням спеціальних експертних знань певних джерел підвищеної небезпеки, процесу розвитку ситуації і її переростання з безпечної, керованої у

некеровану і небезпечну. Небезпечні наслідки такої ситуації є результатом дії небезпечних факторів джерела підвищеної небезпеки.

Філософське розуміння детермінованих зв'язків у судовій експертизі наступним чином формує уявлення про причинність: 1) причини й умови – різні детермінуючі чинники; 2) будь-який стан, зміна або розвиток матеріальних об'єктів завжди викликається причинами та умовами їх реалізації у своїй сукупності; 3) у своїй основі причина – це умова, наділена своїми особливими властивостями: активністю, вирішальністю, «генетичністю» (породжуваністю); 4) причина породжує результат або безпосередньо (безпосередня причина), або опосередковано (причини-посередники і першопричина, які разом з безпосередньою причиною і умовами створюють ланцюг причинності).

Вирішення завдання встановлення всієї сукупності причин і умов спричинення небезпечної події можливе виключно в ході дослідження динаміки спричинення, тобто встановлення усіх ланцюгів причинності і впливу на розвиток причинності усіх факторів. Для вирішення цього завдання серед числа багатьох подій, явищ чи дій, які передують настанню небезпечної події, виділяються лише ті, які з технічної точки зору могли викликати небезпечну подію, мають ознаки фактору. Для цього необхідно за певним алгоритмом дослідити усі обставини небезпечної події та вирішити певні проміжні завдання, які зазначені у запропонованій методиці:

- 1) виявлення всієї сукупності суттєвих обставин події;
- 2) встановлення невідповідностей;
- 3) дослідження наявності і розвитку причинності між факторами;
- 4) дослідження наявності обумовленості між факторами за критеріями можливості, впливу на її здійснення причини, прискорення або уповільнення у часі наслідку;
- 5) обґрунтування відсутності між певними обставинами і подією причинного зв'язку і зв'язку замовлення. При інших видах детермінації – їх встановлення;
- 6) встановлення місця кожної причини і умови її реалізації у ланцюгу причинності.

У відповідності до зазначеного алгоритму необхідно дослідити усі обставини: спочатку ті, які безпосередньо передували небезпечній події, і таким чином встановити безпосередню причину і її супутні умови, потім – обставини, які передували уже дослідженим факторам з ознаками причин та супутніх умов і таким чином встановити причини – посередники і їх супутні умови, за ними – ще більш віддалені і т.д. Останніми досліджуються обставини, які призвели до перетворення безпечної ситуації, усі фактори якої відповідали нормативним вимогам у небезпечну і на підставі результатів цього етапу дослідження встановити першопричину небезпечної ситуації і її супутні умови.

Список бібліографічних посилань:

1. Фесенко Є.В. Особливості наслідків та причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом / Є.В. Фесенко // Часопис Академії адвокатури України. 2010. № 6
2. Багіров С.Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С.Р. Багіров; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2005. 20 с.
3. Решетнікова Н.А. та ін. Судово-експертні дослідження обставин нещасних випадків, пов'язаних з виконанням робіт підвищеної небезпеки. Звіт про науково-дослідну роботу № 0109U001200. ХНДІСЕ, 2009.
4. Соколовский З.М., Экспертное исследование причинной связи по уголовным делам. Методическое пособие. РИО МВД СССР. Киев, 1970. 48 с.

УДК 343.98

Артем Володимирович КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ORCID: <http://0000-0003-3665-0147>

ЩОДО ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальне процесуальне законодавство вимагає від уповноважених осіб фіксувати хід та результати усіх проведених у кримінальному провадженні процесуальних дій. Така вимога спрямована на забезпечення дотримання законності та справедливості досудового розслідування й судового розгляду.

І хоча основною формою фіксування кримінального провадження на етапі досудового розслідування лишається протоколювання, застосування технічних засобів фіксування дозволяє більш повно та ефективно відобразити хід та результати проведеної процесуальної дії.

Технічні засоби фіксування у кримінальному провадженні можуть застосовуватися як особами, які проводять процесуальні дії, так і залученими спеціалістами. Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

Відповідно до положень КПК України, технічні засоби фіксування кримінального провадження застосовуються на розсуд особи, яка проводить відповідну процесуальну дію. Втім, кримінальний процесуальний закон передбачає і випадки обов'язкового застосування засобів фіксації:

- обов'язковою є безперервна відеофіксація ходу проведення обшуку та огляду житлового приміщення (ст. ч. 1 ст. 107, ч. 10 ст. 236 КПК України);

- обов'язкова відеофіксація пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту та освідчування особи є альтернативою залучення понятих до проведення цих слідчих (розшукових) дій (ч. 7 ст. 223 КПК України);

- за допомогою технічних засобів відеозапису фіксується хід і результати слідчих (розшукових) (ч. 9 ст. 232 КПК України) та судових (ч. 7 ст. 336 КПК України) дій, проведених у режимі відеоконференції;

- обов'язковою є аудіо- та відеофіксація судового засідання (п. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107 КПК України);

- обов'язково фіксуються за допомогою фотографування речові докази, які отримані або вилучені стороною обвинувачення (ч. 2 ст. 100 КПК України), за допомогою фото- або відеозапису фіксуються речові докази які не можуть ефективно зберігатися (ч. 6 ст. 100 КПК України);

- застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим за клопотанням учасника процесуальної дії (ч. 1 ст. 107 КПК України).

Також варто зазначити, що сутність проведення більшості негласних (слідчих) розшукових дій полягає у застосуванні тих чи інших технічних засобів фіксування.

Крім того, на підзаконному рівні Порядком взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини (затв. спільним наказом МВС, МОЗ та ГПУ від 29.09.2017 року № 807/1193/279) встановлено, що огляд місця події та трупа має проводитися в порядку, передбаченому статтями 237, 238 Кримінального процесуального кодексу України, з обов'язковим застосуванням фотозйомки (за необхідності – відеозйомки) і складанням схеми (плану, креслення) оглянутого місця.

Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Очевидно, що визначення законодавцем обов'язковими лише окремих випадків застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження, продиктовано міркуваннями зручності та

доцільності їх використання. Втім, відповідні технічні засоби з кожним днем стають все більш доступними, як з точки зору їх вартості, так і з точки зору простоти та зручності їх застосування. З огляду на явні переваги фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів та з урахуванням вищевикладеного, пропонуємо розширити перелік випадків обов'язкового застосування відповідних засобів.

Зокрема, проведення всіх слідчих (розшукових) дій (незалежно від залучення понять), виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів та затримання особи на підставі ухвали слідчого судді на наш погляд мають супроводжуватися безперервною відеофіксацією. Матеріали відповідного відеозапису мають бути невід'ємними та обов'язковими додатками до протоколів процесуальних дій. Дотримання наведеної вимоги, з одного боку, забезпечить можливості перевірки дотримання законності під час проведення названих процесуальних дій, а з іншого, виключить можливості сторони захисту заявляти необґрунтовані претензії щодо допущених правоохоронцями порушень.

В контексті перспективи запровадження «електронного» досудового розслідування, у визначених законом випадках, стороні захисту та іншим учасникам провадження засобами інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування має надаватися доступ не тільки до протоколів проведених процесуальних дій, а й до їх додатків, зокрема й відеозаписів.

Таким чином, застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження є необхідною альтернативою традиційних «паперових» засобів фіксування. З огляду на все більшу доступність таких технічних засобів та очевидні переваги їх застосування, пропонується розширити перелік випадків їх обов'язкового використання. На нашу думку, обов'язкова безперервна відеофіксація має застосовуватися під час проведення всіх слідчих (розшукових) дій (незалежно від залучення понять), виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів та затримання особи на підставі ухвали слідчого судді.

УДК 343.98

Володимир Вікторович КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент

професор кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5310-2092>

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ФАКТАМИ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ
ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБОЮ,**

ЯКА КЕРУЄ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Допит – це слідча (розшукова) дія, в ході якої органи досудового розслідування або суд одержують інформацію від допитуваного щодо обставин, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України допиту підлягають потерпілий, свідки та підозрювана особа.

Потерпілий допитувався у 70 % досліджених нами кримінальних проваджень. Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Складність допиту особи, яка постраждала в результаті ДТП (потерпілого), пов'язана перш за все з наявністю тілесних ушкоджень, в результаті чого вона не завжди в змозі пригадати та викласти всі відомі їй обставини події, що сталася. До предмету допиту потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди можна віднести відомості про: її анкетні дані; отримані травми чи ушкодження; дані про інших потерпілих; інформацію про час, місце, характер та механізм дорожньо-транспортної пригоди; дані про транспортні засоби, які взяли у ній участь; дані про особу водія транспортного засобу, який вчинив кримінальне правопорушення; чи не страждав потерпілий до отримання травми вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату тощо.

Особливості допиту потерпілого також залежать від виду події, що сталася. Так, якщо відбувся наїзд на пішохода, слід з'ясовувати: чи переходив він проїжджу частину або йшов по ній, і в якому напрямку; у якому темпі; коли він помітив транспортний засіб, який скоїв наїзд на нього; чи робив спроби уникнути наїзду і які; які були дії водія та його транспортного засобу до наїзду та після (чи не зник від з місця ДТП, чи надав першу медичну допомогу, чи викликав швидку тощо); чи були на проїжджій частині які-небудь перешкоди, які обмежують оглядовість; чи були свідки події ДТП тощо.

У 50 % досліджених випадків розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, допитувалися свідки. Відповідно до ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Предмет допиту свідка залежить від тих обставин про подію кримінального правопорушення, які можуть бути йому відомі. Зокрема

свідки, які особисто сприймали ознаки дорожньо-транспортної події (випадкові перехожі, продавці кіосків, торговці на стихійних міні ринках, водії та пасажирів інших транспортних засобів тощо) мають бути допитані щодо: часу та місця вчинення ДТП; де він перебував у момент події; що саме привернуло його увагу; яка була поведінка потерпілого пішохода перед наїздом на нього; з якого та у який бік він почав перетинати вулицю; на якій ділянці проїжджої частини стався наїзд; з якою приблизно швидкістю рухався автомобіль; чи вживав водій заходів щодо уникнення аварії (гальмував, маневрував, подавав звуковий сигнал тощо); якою частиною транспортного засобу було завдано удару; кількість потерпілих та отримані ними травми; дані про транспортні засоби, які брали участь в події; про дії водіїв до та після настання події тощо.

Якщо відомі водій, транспортний засіб та потерпілий, основна увага приділяється з'ясуванню дорожніх умов та обставин події. Якщо водій залишив місце події, то в першу чергу з'ясовуються його прикмети. У разі, коли водій покинув місце події разом із транспортним засобом, окрім відомостей про водія, повинні бути отримані дані про транспортний засіб (державний номер транспортного засобу, марку, модель, колір, особливі прикмети, отримані пошкодження тощо).

До іншої категорії свідків можна віднести пасажирів транспортного засобу, водій якого вчинив ДТП. Слід мати на увазі, що зазвичай такі особи зацікавлені в результатах провадження і можуть давати викривлені показання щодо обставин події, що відбулася.

У всіх досліджених провадженнях (100 %) допитувалися підозрювані у вчиненні злочину. На стадії підготовки до допиту підозрюваного слідчий (дознавач) має ознайомитись з даними, зафіксованими в протоколі огляду місця події, наявними висновками судових експертиз, а також з показаннями потерпілих та свідків.

До предмету допиту підозрюваного у допущенні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту можна віднести наступні обставини: відомості про його особу; про стаж керування транспортними засобами та наявність посвідчення на право керування транспортними засобами відповідної категорії; про транспортний засіб, яким він керував (чи є він власником транспортного засобу, чи він за ним закріплений, чи був транспортний засіб технічно справним, як давно проходив технічний огляд чи обслуговування тощо); стан здоров'я до ДТП (самопочуття, час перебування за кермом, який передував ДТП, перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, приймання лікарських засобів, які впливають на швидкість рухових реакцій, отримані ним ушкодження тощо); наявність і кількість пасажирів у салоні (де хто конкретно знаходився, чи були пристебнуті пасажирські безпеки); час доби; погодні умови (сонячно, ясно, похмуро, дощ, сніг); яка була видимість у бік руху транспортного засобу (обмежена чи не обмежена); вид (асфальт,

грунт, гравій) та стан (сухе, вологе, ожеледь, снігові заноси, наявність вибоїн, відкритих або виступаючих над поверхнею дорожнього покриття люків колодязів тощо) дорожнього покриття; інтенсивність руху на даному відрізку дороги (які транспортні засоби рухалися в попутному і зустрічному напрямках, по яких смугах, з якою швидкістю тощо); з якою швидкістю рухався, якою полосою; чи були наявними дорожні знаки (які саме і зона їх дії); подію дорожньо-транспортної пригоди (час, місце, механізм події); його дії щодо уникнення ДТП (гальмував, маневрував, прискорювався тощо); його дії після вчинення ДТП (чи надав першу допомогу потерпілому, чи відправив (доставив) його до лікарні, чи викликав співробітників поліції, чи вжив заходів щодо встановлення очевидців та збереження слідів ДТП тощо).

Під час допиту будь-якої із наведених категорій учасників кримінального провадження за фактами порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом доцільно запропонувати допитуваній особі особисто скласти схему місця ДТП і відтворити на ній обстановку події, що сталася.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що під час розслідування кримінальних правопорушень за фактами порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом допиту підлягають потерпілий (за умови що він здатний давати показання), свідки та підозрюваний. Предмет допиту залежить від процесуального статусу допитуваного та від обставин, які йому відомі, або можуть бути відомі.

УДК 343:9

Олексій Андрійович КОЖЕВНИКОВ,

заступник завідувача відділу досліджень у сфері інформаційних технологій – завідувач сектору дослідження звуко- та відеозапису Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8976-0863>

СПЕЦІАЛІСТ У ГАЛУЗІ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ

Особливу актуальність габітоскопія, як розділ криміналістичної техніки, набула останніх років, коли спостерігається стрімке розповсюдження мобільних та стаціонарних цифрових засобів фото та відеофіксації, зростання популярності соціальних медіа, та електронних засобів зберігання та обміну медійної інформації. Необхідність використання експертних засобів і методів дослідження зовнішнього

вигляду людини сьогодні дедалі частіше виникає при розслідуванні злочинів, пов'язаних з шахрайствами в кредитній сфері, крадіжками, розбійними нападами, незаконним оборотом наркотичних засобів та інших суспільно небезпечних діянь.

Також, варто наголосити, що на окремих етапах збору криміналістично значущої інформації з використанням технік OSINT, об'єктивно виникає потреба у використанні методів габітоскопії в ході аналізу загально доступної візуальної інформації [1].

Ідентифікація людини за ознаками зовнішності являє собою процес встановлення тотожності або відмінності конкретної особи в оперативно-розшукових або кримінально-процесуальних цілях. Така ідентифікація можлива через індивідуальність зовнішнього вигляду людини та відносну його незмінність (стійкість).

Ідентифікованою за ознаками зовнішності є особа, яка перевіряється (розшукувана особа). Це може бути підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений. Ідентифікуючими об'єктами виступають:

- уявний образ зовнішнього вигляду, який зафіксований у пам'яті свідка, потерпілого, іншої особи; при цьому ототожнення здійснюється шляхом пред'явлення для впізнання;
- матеріальні візуальні зображення людини, зафіксовані за допомогою різноманітних технічних засобів (фотознімки, репродукції, кадри відеозаписів тощо)
- словесний опис зовнішності людини з використанням спеціальної термінології (наприклад, у криміналістичному обліку розшукуваних осіб) чи в довільній формі (під час допиту потерпілого);
- останки людини (труп, частини розчленованого трупа, череп).

Спеціалістом у галузі судово-портретної експертизи можна вважати особу, яка має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, які пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 6.2 «Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями».

Портретна експертиза проводиться з метою ідентифікації людини за ознаками зовнішності, що відображені на фотографіях і інших носіях зображень. Вона визначає тотожність осіб зображених на фотографіях, або ж навпаки, встановлюється їх відмінність. Об'єктами портретної експертизи є фотографії, цифрові фото-, відеозаписи, електрофотографічні копії, тощо

Криміналістична ідентифікація за ознаками зовнішності має дві форми, що відрізняються за правовою природою та процесуальною регламентацією:

- процесуальна - означає здійснення ідентифікації в порядку, регламентованому нормами КПК України. Зокрема, проведення пред'явлення для впізнання (ст. ст. 174, 175, 309 КПК України), під час якого ідентифікуючим об'єктом є уявний образ, а суб'єктом ідентифікації свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний. Щодо судової експертизи, то реалізація процесуальної форми криміналістичної ідентифікації полягає в проведенні експертом у межах судово-експертного дослідження ототожнення об'єкта за матеріально-фіксованими відображеннями зовнішнього обліку людини (ст. ст. 75, 196, 310 КПК України). Результати ідентифікації в процесуальній формі, відображені в протоколі пред'явлення для впізнання, на носіїві інформації, де за допомогою технічних засобів зафіксовано цю дію, висновку експерта - набувають значення доказу в справі (ст. ст. 65, 82 КПК України) [2].

- непроцесуальна (або оперативна) форма означає ідентифікацію поза процесуальною регламентацією в процесі низки заходів, пов'язаних із розкриттям і розслідуванням злочину. Сюди віднесено: 1) попереднє дослідження об'єктів, яке здійснюється переважно спеціалістом; 2) перевірка за криміналістичними обліками, яку проводить за описом ознак працівник облікового апарату; 3) оперативно-розшукові заходи, під час яких суб'єктами ідентифікації постають оперативний працівник, свідок, потерпілий, інколи підозрюваний, а ідентифікуючими - найчастіше уявні образи. Результати ідентифікації в непроцесуальній формі зазвичай не мають доказового значення і використовуються як орієнтовна інформація.

Коло суб'єктів криміналістичної ідентифікації досить широке. Криміналістичну ідентифікацію можуть здійснювати експерт, спеціаліст, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя, будь-який учасник процесу. Однак обсяг їх дій і значення актів ідентифікації неоднакові.

Експерт здійснює ідентифікацію тільки в процесуальній формі. Висновок про наявність або відсутність тотожності, що складається ним за результатами дослідження матеріально-фіксованих відображень об'єкта - має значення доказу. Слідчий, прокурор, слідчий суддя і суддя можуть здійснювати ідентифікацію як у процесуальній (проводячи процесуальні дії), так і в непроцесуальній формі. Наприклад, переконавшись, що викликана особа є певним громадянином, слідчий (суддя) приступає до його допиту.

Ідентифікація може здійснюватися і спеціалістом. Вона завжди здійснюється в непроцесуальній формі. Одержувані при цьому результати не мають сили доказу і використовуються в оперативно-розшукових цілях, а також при висуненні версій.

На підставі викладеного можна зробити наступні висновки:

- спеціаліст у галузі портретної експертизи - це не тільки особа, до якої висуюються підвищені вимоги, щодо порядку застосування

спеціальних методів і технічних засобів в ході розслідування злочинів, але й суб'єкт, що відповідає за якість вирішення поставлених перед ним завдань, щодо ототожнення ідентифікації людини за елементами зовнішності. Узагальнення експертної практики за останні роки дає підставу констатувати, що діяльність стала більш трудомісткою і складною, оскільки впровадження сучасних технологій зобов'язує постійно вдосконалювати навички їх застосування і, що найбільш важливо на наш погляд, правильно оформлювати отримані результати;

- спеціальні знання експерта у галузі портретної експертизи, доцільно використовувати не тільки у межах процесуальної форми, але й у форматі усних або письмових консультацій, в ході первинного збору інформації про особу, що вчинила злочин [3].

Список використаних джерел:

1. Одерій О. В. Отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих інтернет-джерел / О. В. Одерій, О. А. Кожевніков // Правовий часопис Донбасу. – 2020. – № 4 (73). С. 144-155.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 31.05.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Шевцов С.О., Кожевніков О.А. Консультації спеціаліста на стадії досудового розслідування: посібник / М-во внутр. справ України; Експертна служба; Харківський наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр./ Харків, 2020. 43 с.

УДК 343.98

Валентина Павлівна КОРЖ

доктор юридичних наук, професор, Почесний працівник Прокуратури України професор кафедри кримінального процесу, криміналістики, експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-9431-8727>

Оксана Мирославівна ХОМИН

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ : ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ

Правосуддя є завершальним етапом правозастосовної діяльності. Конституційним принципом кримінального процесу є всебічне й об'єктивне дослідження всіх обставин справи в судовому розгляді. Суд повинен забезпечити кожному учаснику процесу право на справедливий суд та повагу до прав і свобод. Проблеми здійснення правосуддя досліджували І.Я. Фойницький, М.І.Бажанов, А.А.Баранникова,

С.В.Кобилинська, О. П. Кучинська, С.С. Крипиневич, В.Г. Лукашевич, В. В. Луцик, В.М.Тертишник та інші.

Важливою стадією кримінального процесу є підготовче провадження. Ця стадія, як правильно вважає В.М.Тертишник, формує проміжну ланку між досудовим розслідуванням, щодо якого має контрольний характер, і судовим розглядом, щодо якого вона має організуючий початок, а також служить «процесуальним фільтром» - покликана не допускати в судовий розгляд неякісно розслідуваних кримінальних справ [1, с.506]. Підготовка до судового розгляду є основним завданням органів досудового розслідування і метою процесуальної діяльності прокурора, слідчого і суддів до самого етапу відкриття судового засідання [2, с.2]. Слід погодитися з С.С. Крипиневич, який пропонує два різні напрями процесуальної діяльності, що об'єднуються одним терміном «підготовка»: 1) змістовна підготовка судового розгляду силами органів досудового розслідування на попередніх стадіях, включаючи формування доказової бази; 2) безпосередня підготовка судового розгляду до моменту судового розгляду [3, с.28]. Цілі підготовчого провадження правильно визначив В.Г. Лукашевич, а саме: забезпечення покращення якості роботи слідчих органів; своєчасне та швидке виявлення недоліків та упущень; забезпечення високої якості судового розгляду; забезпечення прав обвинуваченого, обмеження невинних осіб від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності. [4 с.93]. Значення стадії підготовчого провадження полягає в тому, що в ній визначаються межі майбутнього судового розгляду і забезпечується підготовка всіх необхідних умов для правильної організації й успішного проведення судового розгляду» [5, с.522].

У чинному КПК глава 27 регламентує процесуальний порядок підготовчого провадження. Зокрема, підготовче судове засідання, складання досудової доповіді, вирішення питань, пов'язаних з підготовкою досудового розгляду, закінчення підготовчого провадження і призначення судового розгляду, матеріали кримінального провадження та право на ознайомлення з ними. Аналіз статей 314 - 317 КПК цієї глави, результати проведених нами досліджень свідчать про те, що унормований КПК процесуальний порядок підготовчого провадження не виконує в повному обсязі : « а) підготовчо-організаційну функцію; б) контрольну функцію; в) функцію правосуддя» [5, с.522], не відповідає вимогам практики .

Вивчення та порівняння кримінально-процесуального законодавства Республіки Азербайджану, Білорусії, Литви, Латвії інших держав дозволяє зробити висновок про те, що законодавча регламентація попереднього розгляду справи суддею в цих державах конкретна , забезпечує оперативність і якість судового розгляду визначає строки попереднього розгляду, рішення судді за результатами попереднього

розгляду справи, забезпечення права сторін на ознайомлення з матеріалами справи. Відповідно до вимог ст. 299 КПК Республіки Азербайджан в підготовчому засіданні розглядаються питання: підсудності; порушення вимог КПК при проведенні попереднього розслідування; відповідність змісту скарги встановленим вимогам; наявність підстав для зупинення чи закриття кримінального провадження; обрання, зміни чи скасування запобіжного заходу; участь присяжних засідателів задоволення заявлених клопотань сторонами та відводів; перелік доказів; усунення із судового розгляду недопустимих доказів, інші. Норми КПК визначають *строки призначення справи* до попереднього розгляду - протягом 15 діб після надходження до суду кримінальної справи (може бути продовжено до 30 діб у зв'язку з великим обсягом); 7 діб після надходження в суд матеріалів спрощеного досудового провадження, в порядку приватного обвинувачення.

Слід зазначити, що більшість опитаних нами суддів вважає назву глави 27 КПК України «Підготовче провадження», її зміст такими, які не відповідають завданням, цілям і призначенню підготовки до судового розгляду і пропонують главу назвати «Попередній розгляд суддею справи». Як свідчать результати нашого дослідження *кожен другий суддя вважає, що попередній розгляд справи суддя повинен здійснювати одноособово з обов'язковою участю прокурора*. Попередній розгляд суддею справи складається з таких етапів:

- відкриття підготовчого засідання;
- доповідь прокурора щодо можливості призначення справи до судового розгляду;
- розгляд клопотань учасників процесу;
- процесуальна позиція прокурора щодо заявлених клопотань учасників судового розгляду;
- постанова судді у нарадчій кімнаті;
- оголошення рішення за результатами попереднього розгляду справи.

Важливою умовою забезпечення права на доступ до правосуддя є срок протягом якого можливо забезпечити судовий розгляд. Відповідно до вимог ч.2 ст.316 КПК судовий розгляд має бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення. *71% опитаних нами суддів вважає, що строки призначення справи до попереднього розгляду і до розгляду в суді необхідно конкретизувати*. Так, справа повинна бути призначена до попереднього розгляду не пізніше десяти діб, а у разі складності справи - не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду, тоді як справа повинна призначатися до розгляду в суді не пізніше десяти діб, а у випадках складності – не пізніше двадцяти діб з дня попереднього її розгляду.

Чинний КПК України не визначає коло питань в логічній і процесуальній послідовності, які з'ясовуються суддею у підготовчому засіданні. Зокрема,

64 % опитаних суддів вважає, що окремі питання які підлягають вирішенню суддею в зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду. необхідно унормувати. Насамперед: 1) про призначення захисника у випадках, коли його участь у справі є обов'язковою; 2) про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу; 3) про визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілого, позивача, відповідача, або представником зазначених осіб, якщо про це не було прийнято рішення під час розслідування; 4) про заходи щодо забезпечення цивільного позову; 5) про виклик у необхідних випадках перекладача; 6) про визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов не був заявлений на досудовому слідстві.

Використання членами організованих груп при здійсненні злочинних акцій у сфері економіки сучасних інформаційних засобів, систем, протидія розслідуванню і судовому розгляду потребують застосування новітніх телекомунікаційних технологій на досудовому слідстві і у стадії судового розгляду справи. Так, 71 % опитаних суддів вважає, що в стадії підготовчого провадження суддя, з урахуванням конкретної ситуації, зв'язує питання про доцільність дистанційного судового провадження у режимі відеоконференції. Проведення окремих процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового розгляду унормовано в ст. 336 КПК.

В стадії підготовчого провадження суддя розглядає низку організаційних і процесуальних питань, перевіряє матеріали досудового розслідування, визначає межі обвинувачення, вживає заходи для успішного проведення судового розгляду. Вважаємо, що подальше удосконалення норм, які регламентують підготовку до судового розгляду мають певне наукове і практичне значення.

Список бібліографічних посилань:

1. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Правова Єдність, 2017.- 824.

2. Кобылинская С.В., Баранников А.А. Актуальные вопросы проведения подготовительной части судебного заседания при производстве по уголовным делам в суде первой инстанции // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского гос. аграрного ун-та. 2013.-№93(09).

URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-provedeniya-podgotovitelnoy-chasti-sudebnogo-zasedaniya-pri-proizvodstve-po-ugolovnym-delam-v-sude-pervoy-instantsii/viewer> (дата звернення: 02.06.2021)

3. Крипиневич С.С. Институт подготовки к судебному заседанию и формы его реализации в досудебных стадиях уголовного судопроизводства Российской Федерации: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва., 2019.-207 с.

4. Лукашевич В.Г. Предание суду по новому уголовном процессуальному законодательству // Правоведение. 1993. № 3. С. 93-98.

5. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків. Право, 2014. 824 с.

УДК 343.98

Василь Володимирович КОРНІЄНКО

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <http://0000-0002-7682-1281>

Андрій Олегович ТОПЧІЙ

курсант факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Спеціальні знання – це наукові і практичні знання та навички, які відповідають сучасному рівню розвитку відповідних галузей людської діяльності, використовуються сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для сприяння у збиранні та дослідженні доказів. У Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України визначено дві процесуальні форми використання спеціальних знань під час кримінального провадження — судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення окремих процесуальних дій [1].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза як одна із форм використання спеціальних знань – це дослідження експертом матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що знаходиться у провадженні досудового та судового слідства [2].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем, а також інших кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності одним із

головних джерел доказів є результати проведення судово-економічної експертизи та отримання висновків експерта. Згідно зі ст.ст. 84, 101 КПК України результати дослідження, які містять інформацію щодо наявності правопорушення, можуть бути визнані доказами у кримінальному провадженні.

Під час розслідування економічних кримінальних правопорушень, здебільшого досліджують фінансово-господарські документи, з'ясовують питання господарського характеру. З цією метою призначаються та проводяться такі види експертиз: 1) *судово-економічні* – експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій; експертиза документів фінансово-кредитних операцій; 2) *матеріалів, речовин та виробів* – дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів, полімерних і волокнистих матеріалів, хімічних речовин, металів і сплавів, спиртовмісних сумішей, нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, скла, кераміки та виробів з них; 3) *криміналістичні* – трасологічна, почеркознавча, експертиза документів тощо; 4) *комп'ютерно-технічна експертиза* та деякі ін.

Лева частина використання спеціальних знань у розслідуванні економічних кримінальних правопорушень припадає на клас економічних експертиз. Найчастіше їх підґрунтям завжди були і залишаються матеріали перевірок (ревізій) фінансово-господарських операцій, які були отримані на початковому етапі досудового розслідування. Також використовуються звіти внутрішніх та зовнішніх аудиторських перевірок. Останні, до речі, поки що не мають широкого застосування в правоохоронній практиці в Україні, тоді як у країнах західної Європи незалежні аудиторські звіти висвітлюють не тільки економічні показники для суб'єкта господарювання, але й питання корисливих зловживань, що призвели до збитків.

Наприклад, у Нідерландах предметом внутрішнього та зовнішнього аудиту є широке коло питань, які можуть зацікавити правоохоронні органи: правильність складання виробничого, фінансового або торгового плану підприємства торгівлі; дотримання вимог, що регулюють фінансові, економічні, а також договірні відносини організації з партнерами (наприклад, постачальниками продукції в конкретні установи та організації на конкурсній основі), проведення операцій із цінними паперами, відповідність фінансових операцій бюджетним вимогам, тощо. У висновках також містяться розміри спричиненої шкоди із зазначенням кожного суб'єкта [3].

Незалежна аудиторська діяльність в Україні носить дещо інший характер у порівнянні із західними країнами. Її висновки носять рекомендаційний та методичний характер для власників суб'єкта господарювання. Виявлені зловживання та збитки не афішують,

намагаючись владнати все «власними силами». Але результати аудиту часто містять доволі повну картину злочинних схем із зазначенням суб'єктів у них задіяних. Фахівці незалежних аудиторських фірм в Україні мають дуже високу професійну підготовку, закордонні стажування та навчання, значний досвід, порівняно з працівниками державних установ по контролю за фінансово-господарською діяльністю. У напрямку врегулювання питань протидії зловживань у державному секторі економіки 28 жовтня 2015 року на базі Державної фінансової інспекції України постановою Уряду створена Державна аудиторська служба України (ДАСУ) [4]. ДАСУ має повноваження контролю за державними фінансами, протидії корупції та виконує роль регулятора у питанні державної закупівлі, проектів та отримання асигнувань. Але у порівнянні із зарубіжним досвідом, нам все ж таки бракує універсального органу, який би охоплював широкі сфери економічної діяльності (банківська, монополії, ринок цінних паперів, тощо). Справа у тому, що організована економічна злочинність охоплює декілька сфер як державного, так і приватного сектора економіки. У такому випадку доречним буде застосування комплексного підходу, який дозволить оперативному працівнику та слідчому одночасно проводити дослідження протиправних схем, що охоплюють різні сфери господарювання, відстежуючи ланцюги зловживань, об'єднаних єдиним злочинним задумом (в рамках комплексної методики одного кримінального провадження).

Упевнені, що такі попередні аудиторські та фінансові перевірки стануть якісним підґрунтям для проведення класу судово-економічних експертиз. Також сподіваємося, що нещодавно створене Бюро економічної безпеки України підвищить результативність та ефективність контролю держави за фінансовими ресурсами. Відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» № 1150-IX від 28.01.2021, орган здійснюватиме моніторинг та розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із сферою економіки, а також стане єдиним правоохоронним органом у протидії їх вчинення. Є сподівання, що він стане вузловим правоохоронним органом, який об'єднає та тісно співпрацюватиме із розгалуженою системою контролюючих органів України та зарубіжжя, використовуючи наявний потенціал використання спеціальних знань та досвіду у боротьбі зі злочинними зазіханнями на економічні процеси в Україні.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України Закон України від 13.04.2012, № 4651-VI (у редакції станом на 14.05.2021). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994, № 4038-XII (у редакції від 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

3. «Вказівки для оцінки та посилення фінансового управління і контролю в державних установах», розроблені Національною Академією Фінансів та Економіки Міністерства фінансів Королівства Нідерланди. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/1255_1091802932.pdf

4. Положення про Державну аудиторську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>

УДК 343.9

Наталія Миколаївна КОСМІНА,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник,

завідувач відділу Харківського науково-дослідного експертно-

криміналістичного центру МВС України

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9334-1036>

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЬ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ПРЕКУРСОРІВ

Огляд місця події як слідча дія є важливим засобом отримання інформації про розслідуваної злочині. Від його якості у багатьох випадках залежить успіх розслідування, оскільки повчання при огляді місця події інформація може носити доказовий характер. При цьому нерідко фактичні дані, повчань в результаті огляду, неможливо отримати з інших джерел.

Планування ходу розслідування, взаємодія між різними службами при проведенні оперативно-розшукових заходів і слідчих дій є запорукою якісної організації розслідування.

Метою даного дослідження є вивчення тактики, тобто основних прийомів і способів проведення огляду місця події у справах про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів.

Теоретичною основою роботи є праці вчених в галузі криміналістики, кримінального процесу та кримінального права: І.М. Якімова, Н.Л. Яблокова, А.А. Шмідта, С.Н. Чурилова, А.Р. Ратина, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва та ін.

Зазвичай, що стосується статті 317 КК України, то учасники оглядів порівнюють поняття «місце виготовлення наркотичних засобів», як вказано в ст. 317 КК України та «підпільної лабораторії», а також «лабораторного посуду для синтезу наркотичних засобів». [1]

На даний час в нормативних документах не існує поняття «підпільної лабораторії» та «лабораторного посуду». Тому в висновках експертів не вказується, що надані на дослідження предмети можуть бути

лабораторним посудом, для синтезу наркотичних засобів і місце для виготовлення наркотиків не є підпільною лабораторією.

При розслідуванні злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин огляд місця події здійснюється:

На ділянках місцевостей з незаконними посівами і вирощуванням рослин в полі, присадибній ділянці, пустирі, березі річки і ін. ;

Місцем події у справах даної категорії може бути:

1. У справах про незаконне виготовлення, місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовини або їх аналогів (ст. 317 КК України) переробці, придбанні, зберіганні, збуті наркотичних засобів: різні приміщення (квартира, кімната в комунальній квартирі , літня кухня, сарай, гараж, лазня, погріб, горище, підвали, покинуті будинки ін.). при незаконному виготовленні, переробці, придбанні, зберіганні, збуті наркотичних засобів: а) розташування місця події і речових обстановок на ньому; б) кількість, розфасовка, вид, колір, запах, вагу речовин, імовірно є наркотичними засобами, вид упаковки, в якій вони перебували, маркування упаковок, ампул, вдавнені написи або знаки на таблетках, наявність тютюну, змішаного з гашишем, марихуаною або просоченого гашишним маслом; в) присутність готової до реалізації «продукції» у вигляді розфасовок по малих доз або упакованих в транспортабельну тару, їх кількість, вид упакованого речовини, колір, запах, вагу; наркотичні засоби - фармацевтичні препарати в ампулах, у вигляді таблеток, порошку, настоянок, забезпечених фабричним маркуванням або без такої; наркотичні засоби кустарного виготовлення - в основному марихуана, гашиш, гашишне масло, настоянка макової соломки; наркотичні засоби, виготовлені в обладнаних належним чином підпільних цехах, лабораторіях, наприклад, кокаїн, героїн, ЛСД, псілосібін, методон і ін., що знаходяться в загальній масі або розфасовані по дозам в паперові згортки або пластикові пакетики; г) наявність пристосувань для вживання наркотичних засобів, їх кількість, вид, присутність в них невикористаних залишків; що використовується для виготовлення наркотичних засобів сировину, напівфабрикати, реактиви, наприклад, крижана оцтова кислота, лабораторне обладнання, різні пристосування, як-то: сито зі слідами конопляної пилки або частинок цієї рослини; важкі предмети, що використовуються в якості преса при виготовленні гашишу; ковдри, клейонки, поліетиленова плівка, над якою могла просівають конопляна труха; ваги, важки; відходи виготовлення наркотичних речовин - головки маку, лущиння від них, конопляна, макова соломка, побічні продукти, що утворюються при синтезі деяких наркотичних засобів; будь-який посуд або ємності, вміст яких викликає підозру: має бурий, буро-зелений колір, видає характерний запах; пристосування для вживання наркотичних засобів: трубки та шприци, особливо використані, тому що в них можуть

знаходиться залишки шуканих речовин, закопчені ложки, трубочки для вдихання кокаїну та ін., виявлені залишки після вживання наркотичних засобів, їх кількість, вид, маркувальні написи на упаковках, наявність в них невикористаного наркотику; вид лабораторного або кустарного устаткування, пристосованого для виготовлення або переробки наркотичних речовин, вид, колір і запах знаходяться в ньому речовин, а також реактивів, напівфабрикатів; ж) представляє інтерес документація, яка згодом буде вилучена; яка саме, її вид, функціональне призначення; з) результати огляду рецептів, вселяють підозру; і) крім того, пильної уваги і ретельного огляду вимагають виявлені на місці події листування, поштово-телеграфна кореспонденція, записні та телефонні книжки, грошові перекази, квитанції камер зберігання, рахунки на оплату міжміських і міжнародних переговорів, готелів. Вивчення цих документів може допомогти встановити членів злочинної групи, розподіл обов'язків між ними, систему поставок наркотичних засобів і конкретних постачальників, маршрути пересування осіб, які перевозили «товар», контингент покупців, відвідувачів притонів, місцезнаходження схованок, Місць для виготовлення співпрацюють зі злочинцями працівників правоохоронних органів і владних структур.[2, 67-75;4, 371-382]

В даний час особливо великого поширення набули злочини, що здійснюються за допомогою комп'ютера і мережі Інтернет зокрема. У зв'язку з цим слідчому необхідно приділяти увагу так само електронних носіїв інформації.

В протоколі огляду можуть бути зафіксовані будь-які інші виявлені під час огляду факти, які, на думку осіб, які беруть участь в огляді, можуть мати значення для розкриття і розслідування злочину [3, 786-788; 5].

До огляду доцільно залучати в якості спеціаліста працівника експертно-криміналістичного підрозділу, що спеціалізується на фізико-хімічних дослідженнях наркотичних засобів, оскільки не завжди представляється можливим візуально визначити, чи є та чи інша речовина наркотичним.

Список бібліографічних посилань:

1 Кримінальний кодекс України: зі змінами та доповненнями станом на 01.05.2021 р. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2021. 264 с. (Кодекси України)

2. Бугаев К.В, Сажаяев А.М. Работа следователя по обнаружению, фиксации и изъятию наркотических средств при осмотре места происшествия и обыске. Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 2. Омск: Академия МВД России, 2003. С.125.

3. Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.] : за ред. В. Ю. Шепітька. - 5-те вид., переробл. та доповн. – К. : Ін Юре, 2016. 640 с.

4. Ноздрін Д.О. Виявлення та протидія нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 3. 2011. С. 371-382.

5. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575.

УДК 343.13

Олександра Олександрівна КОЧУРА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0638-2911>

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

При дослідженні питань, пов'язаних із використанням спеціальних знань, перш за все, необхідно зазначити, що роз'яснення поняття «спеціальні знання» ані чинний Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р., ані КПК України 1960 р. не містять, що є приводом для дискусій у наукових колах. Питанням сутності спеціальних знань присвячено багато робіт вітчизняних та закордонних науковців, таких, як В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, О. М. Зінін, А. І. Вінберг, А. В. Іщенко, В. М. Махов, О. Р. Россинська, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Н. І. Клименко, О. Р. Шляхов, О. О. Ейсман, М. П. Яблуков тощо. Але слід зазначити, що законодавець так і не використав розроблені ними положення щодо сутності спеціальних знань.

За дослідженням, одним із перших визначення поняття «спеціальні знання» у кримінальному провадженні сформулював О. О. Ейсман. На його думку, спеціальні знання це знання, що не є загальнодоступними, загальновідомими та не мають масового поширення, тобто це ті знання, якими володіє обмежене коло фахівців [1, с. 91]. Тобто він, при наданні тлумачення, визначив та виокремив як провідну ознаку «спеціальних знань» те, що вони не є загальнодоступними та загальновідомими, а особи, які мають такі знання, повинні отримати спеціальну освіту, професійну підготовку, набути досвіду роботи у відповідній сфері. На теперішній час, під «спеціальними знаннями» В. Ю. Шепітько визначає систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у

результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [2, с. 11].

При цьому, В. М. Махов відносить до них, знання, що властиві різним видам професійної діяльності, за винятком тих, що є професійними для слідчого й судді та використовуються в ході досудового розслідування й розгляду кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини у випадках і порядку, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством [3, с. 46]. На думку В. Г. Гончаренко, у кримінальному процесі спеціальні знання характеризуються як знання й навички, отримані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, використовувані визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для розв'язання за певною процедурою процесуальних завдань [4, с. 24]. Під «спеціальними знаннями», Л. В. Лазарева вважає, знання з різних галузей науки (права, техніки, мистецтва та ремесла), отримані в межах професійної освіти, що містять знання теорії, навички та вміння. Тому, їх застосовують учасники цивільного, арбітражного, адміністративного та кримінального провадження з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню в конкретній справі, у порядку, передбаченому відповідним процесуальним законодавством [5, с. 22]. Під «спеціальними знаннями» в кримінальному провадженні Р. Л. Степанюк визначає будь-які професійні знання, необхідні для розв'язання питань, що постають під час здійснення досудового розслідування та судового провадження. Ми підтримуємо його думку стосовно того, що вирішальне значення для з'ясування сутності спеціальних знань у кримінальному провадженні має не тільки їхній обсяг, а й суб'єкт, що їх застосовує. Отже, за суб'єктом ці знання він поділяє на три різновиди: а) професійні знання осіб, котрі здійснюють кримінальне провадження; б) фахові знання підозрюваних, обвинувачених, професійних захисників; в) професійні знання осіб, яких залучають сторони процесу й суд для розв'язання завдань кримінального провадження [6, с. 42].

Слід зауважити, що М. В. Салтевський мав свій погляд та під спеціальними знаннями розумів постійно удосконалюванні набуті знання, вміння навички, які використовуються в будь-якій галузі людської діяльності, отримані в процесі спеціальної освіти, досвіду і практичної діяльності (за винятком професійних знань осіб, що здійснюють розслідування), необхідні для швидкого і повного розкриття і розслідування кримінального правопорушення, а також розгляду справи в суді [7, с. 184]. При цьому, він слушно відзначав, що знання, якими володіє спеціаліст, були отриманні ним в процесі професійного навчання і являють собою певну сукупність, що характеризує його як спеціаліста, зокрема, юриста, лікаря, інженера тощо. Він вважав, що називати їх спеціальними для особи, яка ними володіє, не можна, оскільки їх використання входить в

його професійні обов'язки. Тому, вони є спеціальними тільки для того, у кого інша професія. Таким чином, знання виступають спеціальними тільки відносно інших знань, відмінних за змістом [8, с. 397].

Тобто, спеціальні знання це професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що необхідні для розв'язання питань, які виникають у ході досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді. Спеціальними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, як слушно зазначають М. Г. Щербаковський та А. А. Кравченко, здійснюється шляхом обов'язкової участі фахівців, тобто незацікавлених в результатах кримінального провадження обізнаних осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками й запрошуються для слідчим, прокурором, судом для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень [9, с. 11], що ми підтримуємо. Спеціальні знання використовуються у процесуальній (експертиза, участь спеціаліста у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях) та не процесуальній (надання консультацій, перевірка за обліком та ін.) формах. До обізнаних осіб відносяться експерт, спеціаліст, судово-медичний експерт (крім проведення судово-медичної експертизи), лікар, перекладач, педагог, психолог, психіатр (крім проведення психіатричної експертизи), ревізор, перевіряючий та ін. [10].

Таким чином, залучення обізнаної особи при проведенні процесуальних дій та поза ними, застосування її спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. Тому, обізнана особа є незалежним, компетентним, незацікавленим фахівцем, яка володіє спеціальними знаннями і навичками, залучена до участі в слідчих (розшукових) та інших процесуальних та на процесуальних діях для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань:

1. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). Москва: Юридическая литература, 1967. 152 с.
2. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2014. № 1. С. 11–18.
3. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. Москва: РУДН, 2000. 296 с.

4. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ: Академія адвокатури України, 2007. № 2(9). С. 22–34.

5. Лазарева Л. В. Специальные знания и их применение в доказывании по уголовному делу: монографія. Москва: Юрлитинформ, 2009. 224 с.

6. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Луганськ: 2014. Спецвип. № 1. С. 38–42.

7. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді). Київ: Кондор, 2005. 586 с.

8. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді). Київ: Кондор, 2008. 588 с.

9. Щербаковский М.Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. 78 с.

10. Щербаковский М.Г., Куриленко Д.В. Обізнані особи у судочинстві України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2019. Вип. 19. С. 143–157.

УДК 343.98

Олександр Анатолійович КРАВЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент

*доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту економіки та права Класичного приватного університету*

Руслана Олегівна ЗАВЕРИКО,

*аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту економіки та права Класичного приватного університету*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОЛЕ ДОКУМЕНТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Відповідно до ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Оскільки документ-речовий доказ безпосередньо несе на собі зафіксовані матеріальні сліди, ознаки злочину, то він є незамінним.

Безперечно, що речовий доказ створюється власне фактом і власне обстановкою вчинення злочину, якщо речовий доказ втрачено, не можна створити його заміник.

Інформаційна роль документа як речового доказу зумовлена сукупністю онтологічних властивостей, придбаних ним при його виготовленні, користуванні ним, а також у результаті впливу різних за своєю природою факторів, у тому числі при навмисній зміні первинних реквізитів. Нам видається логічною точка зору тих вчених, які інформаційним полем речового доказу вважають не тільки морфологічні ознаки наявних на ньому матеріально-фіксованих слідів, але також і дані про їхній субстанціональний стан. З пізнавальної точки зору документи, речові докази представляються як складні багатовимірні системи. Їхні інформаційні поля складають властивості, які умовно пропонується поділяти на три групи.

Першу групу складають властивості, придбані документом при його виготовленні. Ці якості забезпечуються використанням певних матеріалів (паперу, фарбувальних речовин і т. п.) і нанесенням необхідних для кожного документа реквізитів. Оскільки при виготовленні документа людиною застосовуються різні пристосування, апарати і пристрої, то документи несуть інформацію так званого технологічного характеру, яка є другою групою властивостей. І, нарешті, до третьої групи входять придбані документом властивості при користуванні ним або при його підробці. Виникнення придбаних складових інформаційного поля документа-речового доказу (сліди пальців рук, біологічні сліди, сліди впливу предметів, речовин і т. п.) можуть носити як детермінований, пов'язаний, наприклад, зі способом виготовлення документа, так і випадковий характер. Слід зазначити, що випадкове походження таких слідів не зменшує їхнє значення для розслідування злочинів. Виявлення і дослідження даних складових інформаційного поля підвищує пізнавальний потенціал документа як речового доказу, тим самим створюються умови для придбання нового знання. Воно може бути покладено, разом з іншими відомостями, в основу як суджень при висуненні слідчо-розшукових версій, так і доказування під час судового розгляду у конкретній справі.

При розслідуванні обставин розкрадання коштів з вкладу в одному з банків міста Запоріжжя під підозру слідчого потрапила сусідка потерпілої, яка мала доступ в квартиру останньої. Передбачалося, що зловмисниця витягла фотокартку зі свого паспорта, замінила нею фотокартку в паспорті потерпілої, а потім, використовуючи підроблений документ, зняла з рахунку гроші. Після скоєння розкрадання злочинниця знову приклеїла фотознімки на початкові місця у відповідних паспортах. Експертові в рамках техніко-криміналістичної експертизи вдалося підтвердити версію

слідчого. Саме висновок експерта став найважливішою ланкою у ланцюзі доказів у причетності підозрюваної особи до вчинення злочину.

Отримана при експертному дослідженні документів інформація відноситься: до встановлення способу виготовлення або власне факту підробки документа, до придбання розшукової інформації для пошуку технічних засобів, пристроїв, матеріалів, які були застосовані для його виготовлення або підробки, і, нарешті, виявлення властивостей притаманних суб'єкту, який міг бути причетним до даного діяння.

Складові інформаційного поля документа як речового доказу можуть стати об'єктами різного роду експертиз. Так, цінні відомості розшукового характеру можуть бути отримані у результаті техніко-криміналістичної, матеріалознавчої, фізичної і хімічної експертиз документів. Оперативно-розшукові заходи щодо встановлення осіб, які виготовляють підроблені документи, приймають більш адресний характер, коли експертам вдається встановити спосіб виготовлення цих документів, вид обладнання і пристосувань, а також матеріалів, що використовувалися при цьому. Отримані відомості можуть стати основою для висунення версій про місце їхнього знаходження та придбання. Висновок експерта, що містить відомості про особливості способу виготовлення досліджуваного документа, про застосовані пристрої, дає можливість виносити судження про те, представники яких професій можуть бути причетні до цього злочину, а також обмежити коло осіб з числа підозрюваних, які підлягають перевірці.

Водночас, експертиза у кримінальних провадженнях не може грати позитивну роль, коли за результатами дослідження робляться недостатньо обґрунтовані висновки або останні формулюються у невизначеній формі. Так, при розслідуванні обставин незаконного проживання на території України громадянина іноземної держави перед експертом було поставлено завдання встановити, яким способом виготовлений бланк паспорта наданого цим громадянином. Експерт, який проводив техніко-криміналістичну експертизу, обмежився висновком про види друкованих форм, які застосовувались при нанесенні поліграфічних реквізитів у паспорті. А слідчого, цілком очевидно, цікавили відомості про те, чи відповідає спосіб і якість відображення реквізитів у бланку досліджуваного документа зразкам бланків відповідних справжніх паспортів.

Слід зазначити, що вивчення речових доказів дає можливість встановлювати особу причетну до злочину як в прямій, безпосередній формі, так і непрямым шляхом, що може бути досягнуто у процесі проведення різних видів експертиз. Так, при дослідженні документів-речових доказів можуть бути виявлені, наприклад, сліди пальців рук, за якими можна провести ідентифікацію конкретної людини. Ця ж мета може бути досягнута і при проведенні експертизи слідів біологічного походження.

Важко переоцінити значення інформації безпосередньо про виконавця документа-речового доказу, яку можна отримати при проведенні почеркознавчої експертизи рукописного тексту. Адже почерк – це індивідуальний, динамічно стійкий зорово-руховий образ графічної техніки письма, який реалізується за допомогою системи рухів в рукопису. Саме динамічна стійкість почерку – найважливіша його властивість, яка означає здатність до збереження сукупності дій, що утворюють специфічну структуру письмового рухового функціонально-динамічного комплексу кожного індивіда: їхня стандартність, стабільність у часі і щодо різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів у процесі виконання. Дані про властивості особистості укладача тексту документа можна, іноді, отримати при аналізі його змісту. Для чого призначається авторознавча експертиза (письменного мовлення). Досліджувана письмова мова може містити інформацію як про інтелектуальний рівень укладача документа, так і інших властивостях особистості.

Таким чином, інформаційне поле документа-речового доказу є найважливішим джерелом різних за своєю природою відомостей, пов'язаних з виготовленням, підбіркою і використанням його при вчиненні злочину. Необхідною умовою отримання такої важливої інформації є проведення комплексного експертного дослідження документа-речового доказу.

УДК 343.346.53: 629.73(045)

Владислав Геннадійович КУНДЕУС,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2430-5437>

АВІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У законодавстві України авіаційна безпека визначається як захист цивільної авіації від актів незаконного втручання, який забезпечується шляхом здійснення комплексу заходів із залученням людських та матеріальних ресурсів [1; 2]. У літературі наголошуються, що поняття авіаційної безпеки визначається через поняття акту незаконного втручання в діяльність цивільної авіації [3, с. 245].

Стаття 86 Повітряного кодексу України та п.п. 6) п. 2 Розділу II Державної програми авіаційної безпеки цивільної авіації від 21 березня 2017 року визначають акти незаконного втручання як акти або спроби вчинення актів, що створюють загрозу безпеці цивільної авіації та включають до них незаконне захоплення повітряних суден; руйнування

повітряного судна, що перебуває в експлуатації; захоплення заручників на борту повітряних суден або на аеродромах; насильницьке проникнення на борт повітряного судна, в аеропорт або в розташування аеронавігаційного засобу чи служби; розміщення на борту повітряного судна або в аеропорту зброї, небезпечного пристрою або матеріалу, призначених для досягнення злочинних цілей; використання повітряного судна, що перебуває в експлуатації, з метою заподіяння каліцтва, інших ушкоджень здоров'ю, смерті фізичній особі або значної шкоди майну чи навколишньому природному середовищу; повідомлення навмисно неправдивої інформації, що ставить під загрозу безпеку повітряного судна під час польоту або на землі, безпеку пасажирів, членів екіпажу, наземного персоналу або громадськості в аеропорту чи в розташуванні засобів або підрозділу цивільної авіації [1;2].

Узагальнені результати системного аналізу чинного КК дозволяють виділити самостійну підсистему кримінально-правового забезпечення охорони авіаційної безпеки від актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Так, залежно від ознак складу кримінального правопорушення кримінальна відповідальність за вчинення актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації передбачена: ст. 278 КК «Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна» (незаконне захоплення повітряних суден); ст. 147 КК «Захоплення заручників» (захоплення заручників на борту повітряних суден або на аеродромах); ст. 296 КК «Хуліганство», ст. 257 «Бандитизм» тощо (насильницьке проникнення на борт повітряного судна, в аеропорт або в розташування аеронавігаційного засобу чи служби); ст. 277 КК «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів» (руйнування повітряного судна, що перебуває в експлуатації); ст. 263 КК «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами», ст. 265 КК «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», ст. 267 КК «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 269 КК «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин» (розміщення на борту повітряного судна або в аеропорту зброї, небезпечного пристрою або матеріалу, призначених для досягнення злочинної мети); ст. 115 КК «Умисне вбивство», 258 КК «Терористичний акт» (використання повітряного судна, що перебуває в експлуатації, з метою заподіяння каліцтва, інших ушкоджень здоров'ю, смерті фізичній особі або значної шкоди майну чи довкіллю); ст. 195 КК «Погроза знищення майна», ст. 259 КК «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності» (повідомлення навмисно неправдивої інформації, що ставить під загрозу безпеку повітряного судна під час польоту або на землі, безпеку пасажирів, членів екіпажу, наземного

персоналу або громадськості в аеропорту чи в розташуванні засобів або підрозділу цивільної авіації) тощо.

Отже, по перше, системний аналіз норм чинного КК показує, що КК не передбачає єдиного розділу, що визначає конкретний перелік кримінальних правопорушень, що посягають на авіаційну безпеку. Кримінальна відповідальність за вчинення актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації передбачена статтями, що розташовані у різних розділах Особливої частини КК. Проте, це зовсім не означає, що авіаційна безпека позбавлена кримінально-правового забезпечення її охорони. Загальноприйнятним вважається, що підставою об'єднання кримінальних правопорушень у розділі Особливої частини КК слугує родовий об'єкт кримінального правопорушення. В науці кримінального права розроблені різні підходи до класифікації об'єкта кримінального правопорушення (злочину). У більшості наукових джерел, присвячених питанням об'єкта, класифікація об'єктів включає: загальний, родовий (груповий) та безпосередній об'єкти (основний і додатковий). Як відомо, основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, як частина родового об'єкту, визначає внесення кримінального правопорушення в той або інший розділ КК. Як зазначає І.О. Бандурка: «Основний об'єкт слід розуміти як такі суспільні відносини, той інтерес, який законодавець, створюючи норму, намагався поставити під охорону кримінального закону в цьому випадку. Додаткові об'єкти і суспільні відносини, які, заслуговуючи у певному аспекті самостійної охорони, стосовно цілей і завдань створення цієї норми, захищаються кримінальним законом лише опосередковано, оскільки ці відносини обов'язково потрапляють в небезпеку спричинення шкоди під час вчинення посягання на основний безпосередній об'єкт [3, с. 74]. Отже, в кримінальних правопорушеннях, що мають ознаки актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації авіаційна безпека виступає додатковим об'єктом кримінальних правопорушень.

По-друге, відповідно до тлумачного словника, безпека – це стан, коли комусь або чомусь ніщо не загрожує, не викликає занепокоєння [4, с. 53]. Онтологічний аспект цього поняття визначає «безпеку» як певну якість буття людини, що визначає мету та результат діяльності людини щодо захисту від загрозливих чинників, подій та явищ [5, с. 10]. Конституція України виокремлює три головні різновиди безпеки: «безпека громадянина», «громадська безпека», «безпека держави» [7]. Оскільки безпека має багато видів (авіаційна, виробнича, внутрішня, громадська, демографічна, економічна, екологічна, соціальна, національна, пожежна, радіаційна, руху, техногенна, транспорту, фінансова, харчових продуктів, ядерна тощо), поняття «безпека» в кожній галузі знання трактується по-різному. Але, загалом, розуміння змісту категорії «безпека» включає

відсутність небезпеки та наявність стану захищеності життєво важливих інтересів індивіда, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Дослідження нормативних характеристик актів незаконного втручання дозволяє стверджувати, що до них належать суспільно небезпечні, протиправні діяння, пов'язані з посяганням на нормальну діяльність цивільної авіації та авіаційних об'єктів, що визначені нормами міжнародного та національного законодавства як акти незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Отже, авіаційна безпека, як об'єкт кримінальних правопорушень, це нормальна діяльність цивільної авіації та авіаційних об'єктів, відсутність небезпеки та наявність стану захищеності життєво важливих інтересів індивіда, суспільства, держави (життя, здоров'я, громадської безпеки, власності тощо) від актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації.

Список бібліографічних посилань:

1. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17> (дата звернення: 27.05.2021).
2. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: Закон України; Програма від 21.03.2017 № 1965-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1965-19#Text> 17 (дата звернення: 27.05.2021).
3. Філіппов А.В. Поняття авіаційної безпеки: новели вітчизняного. та міжнародного права, проблеми гармонізації // Юридичний науковий електронний журнал. 3/2018. URL:http://lsei.org.ua/3_2018/70.pdf (дата звернення: 29.05.2021).
3. Бандурка І.О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія // Право.ua. 2015. № 2. С. 70-75.4. Горбулін В.П. Національна безпека: український вимір / В.П. Горбулін, О.В. Литвиненко; Інститут проблем національної безпеки Ради національної безпеки і оборони України. – К.: Інтертехнологія, 2008. 104 с.
4. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. 1008 с.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> дата звернення: 27.05.2021).

ЯКІСНА ПІДГОТОВКА ЕКСПЕРТА – ЯКІСНИЙ ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА

Стан сучасної підготовки експертних кадрів державних судово-експертних установ Міністерства юстиції України характеризується наявністю застарілих методів роботи, недосконалістю та потребує подальшого реформування. Відсутність адміністративно-правового регулювання основних складових форм кадрового забезпечення роботи з персоналом, у тому числі, окремого нормативно-правового акту щодо підготовки та перепідготовки судових експертів негативно впливає на якісний склад кадрів цих установ.

Статтею 101 Кримінального процесуального кодексу України висновок експерта визначений, як докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [1]. Відповідно до статті 12 Закону України «Про судову експертизу» незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок [2]. Пунктом 2.2. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень на експерта покладається обов'язок прийняти до виконання доручену йому експертизу, особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання [3]. Тому, від належним чином організованої та проведеної підготовки судового експерта, його професійної компетенції, залежить можливість складання ним якісного висновку експерта, що забезпечить правоохоронні органи та суд доказовою базою для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Порядок проведення підготовки судових експертів Міністерства юстиції України регламентований розділом III Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів. Зазначений розділ є вкрай обмеженим і не охоплює всіх складових підготовки судових експертів. Відсутність глибоких, всебічних вітчизняних наукових розробок з питань підготовки судових експертів та обмеженість практичного застосування новітніх методів у роботі з персоналом державних судово-експертних установ вимагає ґрунтовних досліджень з цього питання. Отже, на сьогодні

розробка та ухвалення окремого нормативно-правового акту щодо підготовки та перепідготовки судових експертів набуває своєї гострої актуальності.

Формування висококваліфікованих кадрів державних судово-експертних установ починається з розроблення та затвердження кадрової політики цих установ і практичного впровадження в їхню роботу міжнародного та вітчизняного досвіду підготовки персоналу, здатного забезпечити правоохоронну систему держави якісними висновками експертів [5, с. 312]. На сьогодні судовий експерт має бути спеціалістом високої наукової кваліфікації, який може розробляти нові креативні методики експертних досліджень. Наукова складова у формуванні особистості судового експерта визначена опануванням ним своєї професії та орієнтації на створення нових спеціальних знань [6, с. 79].

Якість підготовки судово-експертних кадрів напряму залежить від належним чином організованого відбору кандидатів на посади судових експертів, які за своїми моральними та діловими якостями будуть спроможні виконувати покладені на них посадові обов'язки у специфічних умовах судово-експертної діяльності. Тому, на сьогодні потребує оновлення наказ Міністерства юстиції України від 19 квітня 2012 року № 611/5 «Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України» [7], у якому необхідно переглянути вимоги до судового експерта для їх конкретизації із врахуванням специфіки праці.

Розроблення та затвердження Порядку формування кадрового резерву на керівні посади державних судово-експертних установ позитивно вплине на вирішення проблеми комплектування як первинної, так і середньої ланки керівників, та в цілому стане дійовим мотиваційним фактором у службовому зростанні працівників. Запорукою формування професійної керівної ланки має бути затвердження механізму відбору кандидатів на керівні посади та постійного навчання не тільки кадрового резерву, але й керівного складу.

Впровадження інституту наставництва в роботу з персоналом державних судово-експертних установ і нормативне закріплення цього напряму діяльності прискорить процес адаптації на новому місці роботи судових експертів та їх навчання. Додаткового дослідження потребує можливість застосування інституту наставництва під час перепідготовки вже атестованих судових експертів за новою експертною спеціальністю та функціонування такого дорадчого органу, як Рада наставників, на який буде покладені координуючі та контролюючі функції.

Окремої уваги потребує дослідження можливості введення такого поняття, як «професійна підготовка» та обґрунтування її поділу на такі складові: початкову підготовку, підвищення кваліфікації, профільну підготовку та самостійну підготовку. Пропонується ввести в загальну

систему професійної підготовки судових експертів профільну підготовку, як організований процес вивчення нових нормативно-правових актів, а також — змін та доповнень до діючих. Крім того, необхідним є проведення психологічної підготовки судових експертів, що обумовлено специфікою їх роботи. У зв'язку з цим, нагальним вбачається нормативне закріплення порядку проведення цієї підготовки з використанням інноваційних методів (наприклад: тренінгів, рольових ігор, кейс-стаді тощо). Започаткування психологічної підготовки матиме позитивний вплив не тільки на адаптацію нових працівників до специфічних умов праці експерта, але загалом зміцнить морально-психологічний клімат у колективі.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 10.05.2021).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 10.05.2021).
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0249-15> (дата звернення: 10.05.2021).
4. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0249-15> (дата звернення 10.05.2021).
5. Курдес О. В. Щодо кадрової політики судово-експертних установ України. Проблеми та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16.10.2020). Одеса : ОНДІСЕ, 2020. С. 308—312.
6. Петрова І. А. Наукова складова у формуванні судового експерта. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річ. від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (м. Харків, 7-8.11.2017). Харків, 2017. С. 78—79.
7. Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : затв. наказом Мін'юсту України від 19.04.2012 р. № 611/5 (зі змін.

та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12> (дата звернення: 10.05.2021).

УДК 343.98

Максим Сергійович КУЧА,

начальник відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Ігор Миколайович РЯБІНІН,

головний судовий експерт відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ПРИРОДИ ВИБУХУ

В Державних спеціалізованих установах, що є суб'єктами судово-експертної діяльності в Україні, відповідно до природи, вибухи досліджуються експертами різних спеціалізацій. Вибухи поділяють на хімічні та фізичні. До хімічних відносять вибухи конденсованих вибухових речовин та вибухи газоповітряних, пароповітряних, пилоповітряних сумішей. Під час таких вибухів відбувається хімічне перетворення речовини. Процес фізичних вибухів пов'язаний з надшвидкою зміною агрегатного стану речовини, яка проходить без реакції хімічного перетворення. Наукою розглядаються також комбіновані вибухи, що можуть відбуватись внаслідок і фізичного і хімічного процесів. Зазначені процеси можуть проходити як одночасно так і один за одним.

Під вибухом у фізиці розуміють широке коло явищ, пов'язаних з виділенням великої кількості енергії в обмеженому обсязі за дуже короткий проміжок часу. Крім вибухів звичайних, конденсованих хімічних і ядерних вибухових речовин, до вибухових явищ відносяться також потужні електричні розряди, коли в розрядному проміжку виділяється велика кількість тепла, під впливом якого середовище перетворюється в іонізований газ з високим тиском; вибух металевих проводів при протіканні через них потужного електричного струму, достатнього для швидкого перетворення провідника в пар; раптове руйнування оболонки, що утримує газ під високим тиском; зіткнення двох твердих космічних тіл, що рухаються назустріч одне одному зі швидкістю, яка вимірюється десятками кілометрів в секунду, коли в результаті зіткнення тіла повністю перетворюються на пару з тиском в кілька мільйонів атмосфер, тощо. Загальною ознакою для всіх цих різноманітних по своїй фізичній природі явищ вибуху служить утворення в локальній області зони підвищеного

тиску з подальшим поширенням по навколишньому середовищу з надзвуковою швидкістю вибухової/ударної хвилі, що представляє собою прямий стрибок тиску, щільності, температури і швидкості середовища. При займанні горючих газоподібних сумішей і аерозолів по ним поширюється полум'я, що представляє собою хвилю хімічної реакції у вигляді шару товщиною менше 1 мм, званого фронтом полум'я. Однак, як правило (якщо не брати до уваги детонаційних режимів згоряння), ці процеси відбуваються недостатньо швидко для утворення вибухової хвилі. Тому процес згоряння більшості газових горючих сумішей і аерозолів неможна називати вибухом, а широке поширення такої назви в технічній літературі, мабуть, пов'язано з тим, що, якщо такі суміші займаються всередині обладнання або приміщень, то в результаті значного підвищення тиску відбувається руйнування останніх, яке за своєю природою і за всіма своїми зовнішніми проявами носить характер вибуху. Тому, якщо не розділяти процеси горіння і власне руйнування оболонок, а розглядати все явище в цілому, то таку назву аварійної ситуації певною мірою можна вважати виправданою. Тому, називаючи горючі газові суміші і аерозолі «вибухонебезпечними» і визначаючи деякі показники «вибухонебезпечності» речовин і матеріалів, слід пам'ятати про відносну умовності цих термінів. Отже, якщо в деякій посудині зайнялася горюча газова суміш, але посудина витримала тиск, який утворився внаслідок цього, то це не вибух, а просте згоряння газів. З іншого боку, якщо посудина розірвалася, то це вибух, і при цьому не має значення швидко або дуже повільно відбувалося в ньому згоряння газу; більш того, це вибух, якщо в посудині і зовсім не було горючої суміші, а вона розірвалася, наприклад, внаслідок перевищення тиску повітря або навіть без перевищення розрахункового тиску, а внаслідок втрати міцності посудини в результаті корозії його стінок.

Для того щоб будь-яке фізичне явище можна було назвати вибухом, необхідно і достатньо, щоб по навколишньому середовищу поширювалася ударна хвиля. А ударна хвиля може поширюватися тільки з надзвуковою швидкістю. Введення в практику цього поняття, очевидно, було викликано бажанням авторів особливо виділити високотурбулентне дефлаграційне горіння, одним з важливих вражаючих факторів якого є швидкісний напір газу, який сам по собі (без утворення ударної хвилі) може і зруйнувати, і перекинути об'єкт (перешкоду).

Формування вибухонебезпечних сумішей та закономірності виникнення та розвитку дефлаграційного горіння в об'ємі приміщення є предметом дослідження судової пожежно-технічної експертизи. Відомо, що для виникнення горіння необхідна наявність та взаємодія трьох матеріальних об'єктів: горючого матеріалу, окисника, джерела запалювання. При дефлаграційному горінні горючий матеріал і окисник являють собою суміш, яка вже підготовлена до горіння та може зайнятися

від будь якого джерела запалювання. Після запалювання поширення полум'я відбувається за кінетичним механізмом, внаслідок пошарового розігрівання початкової суміші за рахунок передачі тепла від зони горіння. Таким чином, неконтрольоване дефлаграційне горіння відповідає визначенню та механізму пожежі. Тобто, дефлаграційний вибух – це швидке горіння (швидка пожежа) газоповітряної, пароповітряної або пилоповітряної суміші. Наприклад, для пропаноповітряної суміші початкова швидкість полум'я складає близько 3 м/с. З вищевикладеного витікає, що дослідження обставин та механізму дефлаграційних вибухів відноситься до предмета пожежно-технічної експертизи та проводиться за загальною методикою дослідження пожеж.

Інша справа – детонація. Незважаючи на загальну хімічну природу з дефлаграцією (реакція горіння), вона сама поширюється внаслідок поширення ударної хвилі по горючій газоподібній суміші і являє собою комплекс ударної хвилі і хвилі хімічної реакції в ній. Детонація відрізняється від горіння тим, що хімічні реакції і процес виділення енергії йдуть з утворенням ударної хвилі в реагуючій речовині, і залучення нових порцій вибухової речовини в хімічну реакцію відбувається на фронті ударної хвилі, а не шляхом теплопровідності і дифузії, як при горінні. Різниця механізмів передачі енергії і речовини впливають на швидкість протікання процесів і на результати їх дії на навколишнє середовище. Індивідуальні вибухові речовини, як правило, містять кисень у складі своїх власних молекул. Це метастабільні речовини, які здатні зберігатися більш-менш тривалий час при нормальних умовах. Однак при ініціюванні вибуху речовини передається достатня енергія для самовільного поширення хвилі горіння або детонації, захоплюючи всю масу речовини. Приймаючи до уваги, що у вибухових пристроях, бойових припасах використовуються вибухові речовини, дослідження детонаційних вибухів відноситься до предмета судової вибухотехнічної експертизи (СВТЕ) і, як правило, являються комплексними – експертиза вибухових пристроїв і експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху.

Таким чином, в залежності від природи хімічного вибуху, судова експертиза може проводитись або за експертними спеціальностями 5.1 «Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу» та 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», або за експертною спеціальністю 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки».

Правильне визначення об'єкта дослідження і формулювання питань, розуміння особливостей різних експертних спеціальностей пожежно-технічного і вибухово-технічного дослідження, допомагає правильно розмежувати дані види досліджень, тим самим дає можливість зекономити час розслідування кримінальних проваджень, який

витрачається на проведення непотрібної експертизи і підвищити ефективність розслідування в цілому.

Список бібліографічних посилань:

1. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху / [Прохоров-Лукін Г. В., Пашенко В. І., Биков В. І. та ін.]. Київ: ТОВ «Еліт Прінт», 2011. 216 с.
2. Место взрыва как объект криминалистического исследования: учеб. пособ. / [Дильдин Ю. М. и др.]. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1991. 150 с.

УДК 343.983

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

кандидат психологічних наук, доцент

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики

та експертології Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3348-3331>

Світлана Миколаївна ЧЕРНОЛОВА,

головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів,

психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів, відділу дослідження

матеріалів, речовин і виробів Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАКОФАРБОВИХ МАТЕРІАЛІВ І ПОКРИТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ

Кількість автомобілів в світі з кожним роком збільшується. Станом на початок 2021 року показник автомобілізації жителів Києва вперше перевищив 400 авто на 1000 жителів. В цілому по країні цей показник становить 245 авто на 1 тис. українців [1]. Зі збільшенням кількості автомобілів, збільшується і кількість дорожньо-транспортних подій за їх участю. У 2020 році на українських дорогах трапилось понад 168 тисяч ДТП, із яких близько 26 тисяч – з постраждалими. За цей же період загалом загинула 3541 людина. В порівнянні з 2019 роком загальна кількість ДТП зросла на майже 8 тисяч.

Дорожньо-транспортна подія — це злочинне порушення правил безпеки руху й експлуатації автотранспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин та інших механічних транспортних засобів, внаслідок якого завдані середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження чи настала смерть потерпілого. Залежно від механізму події вони поділяються на такі: 1) зіткнення транспортних засобів один з одним (при зустрічному чи попутному рухові, бокові зіткнення); 2) наїзд транспортного засобу (на пішохода, нерухомий транспортний засіб, перешкоду, велосипедиста,

гужовий транспорт); 3) перекидання транспортного засобу (що буває порівняно рідко - при повороті на великій швидкості); 4) падіння пасажирів з транспорту; 5) інші дорожньо-транспортні події, що стають наслідком грубого порушення правил руху чи експлуатації транспортних засобів самими постраждалими (падіння транспорту в урвище, з мосту тощо) [2, с. 606-607].

У 2020 році сталось 7641 ДТП, де загинули або травмувались пішоходи. Окрім того, було зафіксовано 4432 ДТП за участю неповнолітніх (168 - загинули). Також сталось 1768 аварій, де померли або травмувались велосипедисти [3].

При розслідуванні злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху, для з'ясування обставин ДТП використовується експертне дослідження лакофарбового покриття. Основними завданнями криміналістичного дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів при розслідуванні ДТП є: виявлення мікрослідів і мікрочастинок лакофарбового покриття і матеріалів на предметі-носії, такому як, наприклад, транспортний засіб, одяг потерпілої особи, предметах дорожньої обстановки та інших предметах. За окремими частками лакофарбового покриття і слідами нашаруваннями проводиться ототожнення конкретного автомобіля, мотоцикла, встановлюється факт контактної взаємодії конкретних об'єктів (наприклад, пішохода і автомобіля); виявлення факту перефарбовування предмету; встановлення механізму утворення слідів речовини лакофарбового матеріалу або покриття на предметі-носії.

Для якісного проведення експертного дослідження лакофарбових матеріалів важливим є правильний вибір об'єктів, їх вилучення і упакування.

Огляд з метою пошуку лакофарбових матеріалів повинен проводитися при гарному денному освітленні або з використанням спеціальних освітлювальних приладів (джерело експертного світла OFK 8000 OPTIMAX, побутові ліхтарики, переносні фотоосвітлювачі, софіти і т. п.) [4, с.260-261]. Мікрочастки вилучають разом з одягом, а виявляють і досліджують в лабораторних умовах. Якщо одяг вологий, то спочатку він просушується, тільки після того упаковується в паперові конверти (папір) і відправляється на дослідження. При просушуванні об'єкта слід уникати його контакту з іншими об'єктами, які можуть залишити на ньому свої сліди. В практиці експертів Харківського НДЕКЦ був випадок, коли на експертизу лакофарбових матеріалів і покриттів надійшли частини розрізаного одягу з моргу, який був попередньо просушений на старому фарбованому паркані. На отриманому для дослідження одязі містилася велика кількість фрагментів побутової фарби, які значно утруднювали виділення лакофарбового покриття автомобіля і затягували термін проведення експертного дослідження. Оптимальним варіантом є

вилучення верхнього одягу безпосередньо на місці події, а не після того, як труп буде відправлено до моргу.

Для вилучення часток лакофарбового покриття використовуються пінцет, препарувальні голки, скальпель, мікропилозбірник, діелектричні палички, «лопатки» з паперу.

Експертне дослідження лакофарбових матеріалів і покрить дозволяє вирішувати як ідентифікаційні (встановлення конкретного автомобіля), так і діагностичні питання стосовно механізму дорожньо-транспортної події. Наприклад, при дослідженні лакофарбових матеріалів у ДТП за участю автомобілів «MERCEDES SPRINTER», «LEXUS ES 350» та велосипедиста, експертним шляхом вдалося з'ясувати механізм дорожньо-транспортної події, який дещо суперечив попередньо зібраним даним. В одному напрямку рухались автомобіль «MERCEDES SPRINTER» зеленого кольору та велосипед чорного кольору паралельно один одному (автомобіль рухався зліва відносно велосипеда, велосипедист рухався справа відносно автомобіля), автомобіль «LEXUS ES 350» червоного кольору рухався за ними на відстані. В певний період часу відбувся наїзд «LEXUS ES 350» червоного кольору на велосипед чорного кольору. На місці зіткнення були знайдені уламки бампера автомобіля «LEXUS ES 350». Водій автомобіля стверджував, що велосипедист впав йому під колеса. Велосипедист подробиць не пам'ятає, оскільки отримав тяжку травму голови, пам'ятав лише один факт, що бачив щось зелене. При проведенні експертного дослідження було виявлено на лівій резиновій рукоятці велосипеда та торці лівої металевої педалі мікронашарування часточок речовини схожої на лакофарбовий матеріал зеленого кольору. При експертному дослідженні лакофарбових матеріалів і покрить (експертна спеціальність 8.1.) автомобіля «MERCEDES SPRINTER» зеленого кольору були виявлені невеликі сколи лакофарбового матеріалу на правій висувній двері та невеликі сколи лакофарбового матеріалу на правій нижній частині короба. За допомогою криміналістичної лінійки було виміряно висоту велосипеда від землі до резинові рукоятки та від землі до педалі та встановлено, що можливо автомобіль «MERCEDES SPRINTER» зеленого кольору, проїжджаючи мимо велосипедиста не дотримався безпечної дистанції та вскочив зачепив велосипед, після чого велосипед почало розкачувати в різні боки та він впав прямо під колеса автомобіля «LEXUS ES350» червоного кольору, після чого останній наїхав на велосипедиста.

Враховуючи викладене, зауважимо, що експертне дослідження лакофарбових матеріалів і покрить при розслідуванні ДТП допомагає встановити конкретний транспортний засіб, який був на місці події і є її учасником, його колір, можливість перефарбовування, факт контактної взаємодії конкретних об'єктів (наприклад, велосипедиста і автомобіля), а також інші важливі деталі механізму події.

Список бібліографічних посилань:

1. У Києві в 2021 році «рівень автомобілізації» вперше перевищив 400 авто на 1000 жителів (в цілому по країні цей показник становить 245 авто на 1 тис. українців). URL: <https://itc.ua/news/u-ki%D1%94vi-riven-avtomobilizaczi%D1%97-vpershe-perevishhiv-400-avto-na-1000-zhiteliv-v-czilomu-po-kra%D1%97ni-pokaznik-stanovit-245-avto-na-1-tis-ukra%D1%97ncziv/> (дата звернення 23.05.2021).

2. Шепітько В.Ю., Глібоко В.М., Дудніков А.Л. Криміналістика: підручник для студентів юридичних спеціальностей вузів / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Ін-Юре, 2001. 682 с.

3. У 2020 році кількість ДТП зросла майже на 8 тисяч. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/01/13/7279729/> (дата звернення 23.05.2021).

4. Лозова С.М., Кокорін О.В., Лозовий А.О. Використання іноваційних засобів освітлення під час огляду місця події // Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 461с.

УДК 343.14

Оксана Степанівна МАЗУР,

кандидат юридичних наук, доцент,

головний спеціаліст відділу захисту інтересів дітей та протидії насильству Київської обласної прокуратури

СТАН ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЮ В УКРАЇНІ

Як відомо, у липні 1997 року Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), норми якої надають додаткове забезпечення прав людини, в тому числі в кримінальному судочинстві. Відповідно до ст. 9 Конституції України Конвенція та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Згодом, у 2006 році був прийнятий окремий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», який врегулював на законодавчому рівні практику виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також ст. 17 цього Закону містить норму про те, що практика ЄСПЛ є джерелом права та обов'язкова для застосування.

На жаль, від України до ЄСПЛ дуже часто надходять скарги за ст. 3 Конвенції «Заборона катування». Станом на 2020 рік, Європейським судом було винесено 19 рішень за скаргами на катування, 253 рішення за скаргами на нелюдське поводження та 109 рішень щодо неефективного розслідування порушених прав передбачених цією статтею [1].

Так, відповідно до щорічного звіту Уповноваженого з прав людини за 2020 рік Україна увійшла до п'ятірки європейських країн, які продовжували регулярні візити до місць несвободи з метою моніторингу додержання прав і свобод людини і громадянина в умовах пандемії.

У звіті зазначається, що порівняно з минулим роком кількість повідомлень, що надійшли до Уповноваженого, про порушення прав осіб у місцях несвободи зроста майже удвічі – 3 154 повідомлення проти 1775 у 2019 році, з них щодо додержання прав людини в установах ДКВС 2 388 (75%). Кількість повідомлень про факти катувань від громадян в місцях несвободи або їхніх родичів збільшилась з 43 у 2019 році до 165 у 2020 році.

За результатами моніторингових візитів Уповноваженого та розгляду повідомлень громадян виявлено численні порушення прав утримуваних осіб, зокрема, катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, свободу та особисту безпеку, охорону здоров'я та медичне забезпечення, належні умови утримання.

Частиною другою статті 28 Конституції України закріплено право людини і громадянина не бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Проте кількість звернень громадян до Уповноваженого у 2020 році щодо катувань та жорстокого поводження та результати моніторингових візитів свідчать про порушення цього права в усіх місцях несвободи [2].

На думку Уповноваженого до збільшення кількості таких випадків призводить формальне проведення службових та досудових розслідувань за фактами катувань, не притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, які їх вчиняють.

Відсутність внутрішнього контролю за діяльністю місць несвободи центральними органами виконавчої влади та неналежне його здійснення обласними державними адміністраціями та обласними радами призводить до нехтування персоналом місць несвободи нормами міжнародних та вітчизняних стандартів належного поводження з утримуваними особами.

Так, наприклад, під час моніторингових візитів 04 лютого 2020 року до Білоцерківського ВП ГУНП в Київській області та 05 лютого 2020 року до Ірпінського ВП ГУНП в Київській області Уповноваженим встановлено випадки нанесення працівниками поліції тілесних ушкоджень громадянам під час затримання.

За зверненням Уповноваженого за даними фактами ТУ ДБР у м. Києві внесено відомості до ЄРДР, за якими розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні за статтею 367 (Службова недбалість) Кримінального кодексу України. Досудове розслідування на даний час триває [2].

Але головне, як зазначає Європейський суд, розслідування повинно бути ефективним і в разі встановлення вини працівників поліції в конкретній ситуації, вони повинні понести покарання відповідно до законодавства.

Так, наприклад, у пілотному рішенні ЄСПЛ у справі «Каверзін проти України» від 15.05.2012 р. (Заява № 23893/03) суд зазначив, що частина цієї справи стосується повторюваних проблем, які лежать в основі частих порушень Україною статті 3 Конвенції. Зокрема, приблизно у 40 своїх рішеннях Суд встановив, що державні органи України були відповідальними за жорстоке поводження з особами, які трималися під вартою, та що ефективного розслідування тверджень про таке жорстоке поводження проведено не було. Також, зазначалось, що на той час на розгляді Суду знаходилося більше 100 справ, які стосуються тих самих питань.

Суд також зазначив, що порушення, встановлені в цьому рішенні, не пов'язані з якимсь поодиноким випадком чи особливим поворотом подій у цій справі, але є наслідком нормативно-правових недоліків та недоліків адміністративної практики державних органів щодо їх зобов'язань за статтею 3 Конвенції (п.п. 172-173) [3]. Тобто, на жаль, мають системний характер.

Але для того, щоб зменшити випадки подання скарг до ЄСПЛ від України на неефективне розслідування катування, держава в рамках здійснення заходів загального характеру та виконання позитивних зобов'язань повинна змінити діюче законодавство, а саме ст. 127 Кримінального кодексу України «Катування». Для приведення у відповідність визначення терміна «катування» вимогам ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких та таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання пропонуємо повернути редакцію ст. 127 Кримінального кодексу України, яка діяла до 2005 року та містила відповідні кваліфікуючі ознаки у 3 та 4 частині зазначеної статті. Оскільки зазначена невідповідність терміна «катування», окрім інших факторів, призводить до безкарності посадових осіб.

Список бібліографічних посилань:

1. Статистичні дані Європейського суду з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2020_ENG.pdf.

2. Щорічна доповідь урядового уповноваженого з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні

2020p.URL:<https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentation-s/&page=5>.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Каверзін проти України» від 15.05.2012 р. (Заява № 23893/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#top.

УДК 343.1: 343.98.064: 343.985.2

Андрій Олександрович МАКСИМЕНКО,

*старший судовий експерт сектору дослідження звуко- та відеозапису
відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;*

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ, ОПЕРАТИВНИХ ТА ЕКСПЕРТНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО- ЗВУКОЗАПИСУ

Ефективність розкриття і розслідування злочинів знаходиться в прямій залежності від успішної взаємодії слідчого апарату, оперативно-розшукових служб, органів дізнання та експертної служби. Найчастіше результати судової експертизи звуко- та відеозапису, на підставі якої встановлені особи, причетні до скоєння злочинів, є єдиним прямим доказом по кримінальному провадженню.

Аналіз діяльності сектору дослідження звуко- та відеозапису Харківського науково дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України показав, що за період 2018-2019 рр. по матеріалах кримінальних справ, порушених за ознаками злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, становить в середньому 20% від загальної кількості виконаних експертиз, за ознаками злочинів у сфері економічної діяльності - 30%, за ознаками злочинів проти власності - 15%, за ознаками злочинів проти громадської безпеки - 20%, 15% експертиз проводяться за ознаками інших видів злочинів.

Зростання потреб оперативних служб і слідчих підрозділів в проведенні досліджень та експертиз по фонограмах викликало низьку проблем, обумовлених недостатньо скоординованими взаємодіями слідчих, оперативних підрозділів та підрозділів експертної служби, основними з яких є:

- Проблеми прогнозування термінів виконання призначеної судової експертизи звуко- та відеозапису;

- труднощі у формулюванні перед експертом оптимальних і коректних питань;

- труднощі у отриманні порівняльних зразків голосу і мовлення.

На адресу Харківського НДЕКЦ МВС зі слідчих підрозділів періодично надходять листи, в яких ініціатор клопоче про прискорення виконання експертизи. Проведеним аналізом листів-прискорень встановлено, що на експертизу надходить весь масив фонограм, отриманих протягом декількох місяців в процесі запису і прослуховування телефонних переговорів, що становить великий обсяг роботи для експерта. При цьому оперативний співробітник або слідчий, направляючи матеріали на експертизу звуко- та відеозапису, найчастіше не може коректно оцінити який призначається їм обсяг робіт та розрахувати приблизний час виконання призначеної ним експертизи, так як спирається на кількість матеріальних носіїв фонограм (наприклад, один CD або DVD, карта пам'яті тощо), не враховуючи, що тільки один CD може вміщати більше 10 годин мовленнєвої інформації і містити більше 600 фонограм [3].

Відповідно до методик, що використовуються в Харківському НДЕКЦ МВС, при вирішенні поставлених питань проводяться наступні етапи роботи:

1. Опис носіїв об'єктів дослідження;
2. Визначення об'єктів дослідження, тобто пошук на наданих носіях файлів фонограм (відеофонограм), що необхідно дослідити, згідно із питаннями, поставленими в постанові (ухвалі суду) про призначення експертизи;
3. Розрахунок та фіксація контрольних сум досліджуваних файлів;
4. Диференціація (розмежування) реплік і атрибуція їх учасникам розмов, формування окремих файлів мовних сигналів кожного з учасників розмов на кожній досліджуваній фонограмі;
5. Проведення попереднього аналізу щодо відповідності реплік кожного диктора на кожній досліджуваній фонограмі зразкам голосу та мовлення особи, що ідентифікується;
6. Визначення придатності мовленнєвих сигналів, за якими буде проводитися подальше дослідження. Експерт по кожному сформованому на попередньому етапі файлу мовних сигналів визначає не менш 4 технічних параметрів придатності мовленнєвих сигналів для ідентифікаційних досліджень.
7. Встановлення дослівного змісту розмов, на яких є придатні для дослідження мовленнєві сигнали або порівняння розмов, зафіксованих у фонограмах із графічним відображенням тексту розмов, у разі, якщо на експертизу надані протоколи за результатами негласних слідчих (розшукових) дій, або протоколи прослуховування фонограм;
8. Самий трудомісткий етап - проведення експертами роздільного і порівняльного ідентифікаційного, дослідження трьома видами аналізу: аудитивним, інструментальним та лінгвістичним;

9. Прийняття рішень по кожній парі порівнюваних осіб проводиться окремо по кожному виду дослідження і спільно за сукупністю всіх застосованих методів дослідження;

10. Проведення досліджень фонограм з виявлення наявності або відсутності ознак монтажу чи інших змін, привнесених в процесі запису або після її закінчення, методами аудитивного та інструментального аналізу;

11. Оформлення висновку експерта;

12. Оформлення супровідної документації до висновку експерта [1].

При розрахунку трудовитрат на проведення досліджень необхідно враховувати і такі чинники як: якість запису досліджуваних фонограм і обсяг мовленнєвого матеріалу на них, якість зразків голосу та мовлення, обсяг і наочність мовленнєвого матеріалу на них; порівнянність зразків голосу та мовлення з досліджуваними фонограмами, наявність у експерта відповідного програмного забезпечення, необхідного для зчитування та копіювання інформації, що міститься на наданих на експертизу носіях. У разі виявлення значних відмінностей зразків мовлення і мовлення учасників розмов на досліджуваних фонограмах, проведення ідентифікаційних досліджень може істотно утруднити, що, відповідно, збільшить і терміни проведення експертизи [4].

У разі, якщо експерт доходить висновку, що зразки голосу та мовлення особи не відповідають вимогам, експерт направляє ініціаторові клопотання про надання додаткових зразків голосу та мовлення особи, що суттєво впливає на збільшення строків виконання експертизи [1].

Крім того, якщо на експертизу (дослідження) направляються багатооб'єктні матеріали в рамках однієї постанови (ухвали суду). Коли ж кількість об'єктів (фонограм) відповідає числу експертних завдань, оперативний співробітник або слідчий отримує результати проведеної експертизи в мінімальний термін, внаслідок чого перспектива узгоджених дій експертів, оперативних служб і слідчого апарату стає більш прозорою і дозволяє розподіляти роботу з потрібних об'єктів (фонограм) за ступенем їх пріоритетності, що, в свою чергу, впливає на хід розкриття і розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судову експертизу»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків: Одисей, 2012. 360 с.

3. Пашаева Э.Х. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в принятии процессуальных решений // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и

искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2013. № 6 (32): в 2-х ч. Ч. I.

4. Хуртилов В.О., Назарова Т.В., Панасюгина Л.Е., Лебедев К.А., Ремизова Н.В., Авдюхина О.А., Алёшина В.А. Криминалистическое исследование фонограмм ограниченного объема и низкого качества записи: Учебное пособие. М.: ЭКЦ МВД России, 2007.

УДК 343.98

Тетяна Миколаївна МЕНЬШИХ,

судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

БЕЗПЕКА ІГРАШКИ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Іграшки та ігри – це особливий вид товарів, призначених для виховання дітей. Вони сприяють розвитку, допомагають пізнавати навколишній світ, привчають до праці, формують характер. Споживчі властивості іграшок проявляються при їх використанні дітьми в процесі гри. Іграшка є важливим засобом виховання, формування особистості дитини, сприяє розумовому, фізичному і естетичному розвитку.

Іграшки є складною групою товарів. Асортимент іграшок поділяють за трьома основними ознаками: за віком дітей, за педагогічним призначенням, за матеріалом виготовлення. Виробництво іграшок в нашій країні постійно розширюється. Високими темпами розвивається виробництво електрифікованих і електронних іграшок, більше приділяється уваги випуску наборів і предметів для дитячої творчості.

Основні етапи товарознавчої експертизи іграшок мають на увазі діагностику в наступних напрямках: 1) безпеку і екологічність матеріалу; 2) відсутність алергенних і токсичних речовин в складі покриття і барвників; 3) наявність і характеристики запаху; 4) рівень крихкості іграшки; 5) наявність небезпечних для здоров'я дитини деталей; 6) наявність видимих і прихованих дефектів, причини їх утворення; 7) дотримання правил зберігання або експлуатації; 8) наявність необхідної документації на товар і відповідність його цій документації та ін. [1].

Відповідно до регулюючих актів іграшки повинні бути піддані приймальним, кваліфікаційним, приймально-здавальним, сертифікаційним випробуванням та випробуванням на безпеку. Випробування на безпеку здійснюються на етапі виробництва (при приймальних або кваліфікаційних випробуваннях) і при періодичних на відповідність вимогам безпеки, що встановлені чинними нормативно-

технічними документами на іграшки. Результати оформлюються протоколом. Сертифікаційні випробування здійснюються на відповідність вимогам безпеки, що встановлені чинними нормативно-технічними документами на іграшки, та, за бажанням замовника, – на відповідність іншим вимогам. Випробування повинні провадитися випробувальними організаціями за призначенням органу з сертифікації. Результати оформлюються протоколом. На державному рівні якість іграшок, вимоги до них регулюються державними стандартами ДСТУ EN 71-1:2019 (EN 71-1:2014, IDT) «Безпечність іграшок. Частина 1. Механічні та фізичні властивості», ДСТУ EN 71-2:2018 «Безпечність іграшок. Частина 2. Займистість», ДСТУ EN 71-3:2019 «Безпечність іграшок. Частина 3. Міграція певних елементів» та іншими правовими та нормативними актами [2].

Вимоги цих стандартів гармонізовані з чинним міжнародним стандартом на безпеку іграшок. Вимоги безпеки поділяються на вимоги до конструкції, кріпильних деталей, гострих кутів, дротів, жорстких деталей, до складних пристроїв і привідних механізмів.

Потенційна небезпека та низька якість іграшок, представлених на вітчизняному ринку, вражає. Більшість з них поступає в продаж без узгодження з боку Державної санітарно-епідеміологічної служби, не маючи відповідних документів, що підтверджують їх якість і безпечність. Для того щоб правильно обрати якісну та безпечну іграшку, необхідно врахувати наступні аспекти. Перш за все, потрібно бути обачними та звернути увагу на супроводжувальні документи. Маркування на упаковці свідчить про те, чи відповідає іграшка вимогам стандартів. Також важливо бути уважним щодо рекомендованого віку, з якого можна її використовувати. По-друге, важливим є склад хімічних елементів матеріалу, з якого зроблено іграшку, адже сьогодні в Україні продається величезна кількість іграшок, що містять небезпечні речовини, такі як формальдегід, толуол, фенол. Ці сполуки здатні викликати алергічні реакції в дитини та навіть вражати центральну нервову систему. Іграшки повинні бути красиво оформлені, мати гладку поверхню, покриття повинне бути рівномірним, без пропусків, патьоків. Іграшки повинні бути безпечними, гігієнічними, повинні добре очищатися і митися. Заводні іграшки повинні мати безвідмовно дієвий механізм. Звуки, які видають іграшки, повинні бути приємними для слуху. Фарби повинні бути абсолютно нешкідливими. Перелік барвників та інші вимоги до якості іграшок визначаються санітарними правилами з виробництва та продажу іграшок [3, с. 162- 163].

Також важливими є критерії оцінки соціально-психолого-педагогічного впливу іграшок на здоров'я дитини, які рекомендуються до уваги підприємствам-виробникам, торговельним організаціям та працівникам освітніх закладів. Вони поділяються на дві основні групи.

I група – критерії, що визначають вплив іграшки на здоров'я, безпеку та емоційне благополуччя дитини. Згідно з цими критеріями

іграшки не повинні: провокувати дитину на агресивні дії; викликати у дитини прояви жорстокості стосовно персонажів гри; провокувати ігрові сюжети, пов'язані з насильством та аморальністю; викликати нездоровий інтерес до сексуальних проблем, що виходять за рамки віку дитини; провокувати дитину на зневажливе або негативне відношення до расових особливостей чи фізичних недоліків інших людей.

Наявність в дитячій іграшки хоча б однієї з ознак I групи критеріїв означає невідповідність вимогам безпеки іграшки в цілому.

Критерії II групи визначають показники якості іграшок, що спрямовані на забезпечення розвитку дитини: поліфункціональність – можливість гнучкого використання іграшки відповідно до задуму дитини, сюжету гри в різних функціях; можливість застосування в спільній діяльності – іграшка може використовуватись як в колективних видах діяльності, так і ініціювати спільні дії; дидактична цінність – здатність іграшки виступати засобом навчання дитини; естетична цінність – іграшка повинна бути засобом художньо-естетичного розвитку дитини, формувати хороший смак, сприяти формуванню мистецьких уподобань та навичок. Наявність в іграшки хоча б одного критерію II групи свідчить про її освітню цінність [4].

Отже, асортимент іграшок надзвичайно різноманітний і безперервно оновлюється з урахуванням останніх досягнень в різних областях знань. Багато іграшок оснащуються електронікою та іншими механізмами, що приводять іграшки в рух, що забезпечують виконання голосових команд, що перетворюють їх в іграшки з штучним інтелектом. Іграшка – це специфічний товар, що несе соціальне навантаження і наділений особливими споживчими властивостями. Сучасною тенденцією є пред'явлення високих вимог до якості і безпеки іграшок, а також контроль за дотриманням відповідності характеристик іграшок певному віку дітей.

Список бібліографічних посилань:

1. Експертиза якості дитячих іграшок. Освіта та самоосвіта. URL: <http://referatss.com.ua/work/ekspertiza-jakosti-ditjachih-igrashok/> (дата звернення: 31.05.2021).
2. ДСТУ EN 71-1:2019 Безпечність іграшок. Частина 1. Механічні та фізичні властивості (EN 71-1:2014 + A1:2018, IDT) URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=88698 (дата звернення: 31.05.2021).
3. Ермолаєва М., Артюх Т. Оцінка якості та безпечності дитячих іграшок на ринку України. Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті: програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10–11 квітня 2014 р. К.: НУХТ, 2014. Ч. 1. С. 162-163
4. Классификация игрушек. URL:

УДК 343.148

Ганна МЕЩАНИНОВА

*судовий експерт сектору молекулярно-генетичних досліджень відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5396-379X>*

Анна ПАВЛІЙ

судовий експерт сектору обліку генетичних ознак людини відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Ірина ЄПРИНЦЕВА

судовий експерт сектору молекулярно-генетичних досліджень відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПРИЗНАЧЕННЯМ ТА ПРОВЕДЕННЯМ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Різноманітний характер аспекту проблеми призначення та проведення комплексної експертизи потребує детального наукового розгляду та уваги в судово-експертних установах.

Комплексна експертиза відображає об'єднання знань для рішення злободенних завдань слідства. Вплив наукового та технічного прогресу, а також висока швидкість здобуття знань в галузі судової експертизи стали невід'ємними для розвитку комплексної експертизи. Завдання слідчого процесу все частіше потребують міжгалузевого вирішення питань, що в свою чергу об'єднує експертів різного профілю та відкриває перспективи розвитку судової експертизи. Основна ознака наукового прогресу в галузі судової експертизи – це створення всебічного розгляду досліджуваного об'єкта шляхом комплексного підходу. Формування нових галузей знань за рахунок використання комплексного підходу має велику практичну цінність для розвитку науки в галузі. Учені та практики давно переконалися, що тільки при комплексному дослідженні реалізується стосовно одного й того самого об'єкта всебічність його вивчення [1].

Розроблення форм взаємодії експертів тісно пов'язане з процедурами вирішення інтеграційних завдань, а їх обґрунтована побудова є неможливою без вироблення основних принципів співробітництва фахівців. Належний рівень співробітництва непросто уявити без організованого професійного спілкування суб'єктів судової експертизи [2].

Удосконалення та розроблення нормативно-правових документів та актів, які регламентують діяльність судово-експертних установ при проведенні комплексних експертиз є однією з головних потреб. Уточнення та роз'яснення питань про координацію діяльності експертів, порядок їх взаємодії на різних етапах експертного дослідження, форми здійснення роботи експертів, потребує постійного чіткого розроблення порядку проведення комплексних експертиз в експертній практиці.

Завдання, які постають перед судово-експертними установами, службами та підрозділами в нових умовах, вимагають пошуку й визначення шляхів підвищення ефективності існуючої системи організації судово-експертної діяльності, оптимізації її організації та правового забезпечення, виявлення й усунення різноманітних суперечностей, неузгодженості, прогалин в організації діяльності експертних установ. Це насамперед застосування новітніх досягнень науки та техніки, стандартизація й сертифікація єдиних науково обґрунтованих методик судово-експертних досліджень, вирішення нетрадиційних експертних завдань, скорочення термінів виконання експертиз, підвищення їх об'єктивності, якості та доказової цінності. Такий сучасний підхід на методичному й технічному рівнях до проведення комплексних криміналістичних і судово-медичних експертиз означатиме вихід на якісно новий рівень у розвитку діяльності судово-експертних установ систем Мін'юста України й МОЗ України.

З метою підвищення якості комплексних експертиз у сфері судової медицини та криміналістики велика увага має приділятися створенню відповідних міжвідомчих інструкцій, підвищенню професійної майстерності експертів за вказаними напрямками судово-експертних досліджень, удосконаленню методичної бази, упровадженню нових видів експертних досліджень, спільному проведенню заходів навчально-методичного характеру, виробленню концептуальних підходів, що може бути реалізоване на рівні міжвідомчої програми розвитку судово-експертних установ, відповідності судових експертиз міжнародним стандартам, отримання міжнародного стандарту акредитації за певними напрямками діяльності, підвищенню професійного рівня експертних кадрів, рівня взаємодії з правоохоронними та судовими органами, зміцненню міжнародного співробітництва, удосконаленню матеріально-технічної бази.

Список бібліографічних джерел:

1. Майлис Н.П. Об актуальности использования комплекса знаний в различных направлениях судебной экспертизы. Эксперт-криминалист. - 2008. - № 4. - С. 5-7.
2. Сімакова-Єфремян Е.Б. Сутність суб'єкта інтеграції знань при проведенні комплексних судово-експертних досліджень. Теорія та

практика судової експертизи і криміналістики. Х. : Право, 2006. Вип.6. С. 108-117.

УДК 343.982.35

Дмитро Олексійович МІЩЕНКО,

завідувач сектору трасологічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ

Ефективна правоохоронна система є однією зі складових сучасного правового суспільства. Однією з основних задач такої системи є боротьба зі злочинністю. Для її вирішення правоохоронці мають цілий арсенал засобів та методів, які дозволяють отримати необхідну інформацію.

Одним із джерел такої інформації є криміналістичні обліки. Відповідно, висока продуктивність їх використання є однією із складових високоефективної правоохоронної діяльності.

Наразі ведення таких обліків віднесено до повноважень Експертної служби МВС. Проблемні питання взаємодії правоохоронних органів та експертних підрозділів за напрямком функціонування криміналістичних обліків піднімались неодноразово, але деякі з них на сьогодні не знайшли свого логічного вирішення. На одному із таких питань, яке стосується функціонування трасологічного обліку, як одного із різновидів криміналістичних обліків, пропонуємо зупинитись більш детально.

Однією з невід'ємних складових функціонування криміналістичних обліків є їх нормативне забезпечення. На сьогодні, основним нормативно-правовим актом, що регламентує функціонування криміналістичних обліків та чи не єдиним, що регулює питання ведення трасологічного обліку є Наказ МВС України від 10.09.2009 р. №390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» [1].

До трасологічного обліку вміщуються сліди взуття, знарядь зламу, транспортних засобів та рукавичок, вилучені під час оглядів місць подій, інших слідчих дій. Спрощено, функціонування обліку передбачає направлення слідів після визнання їх за результатами експертного дослідження придатними для ідентифікації чи встановлення групової належності, після чого ці сліди перевіряються за відповідними оперативно-пошуковими колекціями, тобто порівнюються з іншими слідами, які були поміщені до обліку раніше; за результатами такої перевірки приймається рішення про подальше поміщення направлених слідів до обліку.

Однак сліди за своєю природою є відображеннями слідоутворюючих об'єктів. Таким чином, порівняння між собою слідів, вилучених під час оглядів та інших слідчих дій за різними подіями, у випадку встановлення їх збігу свідчить про те, що сліди, вилучені з місць вчинення різних подій могли бути залишені одним взуттям. Така інформація, безумовно є корисною для правоохоронних органів, проте її значення для встановлення кола причетних до вчинення злочинів осіб сумнівне. Подібне використання трасологічного обліку робить його менш ефективним на тлі інших видів криміналістичних обліків.

В якості прикладу можна навести дактилоскопічний облік, до якого окрім слідів, вилучених під час слідчих (розшукових) дій, поміщаються зразки папілярних узорів конкретних осіб (дактилокарти). Відповідно, при проведенні перевірок між собою порівнюються не лише сліди, а й зразки папілярних узорів цих осіб. Це дозволяє розширити коло можливих збігів та суттєво розширити можливості використання даного обліку, зокрема дозволяє ідентифікувати особу, яка залишила сліди, що перевіряються або були поміщені до обліку раніше. Таким чином, цінність інформації, отриманої в ході таких перевірок, є значно вищою. В якості іншого прикладу можна привести балістичний облік з тією лише відмінністю, що перевірки за ним дозволяють ідентифікувати не конкретну особу, а екземпляр зброї, з якого було зроблено постріл.

Що ж стосується трасологічного обліку, то одним із шляхів підвищення його ефективності та інформативності є запровадження механізму системного відібрання відтисків взуття визначеного контингенту осіб (які доставляються до підрозділів поліції, затримуються за вчинення правопорушень тощо) з метою їх направлення для проведення перевірок за колекціями слідів взуття трасологічного обліку. Однак, можливість проведення таких перевірок чітко не регламентована жодним нормативно-правовим актом.

Окрім того, проведенням аналізом чинного законодавства не вдалося встановити процесуально закріплену процедуру відібрання таких відтисків. Так, статтею 245 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2] передбачено лише процедуру отримання зразків для експертизи; статтею 274 КПК України – процедуру негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Однак, жоден з цих варіантів не охоплює проведення перевірки за криміналістичними обліками, яка фактично не закріплена, як процесуальна дія. Крім того, не всі особи, взуття яких доцільно перевіряти за трасологічним обліком, підпадають під коло дії кримінально-процесуального законодавства, наприклад, затримані в адміністративному порядку.

У наведених вище прикладах подібні проблеми не виникають через наявність нормативного регулювання. Так, дактилоскопіювання

визначених категорій осіб та направлення їх дактилоскопічних карт для перевірок за дактилоскопічним обліком передбачено пунктом 1.5 Наказу МВС України від 11.09.2001 р. №785 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України» [3], а також частиною 2 статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» [4]. Щодо роботи балістичного обліку, то обов'язкове відстрілювання визначених категорій зброї передбачено розділом II Наказу МВС №390.

Беззаперечним є той факт, що криміналістичні обліки мають вагомe значення для роботи правоохоронців по боротьбі зі злочинністю, відповідно.

Отже, з огляду на викладене, ефективне функціонування окремих видів обліків, зокрема трасологічного, неможливе без внесення змін у чинне нормативно-правове регулювання даного виду діяльності.

Список бібліографічних посилань:

1. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ МВС України від 10.09.2009 р. №390 [Електронний ресурс] : Офіційний веб-портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: наказ МВС України від 11.09.2001 р. №785 [Електронний ресурс] : Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01>.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. Електронний ресурс [Електронний ресурс] : Офіційний веб-портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

УДК 343.98

Юрій Михайлович МИРОШНИЧЕНКО,

кандидат юридичних наук,

суддя Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9114-1495>

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ – АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Добре відомо, що криміналістика виникла як наука про методи розслідування злочинів. Тому спочатку сферою застосування її

рекомендацій було тільки досудове розслідування. Однак у міру розвитку криміналістичної науки ставало все більш зрозумілим, що її рекомендації можуть з успіхом бути використані й у процесі судового розгляду при проведенні тих або інших дій з дослідження й оцінки наявних і отримання нових доказів. Вивчення можливостей і меж застосування даних криміналістики судом у ряді випадків виявило необхідність таких криміналістичних рекомендацій, які призначалися б саме для суду, враховували специфіку судового провадження та його відмінності від досудового розслідування [1, с. 38].

Першою фундаментальною працею, в якій обґрунтовується принципова можливість і необхідність застосування досягнень криміналістики в судовому провадженні стала монографія Л. Ю. Ароцкера «Використання даних криміналістики в судовому розгляді кримінальних справ» (Москва, 1964). В ній автор пропонує систему положень криміналістики, що використовуються в суді, назвати «судовою криміналістикою» [2, с. 24-25]. Значно пізніше російський науковець О. Ю. Корчагін у своєму дисертаційному дослідженні (Краснодар, 2008) пропонує створення в криміналістиці розділу під назвою «Криміналістичне забезпечення судового розгляду», в якому, за його задумом, мають бути сконцентровані дослідження теоретичних питань, проблем організації судового розгляду, використання спеціальних знань у суді, судової тактики та судової методики [3, с. 29-30]. Серед вітчизняних дослідників даної проблематики заслуговують на увагу кандидатська дисертація М. Й. Вільгушинського «Тактика судового слідства в системі криміналістики» (Харків, 2009) та дисертація доктора юридичних наук І. І. Когутича «Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді» (Київ, 2010).

Однак, попри важливість сформульованих протягом попереднього періоду розвитку криміналістики теоретичних положень, окремі з них втратили актуальність у зв'язку з кардинальною зміною доказової парадигми в кримінальному судочинстві, яка ознаменувалася ухваленням КПК України 2012 року й загострила давню дискусію з приводу ролі суду в змагальному процесі та суб'єктів криміналістичної діяльності на стадії судового розгляду кримінальних справ. Неоднозначне ставлення вчених не тільки до розуміння сутності доказової діяльності суду, а й загалом до питання доцільності її виділення в самостійний вид криміналістичної діяльності, що має власний зміст і структуру, які істотно відрізняють її від діяльності сторін кримінального провадження, є одним із вагомих факторів, які визначають актуальність даної проблематики.

Водночас не всі аспекти криміналістичного забезпечення судового провадження в результаті проведених досліджень були піддані науковому аналізу. Комплексне дослідження проблем криміналістичного забезпечення як системи наукових розробок та їх упровадження в

практику судового розгляду кримінальних справ взагалі відсутнє. Показовим у цьому сенсі є той факт, що автори численних підручників і навчальних посібників, розрізняючи в структурі криміналістичної тактики слідчу тактику і тактику судову зосереджуються виключно на висвітленні питань тактики досудового розслідування. З огляду на це випускники юридичних вишів практично не мають уявлення про специфіку судових ситуацій та судових версій, особливості судового допиту, огляду, інших процесуальних дій слідчого характеру. Поза увагою залишається надзвичайно важливий для ефективного судочинства напрямок криміналістичної тактики – організація та планування судового розгляду. Про методику судового розгляду окремих категорій кримінальних справ і зовсім не йдеться.

Зважаючи на це, нами розпочато дослідження, метою якого є розкриття змісту категорії «криміналістичне забезпечення судового провадження» та формування концептуальних основ відповідної системи знань. Окрім теоретичної значущості, тема цього дослідження має й чіткі виходи на підвищення ефективності діяльності професійних учасників судового розгляду шляхом упровадження в практику кримінального судочинства криміналістичних методів і засобів. Для реалізації зазначеної мети планується вирішити наступні основні завдання:

- визначити філософські основи вчення про криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальних справ;
- проаналізувати історію формування та визначити сучасний стан криміналістичного забезпечення судового провадження;
- обґрунтувати науковість нового вчення з позиції загальнотеоретичних положень наукознавства та усталених підходів до розуміння сутності окремих криміналістичних теорій;
- з'ясувати зміст категорії «криміналістичне забезпечення» та можливість її розповсюдження на сферу судової діяльності;
- сформулювати визначення поняття «криміналістичне забезпечення судового провадження»;
- розробити структурну модель теорії криміналістичного забезпечення судового провадження та визначити її місце в системі криміналістики;
- визначити коло суб'єктів криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ;
- обґрунтувати активну роль суду в процесі доказування як передумову розробки адресованих йому криміналістичних прийомів і методів;
- висвітлити проблеми правового забезпечення криміналістичної діяльності на стадії судового розгляду кримінальних справ та підготувати пропозицій щодо його вдосконалення;

- розробити організаційні основи криміналістичного забезпечення судового провадження;
- підготувати практичні рекомендації щодо організації та планування судового провадження, методів дослідження доказів;
- розглянути проблеми впровадження криміналістичних розробок в судову практику та шляхи її розв'язання.

Зрештою ми виходили з розуміння того, що період кількісного накопичення знань про використання криміналістичних засобів в процесі судового розгляду привів до їх якісного зростання, яке неминуче вимагає переходу до нового, глибшого вивчення сутності досліджуваного об'єкта, що можливо тільки в рамках цілісного, відносно закінченого вчення, яким повинна стати теорія криміналістичного забезпечення судового провадження. Окремі положення, які будуть покладені в її основу, вже досить широко застосовуються в науковому обігу. Назріла нагальна необхідність переходу до вищого, у порівнянні з попереднім, рівня узагальнення теоретичного знання. Розроблені до цього часу окремі теоретичні конструкції, що стосуються організаційного, тактичного, методичного забезпечення судового розгляду створили передумови та вказали шлях до створення нової, більш загальної теорії. Звісно, кожна така теорія на початкових етапах свого розвитку може здаватися спірною і суб'єктивною. Проте, аби переконатися в життєздатності нового вчення завжди потрібен перший крок, з якого починається процес його формування.

Список бібліографічних посилань:

1. Лившиц Е. М., Белкин Р. С. Тактика следственных действий. Москва, 1997. 176 с.
2. Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. Москва : Юридическая литература, 1964. 223 с.
3. Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методологические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2008.

УДК 343.36

Анна Олександрівна НАУМОВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-4273-8068>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ДОКАЗІВ

Діяльність правоохоронних органів з розслідування та вирішення

кримінальних справ пов'язана зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів і їх процесуальних джерел, саме тому питання недопустимості фальсифікації доказів є одним із найбільш важливих у кримінальному судочинстві.

У статті 10 Загальної декларації прав людини та статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, зазначено, що кожна людина для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на те, щоб її справа була розглянута з дотриманням всіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. Проблеми захисту прав і свобод людини досліджували Ю. П. Аленін, О. М. Бандурка, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, В. Т. Маляренко, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. П. Шибіко та інші. На жаль, національна система органів кримінальної юстиції України на належному рівні не забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина у кримінальному процесі. Про це свідчать матеріали слідчої, прокурорської, судової практики, результати наукових досліджень, правова статистика.

Так, за даними Департаменту процесуального керівництва Генеральної прокуратури України деякі оперативні працівники, слідчі під час розслідування злочинів допускають фізичне і психічне насильство, фальсифікацію доказів та інші серйозні порушення прав і свобод особи [1]. За результатами наукового дослідження серед слідчих органів внутрішніх справ поширеними способами фальсифікації доказів є: складання протоколів слідчих дій, які фактично не проводились (76%); знищення речових доказів, або їх заміна іншими (56%), внесення змін до процесуальних документів (51%); підrobка реквізитів процесуальних документів (39%) [2, с. 5].

Кримінально-процесуальними наслідками фальсифікації доказів є притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності, незаконне звільнення підозрюваного або обвинуваченого від кримінальної відповідальності, постановлення неправосудного вироку. Держава, її органи та посадові особи, у зв'язку із недосконалістю чинного кримінального процесуального, кримінального законодавства, не забезпечують на належному рівні викриття і розслідування кожного факту фальсифікації доказів на досудовому слідстві та засудження завідомо невинуватої особи.

Варто зазначити, що фальсифікація доказів завжди є неминучим «супутником» досудового розслідування і проблемою вітчизняного правосуддя. Чинне кримінальне законодавство не передбачає самостійної норми про відповідальність за фальсифікацію доказів. У частині 2 статті 372 КК фальсифікація визначається кваліфікаційною ознакою притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Водночас, подібні діяння визнаються злочинними і складають самостійний склад злочину у кримінальному законодавстві інших пострадянських держав (Азербайджанська Республіка – ст. 294 КК, Республіка Білорусь – ст.

395 КК, Російська Федерація – ст. 303 КК, Республіка Молдова – ст. 310 КК, Республіка Грузія – ст.ст. 369, 369-1 КК, Киргизька Республіка – ст. 326 КК).

Фальсифікація доказів небезпечна за сутністю, способами вчинення злочину. Одиначний факт фальсифікації доказової інформації автоматично ставить під сумнів законність судового рішення, завдаючи тим самим шкоду інтересам правосуддя в цілому. Окрім цього, фальсифікація доказів підриває основи правосуддя, порушує процесуальні права обвинуваченого, підсудного - на судовий захист, на справедливий судовий розгляд. Вважаємо, що фальсифікація доказів у кримінальному судочинстві має підвищену суспільну небезпеку, самостійні способи вчинення фальсифікації і тяжкі наслідки - засудження невинуватого або звільнення від кримінальної відповідальності особи винуватої у вчиненні злочину..

У спеціальних дослідженнях з проблем кримінальної відповідальності за фальсифікацію доказів суспільна небезпека подібних дій визначається через рівні шкідливого впливу на суспільні відносини в ході здійснення судочинства. Так наприклад, В.В. Вишняков вказує, що шкода від фальсифікації доказів на загальносоціальному рівні веде до підриву суспільних очікувань, заснованих на вірі в торжество справедливості і закону, до формування правового нігілізму, недовіри до судової влади. На індивідуальному рівні, на думку цього ж дослідника, використання фальсифікованих доказів може привести до прийняття незаконних та необґрунтованих процесуальних рішень, що в свою чергу не тільки применшує авторитет правосуддя, але і порушує права і свободи осіб, залучених до судочинства [3, с. 13]. Ми підтримуємо точку зору науковців, які суспільну небезпеку фальсифікації доказів розглядають на трьох взаємопов'язаних рівнях: індивідуальному, загальному соціальному, універсальному. Так, індивідуальний рівень, суспільної небезпеки фальсифікації доказів полягає у тому, що фальсифікація завдає шкоди інтересам конкретного учасника судочинства. При цьому завдана шкода не обмежується порушенням процесуальних прав, але має й інші найрізноманітніші прояви. Зокрема, фальсифікація доказів у цивільних справах може заподіяти майнову шкоду, підірвати репутацію суб'єкта господарювання, довести до банкрутства підприємство. Фальсифікація доказів у кримінальній справі може призвести до необґрунтованого та незаконного засудження, тобто заподіяти моральну шкоду честі та гідності особистості, спричинити майнову шкоду (в разі засудження до штрафу або виправних робіт), обмежити свободу (при засудженні до покарання у вигляді позбавлення волі), завдати фізичну і ушкоду людині. На загальному соціальному рівні суспільна небезпека фальсифікації доказів полягає у зростанні недовіри громадян до органів досудового розслідування і судовій системі, авторитету правосуддя в цілому. Універсальний (природний правовий) рівень суспільної небезпеки

фальсифікації доказів полягає у порушенні невідчужуваних прав людини на судовий захист і справедливий судовий розгляд, які виступають гарантією всіх інших прав та свобод особи у судочинстві.

Як свідчить практика у судовому розгляді цивільних, адміністративних справ мають місце факти, коли учасники процесу надають недостовірну інформацію, сфальсифіковані докази. Зазначені дії призводять до постановлення суддею незаконного рішення, спричинення майнової, моральної, фізичної шкоди особі.

Принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною (ст. 3 Конституції України) конкретизується у інших нормах, зокрема, кримінально-правових. У зв'язку з цим вважаємо, що доцільно фальсифікацію доказів у цивільній, адміністративній справі, кримінальному провадженні виокремити як самостійний склад злочину у Кримінальному кодексі України.

Список бібліографічних посилань

1. Погляд експертів на проблему катувань в Україні та імплементацію Стамбульського протоколу // Правозахисна група «Січ» : сайт. 28.02.2020. URL: <http://sich-pravo.org/poglyad-ekspertiv-na-problemu-katuvan-v-ukrayini-ta-implementatsiyu-stamul'skogo-protokolu/> (дата звернення: 22.05.2021)
2. Пінчук Д.В. Кримінально-процесуальні наслідки фальсифікації доказів : автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09.КНУВС. Київ. 2009. 16 с.
3. Вишняков В.В. Кримінально-правова оцінка доказів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007. 33 с.

УДК 575.2

Андрій Миколайович НІКІТЕНКО

завідувач сектору обліку генетичних ознак людини відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Жанна Ігорівна БАЗИЛЮК

судовий експерт сектору молекулярно-генетичних досліджень відділу біологічних досліджень та обліку Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

МУТАЦІЯ В ЛОКУСІ DYS576 Y – ХРОМОСОМИ

Переважаюча частина спадкової інформації міститься в хромосомах, які знаходяться в ядрах клітин. Ядро соматичних клітин містить 22 пари аутомосом та одну пару статевих хромосом. Стать людини визначається поєднанням статевих хромосом - X та Y. Ця система визначення статевої

належності характерна як для людей, так і для переважної більшості ссавців.

X- та Y-хромосоми людей мають гомологічну ділянку, в якій відбувається їх синапис і можливий кросинговер. Гени, які містяться у статевих хромосомах людини, розподіляють на три групи в залежності від їх місця локалізації. Розрізняють гени повністю зчеплені зі статтю, які передаються виключно через X-хромосому, виключно через Y-хромосому та частково зчеплені зі статтю, що можуть переходити від однієї хромосоми до іншої в результаті кросинговеру [3].

Середовище перебування чоловічої хромосоми сприяє високому рівню її мутації. Y-хромосома міститься виключно у сперматозоїдах, які піддаються множинним клітинним поділам в процесі гаметогенезу. З кожним поділом збільшується ймовірність виникнення мутацій на рівні нуклеотидів. Зокрема, середовище ячок, у якому перебувають сперматозоїди, також сприяє виникненню мутацій. Ці фактори підвищують ризик виникнення мутацій Y-хромосоми в 4,8 разів у порівнянні з іншими хромосомами [3].

В ході проведення судових молекулярно-генетичних досліджень було відмічено мутацію в локусі DYS576 Y-хромосоми.

Виділену ДНК з об'єктів типували за допомогою методу полімеразної ланцюгової реакції з використанням стандартного набору (набір специфічний тільки для ДНК людини) реактивів для ідентифікації «PowerPlex Y23 System» виробництва фірми «Promega» (США) за локусами DYS576, DYS389 I, DYS448, DYS389 II, DYS19, DYS391, DYS481, DYS549, DYS533, DYS438, DYS437, DYS570, DYS635, DYS390, DYS439, DYS392, DYS643, DYS393, DYS458, DYS385, DYS456, YGATAH4 у відповідності до інструкції, наданої виробником реагентів. Реакцію ампліфікації проводили з використанням ампліфікатора GeneAmp PCR System 9700 фірми «Applied Biosystems» (США) [1].

При постановці реакції ампліфікації використовували позитивний контроль (реакційна суміш містила контрольну ДНК 2800М, надану виробником реагентів із завідомим набором алелей по кожному локусу) та негативні контролю, які не містили ДНК (в реакційні суміші додавали бідистильовану деіонізовану воду) [1].

Розділення та детекцію флуоресцентно мічених ампліфікованих фрагментів проводили з використанням автоматичного аналізатору ДНК 3500 Genetic Analyzer фірми «Applied Biosystems» (США) в середовищі полімеру POP4, довжина капілярів - 36,0 см, час прогону - 42 хв. Визначення довжин ампліфікованих фрагментів та встановлення номерів алелів проводили відповідно до внутрішнього розмірного стандарту WEN 500 та алельного леддеру, що входить до набору реагентів, за допомогою програмного комплексу GeneMapper ID-X v 1.5 [1].

Було проведено дослідження Y – хромосоми особи, його батька та сина. Реакцію ампліфікації об'єктів проводили тричі, для виключення імовірності помилок. У всіх випадках значення алельної характеристики досліджуваної особи, чоловіка середнього віку, в локусі DYS576 було «16; 19». Як відомо в статевих хромосомах гаплоїдний набір алелів. В нашому випадку, в локусі DYS576 Y – хромосми, відбулась дуплікація алелів. Алельна характеристика батька та сина, досліджуваної особи, в локусі DYS576 була «19».

Подібна зміна алельної характеристики свідчить про те, що мутація в цьому випадку не перейшла від батька нашому об'єкту дослідження, і не передалась сину. Імовірно, ця мутація відбулась в результаті кросинговеру на етапі мейозу.

Таким чином, Y- хромосома є одним з найбільш продуктивних інструментів популяційної і еволюційної генетики людини. Дослідження генетичної різноманітності цієї частини генома почалися пізніше, ніж для інших типів маркерів. Завдяки свої гаплоїдності, передачі за чоловічою лінією та відсутності рекомбінації, Y-хромосома стала високopersпективним маркером, який використовується у популяційно-генетичних дослідженнях [2].

Варто відзначити, що сучасний рівень науки дозволяє дослідити різноманітність варіантів Y-хромосоми і її еволюцію. Нас чекає повна каталогізація SNP і STR Y- хромосоми і їх філогенетична прив'язка. Імовірно, розвиток сучасних методів, пов'язаних з секвенуванням протяжних ділянок або усієї Y-хромосоми, сприятиме покращенню філогенетичного аналізу чоловічих ліній. Очікується істотний прогрес і в статистичних методах оцінки віку ліній Y- хромосоми, уточнення темпу мутації Y-STR [2].

Отже, дослідження Y-хромосоми є перспективним для ідентифікації біологічних слідів та визначення біологічної спорідненості за чоловічою лінією.

Список бібліографічних джерел:

1. Аббасов Р.Г., Повх А.С., Романчук С.М. Методика проведення молекулярно-генетичних досліджень. К.:ДНДЕКЦ МВС України. 2018. С. 75.
2. Степанов В.А., Харьков В.Н., Пузырев В.П. Эволюция и филогеография линий Y-хромосоми человека. Вестник ВОГис. 2016. Т. 10. № 1. С. 57 – 72.
3. Grützner F., Rens W., Tsend-Ayush E., El-Mogharbel N., O'Brien P., Jones R., Ferguson-Smith M., Graves J. M. In the platypus a meiotic chain of ten sex chromosomes shares genes with the bird Z and mammal X chromosomes. *Nature*. 2004. № 432. P. 913–917.

ПРОЯВИ КСЕНОФОБІЇ ЯК МОТИВУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Прояви агресії та нетерпимого ставлення окремих осіб до представників суспільства, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями, сексуальною орієнтацією тощо є соціальною і політичною проблемою майже кожної країни. Для України останнього часу ця проблема постає особливо гостро.

В сучасному суспільстві прояви нетерпимості до людей, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями тощо характеризуються доволі ємким загальним терміном - «ксенофобія». Розуміння даного терміну знаходиться на стику психології, політології, соціології та кримінального права. Походження слова ксенофобія має грецьке коріння: «xenos» від грецького - чужий, сторонній, і «phobos» - прояв нав'язливого страху, ненависті, ворожості, злості.

Ксенофобія - це стійке нав'язливе почуття страху, ненависті, ворожості стосовно чужинців чи чужоземного, нетерпимості та неприязні до представників іншої нації, віросповідання, культури, національності, іноземців чи представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого. Цей психоемоційний стан особи, який виражається в негативному відношенні до іншого - «чужого» суб'єкта, ґрунтується на певному негативному *стереотипі*. Він формується у особи (або у певної соціальної групи) на основі її знань, переконань і досвіду.

В залежності від певних стереотипів, можна виділити наступні основні прояви ксенофобії (нетерпимості).

1. Расизм - це переконання у тому, що одна раса за своєю природою краща ніж інша. Виражається у почуттях неприязні, ворожості, страху, ненависті представників європеїдної раси до негроїдної, і навпаки.

2. Етнофобія - це нетерпиме ставлення до людей іншої нації, народу. Різновидами етнофобії виступають наступні прояви.

Шовінізм - проголошення однієї нації головнішою над іншими.

Проявляється, як правило, у формі неповаги і принизливого ставлення народу однієї держави до народу іншої держави (вважаються більш слабкими, менш розвиненими тощо). Історичним прикладом шовінізму і

крайньої форми націоналізму була політика фашизму.

Антисемітизм – це вороже ставлення до представників єврейського народу і їх культури.

Фашизм – ідеологія проголошення однієї нації головнішою, що заснована на політичній диктатурі та масовій пропаганді культу ненависті до інших представників націй. Як правило, супроводжується застосуванням насильства до окремих представників і груп населення, та встановленням крайніх форм дискримінації у всіх сферах життя.

Геноцид – це крайня форма (стадія) фашизму, сутність якої полягає у повному або частковому знищенні окремих груп населення або цілих народів. Геноцид може здійснюватись владними представниками відкрито, наприклад, через застосування зброї (в тому числі масового знищення), або завуальовано. Прикладом останньої форми може служити політика керівництва ВКП(б) та уряду СРСР у 1932-1933 роках, яка призвела до організації штучного голоду і багатомільйонних смертей серед сільського населення на території Української СРР та Кубані.

3. Релігійна нетерпимість – це активна неприязнь до цінностей, поглядів і традицій прибічників інших релігійних вірувань, течій. Проявлятися вона може як на рівні особистісному у формі ворожого ставлення представників один до одного, так і у міжконфесійній боротьбі і протистоянні, появі релігійних, агресивно налаштованих фанатиків. Прикладом може бути розповсюдження у сучасному суспільстві нетерпимого ставлення мусульман до християн.

4. Мовна антипатія – це вороже ставлення та неповага до особи, яка не володіє мовою місцевого населення.

5. Сексизм – це упереджене ставлення чоловіків до жінок, яке засноване на ідеології нерівності прав. Це стереотип домінування осіб однієї статі над іншою.

6. Нетерпимість за віковою ознакою або станом здоров'я - принизливе ставлення, неповага і упередженість до осіб похилого віку, інвалідів, ВІЧ-інфікованих, психічнохворих людей тощо.

7. Гомофобія – почуття ненависті по відношенню до гомосексуалістів; часто супроводжується внутрішніми страхами власних сексуальних фантазій та імпульсів.

Розглядаючи расову, національну чи релігійну нетерпимість, як мотив вчинення насильницьких злочинів (в тому числі вбивств), необхідно виходити з того, що основою його виступає один із вказаних негативних *стереотипів* у особи. Відповідно до нього особа сприймає будь-яку іншу людину (в даному випадку, яка характеризується ознаками іншої раси, національності, релігійних поглядів), її зовнішність, поведінку негативно і упереджено. Якщо це *упереджене ставлення* особи при певних обставинах обумовлює *вираз агресії* до іншої людини (групи людей) у вигляді завдання

їй тілесних ушкоджень, умисного спричинення смерті, мордуванні тощо, має місце кваліфікуюча ознака - вчинення злочину з мотиву нетерпимості.

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що однією з актуальних проблем сьогодення є потреба ретельного дослідження природи ксенофобії в суспільстві, аналізу особливостей механізмів вчинення злочинів на її ґрунті. Адже вони несуть особливу небезпеку для людства. На відміну від інших, від них потерпають не поодинокі жертви. Їх особливість в тому, що вони сіють розбрат і ворожнечу серед цілих груп населення, і поміж державами. Вони стають підґрунтям некерованих масових акцій, терористичних актів і, навіть, війн. Вкрай необхідно, на нашу думку, зараз приділити увагу формуванню низки концептуальних положень щодо методик розслідування злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ненависті, і виробленню механізму протидії цьому явищу.

УДК 343.985

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1, Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-;0002-7635-1160>

Нурлана Джахїдівна ТАПДИГОВА

курсант Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЯВІВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЯК ОСНОВА РОЗБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Торгівля людьми та укладення інших незаконних угод щодо людини на сучасному етапі представляють собою кримінальний бізнес, який в світі за рівнем злочинного доходу займає третє місце після наркобізнесу та торгівлі зброєю. Вивчення досвіду правоохоронних органів у виявленні, розкритті і розслідуванні торгівлі людьми свідчить про наявність неабияких труднощів у цьому напрямку. Справа у тім, що ця злочинна діяльність, як правило, має оболонку цивільно-правових відносин (усиновлення, працевлаштування, надання медичних послуг тощо). На сучасному етапі виявляється дуже багато сфер легальної діяльності, під прикриттям якої здійснюється «торгівля живим товаром». На жаль, у криміналістичній літературі склалося так, що основна увага приділяється тільки одному різновиду торгівлі людьми – вербуванню, продажу і втягуванню молодих жінок в систему сексуальної експлуатації.

Щодо інших проявів цього злочину, то про них у кращому випадку тільки згадується.

На нашу думку, для розробки ефективного механізму боротьби із торгівлею людьми необхідно дослідити всі сучасні прояви цього злочину, виробити їх криміналістичну класифікацію і відповідно до кожної класифікаційної групи виробити рекомендації з розслідування.

Ми вважаємо, що критерієм криміналістичної класифікації можуть виступати вид експлуатації потерпілої особи та її соціально-демографічна характеристика (стать, вік, образ життя тощо).

На підставі вказаного критерію торгівлю людьми та інші незаконні угоди щодо людини можна класифікувати на наступні різновиди.

1. Вербування, продаж і втягування людей в систему сексуальної експлуатації.

2. Торгівля жінками з метою примусу їх до вагітності.

3. Передача співробітниками дитячих будинків та інтернатів дітей через механізм усиновлення (удочеріння) особам з патологічними сексуальними потребами.

4. Передача медичним персоналом психічно хворих людей або тих, що знаходяться в тяжкому (без свідомості) стані внаслідок коми, паралічу ЦНС, а також залежних від апаратів стимуляторів серця чи вентиляції легень для подальшої трансплантації їх органів або для проведення дослідів над ними.

5. Доставка та передача людей для їх трудової експлуатації (виконання сільськогосподарських, будівельних та інших робіт).

6. Доставка батьками (в т.ч. попечителями, вчителями) за винагороду дітей в фотостудії для зйомки відео- і фотоматеріалів порнографічного характеру.

7. Передача батьками своїх дітей іншим особам для використання їх у жебрацтві, або для використання їх в якості донорів для трансплантації органів.

8. Передача медичним персоналомпологових будинків новонароджених особам, які не можуть мати дітей внаслідок безпліддя, або для подальшого використання дитини в якості донорів для трансплантації їх органів чи матеріалу для виділення стовбурових клітин.

Наведена криміналістична класифікація незаконних угод щодо людини звичайно не містить переліку всього різноманіття проявів цього злочину, але вона, на наш погляд, може слугувати принциповою схемою для розробки методик розслідування окремих різновидів цього надзвичайно різноманітного виду злочинів.

УДК: 343.147:343.344:623.444

Алла Сергіївна ПАШИЄВА,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2709-0590>

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТАЛЬНОЇ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Відповідно до офіційної статистики Генеральної прокуратури України за 2016 рік було зареєстровано 5976 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 263 КК України, за 2017 рік – 7677, за 2018 рік – 7262, за 2019 рік – понад 6 тис., за 2020 рік – 5116 і за січень-квітень 2021 року – 1911 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 263 КК України. З них 54,2 % становлять випадки, за якими провадження направлено до суду з обвинувальним актом. За окреслений період із застосуванням холодної зброї вчинено понад 2 тис. злочинів, з яких умисні вбивства становлять 16 %, умисні тяжкі тілесні ушкодження – 8,5 %, розбої – 13,4 % [1].

За результатами вивчення 250 обвинувальних вироків суду щодо призначення покарання за вчинення злочинів, передбачених ст. 263 КК України, встановлено, що 38 % з них становлять порушення ч. 2 (носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу). Найчастіше предметом злочину є ножі (42,1 %), нунчаку (18,9 %), кастети (15,8 %), багнети (7,4 %) та кистені (5,3 %) [2].

Під час розслідування злочинів, вчинених із застосуванням метальної холодної зброї, невідкладною СРД, яку визнають інформаційним інструментом подальшого процесу збирання доказів є огляд місця події. Невідкладне та якісне проведення огляду дозволяє отримати найбільш повну інформацію про вчинене правопорушення, механізм його здійснення та особу, яка його вчинила, а також забезпечує обрання оптимального напрямку процесу розслідування.

До проведення огляду в процесі розслідування злочинів зазначеної категорії необхідно залучати спеціаліста, зокрема фахівця в галузі зброезнавства, з метою всебічного дослідження місця події, а також попереднього дослідження виявлених об'єктів і встановлення їхніх ознак і властивостей. Основними завданнями спеціаліста під час підготовки та проведення огляду місця події є: забезпечення необхідного обладнання; допомога щодо визначення меж і послідовності огляду; вирішення питання про залучення спеціалістів інших галузей; складання планів, схем,

графічних зображень, креслень; застосування технічних засобів; виявлення, фіксація, вилучення, упакування та забезпечення збереження слідової інформації; надання консультацій слідчому; допомога у складанні процесуальних документів [3, с. 8, 13].

Метою залучення спеціаліста до огляду місця події є розширення практичних можливостей слідчого щодо кваліфікованого проведення СРД, що сприяє повному, об'єктивному та всебічному з'ясуванню обставин події, яка розслідується, а також виявленню, фіксуванню та вилученню об'єктів, що можуть бути доказами [4, с. 167]. Важливим видом спеціальних знань при розслідуванні злочинів із застосуванням метальної холодної зброї є знання в сфері зброезнавства й трасології.

Під час написання дисертаційного дослідження нами, шляхом опитування 164 слідчих та 120 інспекторів-криміналістів Національної поліції України з питань розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням метальної холодної зброї, було з'ясовано, що на думку 100 % опитаних респондентів, використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням метальної холодної зброї, сприяє усесторонньому, повному і неупередженому дослідженню обставин, які підлягають доказуванню, і навіть коли слідчий володіє спеціальними знаннями, він має залучати спеціаліста до проведення будь-якої СРД (74 % опитаних респондентів).

Основним завданням спеціаліста під час огляду місця події за наявності інформації про застосування метальної холодної зброї, є виявлення, фіксація і вилучення метальної холодної зброї, стріл, болтів, куль, наконечників, що використовують як снаряди для луків й арбалетів, слідів застосування метальної холодної зброї; фіксація місця розташування зброї, снарядів і слідів на місці події, особливостей обстановки місця події, які можуть мати відношення до застосування метальної холодної зброї; в місцях, де могло відбуватись виготовлення метальної холодної зброї виявленню, фіксації і вилученню також підлягають наявне устаткування та інструменти, макети метальної холодної зброї, література з виготовлення і ремонту зразків метальної холодної зброї, сліди її виготовлення, ремонту та перероблення, спеціальний одяг.

З тактичної точки зору огляд місця події злочинів, вчинених із застосуванням метальної холодної зброї, не має суттєвих відмінностей, окрім того, що сама метальна холодна зброя, особливо механічна, є специфічним об'єктом і потребує особливого відношення. Такі об'єкти, а також сліди, залишені ними, вимагають пильної уваги під час їх виявлення, огляду, фіксації, вилучення та пакування.

Необхідно зазначити, що сліди за фактом застосування метальної холодної зброї поділяють на сліди застосування зброї та сліди володіння та користування зброєю. Сліди застосування залишаються у вигляді: а) пошкоджень на одязі та тілі потерпілого, на предметах обстановки місця

події; б) слідів крові, виділень та часток організму потерпілого на одязі, тілі та предметах на місці події; в) слідів металізації та речовини, що утворились на тілі й одязі потерпілого від металу зброї та речовин на ній; г) крові, частинок тканин, органів, волосся, волокон одягу на зброї; д) крові, виділень та часток організму потерпілого на одязі та тілі злочинця. Сліди володіння та користування зброєю залишаються на деталях зброї та на одязі особи, яка користувалась нею у вигляді: а) слідів, що відображають приналежність предмета конкретній особі (ініціали, прізвище, ім'я, монограма й інші знаки на зброї); б) слідів, що залишились на зброї в результаті дії заточки, дефекти клинка (затуплене вістря, зазубрене лезо); в) слідів пальців рук; г) часток речовин та волокон, що потрапили на зброю з місця її зберігання та носіння; д) слідів металізації на одязі злочинця; е) випадкові пошкодження одягу злочинця зброєю, яку він носив. Сукупність таких слідів допоможе з достовірністю встановити власника знаряддя злочину, особу, що її застосовувала, факт використання зброї проти конкретної особи, деякі обставини спричинення пошкоджень [5, с. 49].

Пакування металльної холодної зброї також потребує особливої уваги, адже його необхідно здійснювати з урахуванням забезпечення безпеки оточуючих осіб та збереження самої зброї, а також слідів, які можуть бути на ній залишені. Порядок пакування таких об'єктів розглянуто нами у попередніх роботах.

Отже, огляд місця події під час розслідування зазначених злочинів є обов'язковою початковою СРД. Своєчасне та організаційно правильне проведення огляду місця події з використанням криміналістичних знань, техніко-криміналістичних засобів та методів, а також тактичних прийомів дозволить досягнути основної мети огляду та забезпечити подальше розслідування необхідними даними.

Список бібліографічних посилань:

1. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 18.05.2021).

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 23.08.2020).

3. Пашиєва А. С. Криміналістичне дослідження металльної холодної зброї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2020. 20 с.

4. Ковалевська Є. В. Правове регулювання участі суб'єктів, що володіють спеціальними медичними знаннями, у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 165–175.

5. Подшибякин А. С. Холодное оружие. 3-е изд. доп. и перераб. Москва : ЦентрЮрИнфоР, 2003. 256 с.

УДК 343.98

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

кандидат юридичних наук,

*директор Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України;*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9397-2738>

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ ЯК РОЗДІЛУ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Використання досягнень природничих і технічних наук у вирішенні завдань кримінального судочинства давно й успішно застосовується у діяльності з протидії злочинності в усьому світі. При цьому варто відзначити, що розвиток теоретичних засад і практичної реалізації природничо-технічного напрямку у вітчизняній криміналістиці відбувається повільніше порівняно з іншими складовими цієї науки. Наприклад, таке важливе досягнення світової криміналістики останніх десятиліть, як ДНК-аналіз (ДНК-профілювання), в нашій країні до галузей криміналістичної техніки взагалі не віднесено. Рівень розвитку її новітніх сфер (дослідження комп'ютерної техніки й електронних носіїв інформації, матеріалів і речовин тощо) є недостатнім. Не можна визнати задовільним і стан впровадження сучасних розробок у розділах, які є традиційними (дактилоскопія, судова балістика, техніко-криміналістичне дослідження документів тощо). Спостерігається стійка тенденція до вичленення з криміналістики такої галузі знань, як судова експертиза. Все це фактично створило реальні передумови до перетворення вітчизняної криміналістики виключно в науку про тактичні і методичні аспекти розслідування кримінальних правопорушень, що, по-перше, не відповідає світовим уявленням про її зміст, а, по-друге, в подальшому може призвести до її зникнення шляхом злиття з кримінальним процесом.

Основними причинами такого становища видаються як негаразди в економіці держави, які не дозволяють забезпечити належний рівень фінансування правоохоронних органів і судово-експертних установ, так і недостатнє теоретичне опрацювання проблем і перспектив розвитку криміналістичної техніки як складової частини криміналістики. При цьому на особливу увагу заслуговують питання щодо вдосконалення структури криміналістичної техніки та змісту її окремих галузей з огляду на сучасні підходи, які застосовуються у найбільш розвинених зарубіжних державах.

Як відомо, в Україні з радянських часів переважало розуміння криміналістики як науки, що має виключно правову (юридичну) природу. Лише в останні роки активізувалась дискусія, спрямована на удосконалення такої концепції у напрямі визначення синтетичної (комплексної) природи, мультидисциплінарності цієї науки.

Вважаємо, що криміналістичну техніку варто розуміти як природничо-технічний розділ науки криміналістики, який вміщує сукупність наукових положень і практичних рекомендацій щодо використання в криміналістичній діяльності технічних засобів і методів дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень.

Питання щодо змісту цього розділу є складним, зважаючи на неоднозначні підходи до розуміння системи криміналістики та споріднених наук як у різних країнах світу, так і в Україні.

Відомо, що в країнах класичного права (Великобританії, США, Австралії тощо) аналогом криміналістики є судова наука (Forensic Science), яка об'єднує будь-які галузі знань, що пристосовані до вирішення завдань судочинства. У багатьох державах Європи також сформовано технічну галузь під різними назвами: наукова поліція, технічні методи розслідування злочинів, технічна поліція тощо. В Німеччині та інших, в тому числі постсоціалістичних, державах розвивається криміналістика, яка включає в себе технічні, організаційні, тактичні та методичні аспекти протидії злочинності. Не дивлячись на різницю в концепціях розвитку моделей криміналістики, загальною проблемою у світі є неоднозначність підходів щодо визначення переліку технічних галузей відповідної науки. Єдності в цих питаннях немає, адже в різних країнах значно відрізняється стан і обсяг розвитку окремих галузей судових наук і криміналістики в цілому.

Видається, що основною проблемою, яка впливає на встановлення усталеної структури криміналістичної техніки в Україні, є недостатня визначеність співвідношення криміналістики і судової експертизи (судової експертології). Чимало вітчизняних науковців розглядають останню галузь як окрему науку, тому дослідницькі технології, що застосовуються у сфері судово-експертної діяльності, віднесено до її предмету. Але нам видається доцільним попередити про загрозу подальшого протиставлення вітчизняних уявлень про криміналістичну науку підходам, що застосовуються в розвинутих країнах світу. В цьому сенсі варто відзначити, що окремий розвиток науки про судову експертизу може призвести до подальшого вилучення природничо-технічного напрямку (криміналістичної техніки) з криміналістики і в кінцевому рахунку перетворення останньої тільки у сферу знань про тактичні й організаційні прийоми та методи розслідування злочинів. Але в такому разі судова експертологія має перетворитись у вітчизняний аналог судової науки (Forensic Science), тобто в криміналістику в її інтерпретації, прийнятої в країнах класичного права. Це не відповідає багаторічній традиції розвитку криміналістики як у нашої державі, так і в інших країнах. Тому нам видається більш обґрунтованим подальший повноцінний розвиток криміналістичної техніки як окремого розділу криміналістичної науки, що містить єдиний сплав знань про засоби, прийоми і методи виявлення, вилучення, фіксації та дослідження

слідів кримінальних правопорушень. У свою чергу теоретичні засади судової експертизи мають залишатись у складі криміналістичної науки, зокрема, в числі її загальнотеоретичних положень.

Варто вказати, що сьогодні в Україні як окремі наукові галузі існують лише декілька судових наук, зокрема, судова медицина, судова психіатрія, юридична (судова) психологія. Водночас більшість судових наук самостійного розвитку не мають, а отже, на нашу думку, повинні бути віднесені до окремих галузей криміналістичної техніки як розділу криміналістики. Разом із розвитком її «традиційних» розділів актуальними є питання формування сфер, пов'язаних із використанням із метою вирішення криміналістичних завдань досягнень молекулярної генетики (насамперед дослідження ДНК), аналітичної хімії та інформаційно-комунікаційних технологій. Загалом же структура криміналістичної техніки має визначатись із урахуванням сучасного стану розвитку окремих галузей та дисциплін із будь-яких природничих і технічних наук, пристосування досягнень яких має значення для дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень.

У підсумку зазначимо, що, до структури криміналістичної техніки як частини криміналістики варто відносити такі основні розділи: 1) загальні положення (правові й організаційні основи використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, класифікація техніко-криміналістичних засобів і методів); 2) криміналістична фотографія, звуко- та відеозапис; 3) криміналістичне дослідження ДНК; 4) криміналістична трасологія; 5) криміналістичне дослідження документів і поліграфічної техніки; 6) криміналістичне дослідження письма; 7) криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин; 8) криміналістичне дослідження зовнішності людини (габітологія); 9) криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів; 10) криміналістичне дослідження транспортних засобів і транспортних подій; 11) криміналістичне дослідження у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Цей перелік не є вичерпним, оскільки розвиваються та знаходять певного практичного застосування й інші галузі. Наприклад, потребують наукового аналізу перспективи таких поширених напрямів як криміналістичне дослідження місця події, судова одорологія, криміналістична поліграфологія тощо.

УДК 343.9

Роман Валерійович ПЕРЦЕВ,

заступник начальника слідчо-криміналістичного відділу поліції Ізраїлю по центральному округу, м. Рамля, Ізраїль.

аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права ім. Князя Володимира Великого;

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9471-2962>

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО ЗІ СПЕЦІАЛІСТОМ-КРИМІНАЛІСТОМ ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ІЗРАЇЛЮ

Взаємодії слідчого з підрозділами експертної служби органів внутрішніх справ є основою успішного розслідування та розкриття злочинів. Воно повинно проводитися відповідно до закону і підзаконних нормативних актів, а також відповідно до чіткого розуміння прав і обов'язків, закріплених у відповідних інструкціях і наказах.

Відомо, що експертно-криміналістичні підрозділи володіють специфічними засобами і методами для огляду місця злочину, що в подальшому може допомогти слідчому в розслідуванні і розкритті злочину, тому важливо, щоб ці можливості і знання використовувалися комплексно і ефективно.

Конкретні принципи взаємодії в Україні позначені в наказі Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів попереднього розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України у запобіганні кримінальних правопорушень, їх виявлення та розслідування».[1]

Для розкриття кримінальних злочинів та огляду місць злочинів у підрозділах поліції України створюються слідчо оперативні групи (далі - СОГ), до складу яких входять слідчий, працівник оперативного підрозділу та інспектор-криміналіст.

За інструкцією слідчий є старшим групи, керує діями інших членів СОГ і відповідає за якість проведення огляду місця події; вилучає речі і документи, що мають значення для кримінального провадження, в тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи.

Інспектор-криміналіст на місці події:

1) надає консультацію слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

3) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками віддалених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення.

З інструкції випливає, що слідчий, який є старшим СОГ, проводить огляд місця події, проводить спільну або узгоджену діяльність з працівниками карного розшуку, а також співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів та інших служб органів внутрішніх справ, здійснювану з метою успішного розкриття, розслідування та запобігання злочинам.

Взаємодії слідчого з інспектором-криміналістом на огляді місця події може зводитися до консультації (рекомендацій) з питань, що вимагають спеціальних знань і навичок, які слідчий може взяти до уваги або відхилити.

Варто відзначити, що в подальшому розслідування даної кримінальної справи у зв'язку із завантаженістю слідчого або з інших причин можуть доручити слідчому, який не входив до складу СОГ і не присутній на місці огляду.

Розглянемо правові основи для розслідування злочинів у Національній поліції Ізраїлю, одним з них є постанова «Про поліцію» [2] в якій говориться, що поліція Ізраїлю займається запобіганням і розкриттям правопорушень. Також в даній постанові говориться, що кожен поліцейський повинен мати повноваження, імунітет і недоторканність, пов'язані зі службою поліцейського відповідно до закону, і приймає на себе всі пов'язані з цим обов'язки і відповідальність [3].

Таким чином з даної постанови випливає, що в межах правових актів кожен поліцейський поліції Ізраїлю має повноваження для розслідування злочинів і затримання винних.

Для підвищення ефективності роботи поліція поділена на підрозділи і відомства, які відповідають за виконання конкретних завдань, орієнтуючись на специфіку роботи даного підрозділу, професійну підготовку поліцейського і його освіту.

У поліції Ізраїлю є спеціальний відділ, в чій завдання входить в тому числі виявлення правопорушень, виявлення злочинців, збір доказів і притягнення підозрюваних до відповідальності [4].

Ведення кримінальної справи передається слідчому, який уповноважений поліцією Ізраїлю проводити поліцейське розслідування. Слідчий несе відповідальність за ведення поліцейського розслідування, процес розслідування спрямований на збір фактів і доказів з метою прояснення питань: чи було скоєно кримінальний злочин, який злочин було скоєно і хто його скоїв [5].

Для взаємодії зі слідчими органами і допомоги у розслідуванні злочинів, зокрема на місці злочину, в поліції Ізраїлю створено експертно-

криміналістичне підрозділ, який входить до складу слідчого управління поліції, головним завданням якого є розвиток і просування в області судово-криміналістичної ідентифікації для підвищення ефективності слідчих органів у веденні досудового розслідування і подальшого направлення справи до суду.

Серед інших функцій експертно-криміналістичного підрозділу - надання підтримки слідчим підрозділам поліції Ізраїлю та органам безпеки збір речових доказів на місцях злочину, їх дослідження в лабораторіях судової експертизи [6].

До оглядів місць події залучаються слідчі-криміналісти, в чиї обов'язки входить безпосередній огляд місця події, збір і фіксація речових доказів, необхідних для розкриття цього злочину, опитування свідків, що перебувають на місці події, а також заповнення звітів і рапортів з огляду місця події для подальшої передачі їх слідчому, який веде справу.

У деяких випадках огляд місця події проводиться безпосередньо слідчим-криміналістом, які мають відповідну кваліфікацію і залучений до огляду місця події слідчим органом. Присутність слідчого на місці огляду не обов'язкова і залежить від виду злочину та інших факторів, які можуть вплинути на необхідність його присутності (тяжкі та особливо тяжкі злочини, велика кількість постраждалих або свідків).

По закінченню огляду місця події та вилучення всіх речових доказів слідчим-криміналістом складається звіт про виконану роботу, вилучені речові докази (якщо такі є), рекомендації слідчому про направлення вилучених об'єктів на подальше дослідження і перевірку, а також пишеться висновок по огляду місця події.

В рамках порівняння практики роботи поліції України та Ізраїлю щодо взаємодії слідчого з фахівцем-криміналістом при огляді місця події були відзначені загальні сторони, а також і істотні відмінності:

- в обох випадках слідчий в рамках правових норм та інструкцій є відповідальним за ведення поліцейського розслідування та встановлення осіб причетних до його вчинення;

- у Національній поліції України слідчий залучає фахівця-криміналіста (інспектора-криміналіста) для консультації з питань, що вимагають спеціальних навичок і знань, а також для перевірки місця злочину на наявність слідової інформації. На огляді місця події інспектор-криміналіст підпорядковується слідчому і передає йому всі виявлені речові докази для фіксації в протоколі огляду;

- взаємодія слідчого і фахівця-криміналіста у поліції Ізраїлю відбувається шляхом безпосереднього залучення криміналіста до огляду місця події, що надає йому повноваження проводити огляд місця події (якщо в огляді необхідна участь спеціаліста-криміналіста, наприклад, квартирні крадіжки) в окремих випадках без присутності слідчого на місці огляду, що дозволяє знизити навантаження на слідчі органи, і може

дозволити їм займається безпосередньо своїм основним завданням, розслідуванням і притягненням підозрюваних до відповідальності.

Резюмуючи, варто відзначити, що злочинність не стоїть на місці і активно розвивається, використовуючи нові методи і сучасні технології, таким чином взаємодія слідчого з експертними підрозділами та іншими органами на огляді місця події має ґрунтуватися насамперед на ефективній і оперативній роботі цих органів в рамках правових норм, використанні і впровадженні новітніх технологій, а також спиратися на передовий досвід роботи колег у всьому світі, розвиватися з метою успішної боротьби зі злочинністю.

Список використаної літератури:

1. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. Верховна Рада України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 10.05.2021).

2. Постановление о полиции [новая редакция] 1971 года, раздел № 3.. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/290_002.htm#Seif3 (іврит).

3. Постановление о полиции [новая редакция] 1971 года, раздел № 4. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/290_002.htm#Seif3 (іврит).

4. Инструкция полиции о Отделе расследований и разведки - назначение, должности и структура, приказ № 02.04.01 от 01.09.2008 года Полиция Израиля.. URL: https://www.police.gov.il/menifa/01.02.04.01_2.pdf (іврит).

5. Полиция Израиля- расследование, Базовая подготовка на должность следователя. URL: <https://www.police.gov.il/join/investigation> (іврит).

6. Инструкция о полиции о Отделе уголовной идентификации (судебно-криминалистический отдел) - назначение и должности, приказ № 02.04.03 от 15.08.2017 года Полиция Израиля. URL: https://www.police.gov.il/menifa/01.02.04.03_2.pdf (дата звернення: 12.05.2021) (іврит).

УДК 343.982.35+343.982.33

Денис Олексійович ПЕТРОВ

завідувач сектору трасологічного обліку лабораторії криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського науково – дослідного експертно – криміналістичного центру МВС України

Ольга Вікторівна РІЗНИЧЕНКО

судовий експерт сектору трасологічного обліку лабораторії криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського науково – дослідного експертно – криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Криміналістичні обліки в системі МВС створюються з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень.

Залежно від вирішуваних завдань трасологічні обліки поділяються на оперативно-пошукові та інформаційно-довідкові колекції, а залежно від рівня концентрації інформації — на центральні, обласні та місцеві. Оперативно-пошукові колекції трасологічного обліку складаються з колекцій слідів взуття, знарядь зламу, транспортних засобів і рукавичок, вилучених під час оглядів місць подій та інших слідчих дій [1].

Ефективність використання трасологічного обліку в розкритті злочинів залежить як від якості проведення оглядів місць подій, кількості призначених судових трасологічних експертиз, так і від кількості наданих для перевірки за оперативно-пошуковими колекціями об'єктів: зразків взуття підозрюваних осіб, вірогідних знарядь зламу, рукавичок, транспортних засобів.

Раніше, до реформування органів внутрішніх справ, в кожному районному відділенні міліції розташовувались експертно – криміналістичні підрозділи, які в свою чергу проводили експертні дослідження та займалися формуванням оперативно – пошукових колекцій. Узгоджені дії працівників оперативних та експертних підрозділів дозволяли достатньо ефективно використовувати криміналістичні обліки при розслідуванні злочинів.

Реформування системи МВС створили ситуацію, в якій працівники оперативних та слідчих підрозділів все менше приділяють увагу використанню трасологічних обліків в розкритті та розслідуванні злочинів, або взагалі не володіють ситуацією щодо можливостей використання криміналістичних обліків в боротьбі зі злочинністю.

Так, наприклад, на даний час сліди взуття є одним з потенційних резервів для підвищення рівня розкриття злочинів. Систематичні перевірки взуття підозрюваних осіб за колекцією слідів низу взуття сприяли б підвищенню результативності оперативно – розшукових та слідчих заходів при розслідуванні злочинів. Це ж стосується і перевірок відповідних об'єктів за колекціями слідів знарядь зламу, транспортних засобів, рукавичок.

Висока результативність використання колекції слідів низу взуття в розкритті злочинів може бути досягнена, якщо організувати систему перевірки осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів (аналогічно перевіркам пальців та долонь рук за дактилоскопічним обліком). Ефективності сприяло б створення спільних інформаційно – пошукових систем, баз даних взуття та підшов.

Так в багатьох країнах Європейського Союзу існують бази даних підшов взуття, такі як SICAR 6 (розроблена компанією Foster & Freeman), чеська Trasis і MRT (Малопольський трасологічний реєстр), які на даний час використовуються в Польщі. За допомогою зазначених баз даних можливо визначити виробника, модель, а у деяких випадках навіть час, коли взуття цього типу було виготовлене. Виявлене взуття може допомогти правоохоронним органам в пошуку винних у скоєнні злочину [5].

Перевірки за оперативно – пошуковими колекціями здійснюються за письмовим запитом органів дізнання, підрозділів, які здійснюють оперативно – розшукову діяльність. Тому в першу чергу від них залежить ефективність використання трасологічного обліку. Як показує практика, не всі працівники вказаних підрозділів розуміють принципи роботи перевірок за криміналістичними обліками, внаслідок чого значні масиви інформації про вчинені злочини не перевіряються.

Не можна не відзначити і зв'язок між ефективною роботою трасологічних обліків та якістю оглядів місць подій, вилученню слідової інформації трасологічного походження. Критично малий обсяг об'єктів трасологічного походження, які надходять на дослідження, призводить до суттєвого погіршення функціонування трасологічного обліку, і, як наслідок, до зменшення кількості встановлених осіб, які скоїли злочини. Так у випадках не достатньої уваги зі сторони слідчих к вилученню об'єктів трасологічного походження з оглядів місць подій або вибіркового направлення на дослідження слідів, до оперативно – пошукові колекції надходять не всі сліди, які були виявлені на місці скоєння злочинів. Це в свою чергу знижує результативність оперативно – розшукових та слідчих заходів при розслідуванні злочинів. Неповноцінне формування колекції слідів низу взуття (які були вилучені з місць нерозкритих злочинів) не дозволяє ефективно проводити перевірки взуття (відтисків низу взуття) підозрюваних осіб, які направляються з підрозділів поліції.

Тому, слід зазначити, що ефективність роботи підрозділів Національної поліції, які здійснюють оперативно – розшукову діяльність та дізнання, залежить від ефективності роботи криміналістичних обліків Експертної служби МВС, і навпаки. У зв'язку з чим вважаємо, що для підвищення ефективності використання обліків в розкритті злочинів, необхідна більш плідна взаємодія Національної поліції та Експертної служби МВС в частині створення спільних проєктів (інформаційно – пошукових, довідкових баз даних, тощо), методичних рекомендацій, механізмів контролю за діями всіх учасників процесу.

Список використаної літератури:

1. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС затверджена наказом МВС України від 10.09.2009 № 390.
2. Разумов Є. А. Криминалистические учеты: Методическое пособие. – К.: РИО МВД Украины, 1991.-244 с.
3. Гончар Н. Б. Характеристика трасологічних баз даних слідів підшов взуття у сусідніх державах та перспектива створення єдиної транснаціональної системи баз даних на основі Європейської організації судово-експертних установ. Криминалистика и судебная экспертиза: Междугосударственный научно-методический сборник. Вып. 58, ч. 1 / Отв. ред. И.И. Емельянова. — К.: Министерство юстиции Украины, 2013. — 472с.
4. Грановский Г. Л. Криминалистическое исследование следов ног. – Киев, 1970. - 68 с.
5. URL: www.fosterfreeman.com.

УДК 343.98

Андрій Олександрович ПОЛТАВСЬКИЙ,

*помічник директора Київського науково-дослідного інституту чудових експертиз Міністерства юстиції України,
відповідальний секретар Технічного комітету 192 «Судова експертиза»;
ORCID <https://0000-0002-4401-8996>*

ДО ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ УСТАНОВ

1. З початку 2000-х років, апіорі, сталою світовою тенденцією є акредитація криміналістичних установ, що забезпечують техніко-криміналістичне (огляди місць подій) та експертне забезпечення правосуддя (експертування об'єктів, що мають потенційну криміналістичну значущість), на відповідність загальним міжнародним

стандартам систем управління якістю ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025, які гармонізовані в Європейському Союзі на регіональному рівні та прийняті в Україні в якості національних нормативних документів – ДСТУ [1, 2], що є першим напрямком стандартизації.

За ініціативою Національного органу стандартизації Австралії (SA) у 2012 році було створено Проектний комітет 272 «Криміналістика» Міжнародної організації стандартизації (ISO), який згодом був переформатований у постійно діючий Технічний комітет (ТК) (ISO TC 272 «Forensic Science») та забезпечує міжнародну стандартизацію процесів оглядів місць подій та експертування криміналістично значущої слідової інформації. Аналогічні (дзеркальні) ТК створені в Європі (CEN TC 469 «Processing Forensic Science») та Україні (ТК 192 «Судова експертиза» Національного органу стандартизації, функції якого виконує ДП «УкрНДНЦ»), що забезпечують європейську (регіональну) та національну стандартизацію, відповідно. Зазначені ТК розробляють (гармонізують) окремі міжнародні, європейські та національні стандарти, що стосуються безпосередніх (а не загальних управлінських) процесів із техніко-криміналістичного та експертного забезпечення правосуддя, що є другим напрямком стандартизації [3].

ISO TC 272 «Forensic Science» у 2018 році оприлюднив перші дві частини серійного міжнародного стандарту ISO 21043 «Криміналістика» («Forensic Science»):

- «Криміналістика. Частина 1 : Терміни та визначення»;
- «Криміналістика. Частина 2 : Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів» (при огляданні місця події), що гармонізовані Європейським комітетом із стандартизації як регіональні стандарти та у 2021 році будуть гармонізовані в якості національних стандартів в Україні.

Ще три частини стандарту:

- «Криміналістика. Частина 3 : Аналізування» (попереднє дослідження, роздільне дослідження, порівняльне дослідження, експертний експеримент);
- «Криміналістика. Частина 4 : Інтерпретування» (оцінювання результатів проведеного дослідження та формулювання висновків);
- «Криміналістика. Частина 5 : Звітування» (оформлення результатів експертування висновком експерта),

знаходяться на останніх етапах розроблення та плануються до оприлюднення у 2021 році [4].

Таким чином, на наш погляд, криміналістичні установи, що забезпечують техніко-криміналістичне (огляди місць подій) та експертне забезпечення правосуддя (експертування об'єктів, що мають потенційну криміналістичну значущість), акредитуються на відповідність загальним міжнародним стандартам систем управління якістю ISO/IEC 17020, ISO/IEC

17025 (перший напрямок стандартизації) та стандартизують свою суто професійну діяльність на відповідність окремим міжнародним стандартам із криміналістики (другий напрямок стандартизації).

2. Відповідно до п. 1 ст. 23 Закону України «Про стандартизацію», положення якого відповідають міжнародній та європейській практиці, національні стандарти застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах. П. 2 ст. 25 цього ж Закону визначає, що національні стандарти застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами.

При цьому, слід зазначити, що основною особливістю змісту міжнародних стандартів із криміналістики є регламентація того, «що» саме підлягає устандартуванню, а не «як» і «хто». Якими нормативними документами – настановами, методиками, стандартними операційними процедурами, інструкціями тощо – буде визначатися «яким чином» треба виконувати вимоги стандартів із криміналістики вирішується національними органами державної влади та управління, до компетенції яких належить сфера правоохоронної діяльності та експертного забезпечення правосуддя. Ними ж і визначається «хто» повинен відповідати вимогам зазначених стандартів. Тобто, мова йде про обов'язковість застосування стандартів із криміналістики впровадженням їх вимог в практичну діяльність відповідно до національного законодавства із визначенням «хто» й «яким чином» ці вимоги буде виконувати на рівні обов'язкових для виконання нормативних документів держави.

Це опосередковано підтверджується й наступним. Міжнародні стандарти із криміналістики (що розроблені та прийняті Міжнародною організацією із стандартизації та/або Міжнародною електротехнічною комісією (IEC) прийнято на регіональному для України рівні – європейському – Європейським комітетом із стандартизації (CEN). На сайті CEN TC 469 «Processing Forensic Science» зазначено, що європейські стандарти повинні отримати статус національних стандартів або шляхом публікації ідентичного тексту (на англійській, німецькій або французькій мовах), або публікації ідентичного перекладу на державній мові із визначенням дати прийняття національних стандартів.

Таким чином, на наш погляд, міжнародні та/або європейські стандарти із криміналістики мають бути гармонізованими в Україні шляхом ідентичних перекладів із прийняттям їх в якості національних – Державних стандартів України (ДСТУ) – задля впровадження їх (стандартів) вимог в практичну діяльність правоохоронних органів та криміналістичних установ, що забезпечують техніко-криміналістичне та експертне забезпечення правосуддя, відповідно до національного законодавства із визначенням «хто» й «яким чином» ці вимоги буде

виконувати на рівні обов'язкових нормативних документів держави.

3. У рамках судової реформи передбачено й реформування судово-експертної діяльності, що проводиться під егідою Міністерства юстиції України. Після проведеного моніторингу щодо визначення проблем та шляхів їх вирішення було презентовано Моніторинговий звіт за 2020 рік, у розділі III («Ефективність нормативно-правового регулювання у сфері судово-експертної діяльності») якого міжнародна, європейська та національна стандартизація, яка, в тому числі є нормативною діяльністю, не згадувалася [4].

При цьому слід звернути увагу на наступне. До складу ISO TC 272 «Forensic Science» входять представники 27 країн-членів та 17 країн-наглядачів [5]. Враховуючи те, що міжнародні стандарти приймаються повним консенсусом, можна стверджувати, що нормативні вимоги міжнародних стандартів із криміналістики є консолідованим досвідом багатьох країн світу, що не підлягає ігноруванню, особливо при розслідуванні транскордонних злочинів.

Прикладом такого досвіду є вимоги, викладені в прийнятому міжнародному стандарті ISO 210243 «Криміналістика. Частина 2: Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів», гармонізованому в Європейському Союзі, який невдовзі буде прийнятий як національний нормативний документ в Україні, зокрема:

- загальні вимоги до якості через вимоги загального міжнародного стандарту ISO/IEC 17020;

- загальні вимоги до здоров'я та безпеки із визначенням якнайменше 16 ризиків, більшість з яких сьогодні не враховано в нормативних документах держави;

- загальні вимоги до персоналу, що надає криміналістичні послуги із постійним підтримуванням навичок і досвіду, таких як безперервна освіта, постійні тренінги та переоцінювання компетентності;

- загальні вимоги до обладнання та витратних матеріалів;

- вимоги до методів виявлення, відбирання та вдосконалення;

- вимоги до приміщень;

- порядок реагування на місцях подій (першого та криміналістичного);

- порядок криміналістичного дослідження (огляду) місця події (оцінювання, стратегія дослідження, переглядання й остаточне закривання, фіксування);

- оброблення та контролювання об'єктів (вилучання, пакування, маркування, транспортування та зберігання звітності);

- міркування щодо здоров'я та безпеки;

- мінімізування забруднення;

- діяльність тих хто реагує першим.

Зважаючи на обмежений обсяг роботи, ми не деталізували позиції

зазначені вище, при цьому, оцінюючи зміст вимог стандарту, виходячи з власного понад 25-ти річного досвіту та постійного моніторингу діяльності з огляду місць подій, стверджуємо, що повинно бути розроблено пакет із понад 30 нормативних документів або один нормативний документ – настанова з огляду місця події із включенням них (документів) до неї, багато положень яких будуть унормовані в Україні вперше.

Таким чином, вже на сьогодні потрібно розпочати роботу із унормування на рівні національних нормативних документів положень другої частини міжнародного стандарту із криміналістики ISO 210243 «Криміналістика. Частина 2: Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об’єктів».

І наостанок. Вочевидь, що Україна, яка є асоційованим членом Європейського Союзу із 2014 року та прагне до членства в ньому, повинна дотримуватися обов’язковості застосування вимог, якнайменш, викладених в європейських стандартах, зокрема, із криміналістики.

Список бібліографічних посилань:

1. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT). Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2019. 14 с.

2. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT). Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2020. 24 с.

3. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / О. Г. Рувін (голова авт. кол.), А. О. Полтавський (заст. голови авт. кол.), Т. В. Будко та ін. ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука, А. В. Свінцицького. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : КНДІСЕ, 2021. С. 45-52.

4. Сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/announcement/prezentatsiya-monitoringovogo-zvitu>.

5. Сайт ISO TC 272 «Forensic Science». URL: <https://www.iso.org/committee/4395817.html>.

УДК 343.985.4

В’ячеслав Андрійович ПОЛЩУК

завідувач відділу комп’ютерно-технічних досліджень Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТА ВИЛУЧЕННЯ КОМП’ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій зумовлює їх широку інтеграцію практично в усі галузі людської життєдіяльності. 3

поширенням комп'ютерної техніки також зріс рівень її використання при вчиненні злочинів. Правоохоронні органи, з метою повного та всебічного розслідування кримінальних правопорушень, повинні орієнтуватись в сучасних технологіях та вміти правильно їх застосовувати.

Перед проведенням слідчих дій в більшості випадків доцільним є проведення попередніх оперативно-технічних заходів по встановленню місцезнаходження та функціонального призначення засобів комп'ютерної техніки, наявності на них особливих апаратних або програмних засобів захисту інформації [1].

Також необхідно визначитись зі способами вилучення комп'ютерної інформації (копіювання на власні носії, вилучення тільки носіїв, вилучення носіїв разом з технікою та ін.), підготувати необхідну спеціальну техніку (дублюкатори, блокувальники запису, засоби дослідження мобільних телефонів «UFED Touch», тощо).

Попередньо визначається тактика проведення слідчої дії (послідовність огляду приміщень та засобів обчислювальної техніки в кожному приміщенні, доцільність залучення персоналу, необхідність огляду і порядок відключення засобів обчислювальної техніки, якщо на момент проведення слідчої дії вони будуть знаходитися у включеному стані і ін.).

Усі члени слідчо-оперативної групи повинні бути проінструктовані про особливості огляду та вилучення комп'ютерної техніки. В першу чергу потрібно стежити за поведінкою всіх осіб, які можуть перебувати в приміщенні, де проводиться огляд. Потрібно не дати можливості персоналу здійснити вихід з облікових записів, провести запуск чи закриття будь-яких програм, здійснити відключення техніки, вимкнення загального електроживлення, тощо. Детальну увагу необхідно приділити огляду приміщення на предмет виявлення логінів/паролів до комп'ютерних програм, така інформація може бути зафіксована на наліпках, записниках, щоденниках, тощо [2].

При розслідуванні злочинів при вчиненні яких застосовувалась комп'ютерна техніка важливим є залучення до проведення слідчих дій відповідних спеціалістів з необхідною кваліфікацією у галузі інформаційних технологій.

Слід зазначити, що інформаційні технології досить різноманітні і вибір фахівця для вирішення конкретних завдань розслідування може бути доволі складним. В більшості випадків в якості спеціалістів залучаються працівники Експертної служби МВС, проте можуть бути залучені також спеціалісти з навчальних закладів, сервісних та технічних центрів, тощо. Перевагою залучення працівників Експертної служби є те, що вони мають базову юридичну підготовку, краще орієнтуються в особливостях процесуального законодавства, також мають практичний досвід в

дослідженні комп'ютерної техніки в рамках розслідування кримінальних правопорушень.

Основними завданнями спеціаліста в галузі інформаційних технологій при проведенні слідчих дій є:

- виконання всіх маніпуляцій з комп'ютерною технікою (включення - виключення, розбирання - складання та ін.);
- надання допомоги слідчому в описі комп'ютерної техніки та периферійного обладнання в протоколах слідчих дій;
- проведення експрес-аналізу комп'ютерної інформації;
- виявлення інформаційних слідів злочину; запобігання знищення або пошкодження комп'ютерної інформації;
- вилучення комп'ютерної інформації та ін.

Найбільш частіше під час слідчих дій вилучається (оглядається) наступна техніка:

- персональні комп'ютери, ноутбуки;
- мобільні телефони, смартфони;
- сервери, мережеві сховища;
- жорсткі диски, карти пам'яті, флеш-накопичувачі;
- смарт-годинники, цифрові камери тощо.

Кожен тип об'єктів має свої особливості, потребує використання окремих методів та засобів їх дослідження.

Досить часто в сучасних реаліях використовуються «хмарні» технології зберігання та обробки даних. В таких випадках вся інформація зберігається на віддалених та захищених серверах, на локальних робочих станціях (персональних комп'ютерах) жодна інформація не зберігається. Якщо вилучити такі персональні комп'ютери, то при подальшому їх дослідженні жодної корисної інформації отримати не вдасться.

Тому в першу чергу при огляді комп'ютерної техніки необхідно встановити де саме зберігається інформація, на локальних станціях, чи віддалених серверах.

Якщо інформація зберігається на віддалених сховищах – необхідно провести її копіювання на зовнішні носії. Не рекомендується проводити копіювання на персональні комп'ютери, з їх подальшим вилученням, так як досить часто на робочих станціях використовуються системи «тихого» шифрування інформації і після їх вилучення без ключів шифрування дані отримати буде неможливо.

Якщо інформація зберігається на локальних персональних комп'ютерах в першу чергу необхідно відключити техніку від мережі, з метою блокування можливості віддаленого доступу. В подальшому визначити чи використовуються на наявній техніці засоби шифрування, парольного доступу, по можливості відключити їх. Якщо не вдається відключити засоби захисту інформації – то провести копіювання необхідних даних на зовнішні носії.

Особливу роль в розслідуванні кримінальних правопорушень відіграє вилучення та дослідження мобільних телефонів, так як вони зберігають доволі великий об'єм різнопланової інформації. Дослідивши мобільний телефон можливо встановити такі обставини:

- коло спілкування особи, контакти та повідомлення в інтернет-месенджерах, соціальних мережах, отримані та надіслані документи, фото та відеофайли;

- інформація про переміщення особи (координати gps) з програм навігаторів, метаданих фотозображень;

- в окремих випадках записи розмов, голосові повідомлення;

- ідентифікаційні дані користувача для подальшого дослідження в інформаційних мережах.

Практично усі сучасні мобільні телефони обладнання доволі складними системами захисту, дані користувача шифруються, використовуються системи доступу по відбитку пальця, тощо. Якщо телефон захищений засобами захисту (пароль, графічний ключ, відбиток) то в більшості випадків обійти цей захист не вдається. Тому при вилученні необхідно докласти максимум зусиль щоб відключити цей захист, або отримати паролі захисту оперативно-технічними заходами.

Більшість сучасних телефонів містять функції віддаленого знищення інформації, тому при їх вилученні необхідно активувати «режим польоту» [3].

Узагальнюючи викладений матеріал можливо зробити наступний висновок: для проведення результативного огляду та вилучення комп'ютерної техніки під час проведення слідчих дій необхідно здійснити ретельну підготовку, залучити кваліфікованих спеціалістів та слідувати вищенаведеним рекомендаціям.

Список бібліографічних посилань:

1. Дяченко Н.М., Корнійко С. М, Княздвірський В. О. Особливості проведення огляду місця події при вчиненні комп'ютерних злочинів : Методичні рекомендації. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2007. 42 с.

2. Гаркуша А.М. Вилучення та упакування комп'ютерної техніки по кримінальних справах : Методичні рекомендації. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 36 с.

3. Поліщук В.А. Дослідження мобільних пристроїв під керуванням операційної системи Android : Методичні рекомендації. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 36 с.

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДЛЯ НАДАННЯ КОНСУЛЬТАЦІЙ ТА РОЗ'ЯСНЕНЬ В СУДІ

Згідно із ст. 71 КПК України спеціаліст у кримінальному провадженні виконує дві функції: здійснює безпосередню технічну допомогу із збирання (формування) доказів та надає «консультацій з питань, що потребують спеціальних знань і навичок». Відповідно до ст. 360 КПК України «під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста». Аналізу проблем консультаційної діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні присвячена достатня кількість робіт, але деякі питання отримання консультацій, їх змісту, процесуального оформлення, доказового значення вимагають подальшого обговорення.

В чинному процесуальному законі застосовується різна термінологія щодо консультаційної діяльності спеціаліста: «консультації» (ст.ст. 71, 360 КПК України), «пояснення» (ст.ст. 105 КПК України), «роз'яснення» (ст. 360 КПК України). В літературі розрізняються консультації та довідки спеціаліста. Довідка, яка надається сторонам та суду, містить спеціальні відомості загального характеру без відносно обставин кримінального провадження, наприклад, щодо сучасних можливостей судових експертиз та їх видів, Консультація – це порада, думка спеціаліста, яка надається ініціатору запита на підставі ознайомлення із матеріалами кримінального провадження і стосується обставин, безпосередньо пов'язаних із розслідуваною подією [1, с. 33]. Чітку межу між довідками та консультаціями спеціаліста провести складно, оскільки довідки можуть перетворитися у консультації та навпаки. Але в будь-якому разі вони слугують поясненню сторонам та суду з питань, які потребують спеціальних знань. Слід погодитися з думкою, що пояснення є родовим поняттям, яке включає консультації, роз'яснення та довідки [2, с. 44].

Необхідність пояснень спеціаліста виникає у випадках отримання судом довідково-консультаційної інформації щодо обставин провадження, встановлення яких вимагає використання спеціальних знань. Найбільш часто така ситуація пов'язана з проведенням експертизи й допитом експерта. Під час підготовки до призначення експертизи спеціаліст надає допомогу суду у виборі виду та кількості об'єктів дослідження (речових доказів, документів, зразків порівняння, вихідної інформації тощо), вибору експерта або експертної установи, конкретизації виду експертизи, чіткої постановки питань експерту, способу упаковці об'єктів дослідження та їх

направлення експерту. Слід зазначити, що як спеціаліста доцільно запросити обізнану особу, яка в подальшому буде залучатися як експерт.

Надані пояснення не є доказом, містять орієнтуючі, довідкові дані, мають організаційно-тактичне значення, служать орієнтиром для прийняття подальших організаційних, процесуальних або тактичних рішень судом. Пояснення важливі у ситуаціях, коли необхідно винести процесуальне обґрунтоване рішення, прийняття якого пов'язане з використанням спеціальних знань. Зазначимо, що

Після проведення експертизи роль спеціаліста суттєво змінюється. Всебічна оцінка висновку експерта судом включає встановлення належності, допустимості, достовірності даних, отриманих за результатами експертного дослідження. Оцінка вимагає застосування не тільки професійних знань судді, але й спеціальних знань в галузі проведеної експертизи. Тому в разі сумніву в правильності експертизи залучення спеціаліста спрямовано на аналіз наукової обґрунтованості процесу експертного дослідження та наданих висновків. Для цього повинні бути виконані певні умови. По-перше, спеціаліст повинен володіти спеціальними знаннями, достатніми для критичної оцінки наукової обґрунтованості застосовуваних експертом методів дослідження і значущості отриманих при цьому результатів для вирішення поставленого завдання. По-друге, спеціаліст має бути незаінтересованою в результатах провадження особою. По-третє, поясненню спеціаліста передують ознайомлення з висновком експерта для вивчення проведеного дослідження.

Оцінка наукової обґрунтованості висновку включає встановлення доброякісності вихідних даних, достатніх для вирішення поставленого питання; використання науково обґрунтованої, апробованої методики експертного дослідження (матеріалів, приладів, обладнання, технологічних операцій); правильності інтерпретації виявлених властивостей, параметрів об'єктів і виділення істотних для вирішення питання ознак; повноти проведеного дослідження; обґрунтованість проміжних і кінцевих висновків.

Після ознайомлення з висновком експерта спеціаліст дає пояснення щодо двох можливих результатів, які коротко доцільно позначити як «висновки експерта обґрунтовані» або «висновки експерта викликають сумнів». Перша ситуація не вимагає особливого обговорення. Друга ситуація - проблемна і зобов'язує спеціаліста ретельно роз'яснити свою позицію. В якості аргументів обов'язково використання науково-методичної літератури з обговорюваних аспектів експертного висновку. З урахуванням важливості думки спеціаліста його пояснення фіксуються в письмовій або усній формі відповідно до ст. 360 КПК України. В разі, коли спеціаліст піддає сумніву проведене експертне дослідження й надані висновки суд має прийняти вмотивоване процесуальне рішення:

викликати та допитати експерта (ст. 356 КПК України) або призначити нову експертизу (ст. 332 КПК України),

У криміналістичній літературі одним із способів перевірки наукової обґрунтованості висновків пропонується допит експерта, метою якого є роз'яснення наданого висновку. Однак, роз'яснення експерта, в яких обґрунтовується необхідність використання обраної методики дослідження та умовиводів, пояснюються виявлені діагностичні та ідентифікаційні ознаки, також вимагають спеціальних знань, якими суд не володіє. Тому велика роль спеціаліста, який присутній під час допиту експерта. Спеціаліст грає роль своєрідного фільтра, «просіює» відповіді експерта зі спеціальних питань. У разі невідповідності показань експерта існуючим науковим положенням і експертній практиці спеціаліст зобов'язаний повідомити про це суду.

Таким чином, метою надання пояснень спеціаліста є з'ясування судом проблемних питань, які не вимагають дослідження з використанням спеціальних знань, оцінки доказів, в тому числі висновку експерта, обґрунтування прийняття процесуальних та організаційно-тактичних рішень.

Список бібліографічних посилань:

1. Круть О. В., Надгорний Г.М. Питання довідкової та консультативної діяльності науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. *Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні*: мат. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь). 2000. С. 33–36.

2. Щербаковський М.Г. Консультативна функція спеціаліста у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судово експертиза*. К.: 2017. Вип. 62. С. 43–51.

УДК: 343.98(477)

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>

Яна Олегівна КУЦЬ,

слідчий відділу розслідування злочинів у сфері господарської та службової діяльності Слідчого управління ГУНП в Полтавській області

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Процес розслідування злочинів у сфері службової діяльності характеризується підвищеною складністю, обумовленою механізмом

злочинної діяльності, великим обсягом роботи у кримінальному провадженні, кваліфікованою протидією розслідуванню тощо. Тому в таких кримінальних провадженнях вирішення завдань слідства нерідко вимагає узгодженого проведення кількох слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів для досягнення певної мети. Розробка тактики проведення цих дій передбачає необхідність розгляду їхнього взаємозв'язку, визначення найбільш доцільних їх комплексів з використанням можливостей діючого законодавства.

Поняття тактичної операції вже давно стало дискусійним у теорії криміналістики. Одним з перших з цього приводу висловився А. В. Дулов, який зазначив, що тактична операція є сукупністю слідчих, оперативних, ревізійних та інших дій, що розробляються і виконуються у процесі розслідування за єдиним планом під керівництвом слідчого з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути вирішене провадженням у справі окремих слідчих дій [1, с. 44].

Окремі науковці вважають, що вказаних ознак недостатньо для розкриття сутності даного поняття. На їх думку більш ємними визначеннями тактичної операції є ті, що відбивають найбільш істотні ознаки. Тому, пропонують більш уточнене визначення поняття тактичної операції як «сполучення однойменних і різнойменних слідчих дій, а іноді й організаційно-технічних заходів, спрямованих на виконання завдання розслідування в даній слідчій ситуації», або як «комплекс обумовлених слідчою ситуацією взаємозалежних, скоординованих слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів, що проводяться правомочними посадовими особами під керівництвом слідчого з метою вирішення тактичного завдання як проміжної мети розслідування» [2, с. 67]. Такої ж точки зору дотримується М. В. Салтевський, який визначає тактичну операцію як засіб діяльності слідчого, що використовується для вирішення тактичних завдань, які виникають при розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів [3, с. 79].

В. О. Коновалова зазначає, що тактичні операції включають до свого складу різноманітні за природою дії: процесуальні і непроцесуальні. Вона підкреслює, що відмітною рисою тактичних операцій є об'єднання декількох дій, що одночасно або в близькій часовій послідовності здійснюються для досягнення поставленої мети. Тактичні операції можуть охоплювати як однорідні, так і різnorідні дії. Вони можуть містити в собі провадження слідчих або оперативно-розшукових дій і мати змішаний характер, тобто складатися зі слідчо-оперативних дій. В. О. Коновалова підкреслювала, що тактична операція завжди являє собою об'єднання декількох різnorідних за своїм призначенням слідчих і оперативно-розшукових дій, підпорядкованих виконанню поставленої задачі [4, с. 284]. Такої ж точки зору дотримується В. Ю. Шепітько, який вважає, що «тактична операція – це поєднання однойменних або різнойменних слідчих

дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації»[5, с. 179]

У сучасній юридичній літературі мали місце спроби щодо виокремлення ознак тактичної операції. Серед науковців, які висловлювалися з цього приводу слід назвати С.Ф. Здоровка, І.М. Комарова, В.М. Шевчука та ін. [6, с. 129; 7, с. 178–185; 8, с. 199–205]. У різних визначеннях поняття тактичної операції акцентується увага на тому, що це комплекс не лише слідчих і оперативно-розшукових дій, але й інших заходів, зокрема спрямованих на встановлення фактів протидії розслідуванню та її нейтралізації. Звичайно під іншими діями розуміють заходи, що мають організаційний або підготовчий характер, виконують допоміжну роль стосовно слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Так, В. С. Кузьмічов і Г. І. Прокопенко до елементів тактичної операції, крім слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, відносять: перевірочні дії; організаційно-технічні заходи; заходи щодо використання засобів масової інформації; заходи щодо використання допомоги громадськості; заходи виховного впливу слідчого на осіб, залучених до сфери кримінального судочинства (передбачені нормативними актами МВС України); заходи спрямовані на подолання протидії розслідуванню (проведені в зв'язку з іншими заходами тактичної операції) [9, с. 197]. Вважаємо, що можна погодитися з таким розширеним трактуванням тактичної операції, адже в деяких випадках вона не може обмежитися лише системою або комплексом слідчих і оперативно-розшукових дій і потребує включення інших, підготовчих або супроводжуваних дій.

У криміналістичній літературі відсутня єдина наукова класифікація тактичних операцій. Окремі автори у наукових роботах, присвячених розслідуванню злочинів, визначають тактичні операції, як правило, у залежності від завдань, на вирішення яких вони спрямовані. З огляду на вищевикладене вважаємо за можливе більш докладно проаналізувати наукові позиції вказаних вчених, оскільки в аспекті нашого дослідження найбільший інтерес представляють наявні наукові розробки типових тактичних операцій, що застосовуються в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Серед науковців, які висловлювались з цього приводу, можна назвати Я. Є. Мишкова, який у дисертаційному дослідженні з проблем методики розслідування хабарництва виділяє тактичні операції «Затримання», «Документ», «Група», «Пошук» [10, с. 122–124]. І.М. Осика, в ході дослідження методики розслідування підроблення документів та їх використання при вчиненні злочинів, вважає доцільним проведення тактичних операцій: «Збереження документів», «Спосіб підробки», «Використання підробленого документа», «Співучасники»[11, с. 136]

У свою чергу, окремі науковці почали значно розширювати число тактичних операцій та уточнювати їх назви. Показовою з цього приводу є позиція О.В. Приходька, який до переліку тактичних операцій пропонує віднести: «Затримання», «Предмет хабара», «Інтерес хабародавця», «Статус суб'єкта злочину», «Співучасники», «Серія», «Матеріальна шкода», «Умови хабарництва», «Пошук злочинця», «Захист від зовнішнього впливу на слідство», «Нейтралізація ненасильницького тиску на свідків (потерпілих)», «Захист свідка», «Документ» [12, с. 189].

Виходячи із наведених визначень можна дійти висновку, що на сьогодні існують відповідні розробки щодо тактичних операцій при розслідуванні певних видів і груп злочинів. Тому, вважаємо за можливе окреслити загальне коло типових тактичних операцій, характерних для розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

На нашу думку, найбільш ефективними тактичними операціями під час розслідування зазначених злочинів можуть бути: «Затримання», «Співучасники», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Захист доказів», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу». Слід зазначити, що число окремих типових тактичних операцій, які мають входити до спеціальних методик розслідування певних видів і груп злочинів у сфері службової діяльності, є набагато більшим. Вони мають визначатись стосовно до специфіки відповідного предмета дослідження.

Список бібліографічних посилань:

1. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений. Мн.: Изд-во БГУ, 1979. 128 с.
2. Князев В. А. О понятии тактической операции. *Криминалистика и судебная экспертиза*. – К.: Вища школа, 1982. Вип. 25. С.67–72.
3. Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник. Харків: Консум, 2001. Ч. 2. 478 с.
4. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: монография. Х : Юрайт, 2013. 320 с.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Х.: Харків юридичний. 2007. 432 с.
6. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції). Х. : Гриф, 2004. 176 с.
7. Комаров И. М. Криминалистические операции и следственные ситуации в системе криминалистической характеристики расследования преступлений. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 4. С. 178–185.
8. Шевчук В. М. Тактичні операції в системі тактико-криміналістичних комплексів. *Право і Безпека*. 2012. № 4 (46). С. 199–205.

9. Кузьмічов В. С. Прокопенко Г. І. Криміналістика : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2001. 211 с.

10. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005.

11. Осика І. М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний ун-т внутрішніх справ. 2006. 236 с.

12. Приходько О. В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. Право і безпека. 2010. № 3 (35). С. 188–192.

УДК 343.976

Юлія Костянтинівна РЕПРИНЦЕВА,

судовий експерт відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ СВІТОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Роль міжнародного співробітництва останнім часом неухильно зростає і галузь судової експертизи не є виключенням. Новим й актуальним напрямком діяльності Експертної служби МВС України є реалізація міжнародного співробітництва. Основною метою діяльності державних установ судових експертиз, зокрема і Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру судових експертиз є захист інтересів держави, прав і свобод громадян, прав юридичних осіб шляхом проведення об'єктивних, науково-обґрунтованих експертних досліджень. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ має важливе значення для реалізації принципу верховенства права та підвищення якості судової експертизи як однієї з основних форм використання спеціальних знань у сучасному судочинстві. Активна діяльність у сфері світової інтеграції нашої країни до світового правового простору ставить перед державними судово-експертними установами широке коло завдань із налагодження міжнародного співробітництва, розширення взаємодії з профільними судово-експертними установами закордону, невід'ємним аспектом чого є і постійна модернізація вітчизняної правової системи, в тому числі законодавства, нормативно-правової документації тощо [1].

Судова експертиза охоплює велику кількість наукових дисциплін і багато актуальних проблем експертної науки важко вирішити, використовуючи ресурси однієї лабораторії в одній державі. Саме тому

міжнародна співпраця надає явні переваги. Реалізація інтеграції судово-експертної діяльності матиме наслідком гармонізацію та удосконалення експертного національного законодавства і теоретичних основ експертизи, вироблення єдиних методичних рекомендацій з різних видів експертиз, отримання міжнародного визнання експертних висновків в цілому, удосконалення експертної діяльності, підвищення професійної майстерності працівників судово-експертних установ [2].

Важливість модернізації вітчизняної правової системи в галузі судової експертизи можна відобразити на прикладі так званої «аптечної наркоманії». Із невпинним зростанням фармацевтичного ринку, збільшується і кількість споживання медичних препаратів, відповідно стабільно зростає кількість випадків розвитку залежності від ліків у населення. Не зважаючи на те, що в структурі ринку простежується тенденція до зростання частин саме рецептурних препаратів, аптечна наркоманія не втрачає обертів, так все частіше на експертизу до відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів Харківського НДЕКЦ МВС надходить лікарський засіб «Налбуфін», як окремо, так і разом з іншими речовинами, обіг яких заборонено чи обмежено на території України. За хімічною структурою Налбуфін близький до морфіну, однак має відмінні риси в будові молекули, що не заважає впливу на опіоїдні рецептори. Опіоїдні рецептори знаходяться в різних областях ЦНС і частинах тіла, тому препарат Налбуфін виявляє різнобічні фармакологічні властивості, а саме: порушує міжнейронну передачу больових імпульсів на різних рівнях ЦНС, впливаючи на вищі відділи головного мозку; чинить знеболювальну дію, еквівалентну дії морфіну, при цьому змінюється емоційне забарвлення болю; гальмує умовні рефлекси, чинить седативну дію, викликає міоз, збуджує блювотний центр; меншою мірою, ніж морфін, фентаніл або промедол, порушує дихальний центр. Як і всі опіоїдні анальгетики, що викликають звикання, Налбуфін стимулює мезолімбічну систему головного мозку, котра виконує важливу роль у формуванні відчуття задоволення, проте, слід зазначити, що застосування дозволених терапевтичних доз (максимальна разова доза для дорослої людини – 0,3 мг/кг, максимальна добова доза – 2,4 мг/кг) [3] та нетривале за часом використання не викликає ейфорії. Наркозалежні вживають комбінації даного препарату з сульфокамфокаїном, димедролом та більш «важкими» наркотиками для посилення ефекту та відчуття вираженої ейфорії і емоційного відсторонення від існуючих проблем, що в свою чергу є дуже небезпечним, оскільки загрожує передозуванням і навіть летальним випадком.

Достатню популярність серед наркозалежних людей препарат Налбуфін отримав через ряд причин. По-перше, це широке розповсюдження на території України; по-друге, це не висока вартість, порівняно з іншими наркотичними засобами; по-третє – легка доступність

купівлі в аптечних закладах країни; по-четверте – відсутність вказаного препарату в наказі МОЗ України №490 від 17.08.2007 р. «Про затвердження Переліків отруйних та сильнодіючих лікарських засобів», що виключає будь-яку відповідальність за незаконне розповсюдження. Всі ці фактори також негативно впливають на широке використання серед підлітків і молоді. За даними результатів дослідження проведеного за підсумками 2019 року Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременко за підтримки ЮНІСЕФ, 18% підлітків у віці 14 – 17 років мали досвід використання різних наркотиків.

Залежність виникає дуже швидко, вже з 3 - 5 дня застосування без належних на те показань. Слід зазначити, що до Налбуфіну, при застосуванні його в чистому вигляді, достатньо повільно, але стабільно розвивається толерантність, через що виникає необхідність постійного збільшення дози. З цим пов'язана зміна мотивів вживання препарату та опіатів взагалі. В той час, як першочергове повторне вживання мотивоване бажанням знову відчувати приємні відчуття, при довготривалому використанні такий ефект задоволення відсутній. Тим не менш, наркозалежні продовжують вживати препарат для того, щоб уникнути неприємних симптомів абстиненції («ломки»). Такий стан характеризується значним фізичним дискомфортом, підвищеною дратівливістю, порушенням сну, більш тяжкими проявами є підвищення серцебиття та кров'яного тиску, розлади ЖКТ, значна пітливість, тремор, біль в кістках. Таким чином вживання опіатів мотивується спочатку позитивними, а потім негативними підкріпленнями.

Існують й інші випадки придбання залежності від Налбуфіну. Часто люди, що довгий час являються наркозалежними, починають застосування даного знеболюючого в спробі позбутися залежності від «важких» наркотиків або полегшити симптоми абстинентного синдрому, в результаті чого виникає нова залежність вже від фармацевтичного препарату.

Наркоманія – тяжке, прогресуюче захворювання, що руйнує волю і деформує почуття. Наркотична залежність викликає дисфункцію різних систем організму та порушення соціальної адаптації. Залежність від вживання опійних анальгетиків, в тому числі Налбуфіну, веде до соціальної ізоляції, супутньої злочинності, тюремного ув'язнення і соціальних проблем. За оцінками ООН, число осіб, що вживають наркотики, на даний час складає не менше 185 млн. чоловік (тобто 3% всього населення планети або близько 12% населення у віці від 15 до 30 років). На жаль, наслідки наркозалежності для демографічних показників стають все більш загрозливими з кожним днем. Щорічно в результаті вживання наркотиків гинуть близько 200 тисяч людей. Наркоманія знаходиться на шостому місці в списку найбільш поширених причин смерті осіб віком 15-49 років. Наведені факти свідчать про необхідність єднання правових установ світу

для спільної боротьби з поширенням наркоманії, а в Українському законодавстві доцільним є переглянути списки отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, поповнивши його такими лікарськими засобами, що можуть викликати залежність, подібну Налбуфіну.

Отже, слушно зазначила Н.І. Клименко, національна судова експертиза не може існувати ізольовано, тобто тільки в межах окремої держави. Вона не буде активно виконувати свої функції забезпечення правоохоронної діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою. Тому необхідне міжнародне співробітництво експертних установ з метою обміну досвідом врахування сучасних досягнень науки і техніки, виключення дублювання науково-методичного забезпечення регіонального розподілу задач між судово-експертними установами, створення профільних експертних напрямів. Судово-експертна діяльність держав повинна відповідати національним принципам і міжнародним правовим і професійним стандартам. Висновок, складений експертами однієї держави, повинен мати силу доказів для судів іншої держави [4]. Сьогодні слід проводити роботу у вказаному напрямі, згідно з інтеграційним напрямом розвитку, з метою протидії міжнародній злочинності.

Список бібліографічних посилань:

1. Дмитрієва К.С. Актуальні напрями розвитку міжнародного судово-експертного-співробітництва. Юридичний науковий електронний журнал 1/2020. С. 288-291.
2. Гора І.В. Сучасні проблеми судової експертизи в аспекті євроінтеграції України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arlguvd.lg.ua>d14201.html>.
3. Державний формуляр лікарських засобів. Випуск десятий. – К. 2018. С. 17.
4. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності / Н. І. Клименко // Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку : збірник матеріалів круглого столу / ред. кол. : О. Л. Кобилянський, П. Є. Антонюк, Є. Ю. Свобода. – Київ : ННІПФЕКП НАВС – ННІ ПФЕКП НАВС, 2015. С. 165–168.

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Динаміка змін чинного кримінального процесуального законодавства у зв'язку із запровадженням інституту кримінальних проступків має за мету сприяння спрощення порядку досудового розслідування кримінальних правопорушень – кримінальних проступків, а також зменшення навантаження на слідчі підрозділи. Вирішальним етапом у вказаному напрямі стало прийняття Закону України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 720-IX від 17 червня 2020 року. Проте, необхідність більш чіткого та однозначного розуміння окремих положень КПК України У зв'язку із запровадженням змін у КПК України не зникла. Серед іншого залишилась нагальна потреба конкретизувати повноважень, якими законодавець наділив керівника органу дізнання, дізнавача та уповноважену на проведення дізнання особу. Зокрема, це стосується: початку дізнання; проведення огляду місця події; опитування осіб; вилучення знарядь та засобів учинення правопорушення, а також проведення слідчих (розшукових) дії, в тому числі на підставі ухвали слідчого судді.

Провадження дізнання по кримінальних проступках характеризується багатьма особливостями, які відрізняють його від досудового слідства. Основною відмінністю є те, що дізнання як форма досудового розслідування носить спрощений характер, який дає можливість швидше притягнути особу до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку. Але при цьому законодавець встановив достатньо широкі гарантії для належного забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні кримінального проступку.

Дізнавач, як посадова особа несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання. Здійснюючи свої повноваження

відповідно до вимог КПК України, дізнавач є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення дізнавача, але, не зважаючи на самостійність дізнавача, з метою дотримання прав та свобод людини, а також з метою консолідації правосуддя дізнавач звертається з клопотанням, погодженим завчасно з прокурором, до слідчого судді з метою всебічного та вичерпного проведення досудового розслідування, а саме з метою отримання дозволу на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, отриманням дозволу на здійснення заходів кримінального провадження. Отже, звертаючись з клопотанням до слідчого судді, дізнавач має на меті отримати інформацію, яка полягає у тому, що докази обов'язково мають бути допустимими, тобто отримані у порядку, встановленому КПК України, інакше така інформація в майбутньому може бути визнана судом недопустимий доказ. Безпосередні повноваження дізнавача щодо проведення обшуку передбачені п. 2 ч. 2 ст. 40-1 КПК України, що вказує на те, що дізнавач проводить слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених законом, проте ст. 236 КПК України дізнавач як суб'єкт проведення обшуку не передбачений. Водночас, положення ст. 234 КПК України є спеціальною нормою, яка надає право на звернення до суду лише зазначеним у ній суб'єктам – слідчому за погодженням з прокурором або безпосередньо прокурору. Окрім того, ст. 36 КПК України передбачено погодження прокурором клопотань саме слідчого. Положень про погодження клопотань дізнавача зазначена стаття не містить.

З огляду на вказане, на нашу думку, деякі положення чинного КПК України потребують уточнень окремих його положень, зокрема, з метою однозначного їх розуміння, зміст ч. 3 ст. 234 КПК України «У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням» та ч. 4 ст. 234 КПК України «Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора» необхідно доповнити словом «дізнавач».

УДК 343.98

Людмила Вікторівна СВИРИДОВА,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

завідувач лабораторії Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6667-2852>

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Одним з доказів у справі є судова експертиза, яка призначається у

всіх видах проваджень, на підставі процесуального документа про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), а також, проводиться за письмовим зверненням особи, у випадках, передбачених законом. Для проведення експертизи необхідно надавати об'єкти дослідження і матеріали, які зібрані для проведення експертизи. Однак на практиці все далеко не так.

Результати проведеного узагальнення експертних проваджень показують, що лише 34% експертиз за різними видами досліджень проводяться на підставі наданих матеріалів. З них лише 8% - це постанови (ухвали), призначені у кримінальних провадженнях. За 52% постанов (ухвал) складаються клопотання про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертизи, які зрідка задовольняються слідчими (суддями). 14% постанов (ухвал) надходять без матеріалів взагалі, і експерти не можуть навіть ознайомитися з об'єктами дослідження для того, щоб висунути експертні версії щодо ходу подальших досліджень – застосування методичних підходів, прийомів, методик дослідження, використання необхідного обладнання тощо. Наведене затягує строки проведення розслідувань і розгляду справ. На наш погляд, однією з причин неналежної підготовки матеріалів для проведення експертизи, є оновлення слідчих кадрів і їх недостатня обізнаність в галузі судової експертології. На це вказує також і аналіз звернень слідчих до судово-експертних установ. Консультативна допомога, яка їм надається, стосується формулювання питань, надання необхідних матеріалів відносно певних об'єктів дослідження, з'ясування можливого знаходження певних матеріалів тощо. Складнощі при призначенні експертизи виникають при призначенні криміналістичних видів, основним завданням яких є ідентифікація об'єкта дослідження. Наприклад, для проведення судової почеркознавчої експертизи необхідно надати порівняльний матеріал, на підставі якого можна вирішити питання постанови. Останнім часом, коли писемна практика населення знизилась, також з'являються електронні підписи, знайти зразки підпису і почерку певної особи надто складно. Також виникають труднощі щодо надання зразків певної особи, виконаних 10-20 років тому. Але ж без порівняльного матеріалу вирішити питання належності підпису певній особі, а також встановлення умов виконання підпису, неможливо у разі відсутності порівняльних зразків. Слід зазначити, що кількість не визначає якість матеріалу. Експерт може дійти висновку на 10 зразках, якщо вони є достовірними зразками підпису і почерку певної особи, а може і не дійти висновку на 25-30 зразках, якщо вони різняться між собою і не перевірено їх достовірність. Успішність повного, об'єктивного почеркознавчого дослідження залежить від якісного порівняльного матеріалу – зразків підпису і почерку певної особи.

Складнощі також виникають при призначенні лінгвістичної експертизи. Коли слідчим виноситься постанова про призначення

лінгвістичної (авторознавчої) експертизи з метою встановлення автора тексту, слід враховувати, що разом з текстом, який підлягає дослідженню, необхідно надати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки писемного мовлення особи, яка є можливим автором тексту. Тобто писемне мовлення, яке відображене у досліджуваному документі, має порівнюватися з писемним мовленням особи, яка є можливим автором тексту. З метою встановлення соціально-біографічного портрету автора документа, за якими призначається більша кількість лінгвістичних експертиз, надходять документи різноманітного характеру. Це анонімні листи на адреси посадових осіб, записки погрозуючого та попереджувального характеру тощо, для дослідження яких необхідно надати або оригінал документа, або його якісну копію. Порівняльний матеріал у цьому випадку не надаватиметься (досліджується анонімний документ), оскільки експерт має встановити соціально-біографічний портрет автора документа (рідну мову, місце формування мовних навичок, освітній рівень, стать, вік тощо). Також частими об'єктами дослідження стають явки з повинною, пояснювальні, які містяться в матеріалах проваджень. На вирішення експертизи ставляться питання, чи виконані наведені тексти самостійно особою, яка їх склала, або під диктування або шляхом переписування, для вирішення яких мають надаватися зразки писемного мовлення певної особи. На жаль, зразки писемного мовлення певної особи не надаються, оскільки майже неможливо знайти особову переписку, листування певної особи, документи службового характеру за місцем її роботи тощо. Зрідка подібні документи можуть бути в осіб похилого і старечого віку, які вели щоденники, листувалися з родичами, підписували вітальні листівки тощо. У молодого покоління писемна практика відсутня або надто мала, що ускладнює проведення судової лінгвістичної експертизи.

Ці та інші проблемні питання, які виникають під час призначення та проведення судової експертизи, врегульовуються шляхом складання клопотань про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертизи, що в свою чергу сприяє затягуванню строків проведення експертизи. Тому, перш ніж призначати судову експертизу, необхідно ознайомитися з Науково-методичними рекомендаціями з питань призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими наказом МЮ України від 08.10.98 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями) та звернутися до судово-експертної установи за консультаційно-методичною допомогою.

Враховуючи зазначені проблемні питання під час призначення та проведення судових експертиз, слід звернути увагу на належну підготовку слухачів спеціалізованих вищих навчальних закладів, які готують спеціалістів для Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Служби безпеки України та інш. Поряд із цим, заходи, на яких

розглядатимуться актуальні питання призначення та проведення судових експертиз, сприятимуть підвищенню кількості і якості проведення призначених експертиз, що можна сказати й про даний захід, який є своєчасним і актуальним, де можна обговорити назрілі проблеми під час дискусійного обговорення.

УДК 343.98

Віктор Станіславович СЕЗОНОВ,

кандидат юридичних наук,

старший судовий експерт Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2580-2953>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДРОБКИ СВІДОЦТВ ПРО РЕЄСТРАЦІЮ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА ПЛАСТИКОВІЙ ОСНОВІ

Як відомо, основи методики експертно-криміналістичного дослідження документів, що супроводжують транспортні засоби, полягають у визначенні загальних ознак і захисних елементів реєстраційних документів, найбільш поширених способів їх підробки, а також у застосуванні комплексу окремих методів дослідження.

Підроблені документи можуть вироблятися як за допомогою виготовлення бланка та його реквізитів, внесенням у справжній документ додаткових відомостей (дописок), зміною первісного тексту способом підчищення, повного чи часткового видалення тексту (травлення), заміною окремих частин документів і т. і. [1, с.309]. Не стали виключенням для підробки і свідцтва про реєстрацію транспортних засобів на пластиковій основі.

Перші підробки виготовлялись наступним шляхом: сканувався оригінальний бланк, у подальшому з використанням кольорового принтера виконувалось друкування підробленого бланку, як правило, на паперовій основі, з наступним нанесенням персональної інформації та захисних плівок. Оскільки фонові зображення, мікротексти й лазерне гравіювання за загальними ознаками та якістю друку суттєво відрізнялись від встановленого зразка, то у експертів не виникало труднощів з вирішенням питання стосовно встановлення способу їх підробки. Поряд з цим, при дослідженні в ультрафіолетових променях перші підробки інтенсивно світилися, оскільки вони друкувались на папері. Слід також зауважити, що траплялись випадки, коли на неякісно підроблених бланках були нанесені оригінальні голографічні знаки та захисна плівка. Інші, більш якісні підробки, виготовлялись шляхом часткової зміни даних в офіційно виданих документах з використанням оригінальних захисних

плівок. За виключенням окремих елементів, зовнішній вигляд та конструкція таких підробок загалом відповідають вимогам виготовлення та персоналізації документів встановленого зразка. Підробки цього типу слід досліджувати при збільшенні щонайменше 16+, звертаючи увагу на спосіб нанесення персональних даних та на пошук залишків первинного тексту. Іншими методами дослідження – за допомогою ультрафіолетових та інфрачервоних променів – ознаки підробки виявити неможливо. Також, як правило, на таких підробках нанесена оригінальна голографічна та захисна плівки, вони мають презентабельний вигляд, тому їх виявлення без збільшувальних приладів у процесі експрес-перевірки доволі проблематичне.

Більш якісні підробки виготовлялись шляхом розшарування захисних плівок та видалення первинного змісту персональних даних в офіційно виданих документах з наступним нанесенням на справжній бланк вторинної інформації з подальшим покриттям оригінальними захисними плівками. Враховуючи, що при такому способі підробки використовуються оригінальний бланк, оригінальні захисні плівки, вторинна інформація наноситься термосублімаційним способом друку, такі документи за своїми характеристиками – конструкцією, способами друку та персоналізації – відповідають аналогічним зразкам, що офіційно видавались реєстраційно-екзаменаційними підрозділами ДАІ (в подальшому – територіальними сервісними центрами МВС) та виготовлялись консорціумом ЄДАПС та ПК Україна. Тому такі документи мають усі елементи захисту та навіть із застосуванням експертних методів і приладів з різними джерелами освітлення встановити факт підробки або внесення змін доволі складно, і вдається це не завжди.

Єдиною ознакою змін, яку іноді може встановити експерт, це невідповідність розмірів – бланк повинен мати встановлені розміри: довжина в межах 85,47-85,72 мм, ширина в межах 53,92-54,03 мм. Підроблені документи мають дещо менші розміри. Іноді в них можливо знайти незначні залишки первинного тексту персональних даних. Саме тому у процесі дослідження підроблених таким способом свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів експерт приходить до висновку, що вирішити питання щодо внесення змін не виявилось можливим у зв'язку з відсутністю ознак змін. Проте їх відсутність ще не свідчить, що їх не було.

Іншим проблемним питанням експертного дослідження свідоцтв про реєстрацію є дефекти при їх оформленні. Трапляються непоодинокі випадки таких дефектів:

- відсутність однієї із захисних плівок;
- подвійне нанесення захисних плівок;
- неякісне нанесення тексту або захисних плівок;
- подвійне нанесення персональних даних.

Таким чином, склалась парадоксальна ситуація, яка полягає у тому, що свідоцтво про реєстрацію підроблене шляхом розшарування захисних плівок та повторного нанесення даних за своїми характеристиками формально відповідає аналогічним зразкам, а документи, видані підрозділами ДАІ (ТСЦ) з дефектами, оформленні з порушеннями технології персоналізації, тобто формально не відповідають аналогічним зразкам, які відповідають документам, що є в офіційному обліку в Україні. Перераховані чинники сприяють легалізації викрадених та не розмитнених автомобілів, що, у свою чергу, призводить до недоотримання бюджетом суттєвих коштів [2].

В 2021 році в Україні введені в офіційний обіг свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів та посвідчення водія нового зразка, виготовлених на ПК Україна. Вважається, що захисні елементи нових бланків відповідають вимогам сучасності, рівень захищеності бланків від підробок буде вивчено за допомогою експертної практики.

Список бібліографічних посилань:

1. Криміналістика: учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова и др. ; под ред. Р. С. Белкина. Москва : Норма, 2000. 990 с.
2. Науменко С. М. Способи підробки свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів та проблемні питання їх експертного дослідження. Криміналістика і судова експертиза. 2013. Вип. 58 (2).С.294–302.

УДК 321.54

Сергій Олександрович СИЧОВ,

викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1452-5815>

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

За дослідженням встановлено, що доцільність приведення національного кримінального процесуального законодавства у відповідність до Європейських правових стандартів стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Поряд з цим в Україні здійснюється реформування органів, що здійснюють кримінальне провадження та кримінальне судочинство, зокрема: органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Досудове розслідування кримінальних проваджень в Україні здійснюють слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань, підрозділи детективів, підрозділи внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Відповідно до чинного законодавства керівник органу досудового розслідування має певні повноваження, зокрема організовує і контролює процес проведення досудового розслідування підлеглими слідчими, тому доцільно приділити особливу увагу дослідженню питань щодо визначення правового становища саме цього учасника (суб'єкта) в кримінальному процесі, оскільки відбулися суттєві зміни в цьому контексті. Так, в процесі реформування кримінального судочинства України посаду начальника слідчого відділу змінено на керівника органу досудового розслідування поліції. До керівників органу досудового розслідування відносять начальника Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань та його заступників, які діють у межах своїх повноважень (п.8 ч.1 ст. 3 КПК).

Однією з новел чинного КПК є закріплення статусу та відповідних повноважень керівника органу досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 39 чинного КПК керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування. Окрім того, в частинах 2, 3 цієї ж статті чітко виділені повноваження керівника органу досудового розслідування, зокрема керівник органу досудового розслідування уповноважений: 1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих; 2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування; 3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора; 4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим; 5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК; 6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого; 7)

здійснювати інші повноваження, передбачені КПК. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, персонально визначається керівником органу досудового розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК). У зв'язку зі зміною повноважень керівника органу досудового розслідування в кримінальному процесі, на сьогодні відбуваються дискусії з приводу розподілу повноважень між ним та прокурором щодо процесуального керівництва та контролю за діяльністю слідчого на стадії досудового розслідування. Відповідно до попереднього КПК 1960 року, начальник слідчого відділу був уповноважений забезпечити процесуальне керівництво розслідуванням. Так, відповідно до ст. 114-1 цього кодексу начальник слідчого відділу здійснював контроль за своєчасністю дій слідчих із розкриття злочинів і запобіганню їм, вживав заходів до найбільш повного, всебічного і об'єктивного провадження досудового слідства у кримінальних справах [1, с.64]. У свою чергу, прокурор забезпечував дотримання законів під час провадження досудового розслідування органами досудового слідства. Однак, відповідно до чинного законодавства, на думку деяких вчених, до завдань керівника органу досудового розслідування входить надання методичної допомоги підпорядкованим слідчим та організаційний контроль за їх діяльністю з розслідування кримінальних проваджень» [2, с.147]. У той же час, іншу наукову позицію мають автори науково-практичного коментаря КПК України, які зазначають, що керівники органів досудового розслідування, перелік яких наведено у п. 8 ст. 3 чинного КПК України, мають процесуально закріплені повноваження, зокрема такі, як організаційні і контрольні-процесуальні. Організаційні повноваження керівника відповідного органу досудового розслідування визначаються відомчими нормативними актами. Так, наприклад, згідно відомчим нормативно-правовим актом МВС України передбачено, що начальник слідчого органу відділу поліції з метою ефективної організації досудового розслідування встановлює розпорядок роботи слідчого відділу (відділення), вимагає та контролює дотримання службової дисципліни, порушує в установленому порядку клопотання про заохочення працівників чи притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; забезпечує своєчасний виїзд слідчих на місця подій за заявами і повідомленнями про злочини, які належать до підслідності слідчих органів внутрішніх справ, та якісну роботу з документування протиправних дій тощо [2, с.137-138], що ми підтримуємо, однак, на нашу думку до цього доцільно додати й про інші організаційні та контрольні функції, які не всі встановлені в нормативно-правових актах, але вони фактично виконуються вказаними керівниками та займають багато робочого часу.

З метою запобігання «конкуренції» на досудовому розслідуванні між наглядом прокурора та відомчим процесуальним контролем керівника органу досудового розслідування, КПК передбачає обов'язковість надання

доручень і письмових вказівок прокурора, які повинні надаватись керівнику слідчого підрозділу. Невиконання їх тягне за собою передбачену законом відповідальність. Другим елементом виконання такої конкуренції є відсутність серед повноважень керівника органу досудового розслідування права на його участь у проведенні слідчим слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також особисто проводити у кримінальному провадженні слідчого будь-які слідчі (розшукові) дії [2, с.139].

На наш погляд, керівник органу досудового розслідування самостійно може визначити підстави прийняття рішення про передачу матеріалів кримінального провадження від одного слідчого іншому і без допомоги прокурора, оскільки він безпосередньо організовує досудове розслідування та найбільш наближений до слідчого як до працівника. У зв'язку з цим вважаємо доцільним, з п. 2 ч. 2 ст. 39 чинного КПК України виключити словосполучення «за ініціативи прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора» для того, щоб керівник органу досудового розслідування був уповноважений передавати матеріали кримінального провадження від одного слідчого іншому. На підставі вищевикладеного слід відмітити, що положення чинного КПК не є досконалими й потребують відповідних доповнень. Зокрема, на нашу наукову позицію, необхідно переглянути деякі положення КПК України, що стосуються повноважень керівника органу досудового розслідування. На підставі порівняльного аналізу законодавчих і нормативно-правових актів України та інших країн ми приходимо до висновку про доцільність внесення відповідних змін та доповнень до вказаних нами статей КПК України, які стосуються піднятих нами питань.

Втім підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь в обговоренні вказаних питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами станом на 15 жовт.2004 р.: К.: Вид.ПАЛИВОДА А.В. 2004. 208 с.
 2. Кримінальний процес: підручник/ Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків. Право. 2013. 824 с.
 3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1/ О.М. Бандурка, Є.М., Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків. Право. 2012. 768 с.
- УДК 343.135 (477)

Олена Євгеніївна СОЛОВЙОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх
справ;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5625-2122>

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На даний час важливою є проблема вдосконалення правової системи України у відповідності до вимог сучасності. Це визначає наявність тенденції до подальшого реформування органів досудового розслідування та необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства у питаннях забезпечення процесуальної незалежності та самостійності слідчого у своїй діяльності. Відомо, що слідчий є основним представником органів досудового розслідування який прямо та безпосередньо виконує покладені на нього законодавством функції щодо проведення досудового розслідування. Діяльність слідчого закріплена у ст. 40 КПК України [1]. Неможливо не відмітити, що процесуальна незалежність слідчого закріплена в частині 5 ст. 40 КПК України, а органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Необхідно зазначити, що при детальному розгляді такого поняття як «процесуальна незалежність» та «самостійність» слідчого, варто звернути увагу на те, що порівняно з КПК 1960 р., вони значно змінилися, - бо були, на нашу думку, чомусь обмежені, а запобіжна – профілактична діяльність у КПК України 2012 року взагалі не відображена.

Так, за КПК України 1960 р. слідчий — це учасник кримінального процесу, уповноважений здійснювати досудове слідство [2]. Незалежно від відомчої належності всі слідчі при розслідуванні кримінальних проваджень мають однакові процесуальні права і обов'язки, проводять розслідування в одному і тому ж процесуальному порядку. Згідно з КПК України 2012 р., зокрема п. 17 ст. 3, «слідчий – це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень» [1].

Слідчий уповноважений проводити самостійно всі слідчі та інші передбачені законом процесуальні дії у межах своєї компетенції, а для реалізації своїх прав та обов'язків слідчий наділений широкими процесуальними повноваженнями. Теоретики кримінально-процесуального законодавства наголошували, що для виконання покладених на слідчого завдань кожний слідчий наділений певними правами та обов'язками, а основою його повноважень є процесуальна незалежність та самостійність. Звісно, повноваження слідчого мають владний характер. Це виражається у його праві застосувати певні заходи процесуального примусу, а щодо інших виносити подання до слідчого судді про доцільність їх обрання, та в обов'язку посадових осіб та громадян виконувати приписи слідчого, коли вони надані в межах його компетенції і в установленій процесуальній формі та т.і.

Звісно, розкриття злочину в багатьох випадках залежить від взаємодії між слідчим та органами дізнання. Тому, КПК 1960 р. і КПК України 2012 р. наділяють слідчого певними повноваженнями і в цій сфері. Згідно із законом (зокрема ст. 40 КПК України 2012 р.) слідчий вправі надавати органам дізнання доручення та вказівки про проведення розшукових та слідчих дій, вимагати від органів дізнання співпраці щодо виконання окремих слідчих дій у кримінальних провадженнях. Доручення і вказівки слідчого надаються в письмовій формі органам дізнання та є обов'язковими для виконання. Таким чином, і в цьому випадку закон підкреслює владність повноважень слідчого та його головну роль при проведенні досудового слідства у кримінальних провадженнях [3, с. 21].

Як зазначалося вище, повноваження слідчого передбачають, що при провадженні досудового слідства на нього покладаються певні обов'язки, дотримання яких гарантує виконання завдань кримінального судочинства. Згідно з сучасним кримінальним процесуальним законодавством права та обов'язки слідчого є дещо меншими. Так, у ч. 2 ст. 38 КПК України 2012 р. вказується, що досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою", а в ч. 4 ст. 38 КПК України зазначається, що орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування тощо. Наприклад, у ст. 40 КПК України 2012 р., зазначається, що у більшості випадків слідчий приймає процесуальні рішення за погодженням із прокурором, і лише в ч. 5 вказаної статті як наслідок збереження колишньої самостійності вказується, що слідчий, здійснюючи повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, в яку втручання осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. В свою чергу, органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Однак, як

слухно з цього приводу наголошує В.М. Тертишник, що за прокурором повинно бути закріплено не стільки право надавати обов'язкові для виконання вказівки, а і право відміняти незаконні рішення слідчого, відновлювати справедливість та законність, вносячи свої пропозиції та рекомендації тощо [4, с. 38].

Звісно ж, розслідування кримінальних правопорушень та справедливе покарання злочинців, як і боротьба з кримінальними правопорушеннями взагалі, повинні бути спрямовані на виконання і загальнопрофілактичної функції. Разом з тим органи досудового розслідування під час виконання своїх функцій повинні бути, на нашу думку, зобов'язані також здійснювати індивідуальну профілактичну роботу: виносити застереження, подання про з'ясування причин і умов які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, як це було у ст. 23¹ КПК України 1960 року, бо профілактична діяльність повинна передбачати собою систему заходів економічного, соціально-культурного та правового характеру, які застосовують державні органи та громадські організації з метою боротьби зі злочинністю, усунення причин і умов скоєння кримінальних правопорушень та запобігання їм. Звісно ж, засобами й методами виявлення причин є слідчі дії, оперативно-розшукові заходи, розвиток і узагальнення слідчої і судової практики, анкетування та опитування різних категорій осіб - слідчих, оперативних працівників, засуджених і тих, хто відбуває покарання, посадових осіб та ін. На основі зібраної інформації необхідно сформулювати загальні й конкретні причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. В свою чергу узагальнені матеріали повинні доводитися до публічності (наприклад, через пресу, лекції на підприємствах та т.ін.). Тому, аналізуючи все вищезазначене, пропонуємо, вдосконалити функцію слідчого щодо запобіжної діяльності та внести до КПК України такий процесуальний засіб впливу як внесення подання у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі про вжиття заходів щодо усунення виявлених причин кримінального правопорушення та закріпити його нормами КПК України. Наприклад, «Подання про вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Відповідно до якого, слідчий, прокурор, орган дізнання, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, мають право внести у відповідний державний орган або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. По даному поданню має бути вжито необхідних заходів і про результати повідомлено особу, яка надіслала це подання не пізніше як у 15-денний строк.»

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. 2012. № 90—91. 19 травня.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України: офіційне видання. К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. 272 с.

3. Слінько С.В. Теорія і практика реформування досудового розслідування: Монографія. Х.: РВФ «Арсис ЛТД», 2011. 270 с.

4. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Київ : Правова Єдність : Алерта, 2014. 438 с.

УДК 343.148.6

Клавдія Юріївна СОЛОВЧУК,

кандидат технічних наук, судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Ярослав Юрійович КОЛІСА,

головний судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Ігор Олександрович ВОЛКОДАВ,

завідувач відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

АНАЛІЗ ЧАСОВИХ МІТОК У МЕТАДАНИХ ФАЙЛІВ ТА КАТАЛОГІВ ФАЙЛОВОЇ СИСТЕМИ NTFS

Серед питань, які вирішує комп'ютерно-технічна експертиза, часто можна зустріти питання про атрибути (метадані) файлів та каталогів, а саме: час створення, останнього редагування, друку тощо [1].

Метадані це структуровані дані, які являють собою характеристики, що описують об'єкти (файли або каталоги), для цілей їх ідентифікації, пошуку, оцінки, управління ними [2].

Всі метадані зберігаються в атрибутах. Файли та каталоги у файлової системі NTFS представлені записами у MFT (Master File Table – «Головна файлова таблиця»). Типовий файл має атрибути \$STANDARD_INFORMATION, \$FILE_NAME та \$DATA. Каталог має як стандартні атрибути \$STANDARD_INFORMATION, \$FILE_NAME, так і специфічні атрибути \$INDEX_ROOT, \$INDEX_ALLOCATION та \$BITMAP [3].

Зосередимо увагу на атрибуті \$STANDARD_INFORMATION, який існує і для файлів, і для каталогів. В ньому зберігаються основні метадані. Саме тут знаходяться основні часові мітки, а також інформація про власника, налаштування безпеки і квот. Microsoft сортує атрибути в записах MFT, і цей виявляється завжди на першому місці, тому що він володіє найменшим ідентифікатором типу.

В NTFS для представлення часу і дат використовуються 64-розрядні значення, що представляють кількість сотень наносекунд, що пройшли з 1 січня 1601 року. Атрибут \$STANDARD_INFORMATION містить чотири часові мітки:

- час створення;
- час останньої модифікації (час останньої зміни атрибутів \$DATA і \$INDEX);
- час модифікації MFT (час останньої модифікації метаданих цього об'єкту у MFT);
- час останнього звернення.

Аналогічні часові мітки містяться в атрибуті \$FILE_NAME. Кожен файл і каталог представлений цим атрибутом в індексі батьківського каталогу та в записі MFT. Атрибут \$FILE_NAME крім чотирьох часових міток містить ім'я файлу або каталогу в кодуванні Unicode UTF-16 та посилання на батьківський каталог.

При перегляді властивостей файлу в операційній системі Windows відображаються часові мітки зі \$STANDARD_INFORMATION, причому тільки три з чотирьох (без відомостей про час модифікації MFT). Нажаль, Windows не оновлює набір часових міток в атрибутах \$STANDARD_INFORMATION та \$FILE_NAME автоматично при певних маніпуляціях з каталогом або файлом.

На практиці доволі розповсюджені випадки, коли, наприклад, зазначена більш пізня дата створення файл, ніж дата його останньої модифікації. Це означає, що файл був скопійований і не відкривався після цього. Так відбувається тому, що час створення задається для нового файлу, якщо новий файл створюється «з нуля» або в результаті копіювання, і встановлюється рівним поточному часу, а час останньої модифікації оновлюється лише при модифікації атрибута \$DATA, \$INDEX_ROOT або \$INDEX_ALLOCATION. При переміщенні або копіюванні файлу його вміст не змінюється, а новий файл зберігає вихідний час модифікації. При переміщенні ж файлу час його створення не оновлюється, тому файл може бути створений раніше, ніж каталог в якому він міститься.

Результати проведених тестів для часових міток файлів та каталогів з атрибуту \$STANDARD_INFORMATION та результати аналізу інформації в літературних джерела, присвячених змінам часових міток, були систематизовані у таблиці.

Таблиця 1. Оновлення часових міток файлів та каталогів в NTFS.

	Створення	Остання модифікація DATA	Остання модифікація MFT	Останнє звернення*

1	Файл / каталог створений з нуля	рівне часу в момент створення	рівне часу в момент створення	рівне часу в момент створення	рівне часу в момент створення
2	Файл створено в результаті копіювання	рівне часу в момент копіювання	не змінюється	не змінюється	оновлюється
3	Копіювання каталогу	рівне часу в момент копіювання	оновлюється	оновлюється	оновлюється
4	Файл / каталог переміщений в межах тому	не змінюється	не змінюється	оновлюється	оновлюється
5	Файл переміщений на інший том	не змінюється	не змінюється	не змінюється	оновлюється
6	Каталог переміщений на інший том	оновлюється	оновлюється	оновлюється	оновлюється
7	Файл відкритий	не змінюється	не змінюється	оновлюється	оновлюється
8	Перегляд вмісту каталогу	не змінюється	не змінюється	не змінюється	оновлюється
9	Файл / каталог перейменован ий	не змінюється	не змінюється	оновлюється	оновлюється
10	Змінено вміст файлу / каталогу	не змінюється	оновлюється	оновлюється	оновлюється
11	Перегляд властивостей файлу / каталогу	не змінюється	не змінюється	не змінюється	оновлюється
12	Файл / каталог видалений	не змінюється	не змінюється	не змінюється	може змінюватися

*Час останнього звернення не оновлюється негайно. Існує можливість заборонити оновлення.

Отже, вивчення змін часових міток, надають можливість експерту

відтворити послідовність процесів або операцій, які були виконані з досліджуваним файлом. Але при цьому слід враховувати, що час може вільно змінюватися користувачем (в налаштуваннях операційної системи), змінюватися або не змінюватися при переході на літній / зимовий час, інший часовий пояс, або скидатися в початкове значення при збоях в роботі пристрою. Тому час може відрізнятися від справжнього (реального) часу.

Крім того існують спеціальні програмні засоби а саме: ExifTool, MetadataTouch, які дозволяють вносити зміни у метадані файлів та каталогів.

Таким чином, часові мітки файлу на цифровому носії інформації є умовною (ймовірною) величиною.

Список бібліографічних посилань:

1. Ковальчук С.А., Корнев В.М. Особливості призначення та проведення судових експертиз за експертною спеціальністю 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів»: інформаційний лист. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021.
2. Task Force on Metadata: summary Report. USA: American Library Association, 1999. URL: <https://www.libraries.psu.edu/tas/jca/ccda/tf-meta3.html>
3. Кэрриэ Б. Криминалистический анализ файловых систем. СПб: Питер, 2007.

УДК 343.98

Катерина Сергіївна ТИМОШЕНКО,

судовий експерт сектору дослідження звуко- та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0593-7973>

ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМИ СИСТЕМАМИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОГРАМ ГОЛОСУ І МОВЛЕННЯ

Сучасні тенденції розвитку суспільства, пов'язані з комп'ютеризацією, вдосконаленням технічного оснащення підприємств, персональних робочих місць, зростання поширеності мережі Інтернет, а також розвитком технології фіксації, зберігання, обробки і передачі інформації, сприяє зростанню числа злочинів, серед яких найпоширенішими є вимагання, шахрайство, зловживання посадовими повноваженнями, «телефонне хуліганство», хабарництво та інші. Наприклад, достатньо розповсюдженим є такий вид шахрайства, при якому потерпілому

телефонує невідома особа і повідомляє, що хтось з його близьких вчинив злочин або попав в аварію і терміново потрібні гроші для вирішення питання. Також достатньо часто в органи внутрішніх справ, інші установи і організації телефонують та повідомляють про замінування певних об'єктів. В таких випадках, для вирішення завдань розслідування, на дослідження експертам можуть надаватися фонограми голосу і мовлення.

У сучасному кримінальному процесі в якості джерел доказової інформації нерідко використовуються матеріали звуко- та відеозапису, отримані криміналістичним або оперативно-технічними засобами. До таких засобів відносяться радіотехнічні, звуко- і відеозаписуючі апарати, механічні, електронні та інші технічні прилади, які в органах мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, іменуються «оперативною технікою» або «оперативно-технічними засобами». Об'єктом дослідження являються – фонограми (запис сигналів звуку). Дослідження таких фонограм здійснюється в підрозділах Експертної служби МВС України в Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах в рамках судової експертизи відео-, звукозапису, яка являє собою надзвичайно складний, трудомісткий і багатоетапний процес, що вимагає високої кваліфікації експерта та великої кількості часу. У зв'язку з чим актуальною стає проблема оптимізації процесу експертного дослідження. Неоціненну допомогу в вирішенні даної проблеми, безсумнівно, надають сучасні комп'ютерні технології, однією з яких є спеціалізоване програмне забезпечення для дослідження фонограм голосу і мовлення.

Дослідження фонограм з метою ідентифікації особистості диктора (той хто говорить) і діагностики його голосу і мови включає в себе велику різноманітність методів, в першу чергу аудитивно-лінгвістичні (на слух) і автоматичні (з використанням ЕОМ). Автоматичні методи працюють завдяки апаратно-програмним засобам та спеціального програмного забезпечення. На етапі попереднього аналізу фонограм використовуються звукові редактори: «Adobe Audition CS5.5», «Sound Forge Pro», «Adobe Photoshop CS5», «WinFlex» (програма для дослідження структури файлів), «VirtualDub» (програма для перегляду і редагування відеозаписів), «KMPlayer» (звуковідеоплеєр), «Light Alloy» (звуковідеоплеєр), «MediaInfo» (програма для відтворення властивостей файлів). Введення даних та їх попередня обробки безпосередньо в комп'ютерні системи відбувається за участю людини (експерта). З метою визначення особливостей фонограм експерти проводять дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису. При цьому виявляють збіг певних ознак та їх розбіжності. За допомогою використання спеціальних засобів та методів можливо визначати конкретний ступінь належності мови щодо конкретної особи. Для ідентифікації особи за голосом та мовлення, зафіксованими на досліджуваних фонограмах, експерту надаються фонограми з порівняльними зразками.

При проведенні криміналістичного дослідження фонограм щодо ідентифікації, використовують різні автоматичні програми ідентифікації особистості за голосом.

Метою даної роботи є короткий аналіз програмного забезпечення для ідентифікації особи за голосом які використовуються в Україні та в сусідніх державах.

«АВАТАР». Країна розробник – Україна. Призначено для використання працівниками Експертної служби МВС при проведенні досліджень у голосовій базі великого обсягу, створеної з фонотеки анонімних повідомлень. Використання системи «Аватар», побудованої на основі сучасних наукових-технічних досягнень у мовленнєвих технологіях, забезпечує вирішення питання верифікації дикторів анонімних повідомлень. Завдяки автоматизації процесів верифікації та прийняття рішень програма дає змогу здійснювати швидкий пошук і порівняння дикторів зі схожими фізичними параметрами голосу та проводити їх верифікацію в голосових базах даних великого обсягу [1].

«SIVE». Країна розробник – Литва. Пакет програмного забезпечення «SIVE» використовують в Україні, а саме в експертній практиці Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру. Якщо для аналізу надано записи мовлення, що мають хорошу якість, але недостатню тривалість, то можна використовувати програмне забезпечення «SIVE». У пакеті «SIVE» для пошуку формант та їхніх параметрів використовується спеціальний метод спектральних пар. Перш за все порівняльні та досліджувані мовленнєві сигнали сегментуються вручну з метою створення набору вокалізованих фонем. Доцільно проводити сегментацію таким чином, щоб загальна довжина однієї фонемі ставили не менше 0,5-0,7 секунди. Пакет «SIVE» надає експерту: можливість навчити більше технічних працівників виконувати завдання експертів; більше записів мовлення є придатними для експертизи, в т. ч. з незначним співвідношенням сигнал/шум (5-10 дБ); скорочення часу проведення експертизи в 5-10 разів [2].

В тезах доповіді нами було розглянуто різні спеціальні автоматичні-програмні забезпечення (АПЗ). Виконано короткий аналіз апаратно-програмних засобів криміналістичного дослідження фонограм щодо ідентифікації особистості за голосом та мовлення, на прикладі яких показано важливість та багатоетапність процесу дослідження в рамках судової експертизи відео-, звукозапису.

Криміналістичне дослідження голосу і мови людини залишається одним з перспективних напрямків, а розробка нових методів дослідження і вдосконалення використаних при проведенні експертиз апаратно-програмних комплексів дозволяють найефективніше застосовувати спеціальні знання експерта, що сприяє найбільш ефективному розслідуванню і розкриттю злочинів.

Список бібліографічних посилань:

1. Верифікація особи за фізичними параметрами мовленнєвих сигналів повідомлень, що містяться в голосовій базі даних, з використанням системи автоматичного пошуку «Аватар», Методичні рекомендації [укр. Рибальський О.В., Соловійов В.І., Журавель В.В.]. К.: ДНДЕКЦ МВС України; НАВС, 2018.

2. Посібник користувача. Пакет програмного забезпечення для ідентифікації диктора за голосом та мовлення SIVE © v.8.5, Авторське право © 2020 MIOBIUS, UAB.

УДК 343.982.43

Яна Володимирівна ТКАЧЕНКО,

завідувач сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Євгеній Борисович ІВАНКО,

головний судовий експерт сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕЗВИЧНОГО ЛІВОРУКОГО ПОЧЕРКУ

На сьогоднішній день, з розвитком технічного прогресу, йдуть у минуле тексти, написані від руки. Великою рідкістю в теперішній час є і каліграфічний почерк. Однак, будь-який рукописний текст є нагадуванням про унікальність кожного з нас, і нерозбірливі «каракулі» є знахідкою для фахівця – почеркознавця, за якими він визначить автора рукопису.

Почеркознавча експертиза лишається однією із складних видів досліджень. І не зважаючи, на те, що з появою комп'ютерної техніки тексти все більше друкуються, роботи у почеркознавців не поменшало. Почеркознавча експертиза вирішує три основні види завдань: ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні.

Як свідчить досвід експертної практики, наряду з рукописами, виконаними у звичних умовах, експертам доводиться досліджувати документи, виконані особою під впливом факторів, що викликають порушення звичного процесу письма: незручна поза, незвичний матеріал письма, незвичний стан особи (алкогольне сп'яніння, хвилювання, нервові і психічні захворювання), установка на незвично повільне, старання або швидке письмо, тощо. Завдання, пов'язані з дослідження зміненого почерку, належать до найбільш складних у судово-почеркознавчій експертизі, що, в першу чергу, обумовлено великою кількістю «збиваючих» факторів, які впливають у той чи іншій мірі на зміну почерку.

Робота почеркознавців з технічним прогресом не спрощується, оскільки кожного разу на вирішення експерта ставляться все більш складні завдання.

Рукопис, виконаний незвичною рукою для письма є спеціальним об'єктом судової почеркознавчої експертизи. Рідка зустрічальність таких об'єктів у експертній практиці тягне за собою повільне накопичення експертного досвіду, що призводить до утруднень під час оцінки результатів досліджень, хоча в теперішній час судове почеркознавство має достатню кількість надійних методик встановлення факту навмисної зміни почерку скорописним способом, та встановлення виконання рукопису незвичною для письма лівою рукою.

Такий почерк слід відрізнити від почерку лівши; почерку осіб, що однаково володіють письмом лівою та правою руками; осіб, що до певного часу писали лівою рукою, а потім перейшли на праву; осіб, у яких не діє або відсутня права рука.

Криміналістичне дослідження незвичного ліворукого почерку ведеться в двох напрямках: встановлення самого факту незвичного письма лівою рукою; ідентифікація особи за незвичним почерком лівої руки.

При дослідженні рукопису, у відношенні якого є припущення щодо виконання незвичним ліворуким почерком, обов'язковим є встановлення факту письма лівою рукою. Ознаки почерку, які з'явилися в результаті відсутності відповідних рухових навичок лівої руки, низької координації рухів, характеру рухів лівої руки при письмі, утворюють комплекс для розпізнавання факту виконання рукопису лівою рукою.

Сам по собі факт встановлення виконання рукопису незвичною до письма лівою рукою, незалежно від результатів подальшого дослідження, має по деяких справах велике значення. Крім того, вивчення й оцінка сукупності ознак, які свідчать про незвичне письмо лівою рукою, дозволяє визначити ідентифікаційну значимість ознак, які не змінилися у ліворукому почерку.

Успіх і повнота дослідження, достовірність та категоричність висновків експерта при дослідженнях незвичного ліворукого почерку залежить не тільки від об'єму досліджуваного рукопису й ступеня відображення в ньому ознак звичайного почерку виконавця документа, але й від кількості та якості наданого слідчими або судовими органами порівняльного матеріалу.

Для успішного вирішення почеркознавчих завдань необхідно надати в розпорядження експерта вільні зразки звичайного почерку, які відповідають часу виконання, мові, цільовому призначенню, змісту, матеріалу письма досліджуваного рукопису.

У ліворукому почерку, яким виконаний досліджуваний документ, ознаки звичайного почерку підлягають суттєвим змінам і відображаються в більшості випадків лише в одиничних екземплярах однойменних букв.

Звідси витікає, що для порівняльного дослідження вільні зразки передбачуваного виконавця повинні надаватися у великій кількості й розмаїтості.

Крім рукописів, які відповідають досліджуваному документу за цільовим призначенням, повинні надаватися й рукописи іншого характеру, різні за ретельністю виконання, але які містять письмові знаки та їх сполучення, що є у досліджуваному рукопису. Це дозволить експерту скласти уявлення про всі можливі варіанти ознак і варіаційність звичайного почерку передбачуваного виконавця й у процесі дослідження відмежувати в досліджуваному рукопису ознаки, які дійсно змінилися. Поряд із вільними зразками почерку підозрюваної особи необхідні також експериментальні зразки у вигляді рукописів, які виконані передбачуваним виконавцем звичайним почерком. Вони можуть бути використані з метою встановлення факту виконання всіх рукописів-зразків почерком однієї певної особи. При дослідженні ліворукого почерку необхідні також експериментальні зразки ліворукого почерку передбачуваного виконавця, які відповідають за змістом досліджуваному документу. Такі зразки використовуються експертом, по-перше, при оцінці ступеня володіння передбачуваним виконавцем письмом лівою рукою; по-друге, при встановленні ступеня відображення в почерку лівої руки ознак, властивих звичайному почерку даної особи, й ступеня зміни цих ознак; по-третє, при встановленні ознак, які стійко повторюються в зразках почерку лівої руки, та подальшому їх порівнянні з ознаками, які стійко повторюються у досліджуваному ліворукому почерку.

При відборі експериментальних зразків почерку лівої руки слід виходити з того, що вільних таких зразків немає, тому що особа пише правою рукою. Суттєвим недоліком таких зразків є те, що вони не відповідають досліджуваному документу за часом виконання, а також не виключається можливість їх навмисного викривлення. Тому для відбору таких зразків слід підготувати спеціальний машинописний текст, який за змістом не співпадає з досліджуваним, але містить у собі всі письмові знаки та їх сполучення, які є у досліджуваному тексті; а також спеціальний машинописний текст, який за змістом повністю співпадає з досліджуваним.

Спеціально підготовлені машинописні тексти необхідні для того, щоб особа, в якій відбираються зразки почерку, виконала рукописи під диктовку, а також шляхом переписування з машинописного тексту, що дозволить виконати текст у тому темпі, на який ця особа здатна при письмі лівою рукою.

В процесі відбору зразків спочатку повинний диктуватися текст, який відповідає за змістом досліджуваному. Особа повинна виконувати його правою й лівою руками декілька разів із перервою. Потім цей варіант машинописного тексту надається особі для списування. Текст також виконується правою й лівою руками декілька разів із перервою.

Список бібліографічних посилань:

1. Меленевська З.С., Свобода Є.Ю., Шаботенко А.І. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. /за заг. ред. І.П. Красюка. Укр. Центр духовн. культури, 2007. 280 с.

УДК 393.98(477)

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5577-8333>

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання дослідження слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Розслідування кожного злочину має свою специфіку, яка визначається обставинами його вчинення та конкретними умовами, у яких слідчий проводить передбачені планом слідчі (розшукові) дії. Рациональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від конкретної ситуації та формування якісних криміналістичних рекомендацій і повинен будуватися з урахуванням ситуаційного підходу, тобто обстановки, яка в криміналістиці отримала назву – слідча ситуація [1, с. 99]. Слідчі ситуації відіграють значну роль під час розробки в методиках розслідування окремих категорій злочинів науково-обґрунтованих систем рекомендацій щодо найбільш доцільного вирішення завдань, що виникають на стадії досудового розслідування. У зв'язку із цим дослідження слідчої ситуації має не тільки практичне, а й теоретичне значення.

Слідчі ситуації як криміналістичну наукову категорію відносять до числа найбільш досліджених як у теоретичній, так і в практичній площині. Про це свідчить дискусія навколо різних питань використання слідчих ситуацій у криміналістичній діяльності, яка досить переконливо доводить, наскільки важливим є необхідність їхнього урахування для систематизації та конкретизації наукових і практичних рекомендацій.

Поняття слідчої ситуації досліджується в наукових роботах В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, С. В. Веліканова, А. Ф. Волобуєва, Л. Я. Драпкіна, І. Ф. Герасимова, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Р. Л. Степанюка, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, М. П.

Яблокова та інших. Значна кількість запропонованих науковцями понять слідчої ситуації свідчить про неоднозначність підходів до її тлумачення. У криміналістичній літературі значну увагу науковців привертає питання класифікації слідчих ситуацій за різними підставами, цілями, змістом та характером інформаційної насиченості.

Слід зазначити, що слідча ситуація має динамічний характер. Зважаючи на динамічність цього процесу, неможливо передбачити всі необхідні засоби вирішення цих ситуацій. Тому, для розробки алгоритмів дій на етапах розслідування використовується поняття типової слідчої ситуації. Стосовно типових ситуацій можна накреслити певний зразок дій слідчого в процесі одержання доказової інформації. Знання типових ситуацій дає змогу не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й обирати відповідні засоби, прийоми й методи. Загальноприйнято вважати, що типові слідчі ситуації є результатом ситуаційного узагальнення певної категорії справ і побудови типових моделей, які охоплюють суттєві ознаки, загальні для визначеної кваліфікаційної групи конкретних ситуацій [2, с. 52].

У разі наявності типових слідчих ситуацій розслідування підпорядковується доволі жорсткій схемі, яка визначає найбільш доцільні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи, а також устанавлює їхню послідовність. Однак необхідно наголосити, що нерідко під час розгляду типові слідчі ситуації містять лише зовнішню форму типовості. Але в ході детального вивчення аналогічність може бути спростована новою інформацією, яка значно змінить характер події. Нетипові слідчі ситуації під час розслідування злочинів завжди серед своїх елементів (об'єкт посягання, час вчинення злочину, особа злочинця) містять ті ознаки, які дають уявлення про нові, раніше невідомі прийоми дій та форми їх приховування. Найбільш часто такі ситуації виникають у розслідуванні злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Аналіз криміналістичної літератури, присвяченої методиці розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, свідчить, що науковцями зроблено спроби визначити слідчі ситуації за окремими видами корисливо-насилницьких злочинів. Так, розробляючи методику розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, Б. Ю. Бистрицький зауважує, що «оптимально доцільним буде обрати критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, обсяг та зміст інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення». За цим критерієм він поділяє слідчі ситуації на такі групи: 1) особа, яка намагалася вчинити грабїж, затримана на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; 2) затримано лише одного співучасника грабежу, про іншого (інших) є лише окремі відомості або відомостей немає взагалі; 3) особа, яка вчинила грабїж, не затримана, але про неї є певні відомості; 4) немає будь-яких відомостей про особу, яка вчинила грабїж [3, с. 83].

При розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, учинених неповнолітніми, Д. А. Патрелюк виділяє такі слідчі ситуації: 1) неповнолітнього затримано, транспортний засіб виявлено; 2) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб виявлено; 3) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб не виявлено [с. 136].

Розглядаючи проблемні питання розслідування вбивств, учинених неповнолітніми, О.О. Андреев виділяє такі слідчі ситуації: 1) інформація про особу потерпілого, злочинця та мотиви вбивства відсутні; 2) є інформація про особу жертви вбивства, але відсутні відомості про особу злочинця та мотиви вбивства; 3) є інформація про особу жертви, мотиви вбивства та особу, яка його скоїла: повідомлення про вбивство надійшло від близьких родичів жертви, які мають уявлення про злочинця та мотив убивства; від потерпілого надійшло повідомлення про вчинення стосовно нього замаху на вбивство; повідомлення надійшло від працівників правоохоронних органів про затримання злочинця в момент учинення вбивства або безпосередньо після цього [5, с. 116-121].

З урахуванням висловлених думок науковців, матеріалів судово-слідчої практики й результатів анкетування слідчих та оперативних працівників Національної поліції України пропонуємо виділяти такі слідчі ситуації, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми:

1. Неповнолітня особа затримана на місці вчинення злочину.
 2. Є достатньо фактів про вчинення злочину групою неповнолітніх осіб, одна з яких затримана безпосередньо після його вчинення, але щодо інших осіб інформація відсутня.
 3. Потерпілим або свідкам відома особа й вік, що вказує на неповнолітнього злочинця, який зник із місця вчинення злочину.
 4. Потерпілі або свідки стверджують, що за зовнішнім виглядом і поведінкою правопорушником був неповнолітній, особа та місце перебування якого їм не відома.
 5. Обстановка місця події, сліди та інша інформація свідчить про те, що злочин вчинено неповнолітніми особами, які не встановлені.
 6. У матеріалах відеоспостережень із місця події зафіксовано факт вчинення злочину неповнолітніми разом із дорослими, встановлена їхня кількість та прикмети.
 7. Інформація про подію вчиненого в минулому злочину надійшла до правоохоронного органу від потерпілого, свідків або встановлена працівниками Національної поліції України в ході виявлення та розслідування інших злочинів, інформація про підозрюваних може бути відома або відсутня.
- Підсумовуючи викладене зазначимо, що безумовно, у кожній із запропонованих слідчих ситуацій головну роль відіграє їхня інформаційна основа, співвідношення між наявними та відсутніми відомостями про обставини розслідуваної події та особистість злочинця. Цей інформаційний

складник є тим підґрунтям, яке дасть змогу слідчому сформуванати типові завдання й версії на першочерговому етапі розслідування.

Список бібліографічних посилань:

1. Федосова О. В. Проблеми типізації слідчих ситуацій та формування версій, що виникають в ході розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юридичної науки: проблеми та перспективи : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (28-29 квіт. 2017 р., м. Запоріжжя) / Класичний приватний університет, 2017. С. 99–103.

2. Криминалистика : учебник под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. шк., 2000. 672 с.

3. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 245 с.

4. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : монографія. Д: ФОП Лопатніков С. Г., 2012. 221 с.

5. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 239 с.

УДК 343.977

Олександр Павлович ФРОЛОВ,

*завідувач навчальної лабораторії кафедри фінансових розслідувань
Університету державної фіскальної служби України*

СПЕЦІАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ, ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

На сучасному етапі розвитку нашої держави, на ряду з так званими «традиційними» злочинами, поширились злочини у сфері господарської діяльності.

При розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії проводиться значна кількість слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (масштабні огляди та обшуки, під час яких вилучається безліч речових доказів і документів, складні слідчі експерименти та експертизи, допити широкого кола осіб тощо), збирається, досліджується та перевіряється значний обсяг доказової інформації і тощо.

Специфічного характеру набувають і самі слідчі (розшукові) дії, зокрема огляд, обшук, слідчий експеримент та інші, що вимагають виконання великої кількості пошуково-пізнавальних заходів на значній території.

Досліджуючи такі широкомасштабні заходи, слід вже говорити, на нашу думку, не про сучасні організаційні і тактичні умови або різновиди «традиційних» слідчих (розшукових) дій, а саме про нову складну організаційну форму їх проведення, яка характеризується необхідністю збирання безлічі фрагментів доказової інформації на значній території, та обумовлює залучення великої кількості учасників.

При проведенні такого роду слідчих (розшукових) дій доволі часто виникають проблеми процесуального і тактичного характеру, для вирішення яких необхідна розробка відповідної теоретичної та методичної бази. При створенні такої бази доцільно, на наш погляд, використовувати досвід проведення комплексних широкомасштабних заходів, що здійснюються в правоохоронних цілях і називаються спеціальними операціями.

Науковцями досить активно досліджуються різні аспекти проведення таких комплексних правоохоронних заходів, хоча, запропоновані ними позиції щодо визначення поняття «спеціальна операція», дещо різняться між собою.

Так, на думку В. О. Лаптія, спеціальна операція являє собою комплекс погоджених та взаємопов'язаних за метою і часом роз'яснювально-профілактичних, попереджувально-наглядових, оперативно-розшукових, розвідувально-пошукових, кримінально-процесуальних заходів, примусових, бойових та інших передбачених законом дій, що здійснюються органи внутрішніх справ за єдиним задумом і планом для вирішення завдань захисту прав і свобод людини, життя і здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави, власності всіх форм, навколишнього середовища від протиправних посягань, якщо вичерпані всі способи, методи та форми упередження, локалізації та ліквідації надзвичайних ситуацій і вони не принесли бажаного результату [1, с. 99].

А. І. Пясецький та В. Л. Трасковський, визначаючи спеціальну операцію органів внутрішніх справ, як комплекс погоджених єдиним планом та пов'язаних між собою єдиним задумом і часовим періодом оперативно-розшукових, режимних заходів та бойових дій органів внутрішніх справ, які здійснюються у взаємодії з іншими органами, підрозділами або самостійно, за наявності надзвичайної обстановки, особливих умов з метою якнайшвидшої нормалізації цієї обстановки і захисту законних прав громадян, суспільних відносин від протиправних посягань, зазначають, що... певні заходи кримінально-процесуального характеру в межах проведення спеціальної операції можливі за наявності порушеної кримінальної справи щодо осіб, протиправна діяльність яких спричинила проведення цієї операції. У таких випадках, на думку авторів,... матеріали кримінальної справи є правовою основою здійснення проти таких осіб примусових заходів, у т.ч. і в межах проведення спеціальної операції [2, с. 221-222].

Г. М. Крутов та В. Т. Васильєв, під спеціальною операцією розуміють сукупність узгоджених за метою, місцем і часом оперативно-розшукових, слідчих, режимних заходів та військових дій, які проводяться органами внутрішніх справ за єдиним планом та під єдиним керівництвом, спільно з іншими силовими структурами з метою вирішення тактичних завдань [3, с. 5].

Як бачимо, такі комплекси заходів в основному спрямовані на вирішення кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових та інших правоохоронних завдань, а тому, теоретичні та практичні рекомендації з проведення такого роду спеціальних операцій можуть бути застосовані для формування базових положень з проведення широкомасштабних слідчих (розшукових) дій в складній організаційній формі. Більш того, і сам термін «спеціальна операція», на нашу думку, цілком прийнятний для визначення організаційної форми здійснення таких слідчих (розшукових) дій.

Особливостям проведення слідчих дій саме у формі спеціальної операції, значну увагу в своїх дослідженнях приділив С. Б. Россинський [4]. Зокрема, ним сформульоване таке визначення спеціальної операції, як організаційної форми проведення слідчої дії. Спеціальна операція – це така організаційна форма проведення слідчої дії, яка характеризується великою кількістю суб'єктів і пов'язана зі збиранням і дослідженням на великій території безлічі об'єктів, що несуть криміналістично значиму інформацію [4, с. 11].

Для більш чіткого визначення нашого бачення сутності спеціальної операції, як складної організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії, давайте спробуємо сформулювати її основні ознаки та дати її визначення.

1. Спеціальна операція – це не процесуальний різновид, тобто не нова слідча (розшукова) дія, а суто організаційна форма її проведення.

2. Спеціальна операція передбачає: а) єдине керівництво угрупованням сил і засобів спеціально створеним органом; б) планову основу, узгодження і координацію всього комплексу заходів за метою, часом, місцем і способом проведення.

3. Слідча (розшукова) дія, що проводиться в формі спеціальної операції: а) передбачає участь досить великої кількості суб'єктів (прокурори, слідчі, співробітники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо); б) полягає в сприйнятті (виявленні, вилученні та дослідженні) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять в собі доказову інформацію і розташованих на значній за своїми розмірами території.

4. В формі спеціальної операції можуть проводитися лише деякі з «невербальних» та «змішаних» слідчих (розшукових) дій, які передбачають

наочно-образне сприйняття суб'єктами процесуального пізнання фрагментів об'єктивної реальності та зовнішньої обстановки.

Отже, спеціальна операція – це складна організаційна форма проведення «невербальної» (обшук, огляд), або «змішаної» (слідчий експеримент) слідчої (розшукової) дії, яка передбачає єдине керівництво угрупованням сил і засобів спеціально створеним органом, планову основу, узгодження і координацію всього комплексу заходів за метою, часом, місцем і способом проведення, яка характеризується великою кількістю суб'єктів (прокурори, слідчі, співробітники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо), і пов'язана зі сприйняттям (виявленням, вилученням, дослідженням) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять в собі доказову інформацію, розташованих на значній за своїми розмірами території.

Список бібліографічних посилань:

1. Лаптії В. А. Система управління органами внутрішніх справ в особливих умовах: теоретичні та практичні проблеми: навч. посіб. Київ: РВВ МВС України, 1997. 136 с.

2. Пясецький А. І., Трасковський В. Л. Поняття спеціальної операції та його значення для практичної діяльності органів внутрішніх справ. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2001. № 4. С. 219-223.

3. Крутов Г. М., Васильєв В. Т. та ін. Дії підрозділів органів внутрішніх справ при захопленні озброєних злочинців та визволенню заручників / за заг. ред. А. М. Бандурки, Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. 33 с.

4. Россинский С. Б. Обыск в форме специальной операции: учеб. пособие для вузов / Под ред. В. Н. Григорьева. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2003. 199 с.

УДК 347.963

Дмитро Юрійович ФУРСОВ,

старший слідчий слідчого управління ГУНП України в Луганській області;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0891-905X>

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАГЛЯДОВОЇ РОБОТИ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ.

У процесі організації роботи прокурора з нагляду за дотриманням законів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху особливо гостро постає проблема

вдосконалення взаємодії органів прокуратури з іншими державними та недержавними організаціями. На сьогоднішній день рівень комунікації залишається на дуже низькому рівні. Основний та єдиний дієвий засіб взаємодії прокуратури з іншими державними органами – це система ЄРДР, потенціал якої використовується недостатньо. Форми комунікації, які існують зараз, повинні обов'язково покращуватися та вдосконалюватися. Наведемо декілька прикладів. Процедура накладання арешту на транспортний засіб, водій якого став учасником ДТП, включає: складання слідчим у письмовій формі клопотання про накладення арешту та виготовлення додатків (копії матеріалів кримінального провадження) до нього – направлення письмового клопотання та додатків до нього на узгодження до процесуального керівника – направлення узгодженого письмового клопотання та додатків до нього до суду. Зазначений процес може тривати впродовж кількох годин робочого часу, а якщо брати до уваги далеку відстань у розташуванні державних установ (слідчий підрозділ, прокуратура, суд), велику кількість транспортних засобів, на які потрібно накласти арешт, то іноді й повний робочий день, що не може не позначитися на ефективності та швидкості розслідування. Приблизно така ж проблема існує під час призначення автотехнічних експертиз, зокрема в ході направлення постанови про призначення автотехнічної експертизи до експертної установи. Пояснимо це на прикладі. У Луганській області на сьогодні знаходиться одна експертна установа – Луганський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (далі НДЕКЦ) МВС України, який розташований у м. Рубіжне Луганської області. В свою чергу відділення поліції № 1 Старобільського районного управління поліції ГУНП в Луганській області (ВП № 1 Старобільського РУП) розташоване у селищі Марківка Луганської області. Відстань між двома зазначеними населеними пунктами становить приблизно 128,5 км. Обмін документами між Луганським НДЕКЦ МВС України та ВП №1 Старобільського РУП здійснюється в письмовій формі за допомогою стаціонарної пошти чи особисто слідчим. На нашу думку, форма здійснення зазначеної процедури є нераціональною та потребує найшвидшого вдосконалення, так як порушує принцип швидкості розслідування кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Вирішення цієї проблеми ми вбачаємо у створенні електронної системи кримінального провадження, головним завданням якої повинно стати впровадження електронної взаємодії (надсилання клопотань про накладення арешту та додатків до нього, надсилання постанов про призначення автотехнічних експертиз та копій процесуальних документів, які необхідні експерту для проведення експертизи тощо) між слідчим, прокурором, експертом-автотехніком та слідчим суддею на стадії досудового розслідування. Упровадження зазначеної системи повинно проходити на базі вже існуючих у зарубіжних країнах (Чехія, Литва та інші) систем електронного кримінального

провадження «e-Case management system». Серед позитивних тенденцій цієї системи поліція Чехії зазначає: усунення адміністративного навантаження, швидкий обмін даними, спрощення ведення статистичної звітності, зменшення обсягів паперового документообігу тощо [1]. Попри це потрібно зазначити, що спроби введення електронної системи кримінального провадження «e-Case management system» існують в Україні. Так, наприклад Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізована антикорупційна прокуратура впритул наблизилися до етапу дослідної експлуатації міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування eCase MS. Упродовж грудня 2020 року понад 70% детективів і прокурорів у тестовому режимі відпрацювали типові сценарії проходження кримінального провадження та в цілому підтвердили готовність системи до роботи. Дослідна експлуатація системи розпочнеться після прийняття спільного наказу Національного бюро та Офісу Генерального прокурора про впровадження системи eCase. Для повного переходу антикорупційної тріади — НАБУ, САП та ВАКС на електронне ведення кримінальних проваджень необхідні законодавчі підстави. Триває робота з підготовки відповідного законопроекту, який має внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України [2]. Таким чином, робота щодо впровадження електронної взаємодії між державними органами в Україні триває.

На нашу думку, впровадження системи електронного кримінального провадження під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху, дозволить, по-перше, зменшити матеріальні витрати (папір, паливно-мастильні матеріали тощо); по-друге, заощадити службовий час слідчого та прокурора – процесуального керівника (багаторазові копіювання матеріалів, зменшення чисельності «непотрібних» зустрічей слідчого з прокурором тощо); по-третє, зменшити корупційні ризики (всі дії слідчого, прокурора, експерта-автотехніка будуть фіксуватися в електронній системі та у них вже не буде можливості робити виправлення в документах чи змінювати документи), що підвищить якість та ефективність наглядової діяльності під час досудового розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань:

1. Столітній А., Каліна А. Електронне кримінальне провадження у Чеській Республіці. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 137-146.
2. Звіт за II півріччя 2020 року. Національне антикорупційне бюро України. URL: https://drive.google.com/file/d/1n1c-RMAM_QrgM-xNWw-CuzTl-YAuLCgn/view (дата звернення: 30.05.2021)

ВИКОРИСТАННЯ ОКРЕМИХ ЛЕКСИЧНИХ СИНОНІМІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ ЛЕКСИЦІ ПРИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

При дослідженні встановлено, що застосування субкультури та окремих її понять серед засуджених частково походить із формування лексики та історії окремих зарубіжних країн, про що доцільно володіти працівникам оперативних підрозділів пенітенціарної системи, слідчим і дізнавачам, що розслідують кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень що вчинені на території місць позбавлення волі, а також поблизу їх розташування які вчинені з метою незаконної передачі до них заборонених предметів, планування втеч з них, чи з діями, що пов'язані з цим. Молоді особи, які перебувають у місцях позбавлення волі, конспіруючись використовують окрему лексику зарубіжних країн, зокрема з англійської мови, яка має значення для її використання у спілкуванні між собою, з метою уникнення розшифрування певних розмов, що ведуться з метою планування майбутніх кримінальних правопорушень, або інформації, що стосується вже вчинених ними злочинних проявів та доказів недоведених в ході оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування та судового розгляду та з іншою метою. Як показало дослідження, найбільш поширеним вказане використовується серед осіб, які вчиняють або планують вчинення кримінальних правопорушень за допомогою мережі Інтернет, (особливо серед хакерів, шахраїв та ін.) Вказане також важливо враховувати в національних дослідженнях при вивченні зарубіжного досвіду та законодавства з протидії злочинності оперативними підрозділами в пенітенціарних системах зарубіжних країн. Необхідність вказаного дослідження також виходить із особливостей національних мов, наприклад в США, де окремі слова (терміни) мають свої особливості при застосуванні декілька (іноді до десятка) визначень, в залежності від мети і завдань їх застосування. Цікавим етапом дослідження піднятого питання є формування генезису визначення слова, яке означає «в'язниця». Хоча воно на сьогодні й набуло загальновизнаного характеру, але з початку філологічної еволюції в цьому напрямі воно було зрозуміле насамперед тільки, наприклад місцевим мешканцям Лондона. Bridewell - таку назву мав один із перших виправних будинків біля старої криниці, що присвячена святій Бріїті (st. Bride's Well) у Лондоні, який існував до 1863 року. Вказане слово використовував у своїй п'єсі про засуджених й Б.Бієн:

Mickser And have his shate in the Bridewell before the day was out. У цього драматурга воно написано, як власне ім'я, однак з контексту ясно, що мова йшла про в'язницю як таку. З генезису випливає, що на початку використання такі слова не мали такого як у сучасності негативного конкретного відтінку і ці допоміжні значення набули його тільки з часом. Наприклад, слово «rogey» та його варіанти «rogie» і «rogy» початково означали лише добродійний заклад для інвалідів, будинок пристарілих. І лише поступово воно одержало ще одне значення - в'язниця. Декілька затемненим є походження лексеми рокеу і її варіантів року, роогіе.

Особливо часто так називали в'язницю у засобах масової інформації США у кінці 40-х на початку 50-х років XX століття. Слід відзначити, що деякі слова які позначені у словниках як слова, що рідко використовуються у публіцистиці та художній літературі, між тим, зустрічаються досить часто. До таких слів, зокрема, можна віднести слово сабоозе (тюрюга), яке є скороченим від слова салабоозе і походить від іспанського salaboza. Дослідження з піднятого питання свідчать про те, що у цій сфері особливо часто зустрічається стилістична синонімія, при цьому слова зниженого шару становлять у довгих синонімічних рядах найбільший відсоток (75-80%). Книжні синоніми переважно представлені латинськими термінами особливою і різноманітністю не відзначаються. Розглянемо проблему стилістичної синонімії на приклад лише одного, але важливого в кримінології та пенітенціарній системі синонімічного ряду, основою якого є слово «prison». Слово «prison» прийшло в англійську мову з латинської через старофранцузьку, де воно означало «seizure» (загарбання). За допомогою методики семних маркерів з цілого ряду словників були виписані лексеми, в семному складі яких дескриптор «prison» присутній або безпосередньо, або він виявляється через систему проміжних дефініцій. Наприклад, в синонімічній список з даним словом попадає слово «jail», яке визначається у словниках через слово «prison». Слово jail утворилося від старо-французького слова jaiole, яке означає «cage» (клітка). Саме слово «cage», взяте з латинської мови, слово означає «печера», використовувалась у значенні «в'язниця» лише фігурально і може розглядатися як стерта метафора. Слово jail так само, як і слово «prison» належить до нейтрального стилістичного шару. Слово «prison» часто використовується у юридичній документації, а слово «jail» дуже поширене у публіцистиці та широко використовується у кримінальній хроніці журналістами з цього напрямку, або поліцейськими при наданні інтерв'ю. Значну частину синонімів складають слова зниженого стилістичного шару. Більшість цих слів мають досить прозору мотивацію, нерідко жартівливу. Так іронічний відтінок має слово «hospital». Природно, що в'язниця мало нагадує місце, де мешканців оточують особливим піклуванням (особливою турботою). Ідея обмеженості простору і неволя, яка з цим асоціюється, лежить в основі метафоричних найменувань

в'язниці, прямий зміст яких означає різноманітні просторові об'єкти з обмеженими для людини просторовими параметрами для примусового використання в якому вони опинились вимушено. До цього, наприклад, належать такі жаргонні найменування в'язниці, як «band-box». Початковий зміст цього слова – вкладав в себе «картон для капелюхів, одягу». До цієї групи належить і слово «crate», перше пряме значення якого – «пакувальна клітка». Просторова ознака лежить і в основі сленгізму «quod» або «quiad», який є скороченням від слова quadrangle – чотирикутник. Більша частина дослідників вважають, що ще два жаргонні слова зі значенням в'язниці – «pen» і «stir» походять від одного слова романського походження «steripen», яке і значило приміщення для утримування засуджених. Проте інші дослідники вважають, що слово «pen» є лише скороченням початкового слова «penitentiary», яке означає «виправна установа». Зрештою існує і третє пояснення, відповідно до якого значення в'язниці є одним із похідних значень слова «pen», яке спочатку означало тільки вульгарний двірник і лише потім набуло значення по просторовій аналогії приміщення для арештованих при поліційному відділку. В подальшому слово «dump» означало лише занедбану, непривабливу будівлю і тільки у 1925 р. стало використовуватися в значенні «в'язниці». Лексема «joint» спочатку мала дуже широкий зміст і означала «кубло». Поступово слово набуло і більш конкретного значення: «виправна установа» і «в'язниці». Крім загального значення «в'язниці» більшість слів даного синонімічного ряду мають і деякі допоміжні, відмінні. Так слово «jug» насамперед належить до невеликих локальних в'язниць, у той час як слово «pen» у першу чергу означає велику в'язницю, за частіше федерального значення. Різноманітні синоніми мають і різноманітну територіальну прихильність (належність). Так слово «chokey» більш характерне для британського варіанту англійської мови, хоча воно зрозуміле і у США. Разом з тим є й такі синоніми у ряді, що нас цікавить, які мають обмежену сферу використання і зрозумілі тільки лише певному соціуму. Так слово Island може бути прийняте як в'язниця лише тими, хто добре знайомий з реаліями нью-йоркського життя. Старше покоління мешканців цього міста зрозуміють, що мова іде про міську в'язницю Нью-Йорка, яка була розташована на невеликому острові Блекуелз, що знаходився на Іст-Рівер. Природно, що слово Island є периферійним елементом синонімічного поля слова «prison». До речі, саме в цю в'язницю прагнув потрапити на зиму невдалий Соупі із знаменитого оповідання О. Генрі «Поліцейський та гімн»: Three months on the Island was what his soul earned.

Окремим напрямом використання англійської пенітенціарної лексики є синонічне визначення окремих видів та дій джерел оперативної інформації у субкультурному значенні. Наприклад, слово buzzman використовується як пояснення від дієслова buzz – і означає «повідомляти конфіденціальну інформацію, нашіптувати». Досить поширеним у

Великобританії є вживання слова «park», що означає «поліцейський інформатор», що перейшло від циганської лексики «pak», тобто «ніс», або особа, що всунула свій ніс куди треба, винюхує, тобто є донощиком. Аналогічно використовується слово «poser». Використовується також й зооморфізм «fox» який завдяки метафоричному перенесенню також набув значення й «informer», лексема підкреслює таку рису повідомлювача, як уміння «винюхувати і стежити», що зазвичай приписується лисицям. Щодо місць позбавлення волі, то слово «tent» означає «інформатор серед ув'язнених» який так визначається тому, що така особа працює під прикриттям адміністрації виправного закладу. Це типовий випадок метонімічного перенесення. Оперативна розробка в місцях позбавлення волі також передбачає проведення тактичних операцій і оперативних комбінацій, в ході чого використовуються різні види джерел оперативної інформації. При цьому у англійській мові «підсадна качка» використовується як слово «bogus», а також словосполучення, зафіксоване в цьому значенні. Окрім цього, слово «squealer» похідне від слова «пищати» має досить широке розповсюдження серед засуджених і увійшло у кримінальний обіг у кінці XIX століття.

Таким чином, знання про генезис формування пенітенціарної лексики з англійської мови знадобиться працівникам оперативних служб для використання в оперативно-розшуковій діяльності в місцях позбавлення волі з питань розкриття раніше вчинених нерозкритих злочинів особами, які потрапили відбувати покарання, або планують їх вчинення після виходу з таких закладів. Особливо це актуально для використання у оперативно-розшукових заходах відносно осіб, схильних до вчинення злочинів із застосуванням сучасних телекомунікаційних та інших досягнень науки і техніки при використанні яких необхідні знання, зокрема з англійської мови. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню, або науковому вивченню.

Список бібліографічних посилань:

1. Мітіна О.М. Лексичні синоніми у сфері англійської мови. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. № 1. 2002. С. 244-246.
2. Англо-русский полный словарь. М. Советник. 1993. 390 с.
3. Вилюман В.Г. Английская синонимика. М. Высшая школа. 1980. 128с.
4. Дубягин Ю.П., Теплицкий Е.А. Краткий англо-русский и русско-английский словарь у головного жаргона. М. Терра. 1993. 288с.
5. Behan B. Oiare Fellow // Plays of the modem theatre. - L.: Prosvetshenje. 1970. - P. 40-92.
6. O'Henry. The Cop and Antem // O'Henry/ Selected Stories. - V Progress. 1977.- P. 37-44..
7. Wentworth H. Flexner S. Dictionary of American Hang. N. Y -Crowell. 1965. - 766p.

8. Зубов Д.О. Запобігання злочинам, що вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків. ХНУВС. 2013 . 18 с.

9. Мітіна О.М. Синонімічні взаємовідношення в межах антропоморфічної сфери пенітенціарної лексики (на матеріалі англійської мови) Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2015. №16. С.143-145.

УДК 343.98

Галина Леонідівна ЧИГРИНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань Університету державної фіскальної служби України;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4546-0145>

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 205-1 КК УКРАЇНИ

Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 205-1 КК України, законодавцем класифіковані як *нетяжкі злочини* (Ст. 12 КК України) з *формальним складом*.

Такий підхід є виправданим, враховуючи небезпечність цієї категорії кримінальних правопорушень як для економіки держави, так і для діяльності суб'єктів господарювання реального сектору економіки.

Диспозиція ст. 205-1 КК України є *бланкетною*, що необхідно враховувати під час здійснення досудового розслідування.

Так, диспозицією ст. 205-1 КК України не встановлюються ні перелік документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця, ні відомості, які необхідно вносити до цих документів, лише зазначено, що такі документи подаються *«відповідно до закону»*. Отже, передбачається, що існують інші нормативно-правові акти (закони), у яких містяться:

- *перелік* документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця;

- відомості, які необхідно вносити до цих документів, тобто *форма та зміст* документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця;

- *порядок* надання документів для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця;

- *порядок* проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця тощо [1-6].

Враховуючи викладене, співробітникам, які виявляють, документують та здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст. 205-1 КК України, крім положень чинного КК України, необхідно також опрацювати зміст ряду інших нормативно-правових актів [1-6].

У контексті злочинів, передбачених ст. 205-1 КК України, доцільно виділяти родовий та безпосередній об'єкти.

Родовим об'єктом при вчиненні злочинів, передбачених ст. 205-1 КК України, виступають суспільні відносини у сфері господарської діяльності, що регулюють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовані на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, які мають цінову визначеність.

У межах родового об'єкта, *безпосереднім об'єктом* злочинного посягання при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 205-1 КК України, є суспільні відносини, які виникають у процесі проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Предметом злочинів, передбачених ст. 205-1 КК України, є документи, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та/чи фізичних осіб-підприємців [1].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – один з обов'язкових елементів складу будь-якого кримінального правопорушення.

Зміст ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення є критерієм розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень (злочинів, кримінальних проступків). Ретельне дослідження ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення допомагає дати точну правову оцінку суспільно небезпечних діянь.

Так, судова практика показує, що, злочини, передбачені ст. 205-1 КК України, вчиняються «встановленими слідством особами», за попередньою змовою з «невстановленими особами». Щодо «встановлених осіб» матеріали досудового розслідування виділяються в окреме провадження, після чого основна частина (97 %) цих кримінальних проваджень (кримінальних справ) направляється органами досудового розслідування до місцевих загальних судів для затвердження угоди, укладеної між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим). При цьому, у переважній більшості випадків, дії «встановленої особи», на нашу думку, некоректно кваліфікуються за ч. 1 ст. 205-1 КК України, у той час, коли ч. 2 ст. 205-1 КК України передбачає таку кваліфікуючу ознаку, як дії, вчинені «за попередньою змовою групою осіб». Вважаємо, що юридично грамотно дії «встановленої особи» кваліфікувати за ч. 5 ст. 27 та ч. 2 ст. 205-1 КК України, як пособництво «невстановленій особі» у вчиненні

злочину, передбаченого ч. 2 ст. 205-1 КК України, а дії «невстановленої особи», відповідно – за ч. 2 ст. 27 та ч. 2 ст. 205-1 КК України. Доцільно враховувати, що, «встановлена особа», за винагороду, надаючи свій паспорт (копію паспорту) громадянина України та ідентифікаційний код (копію облікової картки платника податків), підписуючи реєстраційні документи юридичної особи та/чи інші документи, які подаються для державної реєстрації/перереєстрації юридичної особи та/чи фізичної особи-підприємця, наразі є *пособником* «невстановленої особи», яка фактично і вчиняє злочин, передбачений ч. 2 ст. 205-1 КК України. Саме «невстановлена особа», у переважній більшості випадків, виготовляє документи, які, після підпису їх «встановленою особою», подаються державному реєстратору. Таким чином, суспільна небезпека «невстановлених осіб» є значно вищою, ніж «встановлених осіб». Як показує практика, «невстановлені особи», зареєструвавши юридичну особу та/чи фізичну особу-підприємця на підставі підроблених документів, на цьому не зупиняються. Не маючи на меті здійснювати господарську діяльність, продовжуючи свою протиправну діяльність, використовуючи реквізити зареєстрованої на підставі підроблених документів юридичної особи та/чи фізичної особи-підприємця, «невстановлені особи», за винагороду, сприяють ухиленню від сплати податків суб'єктами господарювання реального сектору економіки. «Невстановлені особи» надають суб'єктам господарювання реального сектору економіки документи бухгалтерського та податкового обліку, складені від імені зареєстрованих на підставі підроблених документів юридичних осіб та/чи фізичних осіб-підприємців, тобто, вчинивши злочин, передбачений ч. 2 ст. 205-1 КК України, «невстановлена особа», фактично стає пособником суб'єктів ухилення від оподаткування. При виявленні подібних фактів, дії «невстановлених осіб», крім ч. 2 ст. 27 та ч. 2 ст. 205-1 КК України, також доцільно кваліфікувати за ч. 5 ст. 27 та відповідною частиною ст. 212 КК України, як пособництво в ухиленні від оподаткування.

Крім того, кваліфікуючи дії підозрюваних, необхідно враховувати, що злочини, передбачені ст. 205-1 КК України, мають *формальний склад*. Законодавцем не включені суспільно небезпечні наслідки до диспозиції ст. 205-1 КК України як обов'язкова ознака об'єктивної сторони, що дає підстави вважати цю категорію злочинів закінченими з моменту вчинення будь-якої із зазначених дій:

- *внесення до документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців завідомо неправдивих відомостей;*

- *подача для державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців документів, до яких внесені завідомо неправдиві відомості.*

Але, у контексті зазначеного, доцільно також пам'ятати про існування презумпції невинуватості та добровільну відмову при

незакінченому кримінальному правопорушенні (ст. 17 КК України), детально з'ясовуючи ці питання під час допитів підозрюваних та інших учасників кримінального провадження.

Злочини, передбачені ст. 205-1 КК України, можуть бути вчинені як загальним суб'єктом (ч. 1 ст. 205-1 КК України), так і службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 205-1 КК України). Засновники (власники, учасники) юридичної особи та фізичні особи-підприємці, у разі використання ними найманої праці, на нашу думку, є спеціальними суб'єктами і можуть нести відповідальність за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 205-1 КК України.

Злочини, передбачені ст. 205-1 КК України вчиняються тільки з прямим умислом.

Таким чином, дії підозрюваних необхідно кваліфікувати залежно від отриманих під час досудового розслідування фактичних даних, які, зазвичай, містяться в матеріальних джерелах доказів, *основними з яких є документи*, подані для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Список бібліографічних посилань:

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: закон України від 15.05.2003 № 755-IV (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>;

2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: закон України від 20.11.2012 № 5492-VI (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> ;

3. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України від 22.05.2003 № 851-IV (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> ;

4. Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 р. за № 1378/13252 (із змінами і доповненнями), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 грудня 2006 р. за № 1378/13252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-06#Text> ;

5. Про організаційні заходи з постачання, зберігання, обігу, обліку спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання: наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2009 N 2053/5 (із змінами і доповненнями), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 9 листопада 2009 р. за N 1043/17059 // БД «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-09#Text> ;

6. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків-резидентів і

нерезидентів: постанова правління Нацбанку від 12.11.2003 № 492 (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#n2644>;

УДК 343.9

Світлана Миколаївна ШЕЛЕПКОВА,

*головний судовий експерт сектора дослідження звуко- та відеозапису
відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3641-3475>*

ЛІНГВІСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОСУ ТА МОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КОНТАКТНОГО БІЛІНГВІЗМУ НА МАТЕРІАЛІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ

Проблема ідентифікації людини за голосом та мовленням є актуальною у зв'язку із загостренням криміногенної обстановки, зростанням таких видів злочинів, як телефонний тероризм, вимагання, викрадення людей, шантаж і необхідністю підвищення ефективності боротьби з ними з боку правоохоронних органів.

Розслідування і розкриття будь-яких злочинів вимагають встановлення осіб і предметів, пов'язаних зі злочином. Одним з найбільш поширених і ефективних способів вирішення цього завдання є ідентифікація голосу та мовлення людини за наявними слідами.

При здійсненні таких безконтактних злочинів, як вимагання по телефону, анонімні телефонні повідомлення про вибух, фонограми/відеофонограми із записом розмов є єдиним речовим доказом у кримінальних провадженнях.

На сьогодні актуальним та пріоритетним є аналіз лінгвістичних методів дослідження голосу та мовлення людини в умовах контактного білінгвізму на матеріалі судової експертизи відео-, звукозапису.

Варто зазначити, що мовна ситуація всієї території України не є однорідною. На півдні та сході України склалися сприятливі умови для розвитку та функціонування масового білінгвізму. Переважна частина населення цих областей – хто на активному рівні, хто на пасивному – двомовна. Одна й та ж людина може постійно переходити протягом дня з російської на українську мову спілкування.

Білінгвізм або двомовність у лінгвістичному трактуванні визначається як практика почергового використання двох мов [3, с. 22]. При цьому вказується на головну рису цього явища – функціонування двох мов у спілкуванні одних і тих самих носіїв. Ця обставина особливо важлива, оскільки взаємодія систем реалізується лише у їх функціонуванні. Для

низки дослідників [5, с. 313 – 318] білінгвізм – це здатність тих чи інших груп населення спілкуватися двома мовами залежно від ситуації чи обставин.

У словниках лінгвістичних термінів білінгвізм розглядається як однаково досконале володіння двома мовами в різних умовах спілкування [1, с. 125].

Уважаючи білінгвізмом добре володіння і національною мовою, і мовою міжнаціонального спілкування, тому розвиток двомовності аж ніяк не є перепорою на шляху розвитку національних мов, навпаки, явище білінгвізму може бути одним з важливих джерел подальшого розвитку національних мов.

Низка дослідників [2, с. 61] вважають, що термін «білінгвізм» можна використовувати лише в тому випадку, якщо володіння другою мовою наближається до володіння рідною.

Інші вчені [4, с. 11], навпаки, стверджують, що за умов білінгвізму ступінь володіння однією з мов може бути й досить низьким.

Зважаючи на географічне розміщення Харківської області, її близькість з Белгородською областю, а також наявність різних контактів населення, нагальним є створення мовленнєвого портрета людини з метою криміналістичного розпізнавання особистості людини.

Однією з активно досліджуваних проблем у теорії мовленнєвих контактів є на сьогодні вивчення результатів взаємодії близькоспоріднених мов, оскільки на теренах України набуло широкого розповсюдження білінгвальне мовлення, що являє собою активне використання російських компонентів в українському мовленні.

Деякі дослідники такий різновид мовлення вважають суржи́ком і визначають його як негативний результат взаємодії російської та української мов, що засвідчує низький культурно-освітній рівень населення.

Однак, на нашу думку, суржик становить більш широке явище, складовими якого разом з білінгвізмом є просторічні елементи, діалектизми, жаргонізми тощо.

При проведенні судової експертизи відео-, звукозапису часто виникає питання визначення соціально-фізичних характеристик людей, усне мовлення яких зафіксоване на досліджуваній (відео)фонограмі, встановлення можливих географічних районів їх проживання тощо.

Особливо актуальним дане питання є тоді, коли коло підозрюваних є великим, або коли в наявності є лише запис досліджуваного голосу та мовлення на носіїві, а підозрювана особа відсутня (наприклад, при анонімних телефонних повідомленнях тощо).

Тоді, як правило, виникає потреба діагностичного дослідження усного голосу та мовлення людини з метою встановлення її індивідуальних ознак.

При діагностичному дослідженні (відео)фонограм із записом голосу та мовлення людини однією із найбільш інформативних ознак, яка характеризує усне мовлення людини, як показує експертна практика, є діалекти, які є повними мовними системами, що надають своїм носіям всі засоби і рівні мовленнєвого спілкування.

Вивчення місцевих, територіальних та соціальних діалектів української мови, фонетичних, морфологічних та синтаксичних особливостей основних діалектних груп української мови дасть можливість вирішити широкий спектр практичних завдань, які стоять перед правоохоронними органами, що є особливо важливим на стадії дізнання.

У діях експерта значну роль відіграє його слуховий досвід, слухова пам'ять, від яких залежить виявлення не тільки фонетичних ознак усного мовлення, а й різноманітних акустичних явищ.

Тому вважається доведеним, що на основі слухового аналізу, з тим або іншим ступенем ймовірності, можна визначити район формування усного мовлення та можливі місця тривалого проживання людини, яка ідентифікується, наявність патології мовлення.

При цьому експерт порівняно легко адаптується до досить високого рівня перешкод і спотворень, які часто мають місце в досліджуваних (відео)фонограмах.

Пріоритетність лінгвістичного методу дослідження голосу та мовлення людини в умовах контактного білінгвізму на матеріалі судової експертизи відео-, звукозапису полягає в тому, що експерт при виділенні лінгвістичних ознак здатний сприймати найтонші нюанси звучання голосу та мовлення, оцінювати відмінності, що не піддаються в даний час інструментальним методам дослідження (відео)фонограм.

Аналіз із застосуванням методики судової експертизи відео-, звукозапису зі встановлення національної приналежності людини, регіону її проживання та створення мовленнєвого портрета людини, в якому показано відповідність або невідповідність вимови людини системі норм нерідної мови, представляє велику цінність при отриманні розшукової інформації для оперативних служб, слідства і суду.

Список бібліографічних посилань:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М: КомКнига, 2005. 576 с.
2. Блумфилд Л. Язык: Пер. с англ. М. : Прогресс, 1968. 607 с.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / Пер. с англ. языка и комментарий Ю. А. Жлуктенко. К. : Вища школа, 1979. 263 с.
4. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты. Л. : Наука, 1972. 80 с.
5. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. М., 2004. 432 с.

МОЖЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

З розвитком товарознавчої експертизи розширюється спектр правовідносин та об'єктів, які досліджуються в ході її проведення.

До 2005 року об'єктами дослідження судово-товарознавчої експертизи були як правило лише споживчі товари до кола яких відносяться предмети побуту, а саме: будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, канцелярські товари, одяг, взуття, побутова техніка, фото-, радіо- та відеоапаратура і матеріали, обчислювальна техніка та інше. З 2005 року до сфери товарознавчої експертизи були включені такі об'єкти дослідження як машини, обладнання і сировина та визначено основні задачі і наведено орієнтовний перелік запитань, що ставляться експерту на вирішення.

Якщо проаналізувати розвиток в часі переліку задач та запитань від товарознавчої експертизи споживчих товарів до товарознавчої експертизи в сучасному вигляді можливо помітити, що зараз акцент завдань змістився в основному до питань вартісної оцінки об'єктів. Тобто панівна кількість питань в експертизах зводиться до визначення експертом вартості того чи іншого об'єкту на певну дату в минулому чи на поточний час.

Проте, все-таки, на вирішення експерту ставляться окрім оціночних питань, ще й питання порівняльного характеру на кшталт:

- Чи виготовлено виріб ААА, виготовлений в підприємстві БББ відповідно до технічних умов (ДСТУ, принципової схеми, технічної документації)?

Модель цього питання в різних варіаціях може бути використана до широкого кола машин, обладнання, сировини та в рамках цивільного, господарського і кримінального провадження.

Прикладом вирішення експертної задачі по наведеній моделі запитання може служити цивільна справа об'єктом позову в якій є правовідносини з приводу придбання покупцем неякісної продукції виробника, а саме дверних блоків. По суті справи, на думку покупця зазначені дверні блоки не відповідали вимогам ДСТУ, виробник стверджував протилежне. На вирішення товарознавчої експертизи було поставлено запитання в наступній редакції: «Чи відповідно до ДСТУ виготовлено дверні блоки надані на експертизу?».

Для відповіді на поставлене питання експерту потрібно ознайомитись з технологією виробництва дверних блоків даного виду, змістом відповідних ДСТУ котрі встановлюють відповідні допуски та обмеження щодо технічних характеристик готового виробу. Виходячи з цього перед експертом виникає дві

задачі, перша, це – «де ознайомитись з технологією виробництва», друга – «визначити певний ДСТУ і як отримати його офіційний текст».

Обидві задачі можуть бути вирішені експертом самостійно в ході пошуку та ознайомлення з довідковою технічною літературою по поставлених запитаннях. З технологією виробництва можливо ознайомитись як безпосередньо на самому виробництві, по можливості, так і в результаті вивчення довідкової літератури.

Другим прикладом вирішення експертної задачі по наведеній моделі запитання може служити кримінальна справа в ході якої призначалась товарознавча експертиза обладнання. В постанові про призначення експертизи перед експертом було поставлено питання в наступній редакції: «Чи відповідають технічні параметри та комплектація станка рільовочно-різального, станка просікально-рільовочного, даним технічної документації, наданої ТОВ «Петромаш-Сервіс».

Суть справи зводилась до того, що дані станки, призначені для виготовлення гофротари, були вироблені підприємством «Петромаш-Сервіс» за індивідуальними кресленнями на замовлення підприємства ХХХ в 2009 році. В подальшому зазначені станки вибули з володіння підприємства ХХХ та через деякий час були виявлені у виробничих цехах іншої фірми ЗЗЗ яка займалась аналогічним виробництвом.

Власник фірми ХХХ заявив, що виявлене обладнання є його власністю та на обґрунтування своїх заяв надав технічні паспорти та договори на виготовлення обладнання заключені з підприємством «Петромаш-Сервіс».

В ході огляду зазначеного обладнання було встановлено, що воно дійсно відноситься до рільовочно-різального та призначено для виготовлення гофротари, має певні розмірні характеристики валів і рільовочно-різальних ножів. Дані технічні характеристики були визначені в ході слідчого огляду в присутності обох сторін. Після завершення даного огляду протокол з іншими матеріалами кримінальної справи був направлений експерту для проведення товарознавчої експертизи.

В ході проведення експертизи порівнювались технічні характеристики та лінійні розміри вузлів та агрегатів вилучених і оглянутих станків з технічними характеристиками і лінійними розмірами зазначеними в наданій технічній документації.

В результаті проведення порівняльного аналізу було встановлено, що вилучені рільовочно-різальні станки не відповідають нормам технічної документації наданої на експертизу.

Третім прикладом може послужити така кримінальна справа. Одна з сторін звинувачувала іншу в незаконності використання такого технічного рішення як «Електродуговий випарник металів та сплавів для нанесення покриттів в вакуумі». Дане технічне рішення на час проведення експертизи мало статус комерційної таємниці та було використано колишнім працівником даної фірми поза договірними відносинами з власником фірми.

Експерту надано на дослідження блок електро-механічного керування, що був виготовлений колишнім працівником та технічна документація з комплектом принципових схем блоку керування. Для виконання поставлено наступне запитання: «Чи виготовлено блок керування НПВ «Покров» відповідно до технічної документації ПП «ЛАД?»».

Схема проведення дослідження аналогічна тій, що використовувалась при наданні відповіді на поставлене запитання в попередньому прикладі. Тобто в даному випадку також проводилось порівняння реального пристрою з комплектом наданих схем.

Висновком з розглянутих відомостей може бути теза котра наголошує, що об'єктами дослідження товарознавчої експертизи можуть бути найрізноманітніші об'єкти які дуже умовно відносяться до звичайних споживчих товарів в класичному їх розумінні. Проте саме розширення меж об'єктів товарознавчої експертизи дозволило проводити їх дослідження на рівні з іншими споживчими товарами.

Список бібліографічних посилань:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012.№1950/5) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

УДК 343.148:658.62

Інна Володимирівна ШУРДУК,

кандидат технічних наук,

старший судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних

досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5287-1241>

Марина Григорівна МАРТОСЕНКО,

кандидат технічних наук, доцент,

заступник завідувача відділу товарознавчих та гемологічних досліджень

Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6296-0320>

ПІДАКЦИЗНІ ТОВАРИ ЯК ОБ'ЄКТИ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Запорукою успішності викриття злочинів, ефективності їх розслідування та судового розгляду нині є активне застосування

спеціальних знань, тобто знань у галузі науки, техніки, мистецтва. Спеціальні знання в кримінальному провадженні застосовують для пошуку, виявлення, одержання, закріплення фактичних даних, що підлягають установленню під час доказування [1]. Специфіка товарознавчих досліджень постійно змінюється, оскільки в умовах розвитку ринкових відносин характер кримінальних правопорушень має інші відмінні ознаки, асортимент товарів швидко оновлюється, з'являються нові сировинні матеріали, засоби їх оброблення, зокрема, переобладнуються підприємства для здійснення пов'язаних з цим технологічних процесів.

З розвитком ринкової економіки законодавча й нормативно-технічна база України також перебуває у стадії постійного вдосконалення й оновлення, де в багатьох випадках зустрічаються суттєві суперечності, що ускладнює роботу судових експертів та є одним із чинників, які впливають на якість отримання обґрунтованих висновків сучасних судових товарознавчих експертиз.

З розвитком ринкових відносин асортимент харчової продукції на території України значно розширився та має тенденцію до постійного оновлення, у зв'язку з чим у судово-слідчій практиці формуються категорії справ щодо правопорушень і злочинів у сфері економіки, включаючи порушення митних правил, фальсифікацію сировини й готової продукції. Об'єктами, які потребують експертного дослідження, є різні групи харчових продуктів, у тому числі алкогольна та тютюнова продукція. Дефініція терміну «підакцизні товари» визначена п. 14.1.145 статті 14 Податкового кодексу України (ПКУ), зокрема, «підакцизні товари (продукція) – це товари за кодами згідно з УКТ ЗЕД, на які цим Кодексом встановлено ставки акцизного податку» [2]. Статтею 215 ПКУ визначений перелік товарів, які відносяться до підакцизних. Зокрема, до даного переліку віднесено «спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу "живого" бродіння)» та «тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну» [2].

Використання спеціальних знань у вигляді результатів судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом підакцизних товарів, відіграє вирішальну роль, оскільки висновки експертів слугують доказами у кримінальних провадженнях. Це пов'язано з тим, що сама собою виявлена інформація мало що означає для розслідування, а от її вивчення та дослідження особою, яка володіє спеціальними знаннями з конкретної галузі, дає можливість виявити та зафіксувати у висновку експерта факти невідповідності державним та міжнародним стандартам, різні порушення законодавства тощо.

Одним із напрямків таких досліджень є судові товарознавчі експертизи підакцизних товарів. Слід наголосити на предметі дослідження у випадку призначення судових експертиз по підакцизних товарах.

Зокрема, якщо дослідження потребує вивчення операції з підакцизними товарами, то в такому випадку має місце судово-економічна експертиза; якщо дослідження потребує сам товар, то це є об'єктом судової товарознавчої експертизи. Як правило, при дослідженні підакцизних товарів доцільно проводити комплексні експертизи, оскільки товарознавець-експерт не має права проводити лабораторні дослідження, але саме в його компетенції є віднесення товару до певного класифікаційного угруповання та встановлення його видової приналежності.

Для прикладу, наведемо алгоритм виконання комплексного експертного дослідження коньячної продукції – за експертними спеціальностями 8.7 «Дослідження спиртовмісних сумішей» та 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» [3]. Алгоритм дослідження умовно можна розділити на два блоки. Перший блок досліджень – це дослідження, які проводяться за напрямом 8.7, що включає: органолептичне дослідження та дослідження фізико-хімічних показників з подальшим наданням висновку залежно від поставлених запитань. Другий блок досліджень – це дослідження, які проводяться за напрямом 12.1, який, як правило, спрямований на вирішення наступних завдань: встановлення товарної приналежності досліджуваних об'єктів, тобто визначення їх місця в існуючій класифікаційній системі; аналіз показників якості досліджуваних об'єктів з метою встановлення їх стану; встановлення відповідності властивостей товару вимогам нормативних документів, договору, супровідним документам, маркувальним позначенням тощо; визначення відповідності пакування та зберігання підакцизних товарів вимогам нормативних документів; вирішення питання про можливість реалізації, переробки або утилізації неякісних підакцизних товарів; визначення вартості досліджуваних об'єктів у необхідний період часу тощо з подальшим поданням висновку залежно від поставлених запитань [3].

Комплексний підхід дослідження підакцизної продукції у рамках розслідування кримінальних проваджень незаконного обігу алкогольної продукції дозволяє підвищити доказове значення висновків експериментального дослідження порівняно із однорідними експертизами. Крім того, комплексний та всебічний підхід з дослідження підакцизної продукції, є оптимальним варіантом встановлення її якості та в подальшому розкриття економічних злочинів.

Судова товарознавча експертиза підакцизних товарів може бути проведена: на основі документів, тобто копій матеріалів кримінального провадження (без наданого об'єкта дослідження) та за наявності об'єкта дослідження. Якщо експертиза проводиться без об'єкта дослідження, то в такому випадку у розпорядженні експерта повинні бути документи, в яких відображена максимально необхідна інформація, яка дасть змогу

правильно ідентифікувати товар, його класифікувати та в подальшому дати відповіді на поставлені запитання. До таких документів слід віднести: фотографічні зображення об'єкта дослідження, з акцентуванням на товарній інформації, яка нанесена на упакування та товарному стані (не були у споживанні); копії протоколів огляду з детальним описом упакування та маркування об'єкта дослідження; протоколи випробувань, сертифікати відповідності тощо. За наявності об'єкта дослідження експерт повинен сам максимально досконало проаналізувати споживче упакування, маркування, зацентувати увагу на особливостях маркування саме підакцизних товарів (наявність акцизної марки, її цілісність та інші вимоги, які регламентуються чинними нормативно-правовими актами України).

Таким чином, проведення судових товарознавчих експертиз підакцизних товарів вимагає від експерта досконалого знання нормативної та законодавчої бази, методик та порядку проведення експертиз. Тому з наукового й практичного погляду актуальним залишається розвиток теоретичних та методологічних основ судових товарознавчих експертиз харчових продуктів (зокрема, підакцизних товарів), на що значною мірою впливають різні чинники, в тому числі і зміна законодавчої бази.

Список бібліографічних посилань

1. Романюк Б. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ: НАВС, 2002. 196 с.

2. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2011 № 2755-VI (редакція від 01.01.2021) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 28.05.2021).

3. Левченко В. О, Мартосенко М. Г., Шурдук, І. В. Експертиза кон'ячної продукції в рамках комплексних судово-експертних досліджень. Збірник наукових праць ЛОГОС, серпень 2020. С. 137-138. <https://doi.org/10.36074/21.08.2020.v2.50>

УДК 343.98

Олександр Володимирович ЮНАЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний університет «Запорізька політехніка»;

ORCID: 0000-0002-7045-2614

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ

Судова експертиза є ефективним засобом встановлення обставин,

що підлягають доказуванню. Вона проводиться на науковій, методичній і практичній основі, в межах відповідної спеціальності, у всебічному і в повному обсязі.

Згідно зі ст.ст. 84, 94, 101 КПК України, висновок експерта є одним з процесуальних джерел доказів. Це докладний опис досліджень, проведених експертом, та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [1].

Характеризуючи процес експертного дослідження, можна відзначити, що в ньому тісно поєднуються пізнавальна і практична діяльність. Саме пізнавальна діяльність експерта безпосередньо пов'язана з таким поняттям як «експертне мислення».

Слід зазначити, що в сучасній науковій літературі проблеми експертного мислення досліджені недостатньо. Так, немає ясності з таких питань, як поняття і структура експертного мислення, предметність і мотиваційні основи як передумови формування експертного мислення та ін. Проте очевидним є той факт, що експертне мислення є однією з численних форм професійного мислення, воно має свої особливості, пов'язані з предметом і методами дослідження.

Звідси виникає закономірне запитання: чим відрізняється експертне мислення, наприклад, від криміналістичного мислення?

Перш за все відзначимо, що пізнавальна діяльність слідчого, оперативного працівника або судді є самостійним структурним елементом криміналістичного мислення. У свою чергу пізнавальна діяльність експерта як учасника судочинства виходить за рамки криміналістичного мислення і утворює межі експертного мислення.

Окрім того, на відміну від слідчого, оперативного працівника або судді, пізнання експерта, як правило, направлено тільки на вивчення об'єктів матеріального світу, а його пошукова діяльність базується на дослідженні (експерименті), що проводиться відповідно до експертних методичних рекомендацій (методик).

Поєднуючим елементом двох зазначених видів мислення є оцінка результатів пізнавальної діяльності, що здійснюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта, що пізнає. Так, експерт, як і слідчий (суддя) оцінює свої експертні висновки (докази) за своїм внутрішнім переконанням з позиції їхньої правильності та об'єктивності. Внутрішнє переконання експерта – це своєрідний емоційно-інтелектуальний стан, коли експерт вважає вирішенням поставлене перед ним завдання, його переконання в істинності або неправильності отриманих результатів, що ґрунтується на достатніх підставах [2, с. 84]

Об'єктивні підстави внутрішнього переконання судового експерта складають в своїй сукупності систему, елементами якої є:

1. Професійні знання експерта, до змісту яких входять: світоглядні принципи і установки, спеціальні знання та знання експертної практики в певній галузі, необхідні навички у застосуванні методів дослідження, знання критеріїв і способів перевірки отриманих результатів, і нарешті, особистий експертний досвід.

2. Професійні якості експерта: креативність, евристичність, предикаторність, об'єктивність, всебічність і самокритичність, вербальне і наочно-образне мислення, емоційна врівноваженість, здатність до зосередження, психічна витривалість, здатність швидко переключатися з одного завдання на інше і т.ін. [3, с. 428-429].

Характеризуючи змістовну сторону внутрішнього переконання судового експерта необхідно звернути увагу на те, що є певна різниця між внутрішнім переконанням експерта, що дає категоричний висновок, і експерта, що формулює вірогідний висновок. У першому випадку – це переконаність в тому, що висновки істинні, однозначні і не допускають іншого тлумачення. У другому – переконаність в неможливості з тих чи інших причин дати категоричну відповідь на поставлене запитання [4, с. 201].

У цьому, на наш погляд, є принципова відмінність від внутрішнього переконання слідчого, прокурора, судді, де оцінка доказів і висновки в прийнятих процесуальних рішеннях здійснюються тільки у категоричній формі.

Для вирішення експертних завдань, на відміну від криміналістичного мислення, експертний розумовий процес вимагає чіткого розподілу усвідомлюваних і неусвідомлюваних, логічних й інтуїтивних компонентів експертного досвіду. Якщо мислення слідчого або оперативного працівника допускає в процесі встановлення істини інтуїтивний досвід, то логічний аналіз в експертному мисленні завжди базується на об'єктивно встановлених фактах.

Також підкреслимо, що експертний досвід цілком залежить від умінь експерта під час використання методики експертного дослідження самостійно знаходити рішення в складних ситуаціях, що зумовлює застосування творчого підходу в процесі дослідження. Експертна творчість – це механізм пристосування експерта до специфічних, мінливих ситуацій, які не мають аналогів в минулому досвіді. У таких ситуаціях експерт повинен використовувати усю сукупність своїх спеціальних знань для вирішення поставлених завдань.

Крім того, на всіх етапах пізнавальної діяльності судовому експерту доводиться стикатися з чимось невідомим, про що знання у нього можуть бути відсутні. У таких випадках, певний інтерес являють завдання, спосіб вирішення яких є нетрадиційним, а логіка дослідження, що базується на відомих методах, не дозволяє сформулювати конкретне

рішення. Тоді на допомогу приходить інтуїтивне мислення, як результат синтезу в пошуках можливих шляхів дослідження [5, с. 34].

Таким чином, можна зробити висновок, що експертне мислення за своєю природою є дискурсивним (понятійно-логічним). Для такого способу вирішення розумових завдань характерна наявність попереднього досвіду про спосіб вирішення, про механізм, за допомогою якого може бути досягнута прогнозована мета. Також для дискурсивного мислення характерним є логічне виділення фактів, а також висновків з певної заданої сукупності інших фактів, на основі яких може бути побудований алгоритм логічних дій.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17> (дата звернення: 28.05.2021)
2. Клименко Н. І. Судова експертологія: Курс лекцій : навчальний посібник. К: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 528 с.
3. Криминалистика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Изд 3-е., перераб. и доп. М.: Норма, 2007. 944 с.
4. Гранат Н.Л., Погибко Ю.Н. О вероятной форме решения экспертных задач. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев: Вища шк., 1972, Вып. 9. С. 193-201.
5. Коновалова В. Е. Решение мыслительных задач в экспертном исследовании. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : збірник науково-практичних матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). Харків: Право, 2003. Вип. 3. С. 32-35.

ПОВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ

Ростислав Олександрович БАДЛО,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ СУЧАСНИЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Організована злочинність - це стійке об'єднання осіб, пов'язаних між собою вчиненням соціально небезпечних дій. Правоохоронні органи у всьому світі ведуть активну боротьбу зі злочинним світом, який має намір очолювати не лише їх формування, але й урядові рішення. Він здійснює свій вплив майже на всі сфери суспільного життя, а також на політичні та соціальні процеси в державі, що становлять загрозу національній безпеці.

Умови появи та поширення організованих злочинних груп, їх структура, характеристика, розробка нових методологій, тактик, форм протидії та боротьби зі злочинними організаціями стали предметом досліджень таких вчених: О.М. Джужа, Є.М.Мойсєєв, В.В.Василевич, В.С. Овчинський, Л. М. Прозументов, О. В. Шеслер, Р.М. Булатов, С. Л. Сибіряков, Є.О. Маляєва.

Метою доповіді є аналіз формування організованої злочинності в Україні, її негативний вплив на національну безпеку України, визначення ключових, стратегічних шляхів подолання цього руйнівного явища, яке є перешкодою для функціонування органів державної влади та загрожує правам та свободам громадян.

Аналізуючи наявну статистику, кількість розкриття інформації про злочинні угруповання з 2006 року зросла втричі. Більшість злочинних організацій здійснювали свою діяльність за такими злочинними тенденціями, як: шахрайство, злочини у сфері наркотиків, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів, грабежі, крадіжки, економічні злочини.

Однак внаслідок проведення антитерористичної операції на сході країни, а згодом - операції Об'єднаних сил, рівень злочинності почав стрімко зростати, а різні види злочинності посилювались. Причиною цього є неконтрольований потік різної зброї, активізація "злочинів у законі" в

країні. Організована злочинність проникла у всі сфери нашого життя, загрожуючи інтересам суспільства та громадян й представляє велику загрозу національній безпеці України.

Формування злочинних угруповань з яскраво вираженими ознаками організації почалося ще за часів існування Радянського Союзу. Оперативна ситуація в Українській РСР була особливо напруженою в 1988 році: зросла кількість вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, пограбувань та розбоїв. Водночас, згідно з дослідженнями О. М. Карликової, Є. М. Мойсєєвої, В. В. Василича, цей період бере свій початок із перших проявів поєднання кримінальних правопорушень із злочинами, пов'язаними з економікою та фінансами. Це призвело до появи "тіньової" економіки, процес почав залучатись до злочинної орієнтації державних чиновників та правоохоронців

За словами професора В.В. Лунєєва, організована злочинність поділяється за характером, формами та причинами злочинної діяльності на кримінальну (або "гангстерську"), яка спеціалізується на злочинах корисливо-насильницького спрямування, і «білокомірцеву», що займається вчиненням економічних злочинів. Після розпаду СРСР вплив останнього на економічне життя з переходом до ринкових відносин посилюється [2, с.210].

Організована злочинність породжує та здійснює діяльність, яка:

- створює негативний вплив на функціонування державного апарату шляхом встановлення корупційних зв'язків, тим самим підриваючи авторитет держави, державну владу, довіру громадськості до органів державної влади;

- порушує конституційно гарантовані права і свободи людини і громадянина, які зазнають особистих моральних і матеріальних страждань, завдаючи згубних збитків від організованої злочинної діяльності;

- сприяє криміналізації та тінізації економічних відносин, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що є основою організованих злочинних груп, загрозою економічній безпеці [3].

Організована злочинність «злилася» з державним апаратом влади і цілком успішно функціонує у цій формі. Корупціонери не лише гарантують безпеку організованих злочинних груп, але й сприяють їх комерційній діяльності, інформують про діяльність правоохоронних органів. Вони сприяють організованій злочинності при "відмиванні" коштів, що підриває економіку держави [4, с.212].

На державному рівні здійснення відповідними органами протидії організованій злочинності регулюється низкою нормативних актів, серед яких: Закон «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Закон «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші.

Багато країн світу постійно вдосконалюють засоби, методи та форми боротьби з організованою злочинністю. Оскільки злочинець

постійно розвиває свої навички, отримує нові знання, обирає нові способи вчинення протиправних дій, раніше невідомих правоохоронним органам.

Процес боротьби з організованою злочинністю можна розділити на чотири основні функціональні етапи:

- виявлення злочинних груп (збір, обробка, аналіз, розвідка);
- практична реалізація отриманої інформації, нейтралізація ОЗГ;
- усунення наслідків злочинної діяльності, їх локалізація та мінімізація (боротьба з відмиванням грошей, корупцією);
- управління, координація заходів щодо боротьби з організованою злочинністю.

Таким чином, державна стратегія боротьби з організованою злочинністю повинна бути комплексною, заснованою на тісній співпраці між правоохоронними органами, новітніми методами розслідування та попередження злочинів.

Отже, організована злочинність є однією з найбільш соціально небезпечних загроз національній безпеці. Це створює загрозу для всіх сфер існування та діяльності суспільства. Впровадження новітніх методів боротьби, розвиток кримінального аналізу, створення нових тактик для успішної та ефективної боротьби зі злочинністю є одним із важливих кроків у забезпеченні національної безпеки та інтересів.

Список бібліографічних посилань:

1. Джужа О.М. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами. К., Атіка, 2001. 368 с.

2. Криминологи о неформальных молодежных объединениях. Под ред: И.И. Карпеца Юридическая лит., 1990. 322 с.

3. Міщенко Т.М. Актуалізація проблем боротьби з організованою злочинністю з корумпованими зв'язками в Україні.

URL:

http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/4_2018/21.pdf.

4. Турчин Т.В. Організована злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація й запобігання. Порівняльно-аналітичне право. № 4. 2016. С. 211-215.

Ангеліна Ігорівна БАЛЕЦЬКА

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативної-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Головними вимогами до працівників оперативних підрозділів органів та підрозділів Національної поліції при здійсненні ними оперативно-розшукових заходів є: абсолютна недопустимість використання в процесі їх здійснення таких прийомів й методів, що суперечать вимогам законів та правилам моралі; оперативно-розшукові заходи можуть здійснюватися виключно з метою попередження, припинення та розкриття злочинів, а також виявлення осіб, причетних до їх вчинення; оперативно-розшукові заходи не повинні порушувати законні права та свободи осіб, у тому числі й тих, які вчинили протиправні порушення та злочини; оперативно-розшукові заходи не можуть містити в собі елементів провокації та фальсифікації. На нашу думку, під правовою основою здійснення ОРД слід розуміти сукупність правових норм, що визначають правові, організаційні й тактичні положення використання гласних і негласних сил, засобів і методів, та створюють умови для досягнення окремих оперативно-тактичних завдань. Нормативно-правове регулювання діяльності оперативних підрозділів органів та підрозділів Національної поліції необхідно розуміти як цілеспрямовану діяльність суб'єктів нормотворчого процесу щодо врегулювання та впорядкування засобами юридичної техніки суспільних відносин, які виникають з приводу здійснення оперативно-розшукових заходів з метою боротьби зі злочинністю.

Таким чином, спостерігаються неоднакові підходи до використання терміну «документування»: науковці та розробники відомчих нормативно-правових актів цілком обґрунтовано ним послуговуються, а застосування його законодавцем є досить обмеженим та, цілком імовірно, випадковим. У науці відсутні єдині погляди на сутність ключових понять, пов'язаних із документуванням, а вчені та представники відомчої правотворчості, часто без надання відповідних дефініцій, вживають різні похідні від нього («документування», «документування злочинів», «оперативне документування», «оперативно-розшукове документування», «документування оперативними підрозділами»).

Викладене зумовлює необхідність сформулювати категоріально-понятійний апарат документування оперативними підрозділами. На нашу думку, цілком логічно розглядати поняття «документування» як похідне від поняття «документ». Саме так до цього питання здебільшого підходять представники не лише юридичних наук, а й інших галузей знань [1].

При цьому у кожній науці співіснують різні підходи до визначення поняття «документа»: у різних галузях знань між науковцями точаться дискусії з приводу його сутнісних ознак та формулювання дефініції.

Дослідження з цього приводу, спеціально проведене А.П. Запотоцьким, дозволило вченому визначити, що документом можна вважати будь-які предмети матеріального світу, придатні для фіксації та передачі у часі і просторі інформації (відомостей) з метою її збереження та суспільного використання [2].

Список бібліографічних посилань:

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40–41. Ст. 379.

2. Структура Національної поліції України // Національна поліція : тимчас. вебсайт. URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1795723> (дата звернення: 05.03.2018).

Аліна Павлівна БУНІНА

аспірант кафедри організації правоохоронних та судових органів Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5621-345X>

Науковий керівник:

Сергій Олександрович ІВАНІЦЬКИЙ,

доктор юридичних наук, доцент,

*професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ АДВОКАТА-ЗАХИСНИКА ДО НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на захист та безперешкодний доступ до адвоката у кримінальному процесі чітко закріплено як нормами національного законодавства, так і міжнародними актами. Основною метою даних положень є саме забезпечення цього права та практична його реалізація. Важливими суб'єктами кримінального провадження, від яких залежить рівень обізнаності осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності, є слідчий, прокурор, слідчий суддя, які зобов'язані роз'яснити такій особі право мати захисника та тим самим реально забезпечити право останнього отримати професійну правову допомогу з боку призначеного або обраного ним самостійно захисника.

Водночас, частиною 1 ст. 54 КПК України, також передбачена можливість відмови від захисника або його заміни. Проте дане положення має суттєві проблеми в плані його практичної реалізації, що пов'язано, передусім, із недостатньою визначеністю правових підстав заміни або відмови від захисника.

Статтею 24 Закону “Про безоплатну правову допомогу” від 2

червня 2011 року № 3460-VI [1] визначено підстави та порядок заміни адвокатів або працівників центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Тобто підозрюваний, обвинувачений має право відмовитись від призначеного Центром з надання безоплатної правової допомоги (далі — центр) адвоката та укласти договір з іншим адвокатом (на платних засадах), або захищати себе самостійно. Поряд з цим, статтею 52 КПК України визначено випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. У згаданих ситуаціях відповідно до частини третьої статті 54 КПК України відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, для здійснення захисту за призначенням [2].

Проте при реалізації вказаних положень КПК України виникають певні протиріччя і порушення чинного законодавства та права на захист особи.

Так, ухвалою Центрального районного суду м. Миколаєва від 15 липня 2013 року відмовлено у прийнятті заяви про відмову обвинуваченого К. від захисника з огляду на те, що захисник К. призначений судом першої інстанції на підставі ст. 49 КПК. Також обвинувачений не ставив питання про залучення іншого захисника. Проте, розглянувши заяву обвинуваченого К. без участі в судовому засіданні захисника, суд порушив вимоги ст. 54 КПК. Також не відповідає вимогам КПК практика, коли питання про можливість зміни захисника у справах, в яких його участь є обов'язковою, залежить від наявності чи відсутності клопотання про його заміну.

Таким чином, відмова у задоволенні зазначеного клопотання не відповідає вимогам КПК України [3].

Водночас постає питання про зловживання своїми процесуальними правами з боку обвинуваченого. Слід зазначити, що неодноразова відмова від захисника за призначенням без обґрунтування своєї позиції або ж із повторенням одних і тих же підстав може свідчити про зловживання обвинуваченим своїми правами з метою затягування розгляду.

Таким чином, актуальною проблемою є відсутність детального законодавчого врегулювання відносин у сфері надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальних справах, зокрема, щодо обмеження кількості відмов від захисника, належного обґрунтування заміни або відмови від адвоката, що призводить до різних підходів щодо розгляду відповідних клопотань, надаючи можливість зловживати правом на вільний вибір захисника.

На зборах суддів Цурюпинського районного суду Херсонської області також було розглянуто питання відмови від захисників, зокрема, які надають безоплатну правову допомогу у кримінальному провадженні.

На даних зборах суддями було обговорено лист апеляційного суду Херсонської області від 21.03.2014 № 17651/14, в ході дискусії судді прийшли до мотивованого висновку, що при реалізації державної гарантії - безоплатної вторинної правової допомоги особа позбавлена можливості вільно обирати собі захисника, оскільки відповідно до ст. 49 КПК України, захисник такій особі призначається за постановою слідчого/прокурора або ухвалою судді чи суду. Так само особа, що отримує безоплатну вторинну правову допомогу, не може на власний розсуд вимагати від суду заміни захисника з особистих мотивів. [4]

Водночас, ухвалою Фрунзенського районного суду м. Харкова від 13.10.2019 у справі № 645/3612/15-к при розгляді клопотання обвинуваченого про відмову від захисника суд прийшов, як на нашу думку, до мотивованого висновку, що право особи на заміну захисника, передбачене ст. 54 КПК України, є похідним від права вільного вибору захисника своїх прав, яке особа реалізує самостійно, укладаючи договір з обраним нею захисником. Це право не розповсюджується на зміст права на безоплатну вторинну правову допомогу, де особа не обирає собі захисника, а отримує захист, гарантований державою та за державні кошти. В цьому разі особа має право на отримання правової допомоги належної якості та відповідно до стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, затверджених *наказом Міністерства юстиції України від 25.02.2014 р. № 386/5*.

Та, на жаль, на теперішній час суди у своїй більшості не беруть до уваги вищевказані висновки, що, на нашу думку, мало б спонукати законодавця внести зміни у відповідні нормативно-правові акти та конкретизувати їх норми.

Окрім того, потребує вдосконалення і сама процедура заміни/відмови від адвоката. Ми пропонуємо відокремити процес заміни/відмови адвоката від загального ходу досудового розслідування або розгляду справи на стадії судового розгляду та зробити його якнайбільш неупередженим. Розгляд клопотання підозрюваного/обвинуваченого щодо заміни/відмови від адвоката має вирішуватися слідчим суддею в межах спеціальної процедури та окремого судового слухання.

Список бібліографічних посилань:

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення 20.02.2019).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 No 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 14.11.2020).

3. Узагальнення про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні (Витяг): Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00178.html (дата звернення 06.12.2020).

4. Роз'яснення щодо правового регулювання участі у кримінальному процесі захисників, які надають безоплатну правову допомогу (2014) URL:https://zib.com.ua/ua/print/80484rozyasнено_schodo_pravovogo_regulyuvannya_uchasti_u_kriminal.html (дата звернення 01.12.2020).

Анастасія Сергіївна ВАСИЛЕНКО,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ТА ПОМИЛКИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

У цих тезах розглянуто основні проблеми та недоліки, що мають місце під час досудового розслідування при обранні запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Найбільш розповсюдженим недоліком клопотань сторони обвинувачення, поданих до слідчих суддів, є відсутність в клопотаннях посилання на матеріали, якими підтверджуються обставини, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність у кримінальному провадженні одного або кількох ризиків. В таких випадках слідчі судді намагаються в ході безпосереднього розгляду клопотання самостійно встановити обґрунтованість клопотання [1, ст.432].

Типовою помилкою є те, що слідчі у клопотаннях і судді в ухвалах про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту зазначають, що підозрюваний може ухилитися від слідства або перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні, не наводячи при цьому даних, які б свідчили про такий їх намір. КПК вимагає підтвердження такого наміру, наприклад, факт придбання квитків, відкриття візи для виїзду з постійного місця проживання за кордон, тощо. В ухвалах суду інколи зазначається, що взяття під варту обирається «з

урахуванням того, що особа вчинила злочин, передбачений КК України»[2]. Слідчий чи прокурор належним чином не обґрунтовують своє подання про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою, а суддя мотивує ухвалу про продовження такого строку лише тяжкістю вчиненого злочину чи можливістю впливу на свідків або ухилення від слідства, не обґрунтовуючи при цьому цей висновок.

В своїй ухвалі слідчий суддя повинен полатися також на обставини про недостатність застосування більш м'якого запобіжного заходу для гарантії забезпечення виконання підозрюваним процесуальних обов'язків, оскільки сама по собі тяжкість покарання, що загрожує особі у разі визнання її винною у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого вона бб підозрюється, і наявність зазначених ризиків, не можуть бути безумовною підставою для обрання більш суворого запобіжного заходу. Поширені випадки, коли клопотання про обрання запобіжних заходів надходять до суду безпосередньо перед закінченням установленого законом строку, що позбавляє слідчих суддів можливості ретельно вивчити матеріал, перевірити наявність підстав для обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді саме тримання під вартою. У клопотаннях про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не зазначається початок строку тримання осіб під вартою, через що виникають певні проблеми у подальшому при винесенні слідчими суддями ухвал [3 , ст. 376].

В ухвалах слідчих суддів про застосування запобіжного заходу іноді містяться такі помилки: неправильне визначення дати закінчення дії таких запобіжних заходів, як тримання під вартою або домашнього арешту; неправильне визначення розміру застави у визначених законом випадках під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; при застосуванні запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, не вказані обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 цього Кодексу, що покладаються на підозрюваного, та строк їх дії. Наведені порушення норм процесуального законодавства є підставами для скасування ухвал слідчих суддів апеляційною інстанцією [2].

Слідча та судова практика має чимало прикладів неналежного дотримання строків затримання, встановлених законодавством. Зокрема, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ дійшов висновку про те, що такі порушення виявлялися, насамперед, через: – незабезпечення права затриманої особи негайно постати перед судом, який вирішить питання щодо законності її затримання; – відсутність обов'язкового судового контролю за триманням особи під вартою; – тримання заявника під вартою без відповідного рішення суду всупереч вимогам законодавства; – брак документального засвідчення (протоколу затримання або відсутність часу фактичного затримання особи) при

затриманні особи правоохоронними органами протягом декількох днів тощо [4, ст.17-18].

Оперативні працівники, які доставляють затриманих осіб, тривалий час утримують їх у транспортних засобах, службових кабінетах або в інших місцях. Замість вчасного доставляння затриманих осіб до слідчих підрозділів оперативні працівники, всупереч вимогам ст. 41 КПК, без будь-яких доручень слідчих, без участі захисника, проводять опитування затриманих, спрямовані на встановлення обставин вчинених злочинів, тощо [2].

Ще одна проблема, пов'язана із затриманням, — зловживання службовими особами правом запросити особу як свідка для надання нею пояснень щодо певних подій і фактів. Такі опитування, що можуть тривати досить довго, призводять до фактичного затримання особи без її належного оформлення та забезпечення прав затриманого. Коли проводяться такі опитування, фактично люди примусово тримаються в кабінетах та інших приміщеннях, але при цьому не обліковуються. На практиці мають місце факти застосування до затриманих надмірної фізичної сили під час затримання чи відразу ж після затримання за відсутності необхідності такого застосування, а також при доправленні до органів внутрішніх справ. Навіть у разі, якщо ні фізичне, ні психічне насильство або вплив до затриманої особи не застосовуються, але особа, перебуваючи під контролем державних органів, була піддана умовам і процедурам, що заподіяли їй фізичних та/або психічних страждань, незалежно від обставин і цілей такої процедури, вона є порушенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [4, ст.22].

Підводячи підсумок зазначимо, що запорукою забезпечення прав підозрюваного під час затримання та наступного застосування до нього запобіжного заходу є чітке дотримання стороною обвинувачення норм КПК України, вітчизняного законодавства та відповідних міжнародних конвенцій.

Список бібліографічних посилань:

1. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Відом. Верхов. Ради України – 2021. – №9, 10, 11, 12, 13. – Ст. 88
3. Складання кримінально-процесуальних документів у досудовому провадженні / [авт. кол.: Удалова Л. Д., Азаров Ю. І., Рожнова В. В. та ін.]. – К.: КНТ, 2013. – 376 с.
4. Фулей Т. І., Сіроткіна М. В. Затримання та взяття під варту: особливості застосування. Навчально-методичний посібник. – К., 2011. – 160 с.

Любов Костянтинівна ВЕЛИЧКО,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) закріпив окремою главою «Засади кримінального провадження». Такий підхід законодавця має виключно важливе значення, оскільки загальні засади кримінального провадження - це визначальні, фундаментальні, імперативні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження. Вони є керівними положеннями для закріплення завдань кримінального провадження, побудови його стадій, окремих проваджень, інститутів[3].

Засади втілені у формі правових норм, на їх основі побудована і діє вся кримінально-процесуальна система, вони діють на всіх стадії кримінального процесу. Порушення однієї із засад, як правило, призводить до порушення інших, і тим самим до порушення законності у кримінальних провадженнях. Також недотримання хоча б однієї із засад спричиняє скасування прийнятих у кримінальному процесі рішень та інші негативні наслідки. Усі засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою, обумовлюють один одного, утворюють певну систему, мають наскрізний характер і діють у всіх його стадіях. Для кожної стадії характерне їх вираження певною мірою, однак без обмежень всі вони без винятку діють у стадії судового розгляду[3].

Загальноправові засади закріплені в Конституції України та відображені у галузевому законодавстві. До них відносять: верховенство права, справедливості, утвердження та забезпечення державних прав і свобод людини, рівності громадян та держави перед законом і судом, законності, відповідальності держави перед людиною.

1. Верховенство права – кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права відповідно до якого людина, її права та свободи визначаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 8 КПК). Ця засада також закріплена в статті 8 Конституції України, яка має найвищу юридичну силу,

на її основі приймають закони та нормативно-правові акти[1]. Верховенство права полягає в тому, що в суспільстві мають існувати норми, яких дотримуються всі суб'єкти незалежно від статусу[4].

2. Законність_стосується всіх стадій та інститутів кримінального процесу, всіх його суб'єктів, поширюється на всі дії і процесуальні рішення, характеризує всі грані процесуальної діяльності і процесуальних відносин, пронизує всі інші принципи, сприяє їх фактичній реалізації[2]. Законність посідає особливе місце серед принципів кримінального процесу, які розкривають і конкретизують її. У сфері кримінально-процесуальної діяльності діє спеціально-дозвільний тип правового регулювання, сутність якого виражається формулою: «дозволено лише те, що прямо передбачене законом» [4]. Відповідно до ст. 9 КПК України під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

3. Рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК) передбачає, що у досудовому розслідуванні і судовому розгляді до всіх застосовується одне й теж саме кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство. Але певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями[2].

Як виняток з принципу рівності громадян перед законом можна розглядати правила про недоторканність Президента і кандидатів у Президенти України, депутатів, кандидатів у депутати, суддів Конституційного Суду України, Верховного Суду України, та всіх інших судів України, а також інші особи передбачені законодавством України. Такий виняток необхідний для забезпечення успішного виконання вказаними особами їх обов'язків незалежно від сторонніх незаконних впливів.

4. Таємниця спілкування (ст. 14 КПК) - під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети[3]. У кримінальному провадженні втручання у таємницю спілкування здійснюється шляхом використання таких негласних слідчих (розшукових) дій, як: а) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); б) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); в) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

5. Забезпечення права на захист передбачає що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника (ст. 20 КПК України), а також реалізовувати інші процесуальні права[2].

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфікаційну правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. Під захистом у кримінальному провадженні слід розуміти систему легітимних засобів і способів, використання яких дає можливість спростувати факт вчинення кримінального правопорушення, винність особи у його вчиненні (повністю або частково), захистити її права та законні інтереси.

6. Мова, якою здійснюється кримінальне провадження - кримінальне провадження здійснюється державною мовою (ст. 29 КПК). Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою[2]. Ст. 10 Конституції проголошує, що державною мовою в Україні є українська мова, якою спілкуються у публічних сферах суспільного життя. Такою сферою і є кримінальне провадження. Особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або іншою мовою, якою вона достатньо володіє. Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК. Судові рішення надаються сторонам кримінального провадження у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб та за підписом перекладача.

На цьому перелік засад кримінального процесу не закінчується. Зараз в мережі Інтернет є безліч пізнавальної літератури на обрану тему. Опрацювавши джерела з цієї теми, можна зазначити, що це дуже влучно, що юрисдикція дійшла до того, щоб взагалі виділити в КПК України окремий розділ про засади, так як всім суб'єктам потрібно знати правила, яких вони та особи, які їх оточують повинні виконувати. Це зручно для осіб, які не є обізнаними в даній сфері, так як їм достатньо лише знайти потрібний розділ.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141] [Електронний ресурс].; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Groшевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц, та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Groшевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013;
4. Зінченко І. Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / І.Л.Зінченко. — Х., 2010;
5. Конвенція про захист прав і основних свобод людини [Електронний ресурс]: станом на 27 трав. 2009 р. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Діана Петрівна ГАРАЩУК,

ад'юнкт кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-0221-6369

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Однією з найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій, яка спрямована на отримання доказів вини особи є допит свідка. При розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом, передбаченого ст.249 КК України, допит свідка відіграє значну роль оскільки під час розслідування уповноважена особа (прокурор, слідчий або дізнавач) за допомогою такого виду допиту фіксує в протоколі допиту основні криміналістичні характеристики злочину, такі як спосіб злочину, місце та обстановку, час учинення, знаряддя і засоби, предмет посягання, особу злочинця та типові сліди злочину.

В. Ю. Шепітько зазначає, що допит – це процесуальна слідча (розшукова) або судова дія, що є регламентованим кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [2, с. 306].

При розслідування даного протиправного діяння здебільшого свідками можуть бути особи, які виявили факт незаконного зайняття

рибним добувним промислом (посадові особи органу Державного агентства рибного господарства України або пересічні громадяни); особи в присутності яких здійснювалось незаконне видобування водних живих ресурсів із природного середовища, а також поняті, що були залучені при проведенні огляду місця події, які в подальшому при допиті зможуть підтвердити факт фіксування уповноваженою особою речових доказів виявлених на місці події.

Досліджуючи особливості допиту свідка при розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом заслуговує на увагу класифікація запропонована О. В. Одерієм. В своєму дослідженні автор, вивчаючи особливості допиту свідків при розслідуванні злочинів проти довкілля класифікує їх за такими групами:

1. Свідки зовнішнього прояву злочину:
 - 1.1. Свідки-очевидці злочинної події, які найчастіше й повідомляють про факт виявлення злочину проти довкілля.
 - 1.2. Свідки-очевидці злочинної події та її наслідків.
 - а) свідки-очевидці, що дають показання не лише про злочинну подію, а й про характер негативних наслідків, що настали.
2. Свідки дій (з боку конкретних осіб) і процесів (технологічних, експериментальних та ін.), які стали причиною екологічної шкоди.
 - 2.1. Свідки, які не мають відношення до кримінального правопорушення, або навіть не оцінювали дії певної особи як кримінально карані. Це можуть бути особи, які придбали у браконьєрів об'єкти довкілля.
3. Працівники природоохоронних органів.
4. До окремої групи слід віднести тих осіб, яких було залучено до проведення певних слідчих (розшукових) дій як понятих, технічних помічників та іншого допоміжного персоналу, а потім вони були допитані як свідки.
5. Залежно від слідчої ситуації як свідки можуть бути допитані й особи, які брали участь у службовому розслідуванні, спеціалісти.
6. Свідки, які можуть охарактеризувати особу зловмисника, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у громадських місцях, дома та ін. Зазвичай такими свідками є батьки, члени родини, друзі, співробітники та інші члени з близького оточення зловмисника [3, с. 361-366].

Залежно від інформації, якою володіє свідок, вирішується питання про вибір тактики його допиту. Разом із тим не слід допитуваного обмежувати, маючи на увазі те, що обсяг інформації може виходити за рамки його діяльності або результатів подій, які він спостерігав. В умовах безконфліктної ситуації дії слідчого спрямовані на повне відображення показів свідка у протоколі. У конфліктних ситуаціях ставляться деталізуючі, конкретизуючі запитання; використовуються прийоми актуалізації забутого тощо. Вибір конкретного тактичного прийому залежить від ситуації слідчої дії [1, с. 195].

В свою чергу К. О. Чаплинський, досліджуючи тактику проведення окремих слідчих дій, зазначає, що найбільш розповсюдженим тактичним прийомом при допиті є встановлення психологічного контакту. Крім того, автор виділяє основні способи його встановлення, а саме:

- демонстрацію доброзичливості й неупередженого ставлення до допитуваного;

- коректну поведінку слідчого, який представляє інтереси держави, відносно допитуваного;

- переконання у необхідності і надання допомоги органам досудового розслідування;

- роз'яснення процесуального становища допитуваного, діагностування ситуації, що склалася;

- використання позитивної оцінки якостей допитуваного;

- створення належної обстановки допиту та допит наодинці (без сторонніх осіб) [4, с. 122-124].

Результатом фіксації проведення допиту свідка є складання протоколу такої слідчої (розшукової) дії, в якому докладно відображена інформація отримана уповноваженою особою під час її проведення. Заслугує на увагу правила складання протоколу, яких на думку К. О. Чаплинського доцільно дотримуватися:

- протоколювання показань слід здійснювати після закінчення вільної розповіді, щоб не переривати та не порушувати послідовність допиту;

- показання записуються від першої особи та за можливості дослівно й у тій послідовності, в якій вони викладаються;

- протокол повинен фіксувати не тільки відповіді, але й хід їх отримання з фіксацією проговорювань та протиріч, а також запитання, що ставлять допитуваним;

- кожна сторінка протоколу повинна скріплюватися підписом допитуваного. У деяких випадках, отримуючи правдиві показання, слід запропонувати допитуваним підписувати кожен відповідь на поставлені запитання, що запобігає можливості відмовитися від підписання протоколу в цілому або від частини своїх показань;

- протокол підписують допитуваний, слідчий та інші особи, які були присутні під час допиту [4, с. 149].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що проведення допиту свідка є однією з основних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом, оскільки основні відомості про факт вчинення досліджуваного протиправного діяння отримуються в процесі допиту та в подальшому викладаються в його протоколі. В подальшому отримана інформація слугує основою для складання обвинувального акту, а також обвинувального вироку суду,

щодо доведеності вини особи, яка вчинила дане кримінальне правопорушення.

Список бібліографічних посилань:

1. Книженко С. О. Деякі питання тактики допиту свідків при розслідуванні екологічних злочинів. *Форум права*. 2009. № 2. С. 192–195.
2. Криміналістика: підручник. / за ред. В. Ю. Шепітько. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.
3. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 528 с.
4. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

Анна Олексіївна ГОНЧАР,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Олена Євгеніївна СОЛОВЙОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Особі неповнолітнього у кримінальному провадженні завжди приділялась значна увага. До речі, з прийняттям КПК України 2012 року особливості провадження щодо неповнолітніх дещо вдосконалено, і це зумовлено необхідністю посилення гарантій захисту їх прав, свобод та законних інтересів та приведенням національного законодавства до вимог міжнародних документів. Варто сказати, що останнім часом у кримінальній процесуальній літературі порушується питання щодо ефективності відправлення правосуддя у кримінальних провадженнях кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Згідно статистики впродовж останніх 5 років за вчинення кримінальних правопорушень в Україні у середньому щороку засуджують близько 2 453 дітей у віці від 14 до 16 років та близько 6 240 неповнолітніх осіб у віці від 16 до 18 років.

У зв'язку з не завжди добросовісною роботою правозастосовувачів можливість допущення помилки багаторазово зростає.

Завданням учасників кримінального процесу має стати перетворення неповнолітнього злочинця на добропорядного громадянина

нашої держави, а також запобігти скоєнню неповнолітніми повторних злочинів.

Для цього варто розглянути деякі особливості допиту неповнолітніх.

Кримінально-процесуальне законодавство України передбачає особливості допиту малолітніх або неповнолітніх осіб, які зумовлені їх віковими та психофізіологічними характеристиками.

Представнику або захиснику неповнолітнього, необхідно до проведення допиту встановити психологічний контакт із дитиною, акцентувати увагу на потенційних питаннях слідчого, роз'яснити положення ст. 63 Конституції України.

Малолітня особа - це дитина до досягнення нею 14 років. Неповнолітня особа - це малолітня особа, а також дитина у віці від 14 до 18 років. Проте КПК України не встановлює мінімального віку, з якого особа може бути допитана в якості свідка або потерпілого.

Набуття неповнолітнім повної цивільної-правової дієздатності до досягнення 18 років за наявності підстав, передбачених Цивільним кодексом України, не впливає на застосування положень ст. 226-227 КПК України.

Відповідно до ст. 226 КПК України «Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря.

2. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

3. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

4. До початку допиту особам, зазначеним у частині першій цієї статті, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.»

Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться обов'язково у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря.

Присутність лікаря визнається необхідною, як правило, у разі відсталості у фізичному чи розумовому розвитку допитуваного, його хворобливості. Для вирішення цього питання у конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється у присутності захисника.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві

години на день. Проте тривалість перерви законодавством не встановлена. Питання вирішується на розсуд слідчого з врахуванням особливостей кожної дитини (віку, процесуального статусу, психічного здоров'я тощо).

Особи віком до 16 років не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. Їм лише роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань.

При проведенні даної процесуальної дії слідчий зобов'язаний дотримуватись вимог щодо «Опитування дитини», передбачених у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Серед них: а) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам; б) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні; в) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; г) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно; д) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; е) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

Таким чином, неповнолітні підозрювані під час кримінального провадження потребують особливого ставлення до себе, що проявляється, в першу чергу, у специфіці проведення слідчих (розшукових) дій за їх участі, зокрема під час допиту.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України від 28. 06. 1991 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/к/96-вр>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 18 жовтня 2019 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 20.06.2012 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
4. Слінько С.В. Проблеми правового статусу суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності: Монографія. Харків. 2003. 282 с.
5. Соловійова О.Є., Наумова Г.О., Кобець Н.В. Потерпілий у кримінальному судочинстві: проблеми теорії, законодавства та практики. Право. UA. № 1. 2019. С. 109–116.
6. Соловійова О.Є. Участь неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні // Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення [Текст] : матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Чернець, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, В. В. Корольчук]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 405 с. – С. 300-304.

7. Соловйова О.Є. Допит, як процесуальний засіб доказування у кримінальному провадженні // Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 431 с. – С. 354-357.

Дар'я Костянтинівна ГУБАРЕВА,

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО – РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

В умовах сучасного сьогодення виникає потреба в обговоренні актуальних питань оперативно-розшукової протидії підрозділами Національної поліції організованих злочинності в Україні та світі. Нажаль, на сучасному етапі розвитку суспільства організована злочинність є його невід'ємною частиною.

Глобалізаційні процеси у всьому світі призвели до появи організованої злочинності нового транснаціонального типу, що використовує сприятливу ринкову кон'юнктуру для отримання надприбутків незаконним шляхом. Одночасно з цим у багатьох країнах відбулося укрупнення організованих груп, поділ їх по злочинній спеціалізації і кваліфікації, видозмінилася їх структура.

Що стосується основних напрямків боротьби з організованою злочинністю в Україні, то вони визначені в статті 6 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [1].

Цими напрямками боротьби з організованою злочинністю є: створення правової основи, організаційних, матеріально-технічних та інших умов для ефективної боротьби з організованою злочинністю, організація міжнародного співробітництва у цій сфері; виявлення та

усунення або нейтралізація негативних соціальних процесів і явищ, що породжують організовану злочинність та сприяють їй; запобігання нанесенню шкоди людині, суспільству, державі; запобігання виникненню організованих злочинних угруповань; виявлення, розслідування, припинення і запобігання правопорушенням, вчинюваним учасниками організованих злочинних угруповань, притягнення винних до відповідальності; забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі; запобігання встановленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність; протидія використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації; запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, використанню суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів [2].

Нерозв'язаними проблемами у протидії організованій злочинності в Україні залишаються: неефективність механізму запобігання та нейтралізації створення організованих злочинних угруповань; довготривале фінансове та матеріальне забезпечення правоохоронних органів за залишковим принципом, недосконалість процесу формування, координації та взаємодії складових протидії організованій злочинності під час вирішення спільних завдань; незавершеність процесу побудови ефективної системи управління правоохоронною системою країни; недосконала система планування та спільного застосування (сил) та засобів (суб'єктів протидії організованій злочинності), їх підготовки та забезпечення; недосконала і неефективна взаємодія між центральними та місцевими органами державної влади, насамперед з питань запобігання і боротьби з організованою злочинністю; недостатня ефективність діяльності суб'єктів протидії організованій злочинності України у протидії кіберзагрозам кримінального, терористичного та іншого характеру; невідповідність сучасним викликам єдиної державної політики протидії злочинності [4].

На нашу думку, подолати зазначені проблеми можливо шляхом цілеспрямованого реформування та розвитку системи правоохоронних органів із запровадженням уніфікованої системи планування та управління ресурсами на основі сучасних європейських та євроатлантичних підходів, що дасть змогу підвищити інституційну та структурну збалансованість і створити ефективний комплексний та багатофункціональний державний інструментарій забезпечення боротьби з організованою злочинністю.

Отже, проблему протидії організованій злочинності можливо розв'язати шляхом: оптимізації структури та штатної чисельності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, запровадження вертикальної системи управління ними; розмежування і

конкретизації функцій правоохоронних та інших державних органів з питань боротьби з організованою злочинністю;

розроблення та затвердження чітких критеріїв оцінки діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю; суттєвого поліпшення стану інформаційного забезпечення діяльності, пов'язаної із протидією організованій злочинності, впровадження сучасних інформаційних систем і технологій у зазначену діяльність;

зміцнення міжнародного співробітництва; впровадження результатів наукових досліджень у сфері протидії організованим злочинності; підвищення рівня фахової кваліфікації працівників спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю; інформаційної, наукової, організаційної і матеріально-технічної підтримки органів, установ та організацій з питань протидії організованим злочинності;

прогнозування тенденцій розвитку криміногенної ситуації, оцінювання ступеня небезпеки та масштабів організованої злочинності на національному, регіональному і міжнародному рівнях;

належного ресурсного та матеріально-технічного забезпечення спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю.

Список біографічних посилань:

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993. № 3341-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 358. Дата оновлення: 31.12.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 14.04. 2021).

2. Правова основа оперативно-розшукової діяльності в Україні [http://adhportal.com/book_2499_chapter_5_GLAVA_III._PRAVOVA_OSNOVA_OPERATIVNO-ROZSHUKOVO.html](дата звернення: 14.04. 2021).

3. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII із змін., внес. згідно із Законами України: за станом Редакція від 24.10.2020. № 3412-17. <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 14.04. 2021).

4. Доказывание и использование результатов оперативно-розыскной деятельности : учеб. пособие / Н.А. Громов, В.А. Пономаренко, А.Н. Гуцин, Ю.В. Франциров. М. : ПРИ-ОР, 2001. 208 с.

Анастасія Сергіївна ГУЛЯЄВА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відповідно до ст. 6 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. (Мінська конвенція) обсяг правової допомоги становлять: складання та передача документів, проведення обшуків, виїмки, проведення огляду, пересилання і видачі речових доказів, проведення експертизи, допит сторін, третіх осіб, підозрюваних, потерпілих, обвинувачених, свідків, експертів, порушення кримінального переслідування, розшук і видача осіб, які вчинили злочини, визнання і виконання судових рішень у цивільних справах, вироків у частині цивільного позову, виконавчих написів, а також вручення документів[1. с.1]. Наявність іноземного елементу у кримінальному провадженні породжує певні процесуальні правовідносини та обумовлює необхідність збирання доказів, проведення інших процесуальних дій з метою сприяння досудовому розслідуванню, судовому розгляду або виконанню прийнятих рішень у кримінальному провадженні, яке здійснює компетентний орган запитуючої сторони[2. с.1]. Виділено сім форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження:

1) Надання міжнародної правової допомоги, шляхом вручення документів.

2) Надання міжнародної правової допомоги шляхом виконання окремих процесуальних дій.

Процесуальні дії, здійснення яких можливе лише за відповідним рішенням слідчого судді або суду: тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК); арешт майна (ст. 170 КПК); проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК); обшук (ст. 234 КПК); слідчий експеримент (ч. 5 ст. 240 КПК); примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК); відбирання біологічних зразків примусово для проведення експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК); втручання у приватне спілкування (ст. 258 КПК) та інші негласні слідчі (розшукові) дії.

Процесуальні дії, проведення яких вимагає санкції прокурора: огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК); освідчування особи (ст. 241 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК).

У всіх вказаних вище випадках до запиту потрібно долучати процесуальне рішення слідчого судді, суду або прокурора.

3) Надання міжнародної правової допомоги шляхом видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

4) Надання міжнародної правової допомоги шляхом тимчасової передачі осіб. Нормативно-правовою базою, що регулює цей інститут кримінального процесу, є: ст. 565 КПК, ст. 11 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., ч. 10 ст. 46 Конвенції ООН проти корупції 2003р

5) Надання міжнародної правової допомоги шляхом перейняття кримінального переслідування.

6) Надання міжнародної правової допомоги шляхом передачі засуджених осіб.

7) Надання міжнародної правової допомоги шляхом виконання вироків.

Вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВР України.

Виконанню підлягають такі категорії рішень (ст. 2 Конвенції): а) санкції, що включають позбавлення волі; б) штрафи та конфіскації; с) позбавлення прав.

Суб'єктами кримінального провадження в Україні, які можуть надіслати запит про міжнародну правову допомогу, є:

- суд першої інстанції, суд апеляційної інстанції, суд касаційної інстанції (пп. 20-22 ч. 1 ст. 3 КПК);

- прокурор - Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, та інші офіційні особи прокуратури, які діють у межах повноважень, що визначені у п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України;

- слідчий, тобто службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК)[3].

При підготовці запитів про міжнародну правову допомогу у кримінальних провадженнях необхідно враховувати, що така допомога надається сторонами в межах їх компетенції з питань: 1) вручення документів; 2) виконання окремих процесуальних дій; 3) перейняття кримінального провадження; 4) виклику свідків і тимчасової видачі осіб, які утримуються під вартою, для допиту як свідків; 5) видачі (екстрадиції)

осіб, які підлягають притягненню до кримінальної відповідальності або для відбуття покарання згідно з вироком суду; 6) обшуку житла чи іншого володіння особи та осіб, тимчасового доступу до речей і документів (здійснити їх виїмку); 7) отримання інформації про рух коштів по банківських рахунках, накладення на них арешту, а також їх конфіскація; 8) збирання та передачі речових доказів і документів; 9) присутності представників правоохоронних органів України; 10) іншої інформації, що стосується розслідування кримінальних правопорушень. В системі МВС запити про міжнародну правову допомогу готуються працівниками територіальних підрозділів органів внутрішніх справ України. Запит може бути складений у формі доручення, клопотання. У ст. 17 Мінської конвенції, в редакції Протоколу до Конвенції визначено, що держави-учасниці користуються державними мовами сторін чи російською мовою. У випадку виконання документів державними мовами Договірних Сторін до них додаються засвідчені переклади російською мовою. Належне засвідчення перекладу визначається наявністю відповідного напису, підпису особи, яка здійснила переклад, та відбитка гербової печатки. Положеннями статті 551 КПК України щодо порядку здійснення запиту про міжнародну правову допомогу визначено, що суд, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, яке він здійснює. Уповноважений (центральный) орган України розглядає такий запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України. У разі прийняття рішення про направлення запиту уповноважений (центральный) орган України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом. У разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту. Міжнародними договорами та ст. 552 КПК України докладно передбачено зміст та правову форму запиту про правову допомогу, що складається в письмовому вигляді. ...Зокрема, клопотання має містити посилання на постанову про взяття під варту або на вирок, що набрав законної сили, і вказівку на те, що вимога про видачу буде надана додатково. Клопотання про взяття під варту до одержання вимоги про видачу може бути передано поштою, телеграфом, телексом або телефаксом[4,с.15-17].

Отже, стислий аналіз чинного КПК дозволяє нам дійти висновку, що докази, отримані в порядку правової допомоги відповідно до міжнародних договорів мають таку саму юридичну силу, як і докази, які отримані на території України. Документи, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу,

якщо їх складено, засвідчено у відповідній формі офіційною особою компетентного органу запитуючої сторони або запитуваної сторони і скріплено гербовою печаткою компетентного органу, приймаються на території України без додаткового засвідчення (легалізації) у разі, якщо це передбачено міжнародним договором України. Це означає, що вони підлягають використанню у кримінальному провадженні саме в тій процесуальній формі, яка була їм надана слідчими або судовими органами іноземної держави.

Список бібліографічних посилань:

1. «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження». Електронний ресурс. <http://nkkep.com/wp-content/uploads/2020/05/04.05.20-YU-4142-Kry-min.protses.pdf>
2. Смірнов М.І «Використання у кримінальному провадженні доказів одержаних від запитуваної сторони в результаті використання запиту про міжнародну правову допомогу». Електронний ресурс. <https://core.ac.uk/download/pdf/50595432.pdf>.
3. Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва Електронний ресурс. Zakon.rada.ua
4. Порядок направлення запитів з надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні: метод. рекомендації / Кол. авт. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 44 с. Електронний ресурс. <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1383/1>

Артур Анатолійович ДОНЧЕНКО,

аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

СВОЄЧАСНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ

Своєчасне постановлення кримінального процесуального рішення (далі – КПР) у межах строку, передбаченого чинним КПК є «невидимим» механізмом забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. І хоча прямо вимога своєчасності КПР й не закріплена у міжнародно-правових документах, водночас такий стандарт доброякісності рішень досудового розслідування є складовою частиною низки фундаментальних прав особи.

По-перше, своєчасність КПР, є одним з інструментів забезпечення розумності строків досудового розслідування. Так, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом,

встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Причому, як вказує Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), у кримінальних справах «розумний строк», про який йдеться у п. 1 ст. 6 Конвенції, починається з того часу, коли особі було пред'явлено обвинувачення: це може статись як до моменту розгляду справи в суді (рішення у справі «Девеєр проти Бельгії» (*Deweer v. Belgium*)), так і з дня арешту, дня, коли відповідна особа була офіційно повідомлена, що проти неї висунуто обвинувачення у справі, або з дня, коли було почате попереднє слідство (рішення у справі «Вемгофф проти Німеччини» (*Wemhoff v. Germany*)).

Водночас з огляду на те, що кримінальна процесуальна діяльність за своєю суттю є безперервним процесом прийняття та реалізації процесуальних рішень, саме від обрання правильного та необхідного моменту їх постановлення компетентними посадовими особами й залежить можливість забезпечення швидкого та якісного досудового розслідування. У науковій літературі обґрунтовано зазначають, що своєчасність прийняття рішень, їх законність, обґрунтованість та вмотивованість визначає рівень ефективності всієї системи кримінальної процесуальної діяльності [1].

У цьому сенсі цікавим видається те, що Конвенція не містить прямого обов'язку держави щодо проведення ефективного досудового розслідування однак системне тлумачення ст. 1-5,8,14 та Протоколу № 1 до Конвенції надає підстави стверджувати, що обов'язок ефективного досудового розслідування все ж таки існує. Окрім того до цієї категорії неодноразово звертався й ЄСПЛ у своїй практиці, хоча здебільшого у справах щодо порушення ст. 2 Конвенції, а саме права на життя. Так, у своєму рішенні у справі «Мак-Канн та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ повторює, що вимога оперативного розгляду справи непрямо передбачена у процесуальній частині ст. 2 Конвенції, тому від установ державної влади вимагається провести за власною ініціативою докладне і ефективне розслідування потенційних порушень норм ст. 2 Конвенції [2].

Крім того, поняття ефективності розслідування розглядається у справі «Сергій Шевченко проти України», де вказано, що система, яка вимагається ст. 2 Конвенції, має передбачати незалежне та безстороннє розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності. Таким чином, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і за своєю ініціативою порушувати провадження, яке здатне по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був причетний до події. Також існує вимога щодо оперативності та

розумної швидкості такого розслідування, що передбачено у справі «Холодков і Холодкова проти України»[3]. У справі Начова проти Болгарії (Nachova v. Bulgaria) суд відмічає, що розслідування не буде ефективним доти, доки всі докази не будуть детально вивчені, а висновки не будуть обґрунтовані [4].

Таким чином практика ЄСПЛ визначає мінімальні стандарти ефективності розслідування, які, включають в себе вимоги, щодо розслідування незалежними, безсторонніми та підконтрольними громадськості органами, а також що органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю і оперативністю. Тож розумність строків досудового розслідування є одним зі стандартів його якості, а отже своєчасність КПП є одним з інструментів забезпечення ефективного досудового розслідування.

Крім того, у контексті досліджуваного питання не можна оминати увагою рішення Верховного Суду від 8.12.2020 р. у справі № 278/1306/17, у якому наголошується, що момент, коли особа має бути повідомлена про підозру, вирішується стороною обвинувачення, виходячи з потреб розслідування та інших обставин провадження. Хоча в обставинах цього провадження, коли був лише один учасник ДТП, який міг підозрюватися в скоєнні злочину, передбаченого ст.286 КК, і не заперечував своєї причетності до подій, важко знайти пояснення такого спізнілого повідомлення про підозру. Водночас при розгляді справи суд зобов'язаний взяти до уваги цю обставину в сукупності з іншими, щоб оцінити, чи були забезпечені сторони захисту достатній час і можливості для підготовки захисту. Більше того, сторона захисту спеціально наголошувала на тому, що засуджений отримав статус підозрюваного напередодні передання обвинувального акта до суду. [5].

У сенсі зазначеного варто звернутися до §3(b) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яким встановлено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше право мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту [6]. Тож затягування із повідомлення про підозру та надмірна квапливість зі спрямуванням обвинувального акта до суду порушує фундаментальне право особи на захист.

Таким чином на підставі вище викладеного можна зробити висновок, що своєчасність КПП посідає важливе місце у системі механізмів забезпечення прав особи таких як: право на розумність строків; право на ефективність досудового розслідування; права на захист.

Список бібліографічних посилань:

1. Аленін Ю. П. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2012. 138 с.

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мак-Канн та інші проти Сполученого Королівства» від 27.09.1995 р. URL: http://aa.u.edu.ua/static/pdf/art2_judg1.pdf

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Холодков і Холодкова проти України» від 7.05.2015 р. (заява № 29697/08) URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1442242143%D0%A5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D1%96%20%D0%A5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf>

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шевченко проти України» від 4.04.2006 р. (заява № 32478/02) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#Text

5. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 8.12.2020 р. у справі № 278/1306/17 URL: https://zakon.cc/court/document/read/94264608_6534421e

6. Гловук І., Дроздов О. Чим відрізняється закінчення від завершення досудового розслідування з погляду допустимості доказів. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/147094-chim_vidriznyaetsya_zakinchennya_vid_zavershennya_dosudovogo.html

Єлизавета Дмитрівна ЖАБОЛЕНКО,
студентка Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Сьогодні, коли наука досягла значного розвитку, її видатні фундаментальні відкриття використовуються в усіх сферах діяльності людини. Не обминуло це і таку специфічну галузь людської діяльності як боротьба зі злочинністю. Правоохоронці дедалі більше використовують на практиці спеціальні знання для розкриття злочинів. Ці знання за Кримінально-процесуальним кодексом (надалі КПК) України можна залучити двома способами: за допомогою спеціаліста і шляхом проведення судової експертизи.

Закон дозволив залучення спеціаліста з метою розширення практичних можливостей слідчого по справі. Спеціаліст на основі своїх

фахових навичок, знань сприяє виявленню, закріпленню і вилученню доказів, шляхом надання слідчому консультативної допомоги при проведенні певної процесуальної дії, про що зазначається в протоколі цієї дії.

Що ж стосується судової експертизи, то вона є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Вона значно розширює пізнавальні можливості слідства і суда, дозволяючи застосовувати в процесі розслідування і судового розгляду кримінальних справ увесь арсенал сучасних науково-технічних засобів.

Зважаючи на специфіку висновку експерта як джерела доказів (авторитет науки, спеціальних знань), закон вимагає, щоб незгода з ним була мотивованою і письмовою. Це може бути зроблено в обвинувальному акті, у постановках слідчого, прокурора, судді чи ухвалах суду про закриття справи, призначення повторної експертизи, у вирoku суду.

Судова експертиза постійно розвивається шляхом створення нових, та удосконалення існуючих методик дослідження і знаходить все більше застосування в судово-слідчій практиці. Найбільш розповсюдженими є різні види криміналістичних експертиз (дактилоскопічна, трасологічна, почеркознавча, балістична тощо), судово-медична (експертиза живих осіб, речових доказів та ін.), судово-психіатрична, автотехнічна експертиза. В останній час все більш широке застосування отримують також будівельно-технічна, судово-біологічна, патентна, трудова та деякі інші експертизи

З метою усунення виявлених недоліків і подальшого покращення роботи судово-слідчих органів у сфері провадження судової експертизи, необхідно використовувати Інструкцію від 30.05.1998 р. N 8/5 та додані до неї рекомендації [1], а також відомчі акти Міністерства охорони здоров'я з питань проведення експертиз [2], бо на практиці зустрічаються випадки коли деякі судді та слідчі навіть не знають про існування рекомендацій по підготовці матеріалів, що направляються на експертизу.

Для більш ефективного використання необхідних знань експерта при проведенні судової експертизи потрібно забезпечити його (експерта) необхідним обладнанням, що відповідає сучасному рівню розвитку та досягнення науки і техніки. З метою усунення можливих недоліків при проведенні судових експертиз, слід залучати до їх виконання кваліфікованих експертів з відповідним професійним рівнем у даній галузі знань.

Підводячи псумки даної роботи, треба зазначити, що судова експертиза є одним із найбільш надійних джерел доказування. За даними МВС за допомогою експертиз та інших наукових досліджень розкривається більше третини злочинів. Тому в кримінальному судочинстві широко практикується їх проведення. Переважна більшість експертиз проводиться

на належному професійному рівні, але разом з тим, дозаконодавства при їх призначенні та проведенні, а також у використанні висновків експертиз як доказу в справі. Існує також не врегульованість деяких питань, що призводить до певних ускладнень в судово-слідчій практиці.

Список бібліографічних посилань:

1. Інструкція про організацію провадження судових експертиз в науково-дослідницьких судово-експертних установах Міністерства юстиції України // затверджена наказом від 30.05.1988 р. - N 8/5.

2. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи // затверджена наказом Міністра охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. - N 6.

Анастасія Олександрівна КАБАНОВА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ЩОДО МЕТОДІВ ВИЯВЛЕННЯ І ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ

Першочерговими діями на місці скоєння кримінального правопорушення є виявлення слідів правопорушника. Злочинець вважаючи, що він замаскував усі за собою "сліди", з впевненістю покидає місце скоєння кримінального правопорушення, але запах людини завжди залишається, незалежно від бажання особи. Таким чином, завдяки запаховим слідам, розслідування кримінального правопорушення стає ефективнішим і швидшим.

Кожна людина має свій індивідуальний запах, вона не відчуває його, а тому не намагається його знищити. Досить часто запахові сліди порівнюють зі слідами рук, але запахи невидимі, вони не мають зовнішньої форми, саме тому засоби їх виявлення специфічні, а відбитки рук іноді можливо побачити неозброєним оком [1, с.482].

Запахові сліди утворюються в результаті контакту різних об'єктів із тілом людини. У процесі слідчих дій робота із запаховими слідами здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей належать:

- створення умов, що забезпечують максимальне збереження запахових слідів;

- обмеження числа учасників огляду місця події тільки необхідними особами;
- дотримання правил поведінки та пересування, що виключають можливість псування слідів або їх забруднення іншими пахучими речовинами;
- суворе черговість пошуку й вилучення запахових слідів [2, с. 168-173].

Запах людини в закритому приміщенні може зберігатися протягом доби, навіть якщо її перебування було короткотривалим (15-30 хвилин), слід все одно залишається. Відомо, що молекули запаху в залишеному на відкритій місцевості сліді взуття людини при безвітряній погоді зберігаються до 20 годин. Залежно від інтенсивності слідоутворення, властивостей об'єкта-носія сліду, погодних умов та інших факторів, що важко передбачити. Краще вбирають і довше зберігають запахові сліди людини вовняні тканини, взуття, головні убори, вологий ґрунт, трава. Гірше зберігається запах на гладких поверхнях, асфальтованих покриттях і металевих виробках.

Так, носіями запахових слідів є:

- шматки тканини, волосся, кров, слина та інші виділення людини пов'язані з її фізіологічною діяльністю
- предмети з якими постійно контактує тіло людини (одяг, взуття, окуляри, гребінець тощо)
- об'єкти з якими тіло особи тимчасово контактує (знаряддя вчинення кримінального правопорушення, предмети праці та інструменти, яких торкалася людина [3, с. 226-227].

Під час роботи із джерелами запахової інформації категорично забороняється їх брати руками – щоб уникнути втрати одорологічної інформації чи внесення в неї запахових перешкод. Робота повинна проводитися тільки в гумових рукавичках із застосуванням пінцетів, затисків тощо.

При проведенні невідкладних розшукових дій робота із запаховими слідами здійснюється з урахуванням особливостей, характерних для пошуку й вилучення пахучих речовин. Схема і способи дослідження запахових слідів обираються в кожному випадку окремо, залежно від характеру, змісту і якості наданих вихідних даних. Обрання методу та засобів роботи із запаховою інформацією також залежить від місця її виявлення, від властивостей слідоприймаючої поверхні та від часу контакту останньої із джерелом запаху.

Існує декілька методів збирання слідів запаху, зокрема, зі слідів рук чи ніг, залишених на землі, піску й інших сипучих поверхнях найкраще здійснювати за допомогою серветки-адсорбенту (фланелеві або марлеві), шляхом безпосереднього контакту зі слідом, оскільки при використанні приладу для забору повітря на серветку-адсорбент (разом

з молекулами запаху) будуть з потоком повітря нашаровуватися мікросубстанції даної речовини (гіпсу, борошна, і т.д.). Серветку-адсорбент пінцетом витягають з ємкості, в якій вона зберігалася, і в розгорнутому вигляді накладають на слід, а зверху поміщають алюмінієву фольгу чи поліетиленовий мішок (плівку), притискаючи вантажем. Після необхідного контакту, адсорбент пінцетом переносять у ємність для консервування, ємність закривають, опечатують, а її вміст описують [3, с. 229].

Важливе значення мають і такі носії запаху, як різні дрібні предмети, що належать підозрюваному, приміром, мікрочастинки епідермісу з долонної поверхні руки, відламана частина нігтя, вирване волосся та ін.

При виявленні носіїв запаху у вигляді часток, що безпосередньо відокремилися від людського організму чи його одягу, їх необхідно описати в протоколі, а також сфотографувати місце виявлення та сам об'єкт, а потім пінцетом помістити в скляну ємність. Якщо це зробити неможливо, від джерела запаху відбирають зразок запаху і консервують його. Для цього досить, наприклад, шматочок зрізаного нігтя або шкіри опустити в пробірку з декількома стерильними шматочками фланелевої тканини і залишити її геометрично закупореною на якийсь час (до доби) [3, с. 231].

Збирання запаху з чобіт, черевик, туфель здійснюється за допомогою серветки-адсорбенту, яку поміщають усередину взуття і зверху накривають поліетиленовим пакетом, коробкою для створення мікроклімату, що сприяє найбільшому випаровуванню молекул запаху й адсорбування їх на серветку. З постільної білизни, носової хустки та подібних об'єктів запах вилучається шляхом безпосереднього контакту адсорбенту з запахоносієм або за допомогою пристосування для відкачки повітря за зазначеною методикою. Після того як запах зібраний, серветку-адсорбент від'єднують від запахоносія і переміщують у ємність, що геометрично закривається та опечатується [3, с. 232].

Слід зазначити, що запаховий слід правопорушника, який можна виявити під час огляду місця події, може бути єдиним джерелом доказової інформації. Він є індивідуальним хімічним підписом, невидимим, але таким, що легко проникає в одяг, взуття та на певний час утримується на місці скоєння злочину. Використовуючи інформацію, яка є у слідах запаху, допомагає ефективніше розслідувати «складні» кримінальні правопорушення.

Список бібліографічних послань:

1. Басай В.Д. Основи криміналістичної одорології: монографія. Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2002. – 482 с.
2. Благута Р.І. Криміналістика: навчальний посібник/Благута Р.І. Пряхін Є.В. та ін. - Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 168-173

3. Криміналістика: підручник. / В.В. Пяковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. – «Центр учбової літератури», Київ. 2012, – С. 226-232

В'ячеслав Петрович КАНІВЕЦЬ

Курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної
поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,*

**ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЙБІЛЬШ ВІДОМИХ
ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СВІТІ**

Теорії оперативно-розшукової характеристики злочинів почали досліджувати нещодавно – з кінця семидисятих років минулого тисячоліття. З огляду на це, рівень наукових розробок щодо визначення поняття, змісту, структурної побудови й інших питань характеристики злочинів нині є недостатнім. Як зазначають В. Д. Пчолкін [1, с. 67–76], у юридичній науці існує декілька видів характеристик злочину: криміналістична, кримінологічна, кримінально-правова, судово-психологічна та ін.

В сучасній Європі діють транснаціональні злочинні організації, діяльність яких пов'язана з незаконною міграцією, торгівлею людей, наркотичними засобами, зброєю. Європейські країни виконують як функцію виробника, постачальника незаконної продукції, так і функцію покупця. Вивчення структури таких організацій дасть змогу розробити наукові і практичні рекомендації, положення та висновки щодо ефективності протидії вчинення зазначених видів злочинів транснаціональними злочинними організаціями, що і є метою нашого дослідження

На сьогодні в учених немає єдиної позиції щодо теоретичних питань оперативно-розшукової характеристики організаційної злочинності у світі немає, але актуальність її вивчення нагальна скільки сьогодні транснаціональна організована злочинність досягла макроекономічних пропорцій: незаконні товари виготовляються на одному континенті, постачаються та продаються на іншому.

Звернемося до думок відомих науковців, щодо визначення поняття оперативно - розшукова характеристика.

Так, В. Є. Тарасенка, оперативно-розшукова характеристика злочинів формується на основі як офіційних, так і конфіденційних відомостей, та являє сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших упорядкованих і взаємозалежних між собою специфічних ознак, які розглядаються з позицій ефективності застосування оперативно-розшукових сил, способів і методів у боротьбі зі злочинністю [2, с. 510]

Надалі, Е. О. Дідоренко та Б. І. Бараненко роблять висновок, що оперативно-розшукова характеристика – це складна інформаційна модель, яка поєднує комплекс специфічних ознак, особливостей, що характеризують злочинні прояви чи певні акти людської діяльності у поєднанні з безпосередніми причинами й умовами, а головне – у взаємозв'язку з потенційно кримінальним соціальним оточенням [3, с. 18-24]

Якщо ми звернемося до російського фахівця в галузі оперативно-розшукового права В. М. Аتماжитова, оперативно-розшукова характеристика умовно складається з двох взаємозалежних і взаємообумовлених частин: сукупності відомостей про стан порушень, отриманих з офіційних джерел, у т. ч. статистичних даних, результатів соціологічних опитувань, які використовуються в кримінально-правовій, криміналістичній, кримінологічній та інших характеристиках; інформації про стан злочинності, отриманої з оперативних джерел (повідомлень громадян, які сприяють оперативним підрозділам ОРД на конфіденційній основі, результатів застосування сил, способів і методів проведення оперативно-розшукових заходів, відомостей, отриманих від оперативних, оперативно-технічних підрозділів МВС, УМВС) [4, с. 1-5].

Оперативно-розшуковому забезпеченню виявлення, запобігання та розкриття зазначених злочинів. Відомо, що характеристика конкретної країни охоплює велику кількість структурних елементів, які відображають складні внутрішні процеси в організації взаємодії всіх її ланок, а також інші, специфічні, притаманні лише цій сфері, фактори.

Тому, зважаючи на необхідність визначення домінуючих, істотних ознак, вирішальне значення, на нашу думку, потрібно надавати урахуванню специфіки країн орієнтованості галузі, особливостям її правового регулювання, якими, наприклад, можуть бути: спеціальні норми законодавства щодо функціонування окремих елементів внутрішньої структури галузі керівництва окремої країни.

Отже, підводячи підсумок ми можемо зазначити, що оперативно-розшукова характеристика часто залежить від кримінально-правових аспектів певних складів злочинів. Така тенденція пов'язана з тим, що оперативні працівники, здійснюючи документування злочину, прагнуть фіксувати факти, які підтверджують наявність у діях особи та наслідках

таких дій елементів складу злочину, передбаченого законодавством кожної окремої країни.

Список бібліографічних посилань:

1. Пчолкін В. Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості : монографія. Одеса : НУВС, 2005. 376 с.
2. Тарасенко Р. В. Безпека учасників кримінального судочинства: кримінальні процесуальні та оперативно- розшукові основи: монографія Одеса: ОДУВС, 2015. 510 с.
3. Бараненко Б. И. Теоретические предпосылки видового анализа оперативной обстановки в деятельности органов внутренних дел по предупреждению и раскрытию преступлений. Криминологические проблемы борьбы с преступностью. К., 1985. С. 13–24
4. Аتماжитов В. М. Организация оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: материалы к лекции. М., 2002. С. 1-5.

Олександр Дмитрович КИРГИЗ,

студент Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Конституція України, як Основний закон України є гарантом конституційних прав та свобод (ст. 22 Конституції) [1] і тим самим захищає людину від посягань на них. Усі дії стосовно людини повинні бути в рамках законів. Наприклад, якщо людина вчинила кримінальний проступок та кримінальне правопорушення, вона буде підпадати під дію Кримінального процесуального кодексу України, а досудове розслідування покликане визначити ступень його винуватості в обмежені строки. Згідно ст. 219 КПК України строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [2].

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить:

1. шість місяців - у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;
2. дванадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;
3. вісімнадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Досудове розслідування повинно бути закінчено:

1. протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
2. протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину [3].

Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК України. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1. двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
2. шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості;
3. дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину [4, с. 151].

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не включається у строки досудового розслідування [4, с. 151].

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки досудового розслідування. Загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому ст. 217 КПК України, визначається:

1. у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, - шляхом поглинання меншого строку більшим;
2. у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, - шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченої частиною другою цієї статті[2].

Обрахований загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, зазначеним у ч. 4 ст. 295 КПК України, про що ним виноситься відповідна постанова. У разі необхідності одночасно з обрахуванням загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні може бути вирішено питання його продовження. Продовження строку досудового розслідування кримінального правопорушення здійснюється за клопотанням слідчого або прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування[3].

Копія клопотання вручається слідчим або прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, що уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування [4, с. 153].

Прокурор, уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання не пізніше трьох днів з дня його отримання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування [4, с. 153].

Рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування або про відмову у такому продовженні приймається у формі постанови (ст. 295 КПК України). Якщо досудове розслідування злочину або кримінального проступку до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, такий строк може бути неодноразово продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений п.п. 1-3 ч. 2 ст. 219 КПК України. [4, с. 153]

Важливим етапом має стати старт повноцінної роботи електронного кримінального провадження - інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування. E-case дозволить пришвидшити процес проходження процесуальних документів, передачі справ. Дані будуть доступні онлайн для слідчих, дізнавачів, прокурорів, слідчих суддів та суду. Крім того система спростить процедуру доступу до матеріалів стороні захисту. Перші серйозні кроки до її впровадження вже зроблено - напрацьоване нормативне підґрунтя для дії електронного провадження. Верховна Рада в першому читанні проголосувала внесений Президентом до Парламенту, як невідкладний, законопроект щодо відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України[5].

Отже, дотримання строків досудового розслідування можливо завдяки розвитку ІТ-технологій що спростить процедуру доступу до матеріалів, а це в свою чергу прискорить проведення досудового розслідування.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / за ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є.Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
4. Кримінально процесуальне право України: навчальний посібник для підготовки до іспитів. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 2016с.
5. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Затверджене наказом Генерального прокурора України №139 від 06.04.2016р. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/pd.html>

Максим Ігорович КИЦМАНЮК,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативної розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

СПІВВІДНОШЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Ключовою тенденцією розвитку правової системи України виступає кардинальне реформування окремих галузей і інститутів. У концепції таких реформ ключове місце займає модернізація системи боротьби зі злочинністю та зокрема процедура здійснення кримінального переслідування. Первинними кроками в цьому напрямку стало прийняття нового кримінального процесуального законодавства, внаслідок чого остаточно сформувалася система змагального кримінального провадження. Разом з тим, в КПК України закріплені нові інститути, раніше невідомі теоретичній доктрині та практиці роботи суб'єктів протидії злочинності - інститут негласних слідчих (розшукових) дій.

Проблематика негласних слідчих (розшукових) дій досліджувалася значною кількістю вчених: К.В. Антоновим, Е.А. Білічаком, Н.П. Водько, В.О. Глушковым, В.А. Колесником, Н.А. Погорецьким, А.А. Подібним й іншими вченими. У той же час, недостатньо вивченим залишається питання про

співвідношення оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу на сучасному етапі.

Серед вчених виникли гострі дискусії, внаслідок чого вироблені різні позиції щодо: розуміння змісту негласних слідчих (розшукових) дій - від визнання їх абсолютної новелою до фактичного ототожнення з системою оперативно-розшукових заходів; встановлення чітких меж ініціативної і наступальної роботи оперативних підрозділів по розкриттю окремого злочину - від твердження про те, що ОРД припиняються після внесення відомостей в ЄРДР до обґрунтування позицій, що ОРД мають місце до набрання чинності вироку суду або припинення кримінального провадження з інших підстав; змісту реальної слідчої діяльності і т. д. [1].

Практика застосування цього інституту підтвердила неготовність слідчих до самостійного проведення негласних слідчих (розшукових) дій та фактичну втрату ініціативності в боротьбі зі злочинністю оперативними підрозділами. З огляду на складність проблематики, неможливо претендувати на формулювання чітких відповідей на всі існуючі проблеми, але можна проаналізувати деякі передумови, які сприяли їх виникненню.

Фактично, оперативно-розшукова діяльність як самостійна галузь наукових знань формувалася в відомчих навчальних закладах, а основні ідеї, теорії та концепції обґрунтовувалися на сторінках друкованих джерел з грифом секретності, які були недоступними багатьом процесуалістам. Як результат, вчені процесуалісти з «недовірою» і «скептицизмом» ставилися до можливостей оперативно-розшукової діяльності в забезпеченні інтересів кримінального судочинства. На жаль, описана тенденція в значній мірі збережена. Аналітичний огляд монографічних досліджень свідчить про те, що вчені-процесуалісти у вивченні окремих питань ігнорують як теоретичні основи оперативно-розшукової діяльності, так і положення нормативно-правових актів з відповідним грифом секретності - як наслідок, неможливість об'єктивного відображення досліджуваних кримінально-процесуальних проблем.

Значним фактором в існуванні проблем виступає і неоднозначно сформульоване законодавство. Так, КПК України, фактично не містить норм, які регулюють здійснення оперативно-розшукової діяльності після початку кримінального провадження, а зводить роль оперативних підрозділів до проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого, прокурора [2].

При цьому, співробітник оперативного підрозділу абсолютно необґрунтовано обмежений в можливості ініціативного звернення до слідчого, прокурора або слідчого судді щодо необхідності проведення слідчих дій.

Деталізуючи положення КПК України «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним

правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» доповнює повноваження оперативного співробітника конструкцією - «сприяння слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій» [3].

Далі слід звернути увагу і на положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», в якому містяться положення, які доктринально неузгоджені з КПК України. Зокрема, згідно зі ст. 9 Закону в кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа, що не відповідає практиці роботи оперативних підрозділів, яким обґрунтовано.

Фактично, виходячи з буквального тлумачення норм законодавства, можна стверджувати, що стосовно особи або групи осіб які вчинили злочин паралельно здійснюється кримінальне провадження слідчим і оперативно-розшукове провадження співробітником оперативного підрозділу, оскільки внесення відомостей в ЄРДР і початок кримінального провадження в законодавстві не визначено як підставу для припинення оперативно-розшукової справи. У цьому контексті і в результаті аналізу відомчих нормативно-правових актів, які спрямовані на деталізацію положень законодавства, можна стверджувати, що повноваження оперативного співробітника в рамках кримінального провадження значно ширше, ніж це відображено в КПК України.

Окремо слід звернути увагу на роль в розслідуванні злочинів інституту конфіденційного співробітництва - традиційної основи оперативно-розшукової роботи.

В КПК України зроблено, на нашу думку, невдала спроба наділити слідчого невластивим для нього повноваженнями - використанням конфіденційної допомоги громадян. Представлена норма викликає багато обґрунтованих дискусій в середовищі вчених, оскільки використання конфіденційної допомоги громадян - це складний інститут, який характеризується плановістю (підбір кандидата, вивчення, залучення до співпраці, керівництво його роботою, припинення співпраці) і необхідністю вирішення різнопланових завдань боротьби зі злочинністю в цілому, а не конкретного кримінального провадження.

Більш того, наділяючи слідчого повноваженнями з використання такої інформації, слід було, як мінімум, детально розписати його повноваження щодо: порядку добору таких осіб (це має принципове зауваження, оскільки філософія негласної роботи передбачає, що суб'єкт знаходиться на зв'язку саме у слідчого); порядку перевірки отриманої інформації, оскільки практика роботи з такими джерелами, а також її нормативне регулювання вимагає, щоб інформація, отримана від громадян, в кожному випадку додатково перевірялася.

Підбиваючи попередні підсумки дослідження запропонованого питання, можна запропонувати такі шляхи вирішення проблеми:

- виходячи з концепції максимального зближення оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності та формування на базі інтеграції оперативної розробки в кримінальний процес у вигляді негласних слідчих (розшукових) дій окремої теорії негласного розслідування у рамках криміналістичної науки. При цьому значна частина положень ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» повинна бути імплементована в КПК України з метою узгодження законодавства;

- йдучи по шляху збереження оперативно-розшукової діяльності як самостійної державно-правової форми боротьби зі злочинністю, слід визнати, що в існуючому КПК України її роль відображена недостатньо і значно обмежена, перш за все, через політичні міркування. Вирішення цієї проблеми вимагає значного розширення прав оперативних підрозділів в рамках досудового розслідування, і як наслідок, повернення до принципу наступальності і ініціативного оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування.

Список бібліографічних посилань:

1. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : навч. посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В. В. Аброськіна. Одеса : ОДУВС, 2020. 400 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

Альона Олександрівна КЛИМЕНКО,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК РІЗНОВИД ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Велика кількість кримінальних правопорушень вчиняється з використанням транспортних засобів. З огляду на це, ідентифікація

транспортного засобу є одним з основних чинників, необхідних для розслідування та розкриття скоєного злочину. Найголовнішою умовою, необхідною для ідентифікації транспортного засобу є наявність його сліду та можливість здійснити невідкладне дослідження такого сліду на місці скоєння злочину.

Під слідами транспортних засобів розуміють сліди контактної дії як ходових частин, так і неходових частин транспортних засобів, сліди на предметах, що відокремились від транспортного засобу, а також різні матеріально-фіксовані зміни на поверхні, пов'язаною з рухом транспорту, які можливо використати для розкриття, розслідування злочинів і виступати у подальшому як об'єкт криміналістичного дослідження, коли транспорт використовувався як предмет посягання.

Одним із головних завдань трасології за слідами транспортного засобу є визначення: групової належності (тип, марка, модель); ототожнення транспортного засобу або його частини; встановлення деяких обставин розслідуваної події (напрямок руху, довжину шляху гальмування, швидкість гальмування, механізм і характер ушкоджень та ін.). Вивчення слідів дозволяє встановити: колію (відстань між середніми лініями слідів колес, встановлених на одній осі), базу (відстань між передньою та задньою осями), кількість осей та коліс, ширину бігової доріжки, довжину кола колес.

Також, дослідження слідів транспортних засобів дозволяє вирішувати діагностичні завдання: встановлювати напрямок руху, факт гальмування, зупинки тощо[1].

Водночас, на практиці, реалізація цілей та завдань трасології за слідами транспортного засобу стикається з цілим рядом недоліків та «прогалин», що існують на даний час в нормативно правових актах, пов'язаних з цією тематикою.

Першою та найактуальнішою проблемою є те, що у теорії криміналістики та судової експертизи недостатньо уваги приділено питанням щодо сутності вказаного напряму практичної роботи. Насьогодні комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортного засобу в Україні не має самостійного статусу, визначеного положенням щодо класифікації судових експертиз, не розроблена сучасна методика проведення такого виду дослідження. Підпунктом 1.2.2 пункту 1.2 розділу I Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (далі - Інструкція), транспортно-трасологічна експертиза є лише одним з різновидів інженерно-технічної експертизи, разом з будівельно-технічною та земельно-технічною експертизами, а технічна експертиза документів та матеріалів, речовин та виробів – різновидами криміналістичних експертиз, що передбачено пунктом 1.2.1 пункту 1.2 Інструкції. Таким чином, законодавець одночасно

розділив різновиди експертиз, що можуть проводитися при розслідуванні кримінальних правопорушень, наприклад, дорожньо-транспортного засобу (наприклад: при розслідуванні дорожньо-транспортної пригоди (збиття людини автотранспортним засобом) є необхідність провести як транспортно-трасологічну експертизу (швидкість автомобілю при зіткненні), так і експертизу матеріалів, речовин та виробів (у потерпілого на одязі є сліди автомобільної фарби), розробивши різні науково-методичні рекомендації для призначення та проведення таких експертиз, що передбачено Інструкцією, так і об'єднавши їх в питаннях відповідальності експертів, оформлення матеріалів, тощо. Таким чином, на даний час склалася ситуація, коли законодавець одночасно занадто узагальнив нормативну базу, що регулює проведення експертиз, а з іншого боку – недостатньо конкретизував її у окремих інструкціях[2].

Водночас, в Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України Додаток 5 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, криміналістичне дослідження транспортних засобів визначено як різновид трасологічної експертизи. Іншим її різновидом є експертна спеціальність «дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків» [3].

Е.Б. Сімакова-Сфремян у зв'язку з цим підкреслює, що в указаному Переліку правильно розподілено дві спеціальності «криміналістичне дослідження транспортних засобів» (цю назву варто доповнити ще й слідами транспортних засобів, оскільки останні часто потрапляють у сферу експертних досліджень, коли транспортний засіб ще не виявлено) та «дослідження ідентифікаційних номерів і рельєфних знаків», адже номерами й рельєфними знаками маркують не тільки складники транспортних засобів, а й зброю, ювелірні вироби тощо [4, с. 93].

М.Г. Щербаковський обґрунтовує позицію, що критерієм розмежування родів (видів) експертиз є спеціальний об'єкт дослідження (інформаційні поля). Саме він вимагає застосування спеціальних методів (методик) дослідження, які обумовлюються певними спеціальними знаннями, що загалом визначає умови вирішення поставленого перед експертом завдання [5].

Враховуючи це зазначимо, що експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів має комплексний характер і здійснюється шляхом вивчення ідентифікаційних номерів транспортного засобу, його слідів, реєстраційних документів, пов'язаних з ним матеріалів речовин та виробів.

Слід також зазначити, що в структурі державних судово-експертних установ, зокрема тих, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України, представлених Експертною службою МВС України, функціонують окремі підрозділи, які здійснюють комплексні криміналістичні дослідження транспортних засобів і документів, що їх супроводжують. Проте, за даними сайту Експертної служби МВС України, необхідно вказати на недостатню кількість територіальних структурних підрозділів науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України. Так, в Луганській області, яка знаходиться в зоні проведення Операції об'єднаних сил, діють усього два окремих підрозділи Луганського НДЕКЦ – в містах Рубіжному та Старобільську, при цьому жодного – у безпосередній близькості до лінії розмежування з незаконними збройними формуваннями. Загалом, за даними сайту Експертної служби МВС України повнопрофільні адміністративні лабораторні комплекси судової експертизи створені, та повноцінно забезпеченні необхідним обладнанням лише у 8 областях України [6].

Таким чином, можна зробити висновок, що для найефективнішої реалізації цілей та завдань трасології криміналістичних досліджень транспортних засобів є необхідним вжиття органами державної влади наступних заходів:

1. Оновлення та розробка Інструкцій та науково-методичних рекомендацій, які б передбачали комплексний характер криміналістичного дослідження транспортних засобів та окремо визначені засоби проведення такого криміналістичного дослідження.

2. Реорганізація системи Експертної служби МВС України в цілому, науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України, створення в рамках таких центрів окремих підрозділів, чия діяльність мала б на меті виключно проведення криміналістичних експертиз при розслідуванні правопорушень із використанням транспортного засобу.

3. Проведення роботи зі створення та повного забезпечення адміністративних лабораторних комплексів судової експертизи по всій території України, поліпшення матеріального забезпечення вже існуючих підрозділів криміналістичних досліджень.

Список бібліографічних посилань:

1. Криміналістика за ред. В. Ю. Шепітька. - 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. - 124с.

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції Наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 23.04.2019)

3. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>)

4. Перлін С. Співвідношення судової експертизи та експертного дослідження в діяльності Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. 93с.

5. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків 2015. 125с.

6. Офіційний сайт Експертної служби МВС України (<https://dndek.mvs.gov.ua>)

Марія Олегівна КУЙКО,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Нормативне закріплення доказу надається у ч.1 ст.84 КПК, де вказано, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню[1].

Законодавець не випадково визначає докази як фактичні дані, а не факти. Адже при розслідування та судовому розгляді будь-якого кримінального правопорушення суб'єкти доказування пізнають обставини, що мали місце у минулому. Тому у більшості випадків вони стикаються не з самими фактам, аз відомостями про них, які збереглися у пам'яті людей, або залишили сліди на предметах матеріального світу[2].

А тому, під «фактичними даними», про які йдеться у ч.1 ст.84 КПК, розуміється одержання з указаних у законі джерел відомостей про факти, обставини кримінального провадження. Факти - це події, явища дійсності[3].

При доказуванні слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають справу з відомостями про ці події, явища, що зафіксовані у показаннях, документах та інших джерелах доказів[4].

Вітчизняні процесуалісти звертали увагу на те, що, розслідуючи кримінальні правопорушення і вирішуючи кримінальні провадження, органи досудового розслідування та судової влади з метою прийняття по них правильного і обґрунтованого рішення повинні встановити істину[5].

Істина у кримінальному провадженні встановлюється шляхом процесуального доказування. Таке доказування є специфічною пізнавальною діяльністю уповноважених законом органів і службових осіб та відіграє важливу роль у встановленні обставин, що належать до предмета доказування, який визначено в статті 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [6].

Непереконливою, на наш погляд, є думка авторів, які вважають, що процес доказування як діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин кримінального провадження, є винятковою компетенцією органів і осіб, які уповноважені вести кримінальний процес [7, с. 8–9].

Неодноразово зверталася увага й на те, що діяльність, яка пов'язана з встановленням та дослідженням фактичних обставин кримінального провадження, здійснюється не лише слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом на підставі закону і в межах їх процесуальних повноважень. Суб'єктами цієї діяльності є також підозрювані, обвинувачені, їхні законні представники, захисники, потерпілі та інші учасники процесу в межах прав, визначених законом [8, с. 117; 5, с. 11; 3, с. 166].

Така позиція ґрунтується на положеннях чинного КПК, ч. 1 ст. 93 якого передбачає, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК.

Також коло суб'єктів доказування не варто тлумачити більш широко, ніж це передбачено законом. На практиці до суб'єктів збирання доказів іноді безпідставно відносять співробітників оперативних підрозділів, коли вони не наділені відповідними повноваженнями, що інколи призводить до негативних наслідків.

Можна погодитися з думкою авторів, які звертають увагу на те, що чинний КПК України не містить поняття кримінального процесуального доказування й не розкриває його сутності. Це є однією з причин, що сьогодні у теорії доказового права немає єдності думок щодо поняття доказування та його структури, а також його співвідношення з кримінально-процесуальним пізнанням [6, с. 280].

М.М. Михеєнко вважає, що доказування в кримінальному процесі – це діяльність уповноважених законом суб'єктів кримінального процесу щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також щодо формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування.

Як об'єктивна істина загалом, так і окремі факти, обставини справи встановлюються слідчим, прокурором і судом лише шляхом кримінального процесуального доказування. Через це воно має найбільшу питому вагу в усій діяльності органів і осіб, які ведуть процес, та осіб, залучених до цієї діяльності [8, с. 117; 9, с. 11].

Охарактеризувавши дане питання, можна дійти висновку, що під час кримінального провадження основним змістом кримінальної процесуальної діяльності є робота з доказами та їх процесуальними джерелами, яка включає чотири взаємопов'язані між собою елементи, а саме збирання, перевірку, оцінку і використання доказів та їх процесуальних джерел під час прийняття й обґрунтування процесуальних рішень та проведення процесуальних дій. Як зазначалося, першим елементом процесу доказування є збирання доказів.

У юридичній літературі висловлювалася думка, з якою важко не погодитися, щодо умовності використання терміну «збирання доказів», оскільки готових доказів у природі немає. Тому суб'єкт доказування у процесі провадження слідчих (розшукових) дій, відшуковуючи інформацію (сліди злочину), що належить до предмету доказування, і фіксуючи її у процесуальних актах, формує докази [7, с. 274–280].

Отже, згодні, що збирання доказів та їхніх процесуальних джерел – це процес провадження слідчим, прокурором, судом (суддею) та іншими уповноваженими законом особами, процесуальних дій з дотриманням процесуальної форми, спрямованих на пошук, виявлення, витребування, отримання, процесуальне закріплення і збереження доказів та їхніх процесуальних джерел для вирішення кримінального провадження по суті. Для кожного суб'єкта збирання доказів КПК визначено коло процесуальних дій, які вони мають право здійснювати [8].

Список бібліографічних посилань:

1. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис... доктора юрид. наук:12.00.09. Київ, 2005. 395 с.
2. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка [пер. с нем.]. [2-е изд., стереотип.]. Москва : Прогресс, 1986. Т. 2. 1986. 671 с.
3. Істина – Вікіпедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Істина> (Дата звернення 04.06.2020 р.).
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. Т.2 : И О. 5-е изд., стереотип. Москва : Дрофа: Медиа, 2008. 779 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : «Укр. енцикл.», 1999. Т. 2. 744 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 882 (в ред. від 17.03.2020).
7. Гуртієва Л.М., Лукашкіна Т.В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві : навч.- метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2016. 80 с.

8. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України : підручник / [2-ге вид., перероб. і доп.]. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

Анастасія Русланівна КУРЧЕНКО

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,*

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Практика боротьби з торгівлею людьми свідчить про сприятливу криміногенну ситуацію в світі і мінімальному ризику злочинців, які отримують великі капітали від торгівлі людьми. Обсяг торгівлі людьми зростає щорічно, за даними американських експертів, він становить від 700 тис. До 3 млн осіб.

Проте, аналіз слідчої практики свідчить, що розслідування торгівлі людьми в Україні пов'язане з низкою серйозних труднощів, до яких відносяться: неадекватне фінансування діяльності правоохоронних органів в галузі боротьби з торгівлею людьми, неадекватна законодавча база, недостатнє міжвідомче співробітництво на національному та міжнародному рівнях і відсутність пропозицій для покращення діяльності по боротьбі з цими злочинами. Ще одним важливим фактором, що обумовлює розповсюдження цього виду злочину, є, на нашу думку, війна на сході України.

Важливі питання оперативно-розшукової діяльності та протидії злочинності в Україні, що слугували підґрунтям для дослідження проблем взаємодії оперативних підрозділів у сфері протидії торгівлі людьми, розглядали у своїх працях М. І. Андрієнко, Н. М. Ахтирська, А. Ф. Возний, В. І. Варивода, В. І. Василичук, Т. І. Возна, А. І. Волкова, О. М. Джу́жа, Т.А.Денисова, В.Ф.Дерюжинський, Б.Левченко та інші.

Метою дослідження є теоретичний розгляд оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням пов'язаним із торгівлею людьми.

На сучасному етапі боротьба з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми, потрібно не тільки максимальне

використання всіх зусиль правоохоронних органів, а й забезпечення чіткої організації, координації і планування їх зусиль. Виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, передбачає вдосконалення правового регулювання і організації взаємодії слідчих і оперативно-розшукових органів. Оперативно-розшукова забезпечення повинно здійснюватися на всьому протязі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, або за окремими дорученнями слідчого, або в складі слідчо-оперативних груп.

За 2020 рік працівники оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України у взаємодії з українцями і міжнародними правоохоронцями і присікли діяльність 3 протиправних груп у складі 10 осіб, ліквідували 9 каналів торгівлі людьми та затримали 9 організаторів і 2 посібників.

Відзначається, що прикордонники не допустили вивезення 16 жінок для їх сексуальної та трудової експлуатації за кордоном. Також по ст. 149 КК України «Торгівля людьми» в ЕРДР внесено 22 повідомлення, оголошено 21 підозру. А за матеріалами, отриманими підрозділами оперативно-розшукової діяльності, судами винесено 5 обвинувальних вироків стосовно 6 осіб, з яких 3 особи отримали реальні терміни ув'язнення.

Так, оперативно-розшукова діяльність - це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [1].

Формування в Україні громадянського суспільства потребує перегляду соціальної ролі ОРД, що зумовлює актуалізацію принципів, на яких вона здійснюється. До сучасних принципів ОРД, на нашу думку, мають бути віднесені, зокрема: верховенство прав і свобод людини, законність, рівність громадян перед законом незалежно від їх майнового та службового становища, гуманізм, дотримання норм моралі, незалежність від політичного впливу, відповідність оперативно-розшукового реагування ступеню суспільної небезпечності кримінального правопорушення, дотримання вимог конспірації, всебічність, повнота й об'єктивність дослідження обставин події, стійкість до негативного впливу з боку кримінального середовища [2, с.18]. Серед методологічних проблем теорії ОРД потрібно, ще вказати необхідність уточнення об'єкта її дослідження. Класичним об'єктом дослідження в теорії ОРД вважають злочинність (латентну, а також злочини – інциденти, учинені в умовах неочевидності) [3, с.49].

Так, зовнішніми причинами торгівлі людьми можна вважати як «позитивні» чинники (відкриття кордонів, стійка тенденція до глобалізації, спрощення можливості для українських громадян

подорожувати світом як у пошуках розваг, так і праці, поширення практики спрощення візового режиму), так і «негативні» (інтернаціоналізація тіньової економіки, збільшення розриву між багатими й бідними державами, формування міжнародних кримінальних об'єднань, корумпованість працівників державних органів, низький моральний рівень суспільства, матеріальна незабезпеченість молодих людей з огляду на обмежені можливості працевлаштування) [4, с. 37].

Торгівлю людьми спричиняють також наявні в засобах масової інформації оголошення про можливість надання високооплачуваних робочих місць за кордоном без належної кваліфікації.

На нашу думку, стратегію протидії торгівлі людьми слід проводити за трьома напрямками: а) підвищення рівня поінформованості громадськості, жінок групи ризику; б) удосконалення законодавства та правоохоронних дій; в) допомога потерпілим і потенційним жертвам [5, с. 63].

Підсумовуючи слід зазначити, що оновлена національна система законодавства, світова гуманізація, зміна правосвідомості суспільства зі спрямованістю на загальнолюдські цінності вимагають поновому глянути на діяльність оперативних підрозділів. Тому одним із найбільш важливих і актуальних для оперативно-розшукової діяльності є проведення наукових досліджень з метою розробки нових, які б відповідали сьогоденню, тактичних і методичних рекомендацій по розкриттю злочинів. Для розвитку самої науки вченим слід самоорганізуватися, розробити загальну гносеологічну концепцію оперативно-розшукової діяльності, поклавши тим самим фундамент для її еволюційного розвитку. Необхідна організація одночасного розслідування, проведення спільних координаційних заходів, співробітництво та обмін досвідом у форматі он-лайн робочих груп із представниками правоохоронних відомств України (представниками профільних департаментів, органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, прокуратури, суду, громадських організацій та ін.), із представниками іноземних держав, до повноважень яких входить розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми. Проведення вказаних заходів повинно мати постійний та комплексний характер, а також спрямовуватися на подолання негативних явищ, які виникають у ході розслідування торгівлі людьми та судового розгляду. Дотримання вказаної рекомендації дозволить у подальшому виробити дієву стратегію з боротьби з торгівлею людьми як ганебним явищем сучасного світу як на території України, так і на міжнародному рівні.

Список бібліографічних посилань:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. No 2135-XII / Відомості Верховної Ради України. 1998р. № 22. Ст. 303.

2. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Х. : Арсіс ; ЛТД, 2007. 576 с.

3Грохольский. В. Л.. Оперативно-розшукова діяльність. К., 1999. 230 с.

4.Виявлення та припинення торгівлі людьми : навч.- практ. посіб. / Н. М. Ахтирська [та ін.]. Київ : Конус-Ю, 2009. 212 с.

5. Протидія органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми : метод. рек. / [Василинчук В. І., Рамазанова У. В., Стрільців О. М. та ін.]. Київ : Кандиба Т. П., 2014. 139 с.

Єва Євгенівна ЛЕОНТЬЄВА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології

факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх

справ;

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ГАЛУЗЕЙ КРИМІНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розвиток будь-якої науки, у сучасних умовах, залежить від науково-технічного прогресу. Розвиток криміналістики, її тенденції також зумовлені впливом світових інформаційних потоків, інтеграцією знань про можливості протидії злочинності за допомогою науково-технічних досягнень сучасного суспільства.

Слід зазначити, що завданням криміналістики є розроблення та застосування засобів, що дозволяють збирати, досліджувати, використовувати доказову інформацію. Будь-яке розслідування злочинів або судовий розгляд – «боротьба за інформацію». Недостатність інформації (відсутність доказів або їх хибність) ускладнює процес встановлення факту вчиненого злочину, винуватих осіб, мотивів злочину тощо.

Інформатизація соціального середовища призвела фактично до «технологізації» криміналістики [1, с.148], розробленню та введенню в практику боротьби зі злочинністю нових сучасних методів, методик, технологій, технічних засобів (приладів, апаратури, інструментів тощо), метою яких є оптимізація кримінального провадження та підвищення якості правозастосовної діяльності. Фактично можна констатувати появу окремого криміналістичного напрямку – «цифрової криміналістики».

Об'єктом інноваційної діяльності виступають нематеріальні блага – результати інтелектуальної діяльності (наукові дослідження і розробки), які доводяться до стану інноваційного продукту та впроваджуються як інновації в діяльність із розслідування злочинів. Відбуваються також докорінні зміни та запроваджуються інноваційні підходи й у криміналістичному забезпеченні органів правопорядку.

Створення інновацій у криміналістиці здійснюється за таких етапів:

1) розроблення основних теоретичних засад щодо інновацій в криміналістиці; 2) вивчення й аналіз сучасного стану та можливих шляхів впровадження інноваційних продуктів у діяльність органів досудового слідства; 3) відокремлення найбільш перспективних напрямів інноваційної діяльності з урахуванням потреб слідчої (судової) практики та досягнень природничих і технічних наук; 4) генерація і фільтрація ідей; 5) планування науково-дослідної роботи; 6) розроблення відповідно до плану НДР (науково-дослідницької роботи) інноваційних продуктів; 7) апробація результатів НДР; 8) впровадження інновацій у практичну діяльність правозастосовних органів [2, 43].

На сучасному етапі в слідчій діяльності пропонується використання різноманітних науково-технічних засобів та технологій: інноваційних матеріалів роботи зі слідами, приладів, що дозволяють проведення експрес-аналізів, засобів аудіо-, відеоконтролю, систем спостереження, цифрової фототехніки та відеозапису, електронних контролерів, безпілотних літальних апаратів тощо.

Прикладами інновацій в правозастосовній діяльності слугують ідентифікаційні біометричні системи за статичними та динамічними ознаками людини, автоматизовані робочі місця (зокрема, АРМ слідчого «Інсайт»), автоматизовані інформаційно-пошукові системи та бази даних («Слідча практика», «Слідчий прецедент» та ін.), тощо [3, с. 40].

Окремо слід виділити біометричні засоби та методи, тобто такі, які дозволяють виміряти фізичні та поведінкові характеристики особи з метою її ідентифікації або вирішення діагностичних завдань. Оригінальними спробами знайти нові шляхи вирішення завдань ідентифікації особи є використання інструментальних засобів, зокрема: ідентифікація людини за її зовнішніми ознаками через відеосистеми, з використанням тепловізійної техніки; за голосом, за артикуляцією під час вимови окремих звуків, слів. Однією з нових спроб вирішення завдань ідентифікації особи є метод сканування так званої венної карти, тобто інфрачервоного зчитування малюнка вен руки.

Широке використання комп'ютерних технологій призвело до того, що злочинці все частіше використовують ці досягнення для вчинення злочинів. У зв'язку з цим виникла можливість ідентифікувати особу за клавіатурним почерком [4, с. 267-279]. Продовжується пошук нових

біометричних методів для використання в слідчій діяльності, зокрема ідентифікація людини за малюнком дна або райдужної оболонки ока. Так, за даними американських учених, наші відбитки пальців мають 40 унікальних характеристик, тоді як райдужна оболонка ока – 256. Саме тому, сканування сітківки активно використовується банківською системою безпеки для ідентифікації особи.

Аналіз криміналістичної літератури свідчить, що до структури криміналістичної техніки переважно відносять традиційні галузі. До числа нетрадиційних галузей інколи включають криміналістичне дослідження матеріалів і речовин, криміналістичну вибухотехніку, фоноскопію та одорологію [5, с.145]. Водночас, лише в деяких джерелах можна виявити окремі розділи або згадування техніко-криміналістичного дослідження електронних носіїв інформації, криміналістичного дослідження наркотичних засобів, сильнодіючих речовин, ідентифікації за ДНК, поліграфологію, аеровідеозйомку та ін. Проте, як зазначає Р.Л. Степанюк, указані галузі нерідко взагалі не згадуються та не виділяються як складові криміналістичної техніки, хоча у сучасній правоохоронній практиці вони є одними із найбільш затребуваних [6, с. 162]. Ці та інші нові галузі впливають на формування інноваційних напрямків досліджень у криміналістичній техніці.

Враховуючи зазначене, можна дійти висновку, що інноваційний підхід у вирішенні проблем криміналістичного забезпечення кримінального провадження має фундаментальну значимість. Криміналістика, інтегруючи новітні досягнення науки та техніки, створює для правоохоронних органів нові засоби, приййоми та методи боротьби зі злочинністю. Усе це відповідним чином відбивається на сучасних тенденціях та інноваційних напрямках подальшого розвитку криміналістики в умовах глобальних загроз та трансформації злочинності. Але, в будь-якому випадку подальшої розробки потребує як вирішення проблем інтеграції сучасних знань у науку, так і ведення усіх інноваційних методів у практичне запобігання та розкриття злочинів.

Список бібліографічних посилань:

1. Шепітько В. Ю. // Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.). – Харків, 2019. – С. 147–150
2. Шепітько В.Ю., Журавель В.А., Авдєєва Г.К. Інновації в криміналістиці та їх впровадження в діяльність органів досудового слідства // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2011. – Вип. 21. – С. 39-45;
3. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2018. №3. С. 163–166.

4. Степанюк Р. Л. Структура криміналістичної техніки : шляхи удосконалення // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали міжн.-правової конф., присвяченої 150-річчю від дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 24 квітня 2019 р.). Х.: Право, 2019. С. 162–163.

5. Михайлов М.А. Биометрия: новое слово в идентификации личности // Воронежские криминалистические чтения: сб. научн. трудов. – Вып. 11 / под ред. О.Я. Баева. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2009. – С. 267–279.

6. Степанюк Р. Л. Структура криміналістичної техніки : шляхи удосконалення // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали міжн.-правової конф., присвяченої 150-річчю від дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 24 квітня 2019 р.). Х.: Право, 2019. С. 162–163.

Анастасія Сергіївна ЛЯШЕНКО,

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ ТА НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

Реформування системи правоохоронних органів України в умовах формування громадянського суспільства, розбудови правової держави та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу вимагає постійного наукового супроводження цих процесів, висуває на порядок денний нові дослідницькі завдання та пріоритети, що потребують сучасних методологічних підходів.

Особливо актуалізується потреба в дослідженні співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих дій у діяльності Національної поліції України, як складової системи правоохоронних органів, та її діяльності з протидії злочинності взагалі.

Відповідно до статті 246 КПК негласними слідчими (розшуковими) діями визнається різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та

методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. А слідчі (розшукові) дії згідно п. 1 ст. 223 КПК України, є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [1].

Повертаючись до проблематики співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у діяльності правоохоронних органів із розкриття та розслідування злочинів, слід відмітити, що за змістом вони є схожими але не подібними.

Зокрема, твердо корелюють за змістом такі оперативно-розшукові заходи й негласні слідчі (розшукові) дії як: аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного асобу, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Відносно ряду негласних слідчих (розшукових) дій входить також контроль за вчиненням злочину, що відбувається у таких організаційних формах, як оперативна, контрольована закупка, контрольована поставка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки вчинення злочину. Наведеним НСРД у системі оперативно-розшукової діяльності, за винятком спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки вчинення злочину, відповідають аналогічні за назвою та змістом оперативно-розшукові заходи [2].

Нами вже було відмічено про те що, негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи мають ряд спільних та відмінних ознак. Однією із визначальних рис оперативно-розшукових заходів, що водночас є притаманними системі НСРД, є те, що вони відбуваються легально.

Легальність у даному контексті означає санкціонованість законодавцем, надання їм статусу адекватних та прийнятних засобів правоохоронної діяльності, що за певних підстав та із дотриманням відповідних умов можуть застосовуватися уповноваженими суб'єктами. Наступною спільною ознакою є направленість на вирішення поставлених перед окремими видами державної діяльності завдань [3].

Використовуючи притаманні їм засоби та методи впливу, оперативно-розшукова та кримінальна процесуальна діяльність в кінцевому підсумку підпорядковуються досягненню спільної мети, якою виступає забезпечення державної безпеки, існуючого правопорядку та

соціальної справедливості. Деякі відмінності у правовій регламентації, та, відповідно юридичній природі оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, полягають у підставах їх здійснення. Виходячи з аналізу норм законодавства, оперативно-розшукові заходи в більшій мірі є засобом попередження злочинів, негласні слідчі (розшукові) дії - їх розкриття, хоча таке розмежування є доволі умовним.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій може бути отримано інформацію про злочин, що готується, та надалі можуть бути застосованими передбачені законом заходи його попередження (ст. 257 КПК України). У ході проведення оперативно-розшукового заходу можуть бути здобуті відомості, що сприятимуть розкриттю злочину, викриттю винних та притягненню їх до кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 99 КПК України). Спільним для оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій також є те, що вони відбуваються із використанням методів, у загальному розумінні притаманних ОРД, також при проведенні вказаних дій використовуються специфічні засоби, що забезпечують збирання та фіксацію інформації.

Так деякі відмінності існують у порядку фіксації та використання результатів оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до діючого оперативно-розшукового законодавства, спектр основних напрямів використання результатів оперативно-розшукових заходів дещо ширший, ніж у негласних слідчих (розшукових) дій.

Підсумки ведення оперативно-розшукових заходів можуть посвідчуватись складанням широкого переліку оперативно-службових документів (зведення, довідки, висновки, рапорти, протоколи тощо). На противагу, результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій оформлюються виняткового протоколом, додатками до якого виступатимуть матеріальні носії юридично значимої інформації, отриманої внаслідок їх проведення.

Деякі відмінності між оперативно-розшуковими заходами та негласними слідчими (розшуковими) діями виявляються під час аналізу форм та методів відомчого контролю та прокурорського нагляду за їх провадженням.

За підсумками проведеного аналізу можна зробити висновок, що негласні слідчі (розшукові) дії в цілому корелюють із системою оперативно-розшукових заходів. Відмінності між оперативно-розшуковими заходами та негласними слідчими (розшуковими) діями передусім полягають в їх правовій природі. Окрім того, вони різняться за суб'єктом складом, напрямками та порядком використання отриманих результатів, формами та обсягом відомчого контролю за законністю їх провадження. Дії, направлені на негласне отримання та фіксацію інформації про особу з метою запобігання, припинення та розкриття

злочинів, можуть відбуватися в межах відокремленого виду державної діяльності, яким є оперативно-розшукова, а також в рамках кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України КПК України Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
2. Греченко С. Ю. Отримання та використання оперативної інформації. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2015_1_20 (дата звернення: 25.04. 2021).
3. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні: навчальний посібник / В.В. Аброськін, С.В. Албул, С.О. Єгоров, Є.В. Поляков, І.Л. Форнальчук, Т.Г. Щурат; За заг. ред. В.В. Аброськіна. Одеса: ОДУВС, 2020. 290 с. (Серія: Теорія і практика ОР).

Хазангюль Ільхам кизи МАМЕДОВА

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ДО ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ГОЛОСОМ І МОВЛЕННЯМ

Найпоширенішим засобом спілкування людей є усне мовлення. Воно залишає зміни в матеріальному середовищі, що прийнято називати звуковими слідами, які нерідко використовуються для розкриття, розслідування злочинів, дозволяють встановити особистість злочинця, а також інші обставини, що підлягають доведенню. Отримання якісних зразків голосу та мовлення людини, за допомогою звуко- і відеозаписів була проблемною за весь період розвитку судової експертизи та залишається актуальною і водночас дискусійною.

Одне з головних завдань фоноскопичної експертизи – це ідентифікація особи за голосом і мовленням, тому одним із базових вчень, що використовуються у фоноскопії, є вчення про криміналістичну ідентифікацію. Оскільки ідентифікаційне дослідження завжди є порівняльним, для його проведення необхідна наявність об'єктів, що будуть порівнюватися – ідентифікуємих та ідентифікуючих. Фоноскопична експертиза виділяється в якості самостійного роду судової експертизи» [1].

Для випадків ідентифікації за усним мовленням, ідентифікуємим об'єктом є людина, а ідентифікуючими об'єктами – спірна і порівняльна фонограми із записаними на них голосом і мовою особи, яка перевіряється. Фонограми створюються в результаті використання звукозаписуючих технічних засобів. Криміналістична фоноскопія створювалася на основі юридичних, науково-технічних передумов, які базувалися на гуманітарних і точних науках, тоді як сам термін криміналістичної фоноскопії з'явився в 1964 р, трохи пізніше був закріплений термін криміналістичної акустики. Для вирішення питання щодо створення нового напрямку експертної діяльності, назріла об'єктивна і суб'єктивна необхідність виділення нової експертної течії, діяльності на основі криміналістичної фоноскопії. До того моменту вже з'явилися наукові дані про індивідуальні зміни одиниць усної мови, які поєднувалися з лінгвістичними і нелінгвістичними умовами аналізу усної мови.

На думку Весельського В. К.: «сучасна криміногенна обстановка в країні характеризується значним кількісним зростанням і якісною зміною злочинних проявів, різким посиленням протидії правоохоронним органам, збільшенням частки добре спланованих і ретельно замаскованих злочинів, скоєних організованими, добре технічно оснащеними злочинними групами та спільнотами, що робить їх розкриття та розслідування тільки традиційними методами практично неможливим» [2].

Сьогодні фоноскопична експертиза є слідчою дією, яка часто проводиться у кримінальному провадженні. Мережею фоноскопичних лабораторій оснащені, практично, всі правоохоронні органи: МВС, Мін'юст, СБУ, в яких щорічно проводяться тисячі фоноскопичних експертиз.

Зразки для ідентифікаційного дослідження особи за голосом і мовленням — матеріально фіксовані звукозаписи та відео- і звукозаписи, що відображають особливості усного функціонально-динамічного комплексу навиків (ФДК навиків), що підлягають експертному дослідженню. Залежно від часу виникнення та умов отримання, зразки поділяють на три групи: вільні, умовно-вільні та експериментальні. Отримання зразків для експертного дослідження у кримінальному процесуальному законодавстві регламентується ст. 245 «Отримання зразків для експертизи». Як зазначає В.М. Тертишник, це «окрема слідча дія, що має на меті вилучення та фіксацію матеріальних об'єктів, необхідних для експертної ідентифікації або визначення групової належності особи, речових доказів чи документів» [3, с. 677].

На сьогодні в Україні існує три концептуальні позиції відібрання експериментальних зразків для подальшого проведення ідентифікаційного дослідження особи за голосом і мовленням. Їх викладено переважно в методичних рекомендаціях, клопотаннях судових експертів про надання додаткових зразків та інших відомчих документах експертних установ Міністерства юстиції України, Служби безпеки України

та Міністерства внутрішніх справ України. Згідно цих рекомендацій, експертні зразки повинні відповідати якісним, кількісним та порівняльним критеріям щодо фомоматеріалів, отримуваних експериментальним шляхом.

Слід зазначити, що особливе значення дослідження мови людини, її анатомофізіологічних особливостей має в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності, у процесі отримання доказової інформації, підтвердження даних, отриманих в ході оперативно-розшукової діяльності, спростування неправдивих показань посадових осіб та їх захисників.

Список бібліографічних посилань:

1. Лисенко В.В. Розслідування ухилень від сплати податків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В.В. Лисенко. – Харків, 1997. – 24 с.

2. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Весельський Віктор Казимирович. – К., 1999. – 212 с. – С. 20.

3. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 18-те, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2021. – 1110 с.

Юлія Сергіївна МАРЧЕНКО,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Відповідно до ч. 5 ст. 28 КПК кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. Аналіз кримінального процесуального законодавства дає підстави вважати, що термін «обвинувачення» може розглядатися у двох аспектах. По-перше, як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК (п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК). По-друге, як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом

обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [1, с.117-119]

Обвинувачення як твердження про вчинення кримінального правопорушення певною особою формулюється в обвинувальному акті, який є підсумковим процесуальним документом стадії досудового розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК) [2, с. 126].

Обвинувальний акт складається слідчим та/або прокурором, коли зібрано достатньо доказів для того, щоб передати його до суду, коли сторона обвинувачення впевнена, що проведенням досудовим розслідуванням встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, процес доказування завершений, повно та всебічно встановлені та досліджені обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК) [2, с. 126].

Аналіз підстав повідомлення особи про підозру, які містяться в ч. 1 ст. 276 КПК, дає можливість поділити їх залежно від кількості доказів, які обґрунтовують підозру, на два види [3, с. 65].

До першого виду належать випадки, коли слідчому та/або прокурору вже достовірно відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою: зібрано достатньо доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або щодо особи необхідно обрати один із запобіжних заходів (пп. 2, 3 ч. 1 ст. 276 КПК) [3, с. 65].

До другого виду належать випадки, коли доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі є ще невизначеними, неповними, уривчастими, а висновки про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК). [3, с. 65]

1. Підозра може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних (розшукових) та інших процесуальних дій. [4, с. 196]

2. Підозра може виникнути в осіб, які здійснюють досудове розслідування, - слідчого та/або прокурора. Це положення має важливе значення, оскільки припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою, яке виникло у потерпілого, його представника, заявника, свідка, особи, яка здійснила законне затримання у порядку ст. 207 КПК, тощо, не тягнуть за собою правових наслідків та можуть бути підставою для висунення та перевірки слідчих версій стороною обвинувачення. [4, с. 196]

3. Підозра завжди є суб'єктивною, оскільки виникає на підставі внутрішнього переконання слідчого та/або прокурора, яке формується, виходячи із зібраних у кримінальному провадженні доказів. [4, с. 196]

4. Підозра - це імовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. У разі отримання нових доказів раніше повідомлена підозра може бути змінена.

Це відрізняє підозру від підсумкового висновку слідчого чи прокурора про винуватість особи, який формулюється в обвинувальному акті та повинен бути з точки зору сторони обвинувачення обґрунтованим, достовірним та остаточним. Саме тому обвинувачення відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК є твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК. Підозра не може бути твердженням, її сутність полягає в тому, що це тільки припущення, яке необхідно перевірити під час нового етапу досудового розслідування, який настає після повідомлення про підозру конкретної особи. [4, с. 196]

5. Підозра повинна бути обґрунтованою, оскільки закон вказує, що особа обов'язково повідомляється про підозру перш за все при наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК). Якщо про підозру повідомляється особа у разі обрання щодо неї запобіжного заходу, у розпорядженні слідчого також вже повинні бути такі достатні докази, оскільки КПК встановлює, що підставою для застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 177 КПК). Підставою для імовірного висновку про причетність особи до вчинення злочину та повідомлення особи про підозру є також сам по собі факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК). Цим фактом і обґрунтовується виникнення припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою. [5, с. 128]

6. Підозра повинна бути формалізована у вигляді процесуального документа - повідомлення про підозру, який складається відповідно до вимог ст. 277 КПК. Сама по собі підозра без її юридичного оформлення є тільки гіпотезою та не породжує правових наслідків. [[5, с. 128]

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, та має бути перевірено для спростування або підтвердження. Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276–279 КПК України.

Список бібліографічних посилань:

1. Рогатюк І.В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. 115-124.

2. Капліна О.В., Шило О.Г., Трофименко В.М. та ін. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. О.В. Капліної, О.Г.Шило. Харків. Право. 2018. 584 с.

3. Кримінально процесуальне право України: навчальний посібник для підготовки до іспитів. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 2016с.

4. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес України: Навчальний посібник. - К. 2012.

5. Кримінальний процес: навч. посіб. для підгот. до іспиту. О.В. Капліна, М.О. Карпенко, В.І. Маринів та ін.. Харків: Право. 2018. 298 с.

Поліна Станіславівна МИГАЛЕНКО,

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

ВИКОРИСТАННЯ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ПОСТАВКИ – ЕФЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

Вперше метод контрольованої поставки, як міжнародної операції з таємного поліцейського контролю вантажів, пов'язаних з наркотичними речовинами, був розроблений в 70-тих роках минулого століття співробітниками Інтерполу. На теперішній час, вищезазначена операція включена до арсеналу методів діяльності правоохоронних органів більшості країн світу. Міжнародно-правові основи контрольованої поставки як методу виявлення правоохоронними органами різних країн осіб, які беруть участь у незаконному обігу наркотичних речовин, визначені в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року.

В законодавстві більшості країн під контрольованою поставкою наркотичних засобів розуміють здійснення за наявності визначених законом підстав та з дотриманням встановлених процедур, переміщення під контролем правоохоронних органів, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, партій наркотичних засобів та психотропних речовин в цілях запобігання протиправних дій та виявлення

осіб, які причетні до незаконного обігу наркотичних речовин.[1] При цьому в законодавстві різних країн поняття і зміст даного методу мають деякі відмінності та різне трактування, однак загальним є документи та положення, розроблені ООН.

Основними нормативно-правовими актами, які містять положення про контрольовану поставку є КПК України та Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі - Інструкція). Відповідно до п.п. 1.12.1 Інструкції, контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [2].

Предметом контрольованої поставки є товари, предмети та речовини, переміщення яких здійснюється протиправно. Законодавством визначено, що предметом контрольованої поставки можуть бути лише ті товари, предмети та речовини, що фактично перебувають у незаконному обігу, тобто діяння з якими здійснюється за порушенням вимог чинного законодавства та відповідальність за які передбачена нормами кримінального права. Контрольована поставка здійснюється у випадках, коли вже виявлена або, яка викликає підозри партія наркотичних речовин, транспортується через територію декількох держав, чи в межах однієї держави, перетинаючи кордони районів, областей, республік, і мається згода компетентних органів цих держав (регіонів) на забезпечення відповідного контролю за переміщенням вантажу на території їх обслуговування. Тому, опираючись на теорію та практику оперативно-розшукової діяльності, умовно прийнято розмежовувати наступні види контрольованих поставок:

За територіальною ознакою:

- *внутрішня (міжрегіональна) контрольована поставка* – контрольоване переміщення вантажу наркотиків, що незаконно транспортуються в межах території нашої держави. Практика підтверджує ефективність подібних операцій, адже вони дозволяють виявити міжрегіональні зв'язки наркоторговців, джерела і канали нелегального внутрішньодержавного нелегального обігу наркотиків;

- *зовнішня (міжнародна) контрольована поставка* - контрольоване переміщення вантажу наркотиків за межі або безпосередньо в Україну із-за кордону. Вона здійснюється, як правило, за участі декількох суб'єктів оперативно - розшукової діяльності двох або і більше країн;

- *транзитна контрольована поставка* - контрольоване переміщення вантажу через територію однієї держави на територію іншої[3, с. 150].

За способами переміщення:

- контрольовані поставки транспортних вантажів, а саме в контейнерах, спеціальних баках, багажі;
- контрольовані поставки в особистих речах та у порожнинах тіла людини;
- контрольовані поставки у поштових відправленнях;
- контрольовані поставки з використання інших методів транспортування.

За способом отримання первинної інформації:

- *контрольовані поставки виявлені на етапі підготовки* (мається оперативна інформація про поставку наркотиків, яка готується);
- *контрольовані поставки виявлені в ході незаконного переміщення наркотиків* (факт незаконного переміщення виявлений при перевірці поштового відправлення або під час митного огляду).

Залежно від вибраної тактики:

- *звичайна контрольована поставка* - при проведенні такої контрольованої поставки виявлена партія наркотиків із незаконного обігу не вилучається;
- *підмінна (чиста) контрольована поставка* - в процесі організації якої наркотики вилучаються, а замість них використовується «муляж». Таку операцію називають «чистою» контрольованою поставкою, адже цей метод усуває небезпеку втрати наркотиків, дає можливості для маневрування при організації спостереження за вантажем, що знижає ризик викликати настороженість наркокур'єра, а також наркоділків, які могли організувати контрнагляд;
- *комбінована контрольована поставка* - за такої операції наркотики замінюються частково.

Важливо звернути увагу на те, що питання доцільності підміни наркотиків або питання про необхідну кількість наркотиків, яку потрібно залишити у вантажі, повинні вирішуватися у кожному випадку індивідуально, залежно від законодавства та від тактичних особливостей проведення операції.

Можна зробити висновок, що контрольована поставка - це негласна слідча (розшукова) дія, що є комплексом організаційно-правових заходів уповноважених суб'єктів, спрямованих на встановлення контролю

за переміщенням (увезенням, вивезенням, транзитом) територією України наркотиків, з метою забезпечення безпеки такого переміщення; виявлення причетних до підготовки та вчинення злочину фізичних і юридичних осіб, документування їх протиправних діянь. За правильно спланованих тактичної операції, контрольована поставка є ефективним напрямком протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Список бібліографічних посилань:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року: ратиф. пост. Верховної Ради УРСР від 25 квітня 1991 року №1000-XII //Україна міжнар.-прав. відносинах. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text

2. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 14/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/print1434001834377853>

3. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації / С.В. Албул, С.В. Андрусенко. Одеса : ОДУВС, 2018. 150 с.

УДК 434.54

Юлія Сергіївна МИТРОФАНОВА,

*аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5448-2349>*

Науковий керівник:

Вячеслав Павлович ЄМЕЛЬЯНОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ГАРМОНІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

З метою реалізації положень «Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [1] було прийнято Закон України «Про

внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» від 6 грудня 2017 року, яким до Кримінального кодексу (далі – КК) України внесені деякі зміни, зокрема, до статті 154 КК України [2].

Чинна редакція статті 154 КК України «Примушування до вступу в статевий зв'язок» передбачає кримінальну відповідальність за: 1) примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою; 2) примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна; 3) дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, поєднані з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи її близьких родичів.

Нова редакція статті 154 КК України має суттєві відмінності від попередньої, яка передбачала кримінальну відповідальність за: 1) примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природнім або неприроднім способом, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні; 2) ті самі дії, поєднані з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких родичів або розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів.

Таким чином, діюча норма більш точно відповідає міжнародним підходам до змісту кримінального правопорушення, що розглядається. Проте й в чинній редакції статті 154 КК України є певні неточності. Так, по-перше, в назві статті міститься поняття «статевий зв'язок», тоді як у диспозиції йдеться про «акт сексуального характеру». Тобто існує невідповідність між назвою та диспозицією норми. Виникає питання: яке ж поняття точніше відбиває думку законодавця: «статевий зв'язок» чи «акт сексуального характеру»? По-друге, у ч. 1 і ч. 2 диспозиції статті міститься положення «примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру...». Виникає природне питання, а чи можливе примушування з добровільною згодою особи, яку примушують? Адже, «примушування» вже передбачає виконання певних дій всупереч волі.

В науці кримінального права проблемні питання щодо ст. 154 КК України, в тому числі її назви та змісту, розглядалося О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком, які зазначили, що під актом сексуального характеру слід розуміти дію сексуального характеру – як пов'язану з проникненням в один із природних отворів іншої людини, так і не пов'язану з таким проникненням [3, с. 155]. Поняття «статевий зв'язок», на наш погляд, є вужчим за поняття «акт сексуального характеру», оскільки передбачає лише проникнення в один із природних отворів іншої людини. Таким

чином, є підстави констатувати часткову невідповідність назви статті 154 КК України її диспозиції.

Щодо відсутності добровільної згоди при примушуванні, то ми згодні з О.О. Дудоровим, який наголошує, що використаний у ч. 1 і ч. 2 ст. 154 КК України вислів – «примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру...» є некоректним, бо примушування як таке вже вказує на відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї певної дії [4, с. 59]. Добровільними, слід вважати форми сексуальних стосунків, учинені без застосування будь-яких форм фізичного або психічного насильства, без використання безпорадного стану потерпілої особи, коли її воля (відсутність добровільної згоди) ігнорується [5, с. 38]. Тобто, на наш погляд, примушування від самого початку лишає потерпілу особу добровільної згоди, так як коли особу примусили, вже немає добровільної згоди.

Таким чином, на підставі викладеного ми пропонуємо внести зміни до назви та змісту статті 154 КК України. Назву статті слід викласти в такій редакції – «Примушування до здійснення акту сексуального характеру». Частини 1 та 2 статті сформулювати таким чином: «1) примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою; 2) примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна»

Список бібліографічних посилань:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU11251>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України № 2227-VIII (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) : за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.

4. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. посібник / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. – 92 с.

5. Юртаєва К. В. Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинені

неповнолітніми. *Вісник Кримінологічної Асоціації України*, 2020, № 1 (22). С. 35-47.

Крістіна Сергіївна МОРГАЙ,

курсантка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Євгеній Вікторович ЗОЗУЛЯ,

викладач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Вивчення особистості потерпілого в криміналістичній характеристиці злочинів, є відносно новим напрямком. Особа потерпілого включає в себе демографічні дані (стать, вік, місце проживання, навчання, роботи і т.п.); дані про спосіб життя, риси характеру, звички, схильності, поведінці на роботі і в побуті, захворювання? віктимності поведінки, зв'язках (особистих, родинних, дружніх, побутових, службових і т.п.); відносинах (неприятних, ворожих, товариських, близьких); з оточуючими його особами: в сім'ї, на роботі, знайомим.

Особа потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики, займає одне з важливих місць в методиці розслідування вбивств.

З огляду на дефіцит інформації, наявний у слідчого на початку розслідування у справах даної категорії про мотив, спосіб і місце вчинення злочину, знаходження трупа і т.п., повні дані про особу потерпілого мають суттєве значення для направлення слідчої роботи.

На основі аналітичних результатів, визначено, що потерпілим найчастіше є особи жіночої статі. Вік потерпілих має широкий розкид, але найбільша представленість стосується наступних вікових груп: від 17 до 30 років (24%), від 33 до 45 років (56% випадків), 50 - 60 років (11%), старше 60 років - 9%.

Більшість потерпілих, є міськими жителями. Цю закономірність можна пояснити не тільки переважанням міського населення, а й особливостями мікросередовища в сільських поселеннях, сусідськими зв'язками жителів села. У сільських умовах, особливо в селах, де здійснюються вбивства, носять переважно «побутовий», особистий характер. Місцеві жителі добре знають один одного і раптове зникнення людини, відразу ж викликає підозру в оточуючих, в зв'язку з цим все швидко стає відомо правоохоронним органом, що часто сприяє розкриттю злочину і виявленню трупа потерпілого.

Відомості про взаємини потерпілого з іншими людьми можуть свідчити про ворожнечу або неприязні відносини між родичами, батьками і дітьми, подружжям, сусідами, товаришами по службі, по роботі, однокурсниками і т.д. причому відносини потерпілого з оточуючими слід досліджувати в динаміці, починаючи з моменту їх утворення, а не тільки ті, що склалися безпосередньо перед вчиненням злочину.

Значна кількість «побутових убивств», відбувається зв'язку з антисоціальним способом життя або неправильно поведінкою потерпілого, що нерідко свідчить про віктимну поведінку жертви. Антисоціальна характеристика потерпілого означає схильність його до конфліктів різного роду з оточуючими його людьми, які можуть виникнути і раптово, наприклад, під час вживання спиртних напоїв. Часто така поведінка потерпілого створює передумови для вчинення відносно нього злочину особами з аналогічними характеристиками, що має істотне інформаційне значення для організації роботи з пошуку злочинців.

Список бібліографічних посилань:

1. URL:
https://dostup.pravda.com.ua/request/statistika_kriminalnikh_pravopor_3

Айтадж Ідріскізи МУРАДЛИ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

Науковий керівник:

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ

В юридичній літературі поняття та класифікація злочинів у сфері виробництва споживчих товарів є дискусійним. Виникає питання щодо віднесення даної категорії злочинів до економічних чи господарських злочинів. Питання щодо самого поняття злочинів економічної спрямованості дотепер ще залишається дискусійним. На думку науковців визначення поняття таких злочинів слід ув'язувати саме з кримінальним законодавством. Справа не лише в тому, що постійно виникають пропозиції про виділення такої групи злочинів у структурі Особливої частини КК України. Прив'язка цього поняття до кримінального законодавства змусить більш чітко й жорстко його визначити, дозволить уникнути його непотрібного розширення тощо. У свою чергу, чіткість

сприятиме вдосконаленню організації протидії злочинам в економіці на системній основі з урахуванням зв'язків, існуючих між їх окремими різновидами, а також орієнтуватиме правоохоронні органи на застосування диференційованого підходу до вирішення цього завдання [1; 2, с. 105].

Особлива частина Кримінального кодексу України містить розділи щодо злочинів проти власності, злочинів у сфері господарської діяльності, проте відсутні поняття «економічної злочинності», «господарської злочинності» чи будь-якої іншої міжвидової злочинної діяльності. Саме тому класифікація злочинів у сфері виробництва споживчих товарів, виявлення спільних ознак надасть можливість правоохоронним органам протидіяти та ефективно розслідувати злочини.

Поняття криміналістичної класифікації злочинів є достатньо новим і дискусійним у криміналістиці. Під криміналістичною класифікацією злочинів розуміється їх систематизація за криміналістично значущими підставами, що сприяють формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробленню окремих криміналістичних методик [3, с. 272]. Вона базується на кримінально-правовій класифікації і враховує спосіб вчинення і приховування злочину, особу злочинця і потерпілого, місце вчинення злочину та інші чинники.

У криміналістичній теорії є різні підходи до визначення критерію криміналістичної класифікації злочинів. Довгий час науковці зважали виключно на кримінально-правову підставу. Але така позиція не остаточно відбиває проблеми теорії та практики, а тому учені-криміналісти дійшли до висновку щодо підстави криміналістичної класифікації криміналістично значущі ознаки. Причому тут погляди вчених розійшлися в двох напрямках: одна група вчених визнавала виключно криміналістичний критерій, а інша - одночасне існування кримінально-правового та криміналістичного критерію.

Зокрема, О. М. Васильєв і М. П. Яблоков запропонували класифікувати злочини в криміналістичній методиці виключно за криміналістичними підставами, які мають значення для розкриття злочинів, і переважно за способом вчинення злочинів, застосованими знаряддями та засобами, механізмом формування доказів. Обґрунтовувалась така позиція необхідністю створити передумови для правильної орієнтації в ситуаціях, які складаються під час розслідування, свідомого підходу до вибору напрямку розслідування, розробки версій. Згодом М. П. Яблоков змінив свою позицію і став прихильником існування криміналістичної класифікації тісно пов'язаної з кримінально-правовою [4, с. 129].

В. О. Образцов обґрунтовує можливість класифікації злочинів на криміналістичній підставі відповідно до криміналістичних характеристик злочинів та слідчих ситуацій [5, с. 107].

І. Ф. Герасимов зазначив, що методики розслідування можуть і повинні розроблятися не лише по кримінально-правових складах злочинів (видова класифікація), але і для груп злочинів, об'єднаних у методичних цілях на основі якоїсь криміналістичної ознаки (наприклад, за способом вчинення або приховування злочину, за особливостями особи тощо). Науковцем запропоновано наступну класифікацію: а) за видами злочинів (у її основі лежить кримінальний кодекс); б) внутрішньовидову; в) міжвидову. Базова роль належить видовій, а внутрішньовидова і міжвидова криміналістичні класифікації можуть бути складовою частиною видової [6, с. 333-334].

Р.С. Белкін за підставу для групування криміналістичних класифікацій злочинів прийняв склад злочину. Якщо застосувати аналогію, то класифікація злочинів у сфері виробництва споживчих товарів буде виглядати наступним чином:

- класифікації злочинів, пов'язані із суб'єктом злочину: посадові та матеріально-відповідальні особи, що мають доступ до коштів та матеріальних цінностей

- класифікація злочинів, пов'язаних з об'єктом злочину: за предметом посягання: непродовольчі та продовольчі товари, сировина, матеріали, сертифікати якості, ліценції, товарні знаки.

- класифікації злочинів, пов'язаних з об'єктивною стороною злочину, що обумовлюється випуском фальсифікованих та бракованих товарів, порушення технології виготовлення продукції, порушення під час здійснення бухгалтерської чи податкової документації.

- класифікації злочинів, пов'язаних із суб'єктивною стороною злочину: характерним є вина у формі прямого умислу [7, с. 325].

Криміналістична класифікація злочинів, що вчинюються у сфері виробництва споживчих товарів, також знаходиться у стані розробки. До останніх можна віднести діяння, відповідальність за які передбачена статтями КК України, що містяться у розділах проти власності та у сфері господарської діяльності. Якщо брати до уваги кримінально-правову класифікацію злочинів у сфері виробництва споживчих товарів, то відповідно до Кримінального кодексу України можна віднести наступні правопорушення: ст. 185 КК України «Крадіжка»; ст. 190 КК України «Шахрайство»; ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»; ст. 199 КК України «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів»; ст. 201 КК України «Контрабанда»; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»; Стаття 209 КК України «Легалізація (відмивання)

майна, одержаного злочинним шляхом»; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)»; ст. 227 КК України «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції»; ст. 229 КК України «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару».

Отже, криміналістична класифікація злочинів допомагає систематизувати злочини за типовими ознаками. Визначення поняття криміналістичної класифікації злочинів у сфері виробництва споживчих товарів сприятиме формуванню криміналістичної характеристики та побудові криміналістичної методики у зазначеній галузі. Окрім того слід відмітити практичну сторону криміналістичної класифікації злочинів, що сприятиме вдосконаленню прийомів та методів розслідування кримінальних правопорушень у сфері виробництва споживчих товарів.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний Кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] / поточ. ред. від 17.05.2014. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Пчолкін В.Д. Проблеми визначення поняття та класифікації злочинів у сфері економіки. Право і безпека. 2005. № 4. С. 104–107.

3. Криміналістика: підруч. / кол. авт. В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-те вид., переробл. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.

4. Яблоков Н. П. Криминалистическая классификация преступлений *Криминалистика социалистических стран* / под ред. В. Я. Колдина. Москва: Юрид. лит., 1986. С. 128–129.

5. Образцов В. А. К вопросу о методике расследования преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. – Вып. 27. 1977. С. 107–113.

6. Герасимов И. Ф. Общие положения методики расследования преступлений (Глава 26) // Криминалистика / Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. - М.: Высшая школа, 1994. С. 324–334.

7. Белкин Р. С. Курс криминалистики : В 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. М. : Юристъ, 1997. 478 с.

Владислава Анатоліївна НАКОНЕЧНА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Розбудова в Україні демократичної правової держави відповідно до європейських стандартів пов'язана з приведенням законодавства відповідно до визнаних міжнародних стандартів забезпечення реального додержання принципу верховенства права в діяльності правоохоронних органів та критеріїв допустимості обмеження конституційних прав та свобод громадян. Зокрема, це стосується проведення під час досудового розслідування кримінальних проваджень негласних слідчих (розшукових) дій, покликаних забезпечити ефективний та неупереджений збір доказів у кримінальному провадженні, швидке, повне та якісне розслідування кримінального правопорушення.[3]

Правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації при проведенні цих слідчих дій становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закони України "Про прокуратуру", "Про державну таємницю", "Про оперативно-розшукову діяльність", Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України.[2] Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 246 КПК України). [2] Окреме питання щодо переліку осіб, які мають право проводити таку процесуальну дію, як негласна слідча (розшукова) дія. Безумовно такими особами є слідчий, який призначений слідчим в конкретному кримінальному провадженні та оперативні співробітники, які за дорученням слідчого або прокурора проводять дану процесуальну дію. У кримінально-процесуальній доктрині на законодавчому рівні закріплено вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій. До них у КПК законодавець відносить наступні дії: аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270); контроль за

вчиненням злочину (ст. 271); та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272).[2]

Відповідно до ст. 273 КПК про засоби, які використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, цікавим є те, що необхідно розглядати використання лише несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій, та виготовлення і використання ідентифікованих. Деякі науковці пропонують використовувати в контексті ст. 273 КПК значно ширший перелік засобів, а саме, крім уже перерахованих, ще й засоби маскування — матеріальні знаряддя для зміни зовнішнього вигляду суб'єктів НСРД, їх апаратури, обладнання, приміщень й транспорту, засоби прикриття — письмова та усна дезінформація (в тому числі документи) щодо суб'єктів НСРД, їх дій, апаратури, обладнання приміщень й транспорту тощо. Із даними пропозиціями можна погодитися, можна дискутувати, але, значно важливішим є визначення єдиного підходу, щодо порядку процесуального оформлення їх використання, оскільки на практиці існують різні погляди на ці речі, і навіть по кримінальних провадженнях, які були предметом перегляду справ у суді. Якщо відповідно до ч. 2 ст. 273 КПК України визначено, що факт виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів оформлюється відповідним протоколом, який складається із дотриманням вимог статей 104, 106, 252 КПК, то про порядок оформлення ідентифікованих (помічених) засобів у зазначеній нормі не йдеться. Не врегульовано і факт передавання особі імітаційних речей, документів або помічених матеріальних об'єктів для використання їх під час проведення конкретної негласної слідчої дії, у зв'язку з чим практика діє в різнобій і створює значні труднощі у протидії злочинності, оскільки прямо впливає на допустимість доказів.[3]

Беручи до уваги фіксацію результатів негласних слідчих (розшукових) дій та дослідження інформації, то протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках - уповноваженим працівником оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному

кримінальному провадженні, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів.[1] Також слід зазначити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України відповідає європейській практиці по забезпеченню прав і законних інтересів осіб, щодо яких проводилися НСРД, адже у разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Такі особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у такий самий строк, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси (ст. 256 КПК України), а у разі вилучення речей чи документів прокурор при направленні повідомлення повинен з'ясувати, чи бажає власник їх повернути. При цьому враховується необхідність забезпечення прав та законних інтересів особи, а також запобігання завданню шкоди кримінальному провадженню (коли речі чи документи є речовим доказом у кримінальному провадженні, у разі виявлення предметів, заборонених до обігу. Ефективність використання проведенням негласних слідчих (розшукових) дій є безсумнівною, оскільки загальна кількість кримінальних справ, під час доказування в яких використовувались результати оперативно-розшукових заходів, рік у рік зростає.[3]

Список бібліографічних посилань:

1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України відомості на 14.05.2021р.
3. Юридична газета «Думка Експерта».

Інга Ігорівна НАРСІА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБОВ'ЯЗКОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру як акт правового застосування – це правовий акт компетентного органу або посадової особи (прокурора або за дорученням прокурора слідчого), виданий на підставі кримінальних процесуальних фактів і норм кримінального процесуального права, що визначає права, обов'язки особи, яка притягається до кримінальної відповідальності (підозрюваного), та міру її відповідальності[1].

У ст. 276 КПК України передбачено випадки обов'язкового повідомлення про підозру:

- 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
- 2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів;
- 3) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [2].

Акт повідомлення особі про підозру має важливе значення, оскільки він служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а в наступному, обґрунтована підозра дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Після цього акту процесуальне становище підозрюваної особи погіршується, оскільки слідчий, прокурор набувають права застосовувати до неї заходів забезпечення кримінального провадження, передбаченими Розділом 2 КПК [3].

Згідно з ч. 1 ст. 42 КПК підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому, ч. 1 ст. 276 КПК визначає, що повідомлення про підозру здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК, відповідно до норм якої письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень [4].

Тому, у разі неможливості вручити особисто, повідомлення про підозру вручається у спосіб, передбачений для виклику та приводу особи (глава 11 КПК України, ст.ст. 135, 136), тобто шляхом:

- надіслання поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК);
- врученням під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає «для передання»;
- врученням житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК).

Складаючи повідомлення особи про підозру, слідчий, прокурор викладають у ньому свою власну думку про винуватість особи, яка склалася на підставі оцінки тих доказів, що є в матеріалах кримінального провадження на момент прийняття такого рішення. Проте наявність цього акта ще не означає офіційного визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення від імені держави. Висновок про винуватість хоч і є офіційним, однак усе ж таки це особиста (суб'єктивна) думка слідчого, прокурора про наявність підстав притягнення певної особи до кримінальної відповідальності. Відповідно до принципу презумпції невинуватості, підозрюваний вважається невинуватим до того часу, доки його винуватість не доведено у встановленому законом порядку[5].

Отже, дослідивши матеріал щодо даної теми, можна зробити висновок, що повідомлення особи про підозру є дуже важливим обов'язковим елементом в кримінальному провадженні. Акт повідомлення особи про підозру є засобом забезпечення відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і забезпечити таким особам справедливе покарання.

Список бібліографічних посилань:

1. Хитра А. Я. Визначення поняття повідомлення про підозру у кримінальному провадженні / А. Я. Хитра // Теорія та практика правоохоронної діяльності: Міжнар. наук.-практ. конфер. (11 листопада 2016 року) / упор. Ю. С. Назар. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – С. 348–351.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 трав.
3. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення / Ю. П. Аленін, І. В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. - 2014. - № 1. - С. 161-169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2014_1_18c. 161-167
4. Татаров О.Ю., Мірковець Д.М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. Митна справа. 2015. С. 265–271.
5. Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

Владислав Вікторович НЕЧВОЛОД,

*курсант факультету №1 Харківського національного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

*викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Невпинний розвиток людства, його одвічний потяг до самовдосконалення діалектично обумовлений. З давніх давен від міфічного Ікара та інших надуманих чи нафантазованих образів суспільство прийшло до нечуваних і небачених досягнень в своєму розвитку, коли вони стали реальністю. І зараз ми говоримо про штучний інтелект (далі ШІ), як реалію, а не фантастичну мрію. Новітні досягнення вражають інноваційністю та перспективністю, сфера застосування технологій ШІ практично безмежна – це медицина, економіка, промисловість, сільське господарство, торгівля, освіта, виробництво, транспорт, та багато інших сфер суспільного життя.

Значним є потенціал використання технологій штучного інтелекту у діяльності органів кримінальної юстиції, зокрема Національної поліції України, адже це дає значну перевагу правоохоронним органам у виявленні, своєчасному реагуванні та ефективному попередженні правопорушень. Вже сьогодні роботи допомагають не тільки виявляти факти кримінальних правопорушень, наприклад, місця незаконного видобутку бурштину та вугілля, але і оперативно затримувати зловмисників. Так, поліцейські з підрозділу протидії наркозлочинності за допомогою безпілотників у 2020 році знайшли в Дніпропетровській області 36 ділянок, засіяних коноплями. Також роботи можуть виявляти браконьєрів, фіксувати незаконний видобуток корисних копалин, незаконні рубки лісу, знаходити осередки лісових пожеж, допомагають шукати заблукалих в лісі чи горах. Дрони також моніторять дорожню ситуацію на трасах Дніпропетровської та Київської областей і шукають викрадений транспорт. Нацполіція планує створити спецгрупи аеророзвідки в кожному регіоні України [1].

Говорячи про штучний інтелект, не можна не згадати про систему автоматичної фіксації порушень Правил дорожнього руху. Дана система на початку її впровадження фіксувала лише перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів, але з подальшим розвитком вона почала фіксувати й ряд інших правопорушень, а саме: проїзд на заборонений сигнал світлофора, порушення правил зупинки та стоянки, порушення правил руху і зупинки на смузі для маршрутних транспортних засобів, порушення встановленої для транспортних засобів заборони виїзду на смугу зустрічного руху, порушення правил руху через залізничний переїзд, порушення встановленої для транспортних засобів заборони рухатися тротуарами чи пішохідними доріжками.

Фіксація даних правопорушень реалізується за допомогою комплексів автоматичної фіксації, а саме спеціальних технічних засобів, які в своїй будові укомплектовані фотозйомкою та відеозаписом, що дають можливість в автоматичному режимі здійснювати виявлення та документування в базах даних фактичних подій, що містять ознаки адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Встановлення стаціонарних технічних засобів здійснюється на аварійно-небезпечних місцях та місцях концентрації дорожньо-транспортних пригод, автомобільних доріг загального користування, державного та місцевого значення вулиць і доріг у містах та інших населених пунктах за погодженням із відповідним уповноваженим підрозділом Національної поліції [2].

Перспективним вбачається використання технологій і систем ШІ для забезпечення громадського порядку в місцях скупчення людей та проведення масових заходів. Так, компанія Evolv Technology розробила засіб забезпечення безпеки на базі штучного інтелекту, що працює через додаток Evolv Pinpoint і використовує функцію розпізнавання осіб. Конструкцію можна встановити на вході у комерційні установи, школи, торгові центри, аеропорти, нічні клуби, ресторани і т.д. Для перевірки людини досить пройти через конструкцію, як через звичайний металодетектор. Пропускна можливість такого детектора становить 600-900 осіб на годину. Перевірка проводиться вбудованою камерою, алгоритми Evolv Pinpoint зіставляють особи відвідувачів з особами в списку спостереження, завантаженому у базу даних системи. Якщо з'ясується, що відвідувач представляє інтерес для поліції або інших служб, його зображення і особисті дані відображаються на планшеті співробітника служби безпеки і підсвічуються червоним. Жовте підсвічування говорить про неперевірену загрозу, тоді профіль перевіряється у реальному часі протягом декількох секунд [3].

Підводячи підсумок слід вказати що подальший розвиток технологій ШІ в Україні є одним із пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень.

У свою чергу, застосування алгоритмів ШІ в діяльності правоохоронних органів забезпечує дієву охорону прав і свобод людини, економить кошти держави, дисциплінує суспільство і підвищує рівень комфорту громадян та потребує подальшого системного розвитку, перш за все за такими напрямками:

- впровадження технологій ШІ у невеликих містах, щоб під наглядом правоохоронних органів знаходилася якомога більша кількість вулиць, житлових і промислових об'єктів;

- розробка за участі IT-спеціалістів, поліцейських, громадськості мобільного додатку, який буде інформувати громадян про порушення Правил дорожнього руху та вид відповідальності;
- написання програм контролю за Інтернет контентом з метою попередження вчинення кримінальних правопорушень в мережі;
- введення системи електронного документообігу в Україні з метою забезпечення його безпеки і зниження ризиків протиправних посягань;
- розробка алгоритмів пошуку злочинців та потенційних жертв кримінальних правопорушень шляхом створення програм розпізнавання осіб;
- створення програм прогнозування злочинності та планування заходів протидії їй, що дозволить значно підвищити ефективність діяльності з попередження та розкриття кримінальних правопорушень спеціально уповноваженими органами.

Список бібліографічних посилань:

1. «Matrix-divergent». Штучний інтелект і робототехніка на службі поліції. URL: <https://matrix-info.com/shtuchnyj-intelekt-i-robototekhnika-na-sluzhbi-politsiyi/> (дата звернення 14.04.2021).
2. «Портал МВС». Запуск системи автоматичної фіксації порушень Правил дорожнього руху. URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/avtomatichna-sistema-fotovideofiksaciyi-porusen-pdr/zapusk-sistemi-avtomatichnoyi-fiksaciyi-porusen-pravil-doroznyogo-ruhu> (дата звернення 14.04.2021).
3. «Everest». Розумне місто. Можливості III у правоохоронній системі міста. URL: <https://www.everest.ua/mozhlyvosti-shi-u-pravoohoronnij-systemi-mista/> (дата звернення 18.04.2021).

Анна В'ячеславівна ОСОБЛИВЕЦЬ,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В даній темі поставимо акцент та розглянемо зупинення досудового розслідування, а саме його підстави і порядок. Зупинення досудового розслідування - «це вимушене припинення процесуальної

діяльності органів досудового розслідування внаслідок появи обставин, що не дозволяють здійснити подальше провадження та закінчити слідство» [1, с.283].

Зміст зупинення досудового розслідування має такі елементи:

- вивчення матеріалів кримінального провадження з метою встановлення підстав зупинення, зазначених у ч.1 ст.280 КПК;
- встановлення наявності процесуальних умов, за яких можливе прийняття цього рішення;
- складання постанови про зупинення досудового розслідування;
- вирішення правових та організаційних питань, супутніх зупиненню провадження;
- повідомлення учасників кримінального провадження про зупинення розслідування;
- внесення відомостей про
- зупинення провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань [2, с. 313]

Першою підставою зупинення досудового розслідування, передбаченою пунктом 1 частини 1 статті 280 КПК України, є тяжка хвороба підозрюваного, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком. Детальне дослідження зазначеної норми порушує низку питань щодо правильного її сприйняття, оцінювання та належного й законного застосування. Законодавець визначає принаймні дві умови щодо хвороби, за яких наявна підстава для прийняття рішення про зупинення досудового розслідування: по-перше, хвороба має бути тяжкою; по-друге, вона має перешкоджати підозрюваному брати участь у кримінальному провадженні [3, с.69].

Другою підставою є зупинення досудового розслідування, якщо підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме [3, с.91].

За третьою підставою, що передбачена пунктом 21 частини 1 статті 280 КПК України, досудове розслідування може бути зупинене в разі, якщо слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Наявність цієї підстави обумовлена появою у КПК України нової глави 241 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», згідно з якою за окремі види злочинів можливо провести та закінчити досудове розслідування за відсутності підозрюваного, у зв'язку з його переховуванням від слідства поза межами України [3, с 111].

Винесення слідчим, прокурором постанови про зупинення досудового розслідування обумовлює збільшення його тривалості. Відповідно до п.2 ч.1 ст.303 КПК, постанова слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування може бути оскаржена потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Згідно з п.п.1, 4 ч.2 ст.307 КПК, за результатами розгляду скарги слідчий суддя може постановити ухвалу про: 1) скасування постанови слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування, у випадку визнання її незаконною; 2) відмову у задоволенні скарги, якщо підстави для її задоволення відсутні. Якщо приймається перше із цих рішень, то відповідно до ч.2 ст.282 КПК зупинене досудове розслідування відновлюється. За результатами розгляду скарги слідчий суддя також може постановити ухвалу про закриття провадження за скаргою. Таке рішення приймається ним у тому випадку, коли відповідно до ч.2 ст.305 КПК слідчий, прокурор самостійно скасовують постанову про зупинення досудового розслідування [4, с. 113-115].

Отже, ми з'ясували, змістовні елементи, що спричиняють зупинення досудового розслідування та певні підстави, які також направлені на їх припинення. Розглянули оскарження постанови про зупинення саме потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Визначили за яких підстав суддя може постановити ухвалу про скасування. Зупинення досудового розслідування за пунктом 3 частини 1 статті 280 КПК України можливе лише в разі звернення до компетентних органів іншої держави, якщо наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Список бібліографічних посилань:

1. Галаган О. І. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного / О. І. Галаган, А. В. Дунаєва // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2013.- №3. - С. 282-287.
2. Марченко К.Г. Организационно-правовой алгоритм приостановления досудебного расследования / К. Г. Марченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И.Вернадского. - Серия: Юридические науки. - 2013. -Т. 26 (65). №2-2. - С. 312-318.
3. Расчотнов Е. В. Зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні. [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. - Київ, 2016. - 20 с. Електронний ресурс. http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1744/1/rachotnov_dis.pdf

4. Макаров М.А. Зупинення досудового розслідування. Актуальні проблеми досудового розслідування. Електронний ресурс. НАВСУ. м. Київ. Електронний ресурс. <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/p137-140.pdf>

Оксана Миколаївна ПАВЕЛКО,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Аліна Григорівна ГАРКУША,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Актуальність теми: Вивчення причин зростання злочинності, особливо злочинності неповнолітніх, має важливе суспільне та державне значення. Проблеми сексуальної злочинності ще потребують свого поглибленого, комплексного дослідження в кримінологічній теорії та практиці й, у першу чергу, через недостатній об'єм емпіричних даних щодо особистісних характеристик злочинця та їх відображення в механізмі злочинної поведінки, а також значний рівень латентності даних злочинів. Тому, на наш погляд, дослідження саме цієї проблеми необхідно здійснювати на базі використання підходів різних наук: кримінології, педагогіки, психології, психіатрії, сексології. Неповнолітні особи, через специфічні вікові особливості, коли лише відбувається становлення їх психіки, потребують підвищеної уваги. Такий стан сприяє тому, що у них, через недостатню увагу батьків, учителів, вихователів, може сформуватися спотворене бачення світу. Саме в цей період відбувається поступове формування майбутнього злочинця. Для неповнолітніх завжди більш притаманним було вчинення корисливих та корисливо-насиленницьких злочинів (грабежі, розбої, вимагання). За статистикою в 2017 році зросла кількість злочинів, що вчинили неповнолітні, на 12,3 %; кількість злочинів, що вчинили неповнолітні та за їх участі склала 17,3 тис (3,5 % в загальній кількості злочинів). Проте, не зважаючи на спрямованість неповнолітніх на вчинення таких злочинів, значною залишається частка тих, які посягають на статева свободу та статева недоторканість особи [1, с. 151].

Метою тез є дослідження статевих злочинів, що вчиняються неповнолітніми, як кримінологічної категорії, та створення оптимальних шляхів їх запобігання органами внутрішніх справ.

Стан дослідження. В Україні зґвалтування становлять до 90 % усіх сексуальних злочинів. Реальна їх кількість значно перевищує кількість офіційно зареєстрованих випадків. Головними причинами цього є недооцінювання значущості події, страх перед помстою злочинця, небажання розголошу. Основними причинами зґвалтування може бути не лише задоволення сексуальних потреб, але й прагнення підкорити жертву, при цьому вік і зовнішність жінки іноді не мають значення. Кількість статевих конфліктів і злочинів у сучасному суспільстві, враховуючи руйнацію моральних підвалин, епідемічно зростає.

Виклад матеріалу. Реальні свідчення спонукають до всебічного і ґрунтовного вивчення як детермінант зґвалтувань, що вчиняються неповнолітніми в різних їх проявах на об'єктивному і суб'єктивному рівнях, так і специфічних рис особи неповнолітнього гвалтівника, й обґрунтування практичних способів зменшення обсягів і пом'якшення наслідків зґвалтувань у життєдіяльності суспільства і кожної людини. Враховуючи такі критерії та підходи вважаємо, що в загальному розумінні проблема зґвалтувань, які вчиняються неповнолітніми та заходів їх запобігання органами внутрішніх справ становить актуальність як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Розглядаючи зґвалтування в системі статевих злочинів, вочевидь знаходить підтвердження той факт, що його вчинення невід'ємно пов'язане з насильством. Це підтверджується самим поняттям зґвалтування, яке закріплено у ст. 152 КК України [2, с. 20].

Отже, говорячи про зґвалтування як статевий злочин слід враховувати, що механізм цього виду злочинної поведінки завжди пов'язаний із насильством, агресивно-зневажливим становленням до потерпілої особи, її життя, здоров'я, честі та гідності, свободи й недоторканності. Інститутом відповідальності за злочини, пов'язані із сексуальним насильством, на нашу думку, є сукупність передбачених у кримінальному законодавстві правових норм, що встановлюють відповідальність за умисні насильницькі статеві зносини, які негативно впливають на сексуальні відносини між людьми і завдають фізичної та психічної шкоди.

З урахуванням різних наукових підходів й гіпотез зґвалтування, що вчинене неповнолітнім слід визначати як протиправний вплив або посягання особи, яка не досягла вісімнадцяти річного віку, що вчинене всупереч волі потерпілої особи та порушує її статеву недоторканість з метою задоволення статевого потягу або завдання сексуальної травми, вчинене із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану

Загальні показники переконливо свідчать, що в нашій країні зменшується рівень насилля. У 2008 році кількість злочинів у категорії

«зґвалтування та замах» становила 993 (вчинених неповнолітніми 84), а в 2017 році – 419 злочинів (вчинених неповнолітніми 8) [2, с. 20].

За статистичних даних, в середньому приблизно 80 % зґвалтувань залишаються латентними. Це слід враховувати не лише при аналізі реальних масштабів, тенденції розвитку цього виду злочинів та їх частки в загальній злочинності, але й при розробці заходів превенції цього негативного явища, оскільки опинившись поза обліком, латентна частина злочинів залишається поза соціальним контролем і тому є особливо небезпечною.

Причини латентності зґвалтувань як взагалі, так і тих, що вчиняються неповнолітніми, можна поділити на дві групи:

1) пов'язані з не зверненням потерпілого та осіб, яким відомо про злочин, до правоохоронних органів та повідомленням про факт зґвалтування (як стверджують фахівці, щодо злочинності взагалі, незаявлені злочини складають 60-80 % від фактично вчинених);

2) пов'язані з практикою реагування правоохоронних органів на відповідні звернення та повідомлення.

Доведено, що чим молодше злочинці, тим частіше вони вчиняють зґвалтування в групі. Зрідка зустрічаються стійкі групи, що спеціально утворилися для вчинення зґвалтувань. Намір на вчинення зґвалтування виникає, як правило, під час спільного вільного спілкування. Відсоток зґвалтувань, вчинених групою осіб, серед всієї кількості зґвалтувань, значно перевищує відсоток спричинення тяжкої шкоди здоров'ю групою осіб.

Характерною якісною ознакою аналізованих злочинів є також те, що переважну більшість зґвалтувань було вчинено в стані алкогольного, наркотичного та іншого сп'яніння [2].

За статистичними даними, місцями вчинення зґвалтування є: 6,4 % – подвір'я та провулки, 5,6 % – під'їзди, 10,0 % – підвали, 12,0 % – горища, 3,2 % – гуртожитки, 6,4 % – приватні будинки, 7,2 % – квартира потерпілої, 8,0 % – квартира винних осіб, 11,2 % – квартира інших осіб, 12,8 % – ліс й лісосмуга, 9,2 % – парки, 3,6 % – сади.

У більшості випадків зґвалтування мають «міський» характер. Характерним є той факт, що абсолютна більшість зґвалтувань вчиняється в межах місця проживання гвалтівника. Цей факт повинен враховуватися як при плануванні превентивних заходів, так і при організації розслідування цієї категорії злочинів [2, с. 20].

Визначено, що зґвалтування в Україні в абсолютній більшості (99 %) випадків вчиняється особами чоловічої статі. Частка осіб жіночої статі, засуджених за зґвалтування, в Україні не перевищує 1 %. До недавнього часу мало хто уявляв собі, що чоловіки можуть бути жертвою зґвалтування жінками [2].

Але при вчиненні зґвалтувань неповнолітні особи жіночої статі переважно виконують другорядну роль, тобто є не виконавцями, а пособниками, підбурювачами чи навіть організаторами вчинення цих злочинів. Аналіз судової практики показує, що жінки притягуються до кримінальної відповідальності за аналізований злочин тільки за співучасть.

Висновок. Отже, для морально-психологічних якостей неповнолітніх, які вчиняють зґвалтування, є типовим егоцентризм, при якому власні бажання та почуття розглядаються як такі, що підлягають безумовному задоволенню, тобто виступають як єдино значущі варіанти для вибору поведінки [3, с. 153].

Таким чином, були виділені наступні типи особи неповнолітніх, які вчиняють зґвалтування:

1) до неповнолітніх гвалтівників випадкового типу належать особи зі загальною позитивною спрямованістю, які вчинили зґвалтування вперше – 11,4 %;

2) неповнолітні насильники ситуативного типу характеризуються яскраво вираженою споживацькою спрямованістю ідентифікуються через задоволення власних потреб, тому в зґвалтуваннях є підбурювачами або пособниками – 34,5 %;

3) неповнолітні насильники асоціального типу відрізняються антигромадською спрямованістю, схильністю до наркотиків й алкоголю, психічних чи соціальних розладів, як правило є пособниками чи виконавцями – 35,9 %;

4) неповнолітні насильники злісного типу з вмотивованістю на злочинну діяльність, майже завжди виступають в ролі організаторів, є лідерами неформальних угруповань – 15,3 %;

5) неповнолітні насильники особливо злісного типу – які раніше притягувалися до відповідальності за вчинення зґвалтування – 5,9 %.

Список бібліографічних посилань:

1. Віктимологічні аспекти загальної профілактики статевих злочинів в сім'ях, які вчиняються по відношенню до неповнолітніх потерпілих: науково-методичні рекомендації /Авт.кол. за заг. ред. Н.Ю.Воляннюк. Р.: Принт Хауз, 2016. 153 с.

2. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С.С. Косенко. К., 2016. 20 с.

3. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Зеленецький В.С. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова. Х.: Вид-во Кроссрод, 2017. 364 с

Дмитро Сергійович ПОПОВ,

курсант Луганського державного університету внутрішніх справ ім.

Е.О. Дідоренка;

ORCID: 0000-0001-8777-8891

Науковий керівник:

Артем Володимирович КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ І ФІКСАЦІЇ ЗНАЧУЩИХ ОБ'ЄКТІВ В ХОДІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Кримінальні правопорушення, вчинені із використанням вибухових пристроїв чи вибухових речовин, завжди викликали резонанс в суспільстві. Такі діяння вирізняються підвищеним рівнем суспільної небезпеки, несуть важкі наслідки, до яких можна віднести людські жертви, економічні втрати, порушення нормального функціонування державної влади тощо. Аналіз зафіксованих останніми роками терористичних актів, учинених у тому числі представниками терористичної організації «ЛДНР» та Російської Федерації свідчить, що терористи, реалізуючи свої протиправні задуми, все частіше використовують вибухові пристрої та речовини. Як приклади таких діянь можна навести підлив автомобіля у центрі м. Маріуполя, у результаті якого загинув співробітник Служби безпеки України полковник Олександр Хараберюш, вибух автомобіля командира одного з загонів спецпризначення української розвідки полковника Максима Шаповала у м. Києві, підлив на лінії зіткнення автомобіля командира батальйону поліції особливого призначення «Луганськ-1» Сергія Губанова.

За статистичною інформацією Офісу Генерального прокурора України з 2018 року по 2020 рік було обліковано 3946 кримінальні правопорушення вчинені із використанням вибухових речовин та боєприпасів [1]. Наведені дані ще раз підтверджують актуальність нашої роботи в реаліях сьогодення.

Розкриття та розслідування подібних правопорушень пов'язане із рядом складнощів. Так, аналіз слідчої практики дозволяє дійти висновку про динамічність способів учинення кримінальних вибухів, постійне вдосконалення доступних правопорушникам засобів та знарядь. Такі делікти характеризується специфічною слідовою картиною, а виявлення та фіксація подібних слідів завжди пов'язані із небезпекою повторних вибухів. На думку М. В. Салтевського, слідова картина кримінального

правопорушення – це єдність матеріальних та ідеальних слідів, які відображають та зберігають різноманітну інформацію про конкретну подію делікту та особу, яка його вчинила [2, с. 148].

Під час розслідування таких кримінальних правопорушень, огляд місця події є ключовою слідчою (розшуковою) дією. Він проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Зволікання з проведенням якої може спричинити зміну обставин, руйнацію слідів, тощо.

Знання про особливості слідової картини вибухів дозволяє визначати шляхи підходів та відходів правопорушників, вірогідні місця їх розташування при вчиненні керованих вибухів [3, с. 10]. Т. М. Бульба вказує на те, що за умови детального дослідження слідів вибуху та вибухового пристрою можна отримати вичерпну інформацію про принцип його дії, можливості знешкодження, транспортування, можливі наслідки вибуху, мету встановлення та особу, яка його виготовила чи встановила [4, с. 14].

З огляду на значний резонанс навколо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням вибухових пристроїв, нами було проведено інтерв'ювання слідчих ГУ НП та експертів вибухотехнічного відділу місцевого науково-дослідного експертно-криміналістичного центру. Слідчі зазначають, що запорукою успішного розслідування злочинів даної категорії є вилучення вибухових пристроїв та фіксація інформації про них у протоколі огляду.

Виявлені і вилучені предмети, сліди, мікрооб'єкти фіксуються в протоколі: вказуються їх найменування (якщо вони загальновідомі і не викликають сумнівів); місцезнаходження на місці події в прийнятій системі координат або місце виявлення на предметі-слідоносії і стан слідосприймаючої поверхні; загальні та окремі ознаки (розміри, форма, колір, матеріал, маркувальні позначення, забруднення поверхні та ін), а також реквізити упаковки (№ 1, № 2, тощо), в яку ці предмети, сліди, мікрооб'єкти поміщені. При описі останніх важливо вказувати спосіб їх виявлення та вилучення [5, с. 32].

Опитані слідчі наголошують на тому, що під час занесення інформації до протоколу, доцільно консультуватися із спеціалістами-вибухотехніками для чіткого опису криміналістично значущих об'єктів. На місці події вони характеризують окремі та загальні ознаки об'єктів, які мають значення для подальшого розслідування. Інтерв'юваний слідчий навів приклад, коли за фактом виявлення на відстані 17 метрів від епіцентру вибуху у стовбурі дерева осколку оливкового кольору, з урахуванням дальності розльоту та кольору деталі, спеціаліст-вибухотехнік припустив, що це осколок від ручної гранати РГД-5.

Паралельно із протоколюванням має здійснюватися фото та відеофіксація слідчої (розшукової) дії. Для наочності відображення місця вибуху доцільно складати загальні плани, схеми. Рекомендується

виконувати їх на аркушах паперу формату А3 або А2; в якості центрального вузла схеми використовувати епіцентр вибуху; до схеми необхідно заносити всю криміналістично значущу інформацію, отриману в процесі проведення оглядових заходів.

Під час інтерв'ювання експерт відділу вибухотехнічних досліджень місцевого НДЕКЦ повідомив, що найбільшу кількість залишків та осколків вибухового пристрою як правило вилучають в епіцентрі вибуху. Найчастіше під час огляду місця події, пов'язаної із застосуванням вибухового пристрою, знаходять (осколки чи фрагменти): дульнозарядних гранат ВОГ-25; ручної гранати РГД-5; ручної гранати Ф-1.

На думку опитаного експерта-вибухотехніка, найбільш поширеною помилкою слідчих є вилучення та направлення на дослідження недостатньої кількості зразків (осколків, фрагментів вибухового пристрою тощо). Часто слідчі після вилучення двох і більше матеріальних об'єктів, які мають значення для кримінального правопорушення, надсилають такі зразки для дослідження окремо, що значно ускладнює встановлення приналежності зразків до єдиного вибухового пристрою.

Таким чином, з місця події вилучаються усі об'єкти, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення, інформація про них фіксується у протоколі огляду. Разом із цим, паралельно, здійснюється фото та відеофіксація слідчої (розшукової) дії. Найбільш поширеними помилками в ході розслідування даної категорії кримінальних правопорушень є: не злагоджена робота слідчих та спеціалістів, неправильний порядок направлення слідчими зразків на експертизу чи недостатня кількість об'єктів, призначених для дослідження.

Список бібліографічних посилань:

1. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113651&libid=100820&c=edit&c=fo
2. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник у 2-х ч. Ч. 1. Х. : КонСУМ, Основа, 1999. 416 с.
3. Буханченко О. А. Особливості огляду місця кримінального вибуху за участю спеціаліста-вибухотехніка : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.
4. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2009. 20 с.
5. Фурман Я. В., Приходько Ю. П., Нечестюк М. В., Харченко Н. В. Дії учасників слідчо-оперативної групи на місці події, пов'язаному з вибухом : методичні рекомендації. Київ, 2018. 45 с.

Олександр Сергійович РОЗУМОВСЬКИЙ,

*аспірант Харківський національний університет внутрішніх справ,
адвокат;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0906-564X>

Науковий керівник:

Олександра Олександрівна КОЧУРА,

кандидат юридичних наук, доцент

*доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх
справ;*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЩОДО ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ПІДХІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАКТИКА НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Останнім часом жваво досліджуються питання про правову природу зловживання правом у кримінальному процесі. Однак погляди науковців на поняття «зловживання правом» різняться й часто є діаметрально протилежними. Слід зазначити, що у кримінальному процесуальному законодавстві України не міститься прямої заборони на зловживання правом як засади кримінального провадження, а лише ведеться мова про недобросовісність учасників процесу та зловживання правом учасниками кримінального провадження у конкретних правопідносинах.

На нашу думку, розуміння сутності правової природи поняття «зловживання правом», або так би мовити «процесуальна диверсія», є особливим видом процесуального правопорушення, а тому є підставою для юридичної відповідальності. Так, М. Вовченко зазначає, що зловживання правом має ознаки латентного чи явного правопорушення [1, с. 14]. При цьому, О. Барміна вказує на те, що зловживання правом може виявлятися в трьох формах: шкідлива поведінка, стосовно якої відсутні каральні норми; правопорушення та злочин [2, с. 12]. І це є дійсним тому, що відсутність в чинному законодавстві України каральних норм ще не свідчить про відсутність протиправності. Нажаль, задекларовані в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України права не завжди мають законодавчий механізм його реалізації. А заборона в положеннях закону неналежної поведінки для тієї чи іншої сторони кримінального процесу або особи не завжди містить вказівку на її правові наслідки. Хоча, ці недоліки із практичної точки зору допустимо вирішувати через диспозитивні повноваження відповідних суб'єктів правозастосування. Наприклад, слідчий (дознавач) має право обмежити стороні захисту час на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження шляхом

звернення до слідчого судді із клопотанням про встановлення строку ознайомлення із матеріалами кримінального провадження. Крім цього, можливо обмежити час на дачу показань підозрюваним чи обвинуваченим, коли такі особи умисно затягують процес.

Більш точноше, на нашу думку, правову природу зловживання правом у кримінальному процесі визначила К. Рябцева, яка вважає, що зловживання суб'єктивним правом у кримінальному провадженні являє собою особливу форму протиправної поведінки учасника кримінальних процесуальних правовідносин, при якій винувате здійснення суб'єктивного права спричинює необґрунтовану шкоду або створює умови для спричинення такої шкоди правам інших осіб, організацій чи інших суб'єктів права, а також суперечить призначенню кримінального процесу [3, с. 257]. В той же час, на думку О. Ю. Хабло, не викликає сумніву те, що зловживання правом є завжди умисне діяння, яке характеризується ознаками, що відрізняє його від такого правового явища, як «правова помилка» [4, с. 11]. Підтримуючи його О. О. Маліновський доповнює, що можливість зловживання суб'єктивним правом детермінована свободою розсуду правомочного суб'єкта [5, с. 10]. Тобто, свобода розсуду особи на вибір поведінки суб'єктом породжує й низку відповідних питань про певні межі правомірної поведінки особи в конкретних правовідносинах, вихід за які передбачатиме певну відповідальність учасників кримінального процесу.

На жаль, станом на теперішній час у судових рішеннях Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі, ККС ВС) відсутнє сформульоване визначення поняття «зловживання процесуальними правами», але є посилання та власні переклади, трактування ККС ВС практики Європейського суду з прав людини, зокрема, ухвала від 17.09.2019 р. у справі № 202/4467/14-к, у якій зазначено: «Європейський суд з прав людини в своїх рішеннях, зокрема у справі «Юніон Аліментарія проти Іспанії» від 7 липня 1989 р., вказував на недопустимість зневільювання ключового принципу – верховенства права у випадках, коли поведінка учасників судового засідання свідчить про умисний характер їх дій, направлений на невинуватне затягування процесу чи зловживання своїм процесуальним правом» [6].

В той же час, у постанові ККС ВС від 09.04.2019 р. у справі № 306/1602/16-к зауважує, що процесуальний закон забезпечує дотримання прав осіб, а не використання їх для зловживання [6]. А в ухвалі від 18.09.2018 р. у справі № 1-9/11 суд виходить із позиції, що законодавець чітко передбачив правила поведінки сторін у кримінальній справі на подання доказів, участь в їх дослідженні та доведенні їх переконливості, виступ у судових дебатах, оскарження процесуальних рішень суду, тобто учасники судового процесу мають діяти відповідно до загальних положень судового розгляду, а не зловживати своїми правами. Водночас варто зазначити, що законодавець все ж здійснює послідовне

закріплення процесуальних запобіжників від можливої недобросовісності та зловживання процесуальними правами учасників судового розгляду [7]. Тобто, ККС ВС застосовує практику Європейського суду з прав людини намагається усунути існуючі прогалини із зазначених вище питань.

Таким чином, на підставі викладеного вище, з нашої точки зору, існує проблема зловживання процесуальними правами сторонами кримінального процесу або застосування сторонами так званої «процесуальної диверсії» із метою безпідставного затягування кримінальних проваджень. При цьому, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України відсутнє закріплення заборони зловживання процесуальними правами, як самостійної загальної засади. Але, це прогалина може бути усунена, якщо звернутися до рекомендацій ККС ВС якими вбачається, що Верховним Судом вводиться в дію вищевказана засада, як загальноправова у кримінальному провадженні, що свідчить про природно-правовий підхід суду до даного явища та є значним кроком застосування практики Європейського суду з прав людини.

Список бібліографічних посилань:

1. Вовченко Н.Н. Злоупотребление правом как родовое понятие юридической науки. *Вестн. ВолГУ. Сер. 5 «Юриспруденция»*. 2011. Вып. 1 (14). С. 7–15.
2. Бармина О.Н. Злоупотребление правом как общеправовая категория: теоретико-правовой анализ : автореф. дисс. ... канд. юрид. Наук. Москва, 2015. 29 с.
3. Рябцева Е.В. Понятие «злоупотребление правом» в уголовном процессе. Криминалистические чтения: сборник научных трудов под ред. О.Я. Баева. Вып. 15. Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2013. 364 с.
4. Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук. Киев, 2008. 22 с.
5. Малиновский А.А. Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: автореф. дисс. ... докт. юрид. Наук. Москва, 2008. 52 с.
6. Постанова Верховного Суду Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 09.04.2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81203038> (дата звернення 22.03.2021 року);
7. Ухвала Верховного Суду Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 18.09.2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77009381> (дата звернення 22.03.2021 року).

Іванна Іванівна СВИНОУС,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДІЗНАННЯ ЯК ФОРМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Дізнання - це форма досудового розслідування злочинів, що включає невідкладні слідчі дії зі встановлення і закріплення слідів злочину. Воно здійснюється оперативно-розшуковими і процесуальними методами з метою виявлення, запобігання, припинення і розкриття злочинів [1].

Відносно нещодавно в кримінальному процесуальному законодавстві почав діяти новий інститут – «дізнання кримінальних проступків». На цей інститут покладалося багато сподівань, щодо ефективності розслідування злочинів невеликої тяжкості, які на теперішній час мають назву кримінальні проступки.

Створилася відносно нова посада - дізнавач, який мав розвантажити слідчих для більш ефективного розслідування тяжких злочинів.

Кримінальним проступком згідно зі ст. 12 КК України є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання – штраф у розмірі не більш ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [2].

Кримінальні проступки розслідують шляхом проведення дізнання (п. 4 ч. 1 ст. 3 та ст. 215 КПК України)[3].

Відповідно до ст. 40-1 КПК України дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого, тобто має можливість вчиняти всі процесуальні та слідчі дії в межах дізнання з урахуванням особливостей, встановлених главою 25 КПК України.

На відміну від слідчих, які до внесення відомостей до ЄРДР можуть провести лише огляд місця події, дізнавачі мають право:

- відібрати пояснення;
- провести медичне освідування;
- отримати висновок спеціаліста і зняти показання засобів фото- і кінозйомки, відеозапису або з технічних приладів із такими функціями;
- вилучити знаряддя й засоби вчинення кримінального проступку, речі та документи, що є безпосереднім предметом

кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [4].

Документи, які дізнавач має право складати на підставі проведених процесуальних дій, є процесуальним джерелом доказів відповідно до ст. 298-1 КПК України [3].

Але яке процесуальне рішення має прийняти дізнавач, якщо за наслідком проведених до внесення відомостей до ЄРДР процесуальних дій він не встановить складу кримінального проступку, відповіді КПК України не дає.

Законодавець дозволив дізнавачам проводити й негласні слідчі (розшукові) дії, але лише щодо здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується їх власником чи утримувачем, або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту та щодо установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК України) [4].

На нашу думку, законодавець не до кінця розкрив положення про строки дізнання. Не вказано, який має бути строк дізнання з моменту внесення відомостей до ЄРДР і до повідомлення особі про підозру.

Короткі строки завершення дізнання з моменту оголошення особі у вчиненні кримінального проступку надається дізнавачам: 72 год., 20 діб та 1 місяць залежно від обставин, передбачено у ст. 219 КПК України.

Також, дізнавача не віднесено до суб'єктів звернення з клопотанням про проведення такої слідчої як обшук, хоча вона і є поширеною у справах про кримінальні проступки. Така проблема може бути вирішена шляхом внесення змін до КПК України. Також видається можливим варіант, в якому такі клопотання все ж таки будуть прийматись від дізнавачів з посиланням на ст. 40-1 КПК України, яка передбачає, що дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого, тож він ототожнюється із таким суб'єктом звернення як слідчий. Проте така судова практика наразі не формується, адже суди за словами керівництва дізнання та прокурорів, озвучених під час фокусгруп, просто не приймають клопотання від неналежних, на їх думку, суб'єктів звернення [5, с. 26].

Внесеними змінами до КПК України щодо кримінальних проступків законодавець допустив доволі часте дублювання тотожних правовідносин у різних статтях КПК України, що ускладнює розуміння та застосування цих норм. Зокрема, порядок продовження строків дізнання дублюється у п. 1 ч. 4 ст. 219 та у ст. 294 КПК України і призводить до нерозуміння загального строку дізнання, на яке прокурор має право його продовжити. Законодавець, встановивши обмеження щодо можливості продовження строків дізнання у ст. 219 КПК (строк дізнання можливо продовжити лише по кримінальних проступках, зазначених у пп. 1 та 2 ч. 4 ст. 219 КПК України), у ст. 294 КПК України ці обмеження не зазначив, що, вочевидь, призведе до плутанини у застосуванні цієї норми на практиці [4].

На основі вище викладеного, можна зробити висновок, що дізнання має свої позитивні та негативні сторони. Дізнання дає змогу розвантажити слідчих, таким чином слідчі мають змогу більш ефективніше працювати над тяжкими злочинами. Спрощена процедура досудового розслідування, яка є ефективною у США та активна участь дізнавачів, повинна вплинути позитивно на розслідування кримінальних поступків. Водночас, є недоліки в законодавстві, що на мою думку, обмежують повноваження дізнавача і не завжди особа, що розслідує кримінальний проступок має змогу довести розслідування до кінця. Тому удосконалення законодавства і приклад європейських країн, дасть змогу розслідувати кримінальні проступки з більшою ефективністю.

Список бібліографічних посилань:

1. Гель А. П. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. — К.: МАУП, 2004. - 93.
2. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 / / Відомості Верховної Ради України. - 2001. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, Електронний ресурс. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Дізнання як форма досудового слідства щодо кримінальних проступків: суть і проблеми правозастосування. Електронний ресурс. URL: <https://ov-partners.com/diznannya-yak-forma-dosudovogo>
5. Оцінка впровадженості кримінальних проступків в Україні. Євген Крапивін, в рамках проєкту Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України». Київ, 2021р. Електронний ресурс. <https://rm.coe.int/ukr-criminal-misdem-research-final-main-body/1680a1e98959> с.

Дарія Сергіївна СЕРГЕЄВА,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ВБИВСТВАМ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Ефективність здійснення оперативного-розшукової діяльності оперативними підрозділами правоохоронних органів України щодо протидії злочинності, передусім, залежить від прийняття правильних оперативно-тактичних рішень щодо раціонального використання сил, засобів, методів та форм оперативного-розшукової діяльності.

Саме правильне, вчасно прийняте оперативними працівником оперативно-тактичне рішення є запорукою реалізації одного з головних завдань оперативних підрозділів зокрема та працівників правоохоронних органів загалом – протидії злочинності.

Як свідчать теорія та практика оперативного-розшукової діяльності, прийняттю працівниками оперативних підрозділів оперативно-тактичного рішення передують належний аналіз та оцінка конкретної оперативного-розшукової ситуації. Саме особливостями сприйняття ситуації зумовлені вибір тактичних прийомів, прийняття рішень, визначено вчинки й поведінку працівника оперативного підрозділу, що здійснює оперативного-розшукові заходи [2].

Кримінологічна інформація повинна відповідати таким основним вимогам, як повнота, точність, достовірність, корисність, оптимальність, своєчасність. Головними джерелами кримінологічної інформації є, по-перше, статистична звітність про злочинність та результати боротьби з нею і, по-друге, результати науково-кримінологічних досліджень.

Концепції слід залучити наукові установи для підготовки рекомендацій щодо задоволення потреб практики стосовно запобігання злочинів у бюджетній сфері. Необхідно проводити регулярні тренінги та семінари, робочі зустрічі з представниками поліцейських відомств іноземних держав з метою обміну позитивним досвідом і налагодження взаємодії щодо протидії злочинам у сфері економіки [1]. З огляду на вищезазначене, доцільно створити Міжнародний навчальний центр з підготовки та перепідготовки фахівців з протидії злочинам у сфері економіки.

Запорукою підвищення ефективності оперативно-розшукової протидії привласненню та розтраті бюджетних коштів є поліпшення нормативно-правового регулювання діяльності оперативних підрозділів, належна організація діяльності з протидії злочинам, а також професійне кадрове забезпечення оперативних підрозділів.

У контексті деформалізації досудового розслідування та змін у компетенції прокурора зазначимо, що поступове визнання доказів, отриманих стороною захисту, належними та допустимими, зменшення зацікавленості прокурора у штучному завищенні кількості обвинувальних актів, направлених до суду, поступово змусять суди пом'якшити вимоги до формальної складової доказів, що надаються стороною обвинувачення, і водночас посилити вимоги до їх фактичної якості, можливості витримати зіткнення з доказами сторони захисту [4].

У формуванні оперативно-розшукової ситуації як елемента оперативно-розшукової тактики провідну роль відведено слідчій ситуації. Зокрема, напрацювання вчених-криміналістів з означеної проблематики послугували науковим базисом для дослідження ситуацій у теорії оперативно-розшукової діяльності [2].

Список біографічних посилань:

1. Криминология: учебник для вузов / Под ред. А. И. Долговой. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ИНФРА М), 2002. – 848 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. Дата оновлення: 15.03.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
3. Оперативно розыскная деятельность: Учебник. 2-е изд., доп. и перераб. ; под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Сенилова, А. Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 848 с. Режим доступа. URL: <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=989&lvl=05>.
4. Криминология: [підручник] / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьев, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 558 с.

Катерина Петрівна СИЛЕНОК,

*здобувач ступеня доктор філософії Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»;
ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-9355-5010>*

РОЛЬ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Методичне забезпечення будь-якого напряму експертної діяльності є основою роботи кожного експерта. Методика, яка внесена до

Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України забезпечує ефективну роботу експерта, можливість перевірки правильності його висновків та єдність підходів до проведення дослідження.

Різним аспектам методичного забезпечення судово-експертної діяльності в різний період часу приділяли увагу науковці та практики України й зарубіжжя. Вони підіймали питання, що стосуються експертних методик загалом, і конкретних родів або видів судових експертиз. З даного питання існують праці Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, А. В. Іщенка, В. П. Колмакова, В. С. Мітричева, В. Ф. Орлової, М. Я. Сегая, Е. Б. Сімакової-Єфремян, О. Р. Шляхова та інших авторів [див. напр.: 1, 2].

Е. Б. Сімакова-Єфремян доречно наголошує на тому, що всі судово-експертні установи (СЕУ) Міністерства юстиції України мають використовувати уніфіковані за своєю структурою методики дослідження, тобто експертна практика різних СЕУ мусить бути єдиною в підході до розв'язання типових експертних завдань. Методики досліджень типових об'єктів не повинні істотно відрізнятися за глибиною та всебічністю наукового розроблення. Усі СЕУ зобов'язані здійснювати діяльність з організації та проведення судової експертизи на основі єдиного науково-методичного підходу до експертної практики. Мають застосовуватися єдині наукові критерії та науково апробовані методики (аби уникнути невинуватених труднощів в оцінюванні судами експертних висновків, а також додаткових часових і матеріальних витрат на проведення повторних експертиз) [3, с. 151-152].

Однією з особливостей криміналістичних досліджень є те, що їх проведення має здійснюватись згідно з відповідним чином затвердженими експертними методиками, що характеризуються поєднанням у собі необхідних вимог проведення дослідження, є основою якості та швидкості вирішення завдань експертизи. У зв'язку з цим, їх вивчення і розробка мають важливе значення у науково-дослідній і практичній діяльності [5, с. 265].

Одним із перших науковців, який запропонував визначення експертної методики, був О. Р. Шляхов, котрий вважав, що методика кожного виду судової експертизи — це система методів, прийомів і технічних засобів, що застосовуються для вирішення конкретних завдань у певній послідовності та враховують специфіку вирішуваних питань і досліджуваних речових доказів [4, с. 17; 5, с. 266].

Методика експертного дослідження є істотною ознакою кожного роду й виду експертизи. Вона визначається природою досліджуваних об'єктів і потребує використання певної системи (сукупності) методів. Методи й технічні засоби експертизи запозичуються із природничих, технічних й інших наук. У експертному дослідженні вони застосовуються в

трансформованому вигляді, з урахуванням специфіки об'єктів експертизи. Причому відбувається не механічне залучення їх у експертну техніку, не елементарне запозичення, а синтезування, перетворення у відповідності зі своєрідною цілеспрямованістю їхнього застосування [6, с. 122-123].

Методичне забезпечення має бути актуальним і відповідати потребам часу. Це означає оновлення наявних методик у Реєстрі та внесення до нього нових. Судова експертиза не стоїть на місці, відкриваються нові напрямки, це, в свою чергу, вимагає від науковців встигати за вимогами часу та актуалізувати наукові напрацювання.

Новою експертною спеціальністю є історико-археологічні дослідження земельних ділянок. Історико-археологічна експертиза та відповідна спеціальність внесені до Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцем науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України наказом Міністерства юстиції від 20 січня 2021 № 243/5 [7].

Судова історико-археологічна експертиза є важливим елементом у механізмі захисту та охорони археологічних пам'яток. Об'єктами дослідження є земельні ділянки з матеріальними залишками існування людства у минулих епохах незалежно від стану їх збереженості та облікова і дослідницька документація на історичні (що знаходяться під землею поверхнею) та/або археологічні об'єкти культурної спадщини.

Враховуючи значення цього напрямку досліджень для держави, безспірним є той факт, що актуальним є необхідність розробки методичних рекомендацій для забезпечення потреб судових експертів-археологів.

Список бібліографічних посилань:

1. Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Шляхи вирішення проблем науково-методичного забезпечення експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 149-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_21 (дата звернення 30.05.2021).
2. Шляхов А. Р. О классификации методов судебной экспертизы. Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре — криминалистических чтениях. Москва. ВНИИСЭ. 1977. Вип. 18. С. 11
3. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М.. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць*. Харків. Право. Вип 10. С. 151-161.
4. Шляхов А. Р. Предмет и система криминалистической экспертизы. Труды ВНИИСЭ. 1971. Вип. 3. С. 16-21.
5. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. *Боротьба з організованою злочинністю і*

корупцією (теорія і практика). 2013. № 1. С. 265-272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_32 (дата звернення 30.05.2021).

6. Біленчук П. Д., Ковальова В. В., Шульга О. О., Стрілець Г. А. Сучасна класифікація методів судової експертизи. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2013. Вып. 58(2). С. 118-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58%282%29_24 (дата звернення 30.05.2021).

7. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 30.05.2021).

Аліна Сергіївна ТЕРЕЩЕНКО,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Слідчі (розшукові) дії – це встановлені нормами кримінального процесуального права, що здійснюються в рамках кримінально провадження спеціальною особою, процесуальні дії, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Правові підстави щодо проведення слідчих (розшукових) дій мають такі критерії: наявність у спеціальної особи повноважень на проведення слідчої (розшукової) дії у визначеній ситуації з дотриманням порядку щодо прийняття рішення про проведення розшукової дії. Правовими підставами на проведення слідчих (розшукових) дій є наявність певних повноважень державних органів та посадових осіб на проведення спеціальної слідчої (розшукової) дії з належною формою рішення про проведення. Фактичними підставами є комплекс даних, що обумовлюють необхідність і можливість проведення певної слідчої (розшукової) дії у конкретних умовах з огляду на досягнення її мети. Більшість монографічних, дисертаційних досліджень проблем проведення слідчих дій відповідно виконані на основі норм кримінального-процесуального законодавства, яке на цей час втратило чинність. Свої роботи щодо цього питання присвятили Хотинець,

Тертишкін, Грошевий, Альперт та інші. Кожна слідча дія має свої особливості, вони різняться специфікою розв'язання безпосередніх задач, тактичними прийомами та методами досягнення конкретних цілей, складом учасників, але разом з тим у своїй сукупності вони становлять цілісну систему яка спрямована на досягнення мети кримінального процесуального доказування[1,с.442].

Загальною вимогою до проведення слідчої (розшукової) дії є підстави для її проведення. Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Мається на увазі лише фактичні підстави до проведення слідчої (розшукової) дії. Є ситуації, коли необхідні не лише фактичні, але й юридичні (правові) підстави. І законом вони врегульовані при визначенні процесуального порядку проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Наступною вимогою до проведення слідчих (розшукових) дій є забезпечення присутності при їх проведенні певного кола осіб та роз'яснення прав і обов'язків особам, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях. Згідно з ч. 3 ст. 223 КПК, слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. А перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлена законом. За загальним правилом, всі слідчі (розшукові) дії повинні проводитись у денний час доби. Це правило впливає із вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, яка полягає у забороні проводити слідчі (розшукові) дії у нічний час (з 22 до 6 години). Але законодавець встановив виняток із названого загального правила про заборону, дозволивши у невідкладних випадках проводити слідчі (розшукові) дії і у нічний час.

Ще одна вимога стосується у разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Наступна загальна вимога до проведення слідчих (розшукових) дій викликана щодо охорони прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників кримінального провадження. Слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводиться за

участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Ще одна важлива вимога - це проведення слідчої (розшукової) дії, пов'язана із залученням до участі і за участю у кримінальному провадженні незаінтересованих осіб (понятих). Поняті - це особи, які не заінтересовані у результатах кримінального провадження. Проведення слідчих (розшукових) дій у невідкладних випадках визначається процесуально-тактичною ситуацією, що складається на момент проведення слідчої (розшукової) дії, та обумовлюється наявністю потреби у невідкладному (негайному) припиненні кримінального правопорушення чи його запобіганні, виявленні, закріпленні, вилученні та дослідженні доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, за наявності об'єктивної загрози їх втрати, знищення чи спотворення [2,с.10].

Загальною вимогою до проведення слідчих (розшукових) дій правило щодо проміжку часу, в якому можливо проведення таких дій. Відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР [3]. А в ч. 3 ст. 214 КПК вказано, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Тобто, кожна слідча (розшукова) дія проводиться у відповідності до вимог Конституції України яка має найвищу юридичну силу і пряму дію на території України та чинного кримінального процесуального законодавства, яке визначає загальні вимоги до проведення слідчої (розшукової) дії: підстави для її проведення; окреслює коло суб'єктів, спроможних проводити та приймати участь у проведенні цієї дії; залучення до участі і за участю у кримінальному провадженні незаінтересованих осіб (понятих); обов'язковість проведення слідчої (розшукової) дії у разі отримання під час її проведення доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення; спрямованість на охорону прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників кримінального провадження; правило щодо проміжку часу, в якому можливо проведення таких дій, а саме важливе, що досудове розслідування розпочинається тільки з моменту внесення відомостей до ЄРДР.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар/ відп. Ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко, Х.: Одісей, 2013. 1104с.

2. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 12.00.09. Київ. НАВС. 2016. 20 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88).

Яна Миколаївна ТКАЧЕНКО,

здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової

діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій як засобів формування доказів у кримінальному провадженні є суттєвою новацією КПК України [1]. За характером і пізнавальними можливостями ці слідчі (розшукові) дії наближаються до відповідних оперативно-розшукових заходів, що передбачені законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], провадження яких покладається на визначені цим законом оперативні підрозділи. Поглиблене дослідження даного інституту засобів пізнавальної діяльності з розкриття злочинів потребує їх дослідженню особливостей їх проведення саме це обумовлює актуальність розглядуваних питань.

Процесуальний порядок та організація провадження негласних слідчих (розшукових) дій регламентовані КПК України (глава 21) та Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [3].

Відповідно до чинного законодавства, після внесення відомостей про вчинення терористичного акту до ЄРДР, слідчий самостійно або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи, визначені ч. 6 ст. 246 КПК України, мають право проводити негласні слідчі (розшукові) дії.

Рішення про їх проведення приймає слідчий, прокурор, слідчий суддя за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітники (працівники) уповноваженого оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Відповідно до положень КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, можуть бути проведені як щодо підозрюваного, так і щодо іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст.ст. 246, 253, 261 КПК України), але виключно у випадках, якщо такі відомості неможливо отримати в інший спосіб.

У зв'язку з цим, слідчому судді, що здійснює розгляд клопотання щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії, необхідно надати відомості, отримані в ході досудового розслідування, що підтверджують неможливість одержання відомостей про злочин чи особу, яка його вчинила, в інший спосіб

Слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення терористичного акту і у складі якого знаходяться орган розслідування та оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України).

В окремих випадках слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення терористичного акту, з обґрунтуванням такої необхідності. До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо ухвала суду для її проведення не передбачена законодавством.

Таке доручення складається у двох примірниках на офіційному бланку органу досудового розслідування чи прокуратури відповідного рівня, воно повинно бути мотивованим, містити інформацію, що необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 КПК України.

Оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам. У дорученні також може визначатись порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим

оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу.

Негласна слідча (розшукова) дія – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та Служби безпеки України[4].

Прокурор має право заборонити проведення ще не розпочатої негласної слідчої (розшукової) дії, оформивши своє рішення вмотивованою постановою (ст. ст. 110, 246, 249 КПК України). Прокурор зобов'язаний припинити подальше проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність, та з інших підстав, викладених ним у постанові, що негайно надається керівнику органу, який проводить негласну слідчу (розшукову) дію.

Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, відповідно до ст. 275 КПК України має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій[5, с. 270].

Звичайно, використання такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особи, яка надає таку інформацію. Уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень слідчого, прокурора. Вони зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора.

Керівник органу, якому доручено виконання негласної слідчої (розшукової) дії, повинен негайно повідомити прокурора та слідчого про неможливість виконання доручення, його затримку з обґрунтуванням причини і повідомленням про вжиття заходів до подолання перешкод у виконанні доручення. Контроль за дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу.

Протоколи негласної слідчої (розшукової) дії разом з додатками можуть мати процесуальне значення документів – доказів у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що лише при фаховій організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочину, та при дотриманні встановленого порядку їх проведення можливе досягнення мети та

виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Важливим у цьому контексті є дослідження тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочину.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстиніан, 2012. С. 553–602

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 47. Ст. 2051

3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

URI:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011490012/page?text=%F0%E5%E6%E8%EC%ED> (дата звернення 22.05.2021).

4. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. № 1 (5). URI: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf> (дата звернення 22.05.2021)

5. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. Київ. 2013. № 1. С. 270–277

Володимир Анатолійович УРБАН,

курсант Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ТРИВАЛІСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЯК СПОСІБ ЗАТЯГУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У сучасному вітчизняному правовому полі проблема затягування кримінального провадження задля зниження ефективності діяльності

органів досудового розслідування має велике значення для усіх сторін кримінального провадження. Існуючий на практиці метод певного унеможливлення розслідування кримінального провадження та недоведення його матеріалів до суду у зв'язку з проведенням довгострокових експертиз потребує окремої уваги законодавця.

Відомо, що проведення судових експертиз є одним із найважливіших способів встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні за допомогою використання наукових, технічних та інших спеціальних знань. Під час кримінального провадження кожна із сторін (обвинувачення, захисту) має можливість самостійно звернутись до установ, уповноважених на проведення судових експертиз.

В свою чергу, висновок експерта повинен містити у собі відомості щодо матеріалів кримінального провадження. Висновок експерта потрібен у випадку, коли певні фактичні дані не можуть визнаватись доказами без проведення експертизи. Для кримінальних проваджень, що розслідуються на сьогоднішній день, проводяться експертизи, як за ініціативою сторони обвинувачення, так і сторони захисту строком, який не повинен перевищувати 90 календарних днів, відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» №53/5 від 06.04.2021. Проте, існують і такі кримінальні провадження, у яких може встановлюватись більший розумний строк проведення судової експертизи, за письмовою домовленістю експерта та представника сторони провадження, яка до нього звернулась, після детального вивчення експертом наданих йому матеріалів кримінального провадження.

Нажаль, на практиці, така домовленість може бути застосована задля затягування кримінального провадження. Вказане, як правило, притаманне стороні захисту, яка усіма можливими способами може намагатися не допустити матеріали кримінального провадження до суду.

Доцільність проведення експертиз у кримінальному провадженні обґрунтовується наявністю таких підстав (відповідно до мого правового тлумачення):

- для з'ясування питань, не пов'язаних із професійною компетенцією та освітою сторін (питання технічного, наукового та іншого спеціального характеру)

- наявність самостійного бажання щодо розгляду певного фактичного моменту, що стосується доказування (чинне законодавство передбачає безперешкодний доступ до проведення експертиз)

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України, встановлені обов'язкові випадки для призначення експертизи:

- визначення об'єктивної причини смерті особи;

- встановлення психічного стану підозрюваного для підтвердження або спростування відомостей, відповідно до яких виникають сумніви щодо його осудності, обмеженої осудності;

- відображення характеру та тяжкості тілесних ушкоджень;

- для визначення справжнього віку особи, якщо цього потребує ситуація, задля вирішення питання щодо можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності, при тому, що неможливо отримати ці відомості іншим способом;

- обчислення матеріальної шкоди, якщо сам потерпілий не в змозі визначити їх самостійно та не може надати документ, відповідно до якого буде визначено розмір матеріальних збитків, те саме стосується шкоди немайнового характеру та шкоди навколишньому середовищу, нанесеного у наслідок вчинення кримінального правопорушення.

По-перше, через застосування чинного законодавства, захисник має можливість «загальмувати» досудове розслідування за допомогою затягування проведення експертиз, що за своїми строками та кількістю надає простір для вчинення дій, направлених на закриття кримінального провадження ще до розгляду його у суді.

По-друге, сторона захисту, яка може складатись із декількох адвокатів, кожен з яких, у свою чергу, може проводити самостійно процесуальні дії у кримінальному провадженні, у т.ч. й вирішувати питання щодо призначення експертизи.

Вищезазначені проблеми застосування кримінального процесуального законодавства побудовані таким чином, що процесуальні можливості захисника не обмежуються, та діють за принципом «що не заборонено – те й дозволено».

На мою думку, проведення експертиз з метою затягування досудового слідства містить у собі багато процесуальних недоліків, які негативно можуть впливати на кримінальне провадження, створюючи несприятливі умови для діяльності органів досудового розслідування.

Ганна Юріївна ФЕДОРЧЕНКО,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Андрій Олександрович КИСЕЛЬОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СЛУЖБОВИХ СОБАК ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОНОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, є доволі складним процесом. Проте ефективність використання службових собак не завжди висока. Однією з причин, що заважають результативному застосуванню собак в діяльності органів Національної поліції, є неякісний підбір поголів'я тварин. Найчастіше відбору собак для їх подальшого придбання не надають особливого значення, доручають цю справу некомпетентним особам [1]. У придбаних для дресирування собак вже на попередніх перевірках виявляється безліч недоліків, через які важко або унеможлиблюється їх успішна підготовка. Вибір і заміна таких собак завжди пов'язані з великою тратою часу і державних коштів. Велику роль у застосуванні службових тварин при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, а саме роботу з організації, здійснює начальник або заступник начальника відокремленого структурного підрозділу, який наділений правом надавати дозвіл на здійснення ОРД.

Наданий час рівень злочинної підготовки осіб, причетних до вчинення зазначених кримінальних правопорушень, зростає, а способи їх конспірації, учинення та маскування урізноманітнюються. Інформацію про нелегальні джерела виготовлення й поширення наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, діяльність осіб, яких підозрюють у причетності до вчинення незаконних операцій з ними, а також про факти виявлення окремих правопорушень, може бути отримано як із гласних, так і з негласних джерел.

Ми поділяємо погляди сучасних науковців, що можливим є варіант прийняття відомчого, оперативно-розшукового кодексу, який би став результатом систематизації норм узагальненого Закону «Про оперативно-розшукову діяльність»; норм, що визначають статус оперативних підрозділів Національної поліції України; положень відомчих нормативних актів, що регламентують організацію і тактику Оперативно-розшукової діяльності відповідних оперативних підрозділів [4].

Важливою складовою забезпечення оперативними підрозділами доказування в кримінальних провадженнях за фактом учинення кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, є документування відповідних фактичних даних, яке проводять під час ОРД та виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій [1].

Основними оперативно розшуковими методами виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів є: контрольована поставка; контрольована й оперативна закупка; встановлення конфіденційного співробітництва; розвідувальне опитування; оперативне спостереження. Результатом документування є створення документів, які після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні [4].

Результати документування оперативними підрозділами фактів незаконного обігу наркотичних засобів можуть бути використані як для забезпечення доказування в конкретному кримінальному провадженні, так і для інших цілей, встановлених КПК та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3].

Отже, підсумовуючи наведене, визначимо, що в процесі використання основних сил оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції України під час протидії злочинності існують організаційні особливості, які обумовлені наявною оперативно тактичною ситуацією та оперативними собаками.

Список бібліографічних посилань:

1. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] ДСТУ 2010: Закон України від 18. 02. 1992 р. № 2135-ХІІ із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 19. 11. 2012 р. № 3412-17. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

2. Про зміни в структурі кримінальної міліції апарату Міністерства : наказ МВС України від 26.12.2011 № 941.

3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів [Текст] : наказ МВС України від 20. 02. 2006 р. № 160.

4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді [Текст] : наказ МВС України від 07. 09. 2005 р. № 777.

Аліна Русланівна ХУТОРНА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх
справ;*

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Слід констатувати, що в сучасному світі, де реєструється надзвичайна кількість кримінальних правопорушень, належна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні надає можливість здійснювати ефективну боротьбу зі злочинністю, але потребує постійного вдосконалення. Використовуючи лише процесуальні методи, без залучення допоміжних сил та засобів оперативних підрозділів, підвищення ефективності виконання завдань щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників такого провадження, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, практично неможливо. Тому, задля досягнення такої мети, від правоохоронних органів потребуються нові підходи до якісної взаємодії як з питань виявлення кримінальних правопорушень, так і з питань проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Пункт 5 статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прямо передбачає та зобов'язує підрозділи, які здійснюють оперативно розшукову діяльність здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень.[1]

Слід зауважити, що фундаментом взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів є норми кримінального процесуального закону, а саме статей 40, 41, 99, 246–275, 280 КПК України [2], а вже інші законодавчі та підзаконні акти, такі як стаття 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»[1], Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним

правопорушенням, їх виявленні й розслідуванні деталізують окремі питання взаємодії (далі – Інструкція).[3]

Процесуальна діяльність повинна відповідати певним принципам. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами також має свої принципи. Відповідно до Інструкції основними принципами взаємодії є такі:

1) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень;

2) самостійність слідчого (дознавача) в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;

3) оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

4) дотримання загальних засад кримінального провадження;

5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.[3]

Також вважаємо за потрібне розглянути форми, які впливають із процесу взаємодії.

Взагалі форми взаємодії – це способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між суб'єктами взаємодії, комплекс способів і прийомів, система зв'язків і правовідносин суб'єктів, система галузево-предметних способів і прийомів виконання професійних функцій у процесі здійснення своїх повноважень на стадії досудового розслідування [4, с. 13].

Їх можна поділити на:

а) процесуальні: передача протоколу прокуророві про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 252 КПК України); доручення слідчого щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст.ст. 40, 246 КПК України); надання допомоги слідчому при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України); [5]

б) організаційні. До непроцесуальних (організаційний) форм взаємодії слідчого й оперативного підрозділу відносяться: погоджене планування слідчих, оперативно-розшукових і розшукових заходів; обмін інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені злочини і злочини, що готуються, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності; координація слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; консультації; спільний аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення.[6, с 74]

Аналізуючи нормативно-правові акти, які регулюють взаємодію слідчих та оперативних підрозділів можна виокремити три напрями взаємодії вказаних суб'єктів під час проведення НСПД, зокрема:

– надання слідчим доручення на проведення процесуальних дій та його виконання уповноваженим співробітником оперативного підрозділу;

- взаємодія слідчого та співробітника оперативного підрозділу у складі слідчо-оперативної групи;
- залучення слідчим уповноваженого співробітника оперативного підрозділу до проведення НСРД.

У висновок можна сказати, що вирішальне значення у виконанні завдань кримінального судочинства має комплексне використання всіх дієвих сил і засобів для розкриття та ефективного розслідування кримінальних правопорушень, що потребує тісної взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Список бібліографічних посилань:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII, зі змінами та доповненнями від 17 вересня 2020 року № 912-IX № // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2135-12)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, №11–12, №13. – 88 с.

3. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні й розслідуванні деталізують окремі питання взаємодії: Наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. Верховна Рада України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

4. Цимбал Г.П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2005. 21 с.

5. Актуальні проблеми досудового розслідування: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.- практ. конф. (Київ, 1 липня 2015 р.). – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2015. – 360 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zahodi/zbirniki/2015/zbirn-probl-dos-rozslid.pdf>

6. Абламський С.Є., Юхно О.О., Лук'яненко Ю.В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навчальний посібник / за заг. ред. О.О. Юхна. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.1

Катерина Віталіївна ШОВКУНОВА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Олена Євгеніївна СОЛОВЙОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх
справ;*

ПРОБЛЕМИ ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Питання, пов'язані з використанням результатів слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, є досить дискусійним. Так, перед слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу постають проблеми щодо визначення їх результатами доказового значення та можливості використання в кримінальному провадженні, а головне здійснення своєчасної реалізації отриманих матеріалів під час їх проведення.

Відомо, що основним засобом збирання доказів є слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання нових або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч.1 ст. 223 КПК України). Слідчі (розшукові) дії мають детально регламентовану законом процесуальну форму, дотримання якої надає певні гарантії одержання достовірних доказів у кримінальному провадженні. У свою чергу, допит є однією з найпоширеніших слідчих та судових дій, який займає особливе місце серед передбачених законом засобів доказування і має велике значення для розслідування кримінального провадження.

Успішне розслідування кримінального провадження багато в чому залежить від правильного провадження саме слідчих (розшукових) дій, у тому числі і допитів. На сучасному етапі процедура проведення допиту регулюється нормами глави 20 Кримінального процесуального кодексу України (ст.ст. 225, 226, 232 КПК) [1].

На погляд українських науковців, допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-логічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [4, с. 252].

Кримінальний процесуальний кодекс не дає чіткого визначення допиту, але показання, відповідно до ст. 95 КПК, – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Таким чином, допит – це передбачена кримінальним процесуальним законом слідча дія, яка полягає в одержанні слідчим, прокурором або суддею від свідка, потерпілого, підозрюваного,

обвинуваченого, експерта показань про обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ст.ст. 351-354 КПК, у виняткових випадках для забезпечення безпеки обвинуваченого, свідка, потерпілого, малолітнього свідка чи потерпілого, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін чи самої такої особи постановляє мотивовану ухвалу про проведення цього допиту з використанням технічних засобів з іншого приміщення, в тому числі за межами приміщення суду, з використанням режиму відеоконференції, або в інший спосіб, що унеможливорює ідентифікацію особи, та забезпечує сторонам можливість задавати питання та слухати відповіді на них. У разі, коли існує загроза ідентифікації голосу, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Так, перед прийняттям відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін проти проведення допиту в умовах, що унеможливають ідентифікацію допитуваної особи, і, у разі їх обґрунтованості, відмовити у проведенні допиту у визначеному вище порядку. До того ж, допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, коли він відмовився від дачі показань, та випадку проведення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків. Перед допитом свідка головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим. Крім того, головуючий з'ясовує чи зрозумілі свідку його права та обов'язки, у разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених законом, від давання показань і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання. Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги.

Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, свідка захисту – захисник, або якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (прямий допит). Під час прямого допиту не дозволяється задавати навідні питання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї. Після прямого допиту протилежній стороні надається можливість перехресного допиту свідка. Під час перехресного допиту дозволяється задавати навідні питання. Під час допиту свідка сторонами головуючий за протестом сторони має право зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження. Після допиту свідка йому можуть бути задані запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, а також головуючим та суддями [4].

При допиті свідка найбільш складним завданням є встановлення достовірності його показань, адже існує ймовірність, що показання можуть

бути завідомо неправдиві, у разі якщо є особиста зацікавленість, співчуття до обвинуваченого або потерпілого, шантаж і погрози з боку зацікавлених осіб. Стосовно цього потрібно погодитися з думкою В. Шепітько, що допит – одна з найскладніших дій, проведення якої вимагає високої загальної і професійної культури, глибокого знання психології людини. Чинний КПК чітко регулює та встановлює порядок проведення окремої процесуальної дії під час допиту свідка в процесі судового розгляду справи. Допит свідка в процесі судового розгляду являє собою досить складний та багатогранний процес, від правильності побудови якого буде залежати результат проведення всього кримінального провадження [5, с. 139, 142].

Отже, допит як слідча дія, спрямована на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по кримінальному провадженню, а головним обов'язком при отриманні показань при допиті є сформувати доказ, який відповідатиме вимогам належності та допустимості.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 18 вересня 2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення: 20.10.2020).
2. Чекіта В. Допит як процесуальний засіб доказування у світлі чинного КПК України [Електронний ресурс]. Пора говорить. 19.03.2013. Режим доступу : <http://poragovorit.com/publications/item/6612-chekita-violanta-dopit-yak-protseualniy-zasib-dokazuvannya-u-svitli-chinnogo-kpk-ukrayini.html>.
3. Криміналістика : підручник. Кол. авт. : В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ. 2001. 684 с.
4. Соловійова О.Є. Допит, як процесуальний засіб доказування у кримінальному провадженні // Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 431 с. – С. 354-357.
5. Лисюк Ю. В. Особливості проведення допиту свідка під час здійснення судового провадження. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2013. № 4. С. 138-142.

Анжеліка Олександрівна ШЕВЧЕНКО,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дмитро Дмитрович ЗАЯЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ПРИ ВІДСУТНОСТІ ТРУПА

Проблеми розслідування вбивств при відсутності трупа на сьогодні є актуальними, оскільки такий вид посягання на життя та здоров'я громадян, створює певні труднощі при виявленні такого злочину та його розкритті. Сьогодні кримінальний світ стає більш жорстоким і статистичні дані отримані у результаті досліджень, проведених Управлінням ООН, указують на те, що Україна посіла друге місце у Європі за кількістю умисних вбивств. Також, наша країна виявилася 12-ю за кількістю вбивств на 100 тисяч жителів. На практиці існує багато випадків, коли вбивства залишаються нерозкритими, тому що злочинці вчиняють дії, спрямовані на їх приховування. Залежно від переслідуваної цілі, дії злочинців щодо приховування злочинів можна поділити на такі:

- приховування події злочину, як-то приховання трупа шляхом поховання, знищення, розчленовування, понівечення;
- приховування слідів злочину (знищення, заховування);
- приховування злочинного характеру події (інсценування, фальсифікація, маскування, недонесення про подію злочину);
- приховування участі злочинця в злочині (приховання слідів злочину на злочинці — слідів крові, опору, мікрочастинок), а також слідів на місці злочину;
- створення неправдивого алібі вживанням певних заходів, що свідчать про відсутність можливості вчинити злочин і непричетність до нього [1; с. 218]. Розслідування у провадженні, відкритому у зв'язку зі зникненням потерпілого (без трупа), починається з ретельної перевірки цього факту. Вирішується питання, чи справді немає серед живих людини, про яку гадають, що її вже вбито. З цією метою проводяться відповідні оперативно-розшукові заходи та, в першу чергу, детально допитується заявник, у якого з'ясовується, коли востаннє бачили зниклого, де, з ким, за яких обставинах; як він був одягнений; які предмети, документи, цінні речі були при ньому на роботі, вдома; як він повадився останнім часом, чи не мав наміру виїхати і куди; його родинні та приятельські зв'язки; його прикмети та найважливіші анкетні дані; наявність та характер особливих прикмет, чи є у заявника його фотокартки, які підстави є у заявника припускати, що його немає серед живих, хто міг бути зацікавлений в його смерті та ін.

Після допиту заявника проводиться огляд житла зниклого, також можуть бути обшукані квартири підозрюваних у вбивстві. Допитуються люди з оточення зниклого, вживаються інші заходи щодо виявлення трупа,

що впливають з матеріалів кримінального провадження [2; с. 403].

Також, на початковому етапі розслідування убивств, пов'язаних із зникненням особи потерпілого, слідчий висуває версії стосовно убивства зниклої особи. Одночасно з версією про убивство зниклої особи, висуваються версії про особу злочинця, про мотив злочину, про місце злочину, про спосіб вчинення та спосіб приховання убивства.

Отже, типовими версіями про особу злочинця є: убивство скоєне родичами та близькими потерпілому особами; убивство скоєне особами, з якими потерпілий вів ділові, дружні та інші стосунки; убивство скоєне просто знайомою особою, яка мешкає з потерпілим на одній вулиці, в одному селі і таке інше; убивство скоєне сторонньою особою.

Типові версії про мотив злочину: убивство скоєне із корисливості; убивство скоєне із ревнощів; убивство скоєне із помсти; убивство скоєне із бажання позбавитися від необхідності турбуватися особою; убивство скоєне із бажання вийти заміж за іншу людину; убивство скоєне при сварці, на підставі особистих неприязних відносин.

Типові версії про місце вчинення злочину: убивство скоєне в місці проживання потерпілого; убивство скоєне в місці проживання родичів або близьких особи потерпілого [4].

Місце проживання зниклої особи, останнє місце її перебування, а також її робоче місце можуть виступати як передбачуване місце події, що підлягає огляду. Огляд необхідно проводити в усіх випадках зникнення особи. Не є винятком випадки, коли немає підозри щодо осіб, які оточували загиблого, і немає даних вважати, що якісь сліди навмисно знищені або замасковані.

Окремі завдання слідчого під час огляду — це ті, на які слідчий має одержати відповіді, а саме: а) чи є місце огляду місцем вчинення злочину, місцем приховування трупа потерпілого або місцем, що містить сліди злочину; б) яким способом учинено вбивство, який спосіб його приховування і які шляхи видалення трупа потерпілого з місця злочину; в) скільки було виконавців злочину; г) які зміни були внесені в обстановку місця події; г) скільки часу злочинець знаходився на місці події; д) час, коли було вчинено вбивство; е) які предмети були вилучені злочинцем із місця події; є) які предмети залишив злочинець на місці злочину; ж) які сліди з місця події могли залишитися на злочинці, на його одязі, або тілі, на знаряддях злочину, взятих ним предметах; з) хто міг бути свідком вчиненого злочину.

Специфіка розслідування вбивств за відсутності трупа полягає в тому, що поряд із версією про вбивство особи, паралельно перевіряється версія про те, що вона жива і ведеться її розшук. Для розшуку зниклої особи необхідно розіслати запити, навести довідки, використати всі засоби процесуального й оперативно-розшукового характеру, необхідні для вирішення цього завдання. Слід надіслати запити у відділи поліції за

місцем народження зниклого й у ті населені пункти, де він раніше проживав, де в нього є рідні, друзі, або куди він збирався переїжджати; крім того, слід запросити лікувальні заклади — чи не перебував він там на лікуванні; навести довідки у відповідних органах МВС — чи не заарештований він; стосовно дітей слід навести довідки в дитбудинках, приймальнях-розподільниках, інспекціях у справах неповнолітніх; стосовно людей похилого віку — у будинках для інвалідів і старих. Суттєву допомогу в розшуку особи, може мати звернення до населення через засоби масової інформації із повідомленням необхідних вихідних даних. Розшук трупа зниклої особи, включає проведення перевірки за картотекою невідомих трупів, виявлених після її зникнення [1; с. 221].

При розслідуванні «вбивств без трупа» призначається низка експертиз із метою одержання доказів стосовно способу вчинення злочину, способу приховування, а також доказів винності певних осіб у вчиненні злочину. Основна маса подібних експертиз виконується після виявлення трупа потерпілого. Проте, деякі експертизи призначаються до встановлення місцезнаходження трупа. До таких експертиз належить дактилоскопічна експертиза. За її допомогою можна виділити, з числа виявлених слідів, папілярні узорі, залишені зниклим на місці злочину. Важливість результатів дактилоскопічної експертизи полягає у тому, що після виявлення трупа потерпілого ідентифікаційні дослідження щодо встановлення його особи можливі, головним чином, за слідами пальців.

У провадженнях названої категорії можуть бути призначені судово-почеркознавча та судовоавторознавча експертизи. Ці експертизи необхідно призначати у випадках, коли для підтвердження обставин виступу потерпілого з місця проживання іншими особами подаються листи, записки або телеграми від його імені, отримані після зникнення. Важливі докази можуть бути здобуті в результаті проведення матеріалознавчих експертиз. У ході розслідування «вбивств без трупа», основне завдання, яке вирішує слідчий, — експертним шляхом визначити природу, механізм утворення слідів і мікрочастинок. Крім цього, за мікрочастинками встановлюються знаряддя вчинення злочину, а також факт і час використання їх певною особою. У такому випадку, досліджуються залишені на гаданих знаряддях злочину частки волокон верхнього одягу потерпілого, а також частки речовини, характерні для одягу або вмісту кишень підозрюваного [1; с. 223].

При розслідуванні вбивств за відсутності трупа може здійснюватися експертне дослідження ґрунту, частки якого виявлені в ході проведення оглядів і обшуків (наприклад, виявлені частини ґрунту на лопаті). Ці дослідження проводяться з метою встановлення місця вчинення злочину або місця приховування трупа потерпілого. З метою встановлення причетності до злочину конкретних осіб на експертизу направляється їхній одяг, взуття та інші предмети.

До виявлення трупа потерпілого, може бути проведена судово-медична експертиза підозрюваного. Приводом для експертного дослідження є наявність на підозрюваній особі ушкоджень, отриманих за сумнівних обставин (наприклад, слідів укусу людини). Експертному дослідженню підлягають усі знайдені під час огляду предмети зі слідами біологічного походження: сліди крові, вилучені зішкрібанням або убиранням на тампони, а також пучки волосся й осколки кісток, знайдені в золі з печей. Для встановлення особи невідомого трупа, а також для встановлення належності наявних слідів біологічного походження, вирішальне значення може мати генна експертиза. Суть її полягає у встановленні індивідуальних особливостей будови молекул ДНК. Залежно від особливостей будови ДНК набирається більш ніж достатня кількість генетичних елементів для ідентифікації людини за будовою її ДНК. Висока чутливість методу дослідження дає можливість використовувати його під час встановлення належності виявлених частин одному трупу, особи невідомого трупа (у порівнянні з ДНК близьких родичів), джерела походження мікрооб'єктів біологічної природи (зокрема, діатомових водоростей, мікрофлори ротової порожнини та ін.) [1; с. 224].

Таким чином, при дослідженні питань розслідування вбивств при відсутності трупа, можна сказати, що тема є досить актуальною на сьогодні, оскільки статистика вказує на те, що злочинність зростає кожного дня та велика кількість злочинів залишаються нерозкритими.

Список бібліографічних посилань:

1. Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / НЗ М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — 2-ге вид., перероб. і доп. - К: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. - 728 с.: 49 іл. ISBN 978-966-313-345-4
2. Маркус В. О. М 16 Криміналістика. Навчальний посібник – К.: Кондор, 2007. – 558 с. ISBN 97889668351809083
3. Булулуков О.Ю. Типові слідчі версії по справі про вбивство у зв'язку зі зникненням особи потерпілого //Актуал. вопр. совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности: Крат. тез. докл. и науч. сообщ. межрегион, науч. конф. - Харьков: Над. юрид. акад. Украины, 1996. -С.75-77. (0.1 друк. арк.).

Максим Олександрович ЮХНО,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

За дослідженням встановлено, що забезпечення захисту учасників кримінального провадження в Україні постійно знаходяться в полі зору

міжнародної спільности, зарубіжних і національних учених та правозастосувачів. Новели запровадженні у чинному КПК України з 2012 року сприяють продовженню удосконалення цього напрямку досліджень. Окремо слід наголосити на тому, що зокрема ними введено окрему главу 2 «Засади кримінального провадження», а ст. 20 «Забезпечення права на захист» регламентує окремі положення цієї засади. В доктринальному значенні існує дискусія наявності питання з самозахисту та інших неюрисдикційних форм захисту прав, що вимагає продовження наукових вивчень й в цьому напрямі. Крім цього, відповідно до змін внесених в Конституцію України від 25 листопада 2015 року в законодавчий обіг введено нове поняття «правничої допомоги» замість «правової допомоги», сутність якої ні цим, ні іншим законодавчим актом не розкрито, але лише в пояснювальній записці до проєкту таких змін зазначено, що це обумовлено стандартами української мови, в той же час, в переліку засад, що визначені ст. 7 КПК України вказане будь-яким чином не омовлено, що підлягає окремому дослідженню.

В теоретичному значенні слід наголосити, що законодавцем здійснена концептуальна заміна поняття «принципу» на «засаду» (ст. 7 КПК України). В той же час, як свідчить дослідження, у міжнародно-правових актах і рішеннях Європейського суду з прав людини використовується саме поняття «принцип», у зв'язку з чим, на нашу думку доцільно було б слід закріпити його й у національному кримінальному процесуальному законодавстві, що інтегрується з євроінтеграційними процесами, що проходять в Україні. За дослідженням, сучасне національне громадське суспільство перебуває в умовах постійного та довготривалого концептуального реформування багатьох правових інститутів, що супроводжується змінами в орієнтирі світогляду й в цьому напрямі діяльності. Рівень розвитку демократичної, правової держави вимагає не тільки імплементації міжнародних правових стандартів з питань захисту прав, свобод та законних інтересів особи, але й формування ефективного правового механізму їх реалізації у правозастосовній діяльності. Нашу позицію підтверджує й О.П. Кучинська, яка зазначила, що дослідження в історичному аспекті наукових уявлень про принципи кримінального провадження має важливе не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє виявити загальну тенденцію розвитку, механізми переходу від однієї системи правових цінностей кримінального судочинства до іншої, визначити шляхи та засоби вдосконалення, а також спрогнозувати подальший розвиток з метою найбільш ефективного забезпечення дотримання прав і свобод особи під час кримінального провадження [1, с. 9], що ми підтримуємо і вважаємо додати з огляду на те, що зокрема, принципи кримінального провадження відображають досягнутий та необхідний рівень наявності та забезпеченості в демократичній країні засад (принципів) верховенства права та законності.

Досліджуючи генезис даного питання ще за Статутом кримінального судочинства 1864 року, Ю. М. Грошевий зазначав, що під час реформування національного законодавства у сфері кримінального судочинства, перш за все, доцільно звернутися й до дореволюційного законодавства, що містило в собі прогресивні ідеї (принципи), які необхідно врахувати й для майбутнього вдосконалення законодавства [2, с. 111], що ми підтримуємо, адже вироблення поняття принципу має досить давню історію. Ця теза підкріплюється ще й тим, що ще відомий радянський вчений-процесуаліст Я. О. Мотовіловкер принципи кримінального процесу визначив як закріплені у законі вихідні положення, що визначають основи діяльності органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, а також права та обов'язки суб'єктів кримінального судочинства і відображають його соціальну сутність, найбільш суттєві його риси та властивості [3, с. 22]. Дещо пізніше, розглядаючи питання радянського кримінального процесу М. І. Бажанов та Ю. М. Грошевий у 1983 році зазначали, що принципи кримінального процесу (кримінального судочинства) - це закріплені в правових нормах положення, що визначають важливі сторони і напрями діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також зміст усіх інших норм кримінального процесуального законодавства та виражають справжній демократизм кримінального процесу. До загальної системи принципів кримінального процесу вчені включили 16 принципів [4, с. 47]. З дослідженого питання доречно видається позиція також й О. І. Галагана та Д. П. Письменного, які вважають, що кримінальне процесуальне законодавство має розроблятися відповідно до конституційних засад судочинства, які обумовлюють регулювання кримінальних процесуальних відносин таким чином, щоб здійснення прав і законних інтересів не ставилося в залежність від діяльності органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді чи суду. У зв'язку з цим, на їх думку, правова держава повинна мати відповідну систему регуляторів, процедур та процесуальних правових інститутів, що гарантують захист прав особи, а одним із таких регуляторів є засади (принципи) кримінального провадження, однак у науці кримінального процесу досі не вироблено єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття [5, с. 167-168], що ми підтримуємо і це додатково обґрунтовує нашу позицію про те, що слід концептуально дослідити поняття та сутність новели Конституції України про з питання «надання правничої допомоги» та його місце в системі понятійного апарату та серед наявних засад КПК України.

Як зазначили А. В. Молдован і С. М. Мельник, принципи кримінального процесу по-перше, є основою формування всієї системи кримінального процесу; по-друге, закріплені в чинному законодавстві у вигляді правових засад; по-третє, найбільш повно виражають зміст кримінального процесуального законодавства; по-четверте, поширюють

свою дію на всі стадії кримінального процесу; по-п'яте, тісно взаємопов'язані з державною політикою у сфері кримінального судочинства, та здійснюється з урахуванням норм міжнародних правових актів; по-шосте, забезпечують охоронну та регулятивну дію щодо всіх кримінальних процесуальних норм [6, с. 27]. Також, власну наукову позицію з цього питання висловила й В. В. Навроцька, на думку якої під принципами слід розуміти безпосередньо закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що відзначаються стабільністю і системністю та визначають суть, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, порушення яких обов'язково має тягти за собою настання відповідних юридичних наслідків [7, с. 2]. Така велика кількість засад кримінального судочинства, на думку Л. М. Лобойка, нараховується за рахунок включення до системи засад кримінального провадження положень, що не мають ознак засад, а є тільки їх елементами. Так, наприклад, документування є елементом засади публічності (офіційності), а забезпечення ознайомлення особи, яка притягається до відповідальності, з матеріалами досудового розслідування і допустимість судового розгляду тільки в рамках повідомленої підозри це елемент засади змагальності. При цьому, іноді до засад кримінального провадження відносять і такі положення, як: економічність, планування, ефективність, науковість, гуманізм, справедливість, толерантність тощо. Ці положення, на його думку, не можуть вважатися засадами кримінального провадження, оскільки вони є притаманними для всіх видів людської діяльності, у тому числі тієї, що не врегульована нормами права [8, с. 43-44], що ми підтримуємо. На сьогодні в юридичній літературі можна знайти досить різноманітну кількість принципів кримінального провадження. Зокрема, М. О. Чельцов включив 15 таких принципів, М. С. Строгович – 8 принципів, М. С. Алексєєв та В. З. Лукашевич – 16 принципів, Т. М. Добровольська – 17 принципів, М. М. Михеєнко – 18 принципів, а В. М. Тертишник виділив аж 39 принципів кримінального процесу. У чинному КПК України законодавцем визначено 22 засади (принципів) кримінального провадження, основним серед яких закріплено саме засаду (принцип) забезпечення права на захист. Це має суттєве значення, коли на першому етапі кримінального провадження формується система захисту. Однак, вона підлягає постійному удосконаленню, оскільки навіть після прийняття чинного КПК України у 2012 році залишається не вирішеною ціла низка питань щодо питань забезпечення і реалізації захисту окремих учасників кримінального провадження, співрозмірності і обсягу їх прав. Зокрема, проблемним питанням залишається забезпечення захисту потерпілого, оскільки його має право захищати не захисник-адвокат, як підозрюваного, обвинуваченого, а захисник-представник із відповідним правовим статусом. Суттєвим питанням залишається проблема захисту прав й свідка, який в окремих випадках віртуально є ймовірним підозрюваним, але на

окремих етапах кримінального провадження з ним проводяться слідчі (розшукові) дії як зі свідком, що фактично призводить до порушення його прав, свобод та ін. Окрім вказаного підлягає також удосконаленню врегулювання й забезпечення захисту прав свідка, як такого. Втім, підняті питання підлягають окремому дослідженню, або науковому вивченню. Пропоную учасникам цього наукового заходу прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань:

1. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : моногр. / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 9.
2. Грошевий Ю. М. Судове слідство за Статутом кримінального судочинства 1864 р. / Ю. М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 1995 р. – № 4. – Х. : Акад. Правових наук України / голов. ред. В. Я. Тацій, прав. наук України Акад., 1995. – С. 111.
3. Мотовиловкер Я. О. О принципах объективной истины, презумпции невиновности и состязательности процесса / Я. О. Мотовиловкер. – Ярославль : Изд-во Ярослав, ун-та, 1978. – С. 22.
4. Советский уголовный процесс : учеб. / под ред. М. И. Бажанова и Ю. М. Грошевого. – Киев : Изд-во «Вища школа», 1983. – С. 47.
5. Галаган О. І. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження / О. І. Галаган, Д. П. Письменний // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 167-168.
6. Молдован А. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / А. В. Молдован, С. М. Мельник – К. : Центр учбової літератури, 2013. – С. 27.
7. Навроцька В. В. Засади диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : моногр. / В. В. Навроцька. – Л. : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 23.
8. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. С. 43-44.

Милана Олександрівна ЯКОВЛЄВА,

студентка Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Вікторія Володимирівна ВІНЦУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ, ОГЛЯД І ВІЙМКА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Залежно від характеру і ступеня обмеження права особи на приватність, Кримінальний процесуальний кодекс поділяє негласні слідчі

(розшукові) дії на дві великі групи: 1) пов'язані з втручанням у приватне спілкування та 2) інші негласні слідчі дії. Зараз ми розглянемо декілька з негласних слідчих (розшукових) дій пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, а саме – накладення арешту, огляд і виїмка кореспонденції.

Накладення арешту на кореспонденцію означає тимчасову заборону отримувати і розпоряджатися цією кореспонденцією.

Під оглядом слід розуміти обстеження кореспонденції з метою перевірки, контролю, виявлення ознак злочину.

Виїмка кореспонденції - вилучення в установленому законом порядку кореспонденції, яка знаходиться в установах зв'язку та може мати доказове значення у кримінальному провадженні.

Ці три дії є взаємопов'язані між собою, тому ми розглядаємо їх разом.

Фактичними підставами накладення арешту на кореспонденцію і її виїмку є наявність достатніх підстав вважати, що кореспонденції підозрюваного чи обвинуваченого іншим особам або інших осіб підозрюваному чи обвинуваченому, містяться дані про вчинений злочин або документи і предмети, що мають доказове значення, і якщо іншими способами одержати ці дані неможливо. А юридичною підставою виїмки кореспонденції може бути тільки рішення слідчого судді у провадженнях по тяжких і особливо тяжких злочинах [ст. 31, 1; ч. 2 ст.231, 2].

Метою накладення арешту на кореспонденцію є отримання достовірних і належних доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, якщо їх не можна отримати в інший спосіб без застосування примусу відповідно до процесуальної форми за умов обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження.

Предметом огляду виїмки є поштово-телеграфна кореспонденція, яка відповідно до конституційних принципів таємниці листування має окремий статус обмеженої недоторканності. До кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, належать листи всіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, радіограми тощо. Кореспонденцією вважаються всі види поштово-телеграфних відправлень, що надходять для пересилання в органи зв'язку. Відповідно до коментованої статті арешт може бути накладений на всі види поштових відправлень, визначені ЗУ «Про поштовий зв'язок» [3, с.87].

Слід звернути увагу на те, що поряд із зазначеним, у контексті ч. 4 ст. 261 КПК під кореспонденцією розуміються також «інші матеріальні носії передавання інформації між особами», наприклад, обмін інформацією, що зафіксована на матеріальному носіїві, через кур'єра. [2]

Якщо в арештованій кореспонденції виявлені предмети або документи, що мають значення для досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції, за умови, що такі дії не зашкодять меті кримінального

провадження, і вилучені предмети, і документи можуть використовуватися в доказуванні.

Строк, на який може бути накладений арешт, якщо арешт проводиться під час розслідування, то він відповідає строку досудового слідства – два місяці. Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, з урахуванням продовження її строку (до вісімнадцяти місяців), не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені статтею 219 цього Кодексу (до дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину) [3, с.86].

При закінченні строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим, і затримана в установі зв'язку кореспонденція, яка не була вилучена слідчим, підлягає негайному відправленню адресату.

Негласна слідча (розшукова) дія щодо накладення арешту на кореспонденцію може виконуватись як на державних установах поштового зв'язку «Укрпошта», так і на поштових підприємствах недержавних операторів поштового зв'язку, що надають відповідні послуги на підставі ліцензій. Слід зазначити, що пересилання грошових переказів не регулюються ЗУ «Про поштовий зв'язок», тому в таких випадках не застосовується порядок щодо накладення арешту на кореспонденцію, передбачений ст. 261 КПК. За таких умов арешт грошових переказів регламентується нормами ЗУ «Про банки і банківську діяльність» [2].

Основними учасниками дій з безпосереднього накладення арешту на кореспонденцію є слідчий (керівник органу досудового розслідування), прокурор, слідчий суддя, а факультативних учасників під час проведення цих процесуальних дій не передбачено арешт, накладений на кореспонденцію, скасовується після закінчення строку, встановленого для виконання цих слідчих дій, коли у здійсненні цих заходів відпадає необхідність, чи після закінчення розслідування.

Підсумувавши вище зазначене можна дійти висновку, що встановивши проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії законодавець передбачає комплексний захід, що складається з: 1) арешту кореспонденції; 2) огляд цієї кореспонденції; 3) визначення подальших дій; 4) складання протоколу.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. :

Право, 2013. – 768 с. Електронний ресурс. <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/154/1-28.pdf>

3. Тertiшник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. – К.: Алерта, 2014. 420 с

4. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://mego.info>

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Матеріали круглого столу

(м. Харків, 16 червня 2021 року)

Упорядники:

доктор юридичних наук, професор, М. Г. Щербаковський,
кандидат психологічних наук, доцент С.М. Лозова

Тексти друкуються в авторській редакції

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 55,06.
Обл.-вид. арк. 39,2. Тираж 30 пр. Зам. № 2021-5

Видавець і виготовлювач -
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080. Свідectво суб'єкта
видавничої справи ДК № 3087
від 22.01.2008.